

שלום אש

לפני המבול / שלוש ערים

חלק ראשון

פטרבורג

שלום אש

לפני המבול / שלוש ערים

פטרבורג

וורשה

מוסקבה

שלום אַש

לפני המבול / שלוש ערים

חלק ראשון

פטרבורג

תרגום מיידיש: בלהה רובינשטיין

כרמל • ירושלים

שלום אש

פאָרן מבול / דריי שטעט (ראָמאַן)

פעטערבורג (ערשטער באַנד פון "פאָרן מבול / דריי שטעט")

הספר רואה אור בתמיכת

הרשות הלאומית לתרבות היידיש
נאַציאָנאַלע אינסטאַנץ פאַר יידישער קולטור

עריכה לשונית : בני מזרחי

כל הזכויות על תרגום זה שמורות למתרגמת
התרגום נעשה באישור העובדן של שלום אש

מסת"ב 4-960-540-965-978

© הוצאת כרמל

ת"ד 43092, ירושלים 9143002

טל' 02-6540578 ; פקס' 02-6511650

דוא"ל : books@carmelph.co.il ; www.carmelph.co.il אינטרנט :

תש"ף / 2019

Printed in Israel

תוכן העניינים

הקדמת המתרגמת עמ' 7

פטרבורג עמ' 9

חלק ראשון

א': יהודי ונוצרי עמ' 13 // ב': בטרקלין של הגברת עמ' 24 // ג': ליד השולחן עמ' 31 // ד': נינוטשקה מתלבשת עמ' 39 // ה': משפחת מירקין עמ' 45 // ו': גבריאל חיימוביץ' מירקין עמ' 49 // ז': ילדותו של זאכארי עמ' 53 // ח': איך נודע לזאכארי שהוא יהודי עמ' 58 // ט': מות האם עמ' 62 // י': האישה של האב עמ' 66 // י"א: הצל של האם נעלם עמ' 72 // י"ב: הצהרה מוזרה עמ' 77 // י"ג: איך זאכארי נהיה חתן עמ' 82 // י"ד: טיפה בים עמ' 87 // ט"ו: גברת קְוּאָסְנֶצְוֶכָה עמ' 93 // ט"ז: ספוג בדמעות עמ' 99 // י"ז: תפילה בשעת לילה עמ' 104 // י"ח: במסעדה "דאנאן" עמ' 108 // י"ט: דוברבנים בשלג עמ' 112 // כ': לילה פטרבורגי עמ' 117 // כ"א: פגישה עמ' 127 // כ"ב: אב ובנו עמ' 132

חלק שני

א': מִשְׁנֵקָה עמ' 139 // ב': אוֹסִיפֿ מְרֻקוֹבִיץ', החבר שלו עמ' 144 // ג': נחום גריגורוביץ' רוזאמין עמ' 149 // ד': הלנה סטפאנובנה עמ' 154 // ה': קול מן הקבר עמ' 159 // ו': מאבק בגורל עמ' 164 // ז': הדם מתעורר עמ' 169 // ח': במועקה נפשית עמ' 174 // ט': שושנים לבנות עמ' 180 // י': התחלפו בתפקידים עמ' 184 // י"א: שוב בדירה של קְוּאָסְנֶצְוֶכָה עמ' 189 // י"ב: מרק ביתי עמ' 192 // י"ג: קול אבאי עמ' 196 // י"ד: פרק י"ד: מגע ידה של אם עמ' 200 // ט"ו: התעורר! עמ' 205 // ט"ז: בתא התאטרון עמ' 208 // י"ז: אם ובת עמ' 212 // י"ח: ניסיון עמ' 215 // י"ט: אריה זקן עמ' 220 // כ': מילים, מילים! עמ' 225

הקדמת המתרגמת

לפני המבול ("פארן מבול") נכתב בשנים 1927-1932, ושלושת חלקיו תורגמו לעברית על ידי י"ל ברוך ויצאו לאור בהוצאת "דביר" בשנים 1933-1935 (תרצ"ג-תרצ"ה). ההיכרות הראשונה שלי עם היצירה הייתה באמצעות תרגום זה, במהדורה משנות החמישים של המאה הקודמת – שלושה ספרים בכריכה כחולה, בהתאם לשמות שלושת חלקי הרומן: פטרבורג (תשי"ד), ורשה (תשט"ו), מוסקבה (תשט"ו). לא מזמן חזרתי אל הרומן, והפעם קראתי אותו בשפת המקור: מהדורת משהשמואל שקלארסקי, (Morris S. Sklarsky), ניו יורק 1952, שיצאה לאור תחת הכותרת "דריי טעט" (שלוש ערים). זהו עותק של המהדורה שיצאה לאור על ידי האיגוד המרכזי של יהודי פולין בארגנטינה ("צענטראל פארבאנד פון פוילישע יידן אין אַרגענטינע"), בואנוס־אייירס, 1949.

המפגש החוזר עם רומן מרתק זה הבהיר לי עד כמה חשוב להציע אותו בתרגום חדש לקוראי העברית העכשווית. אין ספק, זכות ראשונים שמורה למתרגם י"ל ברוך. אבל השפה העברית השתנתה במהלך השנים, ובעיקר – חל שינוי יסודי בגישה לתרגום ספרותי. לא כאן המקום לפרט. אסתפק בציטוט מתוך מכתב שכתב שלום אש ליוחנן טברסקי, ובו ציין מה הוא מבקש בכתיבתו: "לומר באופן הפשוט ביותר מה שברצוני לומר". ואכן, קריאת הרומן בשפת המקור מבהירה עד כמה חשוב היה למחבר לבטא את עצמו בגובה העיניים, ולהבחין בין הסגנון של המספר לזה של הדמויות הפועלות. המספר משחק בגוונים סגנוניים שהולמים מצבים דרמטיים, או סיפוריים, לתיאורי נוף ולמסירת תוכן הגותי או רגשי. במקביל, כל אחת מהדמויות מתבטאת בהתאם לאופייה, למעמדה ולנסיבות חייה.

הבחנות אלה אינן מצויות בתרגום הראשון. לא, חלילה, מפני שהמתרגם לא היה ער להן או לא ידע לתרגמן לעברית. הסיבה לכך נעוצה בהבדלי הגישה אל השפה ואל תרגום ספרותי: באותן שנים העברית עוד לא השתחררה ממחלצות "שפת הקודש", ולכן התרגומים הישנים כתובים בשפה גבוהה שאינה הולמת תמיד את הנוסח המקורי. לפעמים יש בהם גם צנזורה סמויה, בעיקר בעניינים שבינו לבינה...

התרגום המוצע כאן מבקש למצוא את שביל הזהב שיוביל מהיידיש של אותם ימים אל העברית העכשווית. שתי השפות נובעות מאותו שורש תרבותי, אבל ההתנגנות שלהן שונה. צליל של שפה נקבע לא רק על ידי מילה זו או אחרת; במידה רבה הוא נוצר גם באמצעות המבנה התחבירי של המשפט ו/או תבנית הפסקה. לכן החלטתי

לוותר פה ושם על תרגום "אחד לאחר", ולשנות את סדר המילים במשפט ו/או את סדר המשפטים בפסקה. גישה זו מניחה שתרגום ספרותי צריך לעשות קפיצת-דרך כפולה: משפת המקור אל שפת התרגום; מן הזמן והמקום של התרחשות האירועים ומועד כתיבת הרומן אל הזמן והמקום של הקוראים.

בנקודות מסוימות מצאתי לנכון להוסיף הערות שוליים כדי להזכיר פרטים שנראו לי חיוניים להכרת תמונת המציאות ההיסטורית המתוארת ביצירה. הערות אחרות מובאות להנאת אוהבי יידיש, ששמחים לחוש שוב ושוב את הטעם המיוחד של מטבעות הלשון העסיסיות ומלאות החן של שפה מופלאה זו.

בהקשר זה אני מודה מקרב לב לד"ר יוסף גורי, מן האוניברסיטה העברית בירושלים, שבא לעזרתי וסייע לי במה שנוגע למאפיינים לשוניים ולתופעות היסטוריות ברוסיה של אותם ימים.

פטרבורג

(ספר ראשון של "לפני המבול / שלושה ערים")

חלק ראשון

פרק א': יהודי ונוצרי

מגררות שלג קטנות, מרופדות מצע קש ורתומות לסוס אחד, יצאו לאט מתחנת הרכבת הוורשאית ונגררו על פני השלג הנמס בדרכן משדרות ווֹזְנֶסְקִי אל כיכר אִיסקוֹבְסְקִי. טורים ארוכים של מגררות קטנות כאלה נמתחו והלכו. כמה עגלוניס עטפו רגליהם בחותלות קשורות לכפכי עץ מגושמים, רגלי האחרים היו נתונות במגפי לְבָד. פרוות הכבשים שעל גופם העלו אדים, בדומה לעור השחור הנוצץ של הסוס הנמרץ הרתום למגררה. אדם וסוסו נשמו בכבדות, כשהם מבוססים בבוץ שהצטבר על משטח הקרח שכיסה את הכביש המרוצף, ומגששים בתוך הערפל הכבד שעלה מן התעלות ורביץ על פני פטרבורג כולה. מפעם לפעם טסה וחלפה על פניהם מגררה קלה ומהירה, רתומה לשלושה סוסים. הסוסים השחורים והמבהיקים התזו בוץ על העגלוניס, מה שנתן להם סיבה לקלל ולדבר. פיהם לא נח לרגע: כשלא גידפו זה את זה, דיברו עם הסוסים. לרגע פנו אליהם בכינויי חיבה מתאימים ליצורים נבחרים, ולרגע קיללו אותם בגסות.

המגררות הקטנות של העגלוניס נשאו תוצרת שהגיעה מארצות החום, והובילו אותה מתחנת הרכבת הוורשאית אל מרכז עיר הבירה: יין מובחר מן הכרמים של שמפניה, שאנשי הכרך צרכו בכמות כפולה מזו שבעולם כולו; קרונוט חתומים הביאו מן הריבזירה ורדים, ציפורנים, תפרחות ססגוניות של שיחי מימוזה, פירות שמגדלים בחממות; בתי החרושת המעולים ביותר בצרפת שלחו בשמים מובחרים, סבון ריחני ומוצרי קוסמטיקה משובחים בצד סוגים שונים של אבקות ומים מינרליים. בקיצור, כמויות אדירות של מוצרים משובחים ונדירים הובאו מארצות אירופה אל עיר הבירה הרוסית דרך תחנת הרכבת הוורשאית. התוצרים של רוסיה עצמה הגיעו לפטרבורג דרך תחנות רכבת אחרות.

באחת הסמטאות הצדדיות שיצאו משדרות ווֹזְנֶסְקִי התנהלו לאט מגררות קטנות עמוסות ארגוני יין ותיבות פרחים. כאן עמד בית עתיק שנבנה בימי אלכסנדר הראשון.

זה היה בית גדול ממדים עם שתי כניסות, שנבנה בסגנון אֶמְפִּיר' ונצבע בגוון צהוב. ארבעה שומרֵיֶסֶף במדי שרד, שניים בכל כניסה, שמרו שם ביום ובלילה. החזית הקדמית של בית־מידות זה תפסה למעלה ממחצית שטחו של הרחוב, וחלקו האחורי השתרע על מחצית הרחוב המקביל. למרות גודלו, היו בו רק כמה דירות־פאר רחבות ידיים. בקומת הקרקע גרה בעלת הבית, אלמנת גנרל. בקומה השנייה גר בעל אחוזות עשיר, והקומה העליונה הייתה תפוסה על ידי עורך הדין הידוע סולומון אוסיפוביץ' הלפריץ.²

הפרוודור שהוביל אל חדרי הקבלה של הפרקליט המפורסם היה מלא וגדוש לקוחות, שהגיעו לכאן כבר בשעה שלוש אחרי הצהריים. זה היה פרוודור פטרבורגי מפואר, מואר היטב, מוסק כראוי, עם דרגשים מרופדים קטיפה אדומה. על הקירות היו תלויות מראות גדולות במסגרות עבות מעוצבות בסגנון אמפיר. היה נוה לשבת כאן ולהמתין. הלקוחות, שידעו לשחד את שומרי הסף, שהו בפרוודור הזה עד שעה ארבע. בשעה זו נפתחו דלתות הכניסה הגדולות שהובילו אל חדרי הקבלה, והם יכלו להתקבל ראשונים אצל הפרקליט המפורסם.

ברגע שדלתות הכניסה נפתחו, פרצו פנימה אנשים רבים – יהודים, איכרים, בעלי אחריות – וגדשו את אולם ההמתנה הגדול. רבים הגיעו לכאן מהפרובינציות השונות ברחבי רוסיה בגלל עול שנגרם להם: אנשים שפקידי הצאר הציקו להם, שדוכאו על ידי חוקים לא אנושיים, שנרדפו על ידי בתי משפט וקטגורים קשוחים, שהתענו תחת ידם החזקה של בעלי שררה וקציני משטרה. כולם חיפשו מגן בבת־דין עליונים ואצל אנשים רמי מעלה בפטרבורג, מקום מושבם של הצארים ואנשי חצרם. עיר הכירה שלטה על מאות מיליוני נתינים שמאכלסים שישיית השטח המיושב של כדור הארץ ומשכה אליה מדי יום אלפים ורבות מכל קצווי רוסיה הגדולה והרחבה. הם עלו לרגל אל מְקַה של מזרח אירופה – העיר האחת והיחידה שהייתה לה אמירה מכרעת במה שנוגע למתרחש ברחבי האימפריה הרוסית הגדולה והעשירה. כאן ביקשו למצוא חוק וצדק, חסות ומגן, זכויות והעדפות. רבים ממבקשי הַשְׁעָה מילאו את הפרוודור וחדרי הקבלה שבדירת עורך הדין הלפריץ, שהתפרסם במחצית שטחה של רוסיה הגדולה, למרות שהיה יהודי. שמו הלך לפניו בזכות חוכמתו וחרירות שכלו, כישוריו הדיבור שלו (עורך הדין הזה נחשב אחד הנואמים המעולים ברוסיה), וקשריו עם בעלי השפעה בחוגים הגבוהים.

הפרוודורים הרחבים שהובילו אל חדרי הקבלה היו עמוסים ארונות ספרים גבוהים ורחבים, מלאים וגדושים ספרי חוקים, החלטות והכרעות של הסנאט, קבצים של פסקי דין וספרי משפט אחרים. הלקוחות הפחות חשובים ישבו על ספות וכיסאות עץ

¹ סגנון אמפיר (Empire Style) נוצר בצרפת בתקופת הקיסרות של נפוליאון והוא מתאפיין בתצורות גדולות ומפוארות. סגנון זה חדר לרוסיה בשנות שלטונו של הצאר אלכסנדר הראשון (1825-1777), ושיקף את זיקת הצאר להרבות מערב אירופה בתקופה הראשונה של שלטונו.

² מאחורי הצליל הרוסי מסתתר שם יהודי: שלמה בן יוסף הלפריץ. (במקור: "גאלפערין", כי הרוסים הוגים את האות ה' כאילו הייתה ג').

אלון שעמדו בסמוך. רובם היו יהודים מן הפרובינציה, שגורשו ממקום מגוריהם. הם הוכנסו תחילה אל עוזרי עורך הדין שקיבלו על עצמם את הטיפול בנושאים משפטיים מסובכים ומעניינים. את המקרים הסנסציוניים, שהעיתונים עתידים לדווח עליהם – מהפכנים שהועמדו לדין, עלילות דם ואירועים דומים – השאירו לטיפולו של עורך הדין הנכבד. בחדרים צדדיים קטנים ישבו עשירים ויחסנים. רובם עסקו בהיקף רחב של סחר עצים, נפט, סוכר, וכעת באו להתייעץ עם עורך הדין בקשר לזיכיונות, שילוב ילדיהם בעסקיהם כדי שיוכלו לגור יחד במוסקבה או בפטרבורג.³

בטרקלין, שחלונותיו היה מכוסים וילונות משי כבדים וקירותיו מעוטרים תמונות של לְוִיטֶן, אִיוֹאֶז'קִי וְרִיךְ, (רִיךְ התפרסם רק בזמן האחרון, ותמונתו נרכשה בהשפעת הבת חובבת האמנות),⁴ היו כורסאות גדולות ורחבות, וביניהן – אגרטלים מפוארים וחפצינוי מברונזה. כאן אירחה גברת הבית אורח נדיר: הסנאטור אָקִימוב, הממונה על ענייני המדינה, שגם הוא המתין לעורך הדין.

לכל הלקוחות האחרים נאמר שעורך הדין עוד לא התחיל לקבל קהל, כי התעכב עקב הופעתו כסגנון במשפט חשוב שהתקיים בסנאט. אבל לסנאטור אָקִימוב נמסר שעורך הדין מבקש את סליחתו על האיחור. הוא עסוק כעת בעבודה חשובה מאוד, חשוי אדם תלויים בה, והוא מבקש שהאורח יבלה רבע שעה בחברת אשתו. אבל הציפיה ארכה יותר מרבע שעה. הממונה על ענייני המדינה, אדם נמוך קומה בעל זקנן גזור ומצח גבוה מבהיק שמגיע עד הקרחת שמתנוססת במרכז הראש, שפשו בעצבנות את ברכיו בידי הרכות, שנראו כמעט נשיות. עיניו הכחולות התרוצצו בחוסר שקט מקצה אחד של הסלון אל הקצה האחר. כעסו על היהודי שמעז לתת לו לחכות היה גדול מן המבוכה שנגרמה לו בגלל הסיבה שהביאה אותו אל הטרקלין של יהודי זה. אבל הוא התאמץ ככל יכולתו לא להראות סימן של רוגז, ושוחח עם הגברת על נושאים שגורים: האופרה, מזג האוויר הגרוע, אסון הרכבת שאירע בקווקו. הגברת הייתה אישה בגיל העמידה, ברוגטית שמנמנה, ששערה השחור מבהיק כמשי, וגבות עיניה כהות. כשחייכה, עלו גומות חן בלחייה הזרועות נמשים חינניים, ובפיה התגלו שני טורים של שיניים צחורות. עיניה המוארכות העניקו לפניה חזות מונגולית יותר מאשר יהודית. היא נראתה מכובדת ומושכת במתרוזות הפנינים שענדה על שמלת המשי השחורה שהזמנה מפריז, נהגה בחופשיות ודיברה בטבעיות שהפליאה את הסנאטור. תחילה תהה איך זה שאישה יהודייה נהגת כך בנוכחותו, ואחר כך התרשם ממנה מאוד. הסנאטור היה יכול

³ הגבלות "החום המושב" אסרו על יהודים לחיות בערים הגדולות. רק יחידי סגולה – סוחרים ותעשיינים עתירי ממון, או בעלי מקצוע חופשי מצליחים במיוחד (כמו עורך הדין הלפרין) – קיבלו היתר לגור בפטרבורג ובמוסקבה.

⁴ יצחק איל'ין לוויתן (1861-1900) צייר בעיקר תמונות נוף כפרי; איוואן קונסטנטינוביץ איוואזובסקי (1817-1900) התפרסם כצייר של נוף ימי. שניהם היו ציירים אימפרסיוניסטים. ניקולאי ריך (1874-1947) צייר בסגנון מודרניסטי, וההסבר על רכישת תמונתו ממקם את אירועי הרומן על קי התפר שבין חדש וישן.

ליהנות מחברתה, אלמלא מצבו המיוחד. רק עכשיו, בטרקלין ביתו של עורך הדין היהודי, קלט עד כמה עניינו חמור, ותחושה זו הלמה בראשו וקדחה בו כמו כאב שיניים.

בינתיים ישב עורך הדין הנחשב בחדר העבודה שלו על כורסת עץ בעלת משענת גבוהה, מעוטרת פיתוחים מפותלים בסגנון רנסנס ספרדי. הכורסה הגדולה, שנראתה כמו כס מלכות, ניצבה ליד שולחן כתיבה כבד עשוי עץ מהגוני אדמדם. חדר העבודה הגדול היה מלא ארונות ספרים כבדים ומעוצבים. שטיחים עבים ורכים כיסו את הרצפות, ועליהם עמדו כורסאות עור גדולות. מן התקרה השתלשלו מנורות מחופות אהילי זכוכית ירוקה.

שום לקוח לא היה ליד עורך הדין, ועל שולחנו לא היה שום מסמך משפטי. שערו השחור־אפור לא היה מסורק, והזקנקן השחור־אפרפר שהקיף כמסגרת את פניו המוארכים הבלית את צורתו היהודית. הוא נראה כמו רב צעיר, והשפם הדק שנמתח על שפתו העליונה הקריין איוושהי רוח נעורים של בחור ישיבה. הוא סרק את קצות זקנקנו המאפיר באצבעותיו הארוכות והגרמיות, קימט את מצחו הגבוה וחשב על האורח יוצא־הדופן שישב בטרקלין ביתו בחברת אשתו. היה עליו לשקול היטב איך לנהוג.

הוא שמע משהו על המצב המביך שהסנאטור רב ההשפעה מצוי בו. משהו נרמז על כך בעיתונים, וקצת יותר הגיע לאוזניו כששהה במסדרונות הסנאט. העניין נגע בחתימה שהסנאטור זייף, ובמעילה שביצע בכספי ציבור. "הוא, שונא היהודים המושבע, הריאקציונר החשוך, היה כבר כנראה היכנשהו. שם דחו אותו ולא רצו לקבל על עצמם את הטיפול במצבו" – הרהר הפרקליט – "יש לכך סיבה. כלומר, אָקִימוֹב הֶקֶיף נכשל, ויש מי שמבקש ליהנות ממפלתו. אחרת היו מטשטשים את העניין ומסתירים אותו לפני שיתגלה. ודאי שיש לכך סיבה. לא במקרה השר רוצה במפלתו של אָקִימוֹב. כלומר, בחצר המלך מתנערים ממנו. אחרת, מדוע הוא בא, ככה, אל עורך דין יהודי? כנראה בהמלצת עמיתים, ששלחו אותו אליו. הרי איש לא יחשוך שהיהודי הזה אוהד את אָקִימוֹב. אה, אני מכיר אתכם... כך או כך, זהו תעלול שטני שממנו משתמע שהיהודי הזה מוכן לסנגר על כל דבר: חתימות מזויפות, מעילה בכספי ציבור. תמורת כסף הוא יהיה מוכן להגן על שונאו ואויביו..."

ראשו עבר מהר, ובתוך כך המהם לעצמו בניגון גמרא, שהורגל בו ולא הצליח להשתחרר ממנו: "ואולי להסכים דווקא בגלל זה?" – עורך הדין מתח את חוט מחשבתו ושינן לעצמו – "אָקִימוֹב, הסנאטור יושב־הראש, שונא היהודים המושבע, עדיף כך. כן". הוא שקל בדעתו שוב ושוב כדי לבחון את הרושם שייצור: "עיתונים יכתבו על המשפט הזה. זה יהיה חיזיון מרהיב ברחבי רוסיה. ודאי.... העובדה שאני אסנגר עליו תגביר את הרושם. משפט קיים מחוץ לתחומי הפוליטיקה ואין בו פנייה רגשית. זוהי דוגמה של הימנעות מהעדפה כלשהי. אני גם לא אדרוש שכר טרחה. אתמול הגנתי על מהפכן, היום – על ממונה לניהול ענייני המדינה, שונא יהודים מובהק. המשפט לא מכיר בהבדלים מפלגתיים..." אבל זיוף חתימה הוא עניין מכוער

ומגונה. אין כאן שמץ של אידאליזם. עורכי הדין האחרים דחו אותו, כי כנראה יש כאן רמז מלמעלה: "אָקִימוֹב, כשלת ונפלת כי נטפלת יותר מדי לאלוהי היהודים..." הוא הבין שהחלטתו הראשונה הייתה נכונה. הוא כעס על עצמו על שמהר לרדוף אחר פרסום ותהילה, ולרגע חשב על פשרה. הרי הקו המנחה שלו הוא לא להגן על מה שאינו הוגן. "איך אוכל לדעת? צריך להוציא ממנו מידע על מצב העניינים. לפי זה אנהג. בין אם זה אָקִימוֹב ובין אם זהו סתם מישהו. על חף מפשע אגן כנגד כולם; לפושע אסרב, כפי שנהגתי תמיד בכל המקרים".

עורך הדין הלפרין היה גאה בעצמו ובהחלטתו. בסתר לבו הבהבה להבה נקמנית קטנה: "אָקִימוֹב הגדול, עוד מעט תתפלת בין אצבעותי כמו יהודי פשוט שמתייסר תחת לחצו של השוטר הנחות ביותר". עם זאת, ניסה להחניק את תחושת התיעוב והנקם בעזרת רגש חזק של הערכה עצמית שמילאה את לבו על שהוא, צעיר יהודי מן הפרובינציה, הצליח להגיע כה רחוק, עד שסנאטורים מבקשים את חסותו וממתינים לו בטרקלין ביתו. הכרת הערך העצמי נתנה בידו נשק כדי להילחם בשנאה גזענית ולייצב את מאזני הצדק, שאיש המשפט חייב לשמור עליהם בכל מצב ובכל זמן. "מי שמבקש אצלי הגנה, יקבל אותה, שיהיה מי שיהיה. אבל עליו להיות ראוי לקבל את חסותי". הוא לא הסתפק במחשבה, אלא הגה בקול את המילים, בהדגשה ובהטעמה, כמעט כאילו דיבר אל חבר מושבעים.

הוא נכנס אל הטרקלין כשידיו הארוכות משולבות לאחור, אחרי שפרע במתכוון את תסרוקתו ואת זקנו כדי להדגיש את מראהו היהודי.

ברכת השלום ההדדית הייתה מנומסת, אבל שניהם לא יכלו להימנע ממחווה קריירה. אָקִימוֹב הכיר את עורך הדין רק לפי מראהו, וזכר תמיד את עיניו הכחולות, העיניים הערמומיות הקטנות שבחנו אותו כשהגן בוועדת הסנאט על איזשהו עניין. עורך הדין לא הצליח להימנע מרתיעה כשראה מולו את הפרצוף המוכר של יושב־הראש בוועדת הסנאט שהביט בו תמיד בתיעוב לגלגני. חולשת אנוש נקמנית בערה בו ואיימה לכלות את מידת האיזון המשפטי שבנפשו.

אבל אשתו, הגברת המנוסה בהבנת נפש האדם וידעה מה מתחולל בראש בעלה, סייעה לו להיחלץ ממצב זה. "טוב שמיהרת להיכנס, סולומון אוסיפוביץ'. אני חוששת שה'יושב־ראש' (כך כינו את הסנאטור אָקִימוֹב) כבר השתעמם בחברתי".

"סלח לי, קונסטנטין איוואנוביץ', לא יכולתי לבוא קודם. חובת המקצוע עיכבה אותי. הייתי חייב להכין בדחיפות מסמכים חיוניים. חיי אדם תלויים בהם. הם חייבים להימסר לבית הדין מחר בבוקר השכם".

"אני מבין. חובת המקצוע קודמת לכול. אבל מעל הכול, אני העברתי כאן את הזמן בנעימים בחברת אשתך הכבודה. סלח לי, שכחתי את שם אביך".

"עדיין לא אמרתי את שמי", ענתה בחיוך, "אולגה מיכאילובנה".

"כן, כן, אולגה מיכאילובנה. ביליתי כאן יפה מאוד עם אולגה מיכאילובנה". הסנטור חזר על השם, כמי שמבקש לשנן אותו.

הגברים ישבו בלי לדעת מה לומר זה לזה ואיך לפתוח בשיחה שניהם רצו לנהל. ושוב ההערכה גברת הבית וחילצה אותם מהמבוכה: "אני מבינה שה'ישיבראש' בא אליך, סולומון אוסיפוביץ', ולמענך התענה והשתעמם איתי כל הזמן".

"אה, כן. אולגה מיכאילובנה צודקת. אכן, באתי אליך, סול – סולומון, סלח לי..."

"סולומון אוסיפוביץ'", חזר עורך הדין והציג את עצמו.

"סלח לי, כן. אליך, סולומון אוסיפוביץ'".

"האם תהיה מוכן להטריח את עצמך ולהיכנס איתי לחדר העבודה? סלחי לנו, אולגה מיכאילובנה".

"כן. כן. סלחי לנו, אולגה מיכאילובנה", הסנאטור חזר על דברי הפרקליט, "את

מבינה... עניינים של גברים..."

הגברים ישבו בכורסאות העמוקות שניצבו בחדר העבודה של הפרקליט, והשיחה קלחה ביניהם בלי מעצור לאור הנברשות הירוקות.

"האם אינך מופתע לראות אותי כאן?" פתח הסנאטור.

"לרופא ולעורך דין אין זכות להיות מופתעים בהקשר לענייני מקצועם. אגב, אולי תואיל להבהיר לי את שורש הדבר שבגללו עליי להודות על הכבוד שזכיתי בו בעצם

ביקורך אצלי? זה יספק את סקרנותי".

"האם עוד לא קראת בעיתונים?"

"אותי לא מעניין מה כתוב בעיתונים. לא קראתי דבר, ואיני יודע דבר".

"סולומון אוסיפוביץ', אותי הביא לכאן עניין רציני ביותר. אתה מכיר את עמדותי

וידוע מהו מעמדי הציבורי. למרות זאת החלטתי לחפש מגן אצלך כדי להוכיח שאיני רוצה להגן על עצמי בחסות שר המשפטים, ואיני רוצה להסתתר בצל חצר המלכות,

בין ידידי וקרובי משפחתי. בחרתי כך כסגנון שלי, אף שאתה – סלח לי על מה שאומר – נמצא מחוץ לחוגים של בעלי ההשפעה, וכפי שאומרים – סלח לי על

המילים – אפילו עומד כנגדם. בחרתי כך כדי להוכיח ברכים שאני עומד בגלוי מול

כולם. דברך, במחילה, יוצאים מפי מי ששייך לחוג אחר, כמו שאומרים. אתה אדם שנמנה עם סוג אחר של אנשים, כמו שאומרים. לדיבורים של אדם כמוך יאמינו יותר.

זה יעשה רושם טוב יותר, ויסייע להוכחת חפותי המוחלטת בעניין שמיד אציג בפניך,

ותיווכח שנכשלתו בו כנגד רצוני וללא ידיעתי".

סולומון אוסיפוביץ' הניח לסנאטור להסתבך בדבריו, ובמתכוון לא סייע לו במילה או במחווה. פניו היו קפואים כמסכת ברזל. דברי הסנאטור, בעיקר הביטוי "סוג אחר

של אנשים", הבהירו לו שצדק בהשערותו, לפיה הסנאטור נשלח אליו בעצת עורכי דין אחרים שלא רצו לקחת על עצמם את המקרה הקשה והמסובך הזה. בביטוי "סוג

אחר של אנשים" הוא זיהה את סגנון הדיבור של עורך הדין הידוע סולוגוב, שהיה

ציר בסנאט מטעם "המאה השחורה"⁵. ביטוי זה היה חביב על סולוגוב, והוא חזר עליו פעמים רבות.

"בעצם, במה העניין? אולי תואיל בטובך, קונסטנטין איוואנוביץ', להציג בפניי את כל פרטי העניין?" שאל עורך הדין בנימה יבשה.

"הנושא מתייחס לחתימה של מנהל הלשכה שלי לענייני יערות, שאני ממונה עליה. על סמך חתימה זו משכו מאה אלף רובל מן הבנק הממלכתי. העיתון הרדיקלי וחוגים מהפכניים העלילו עליי שאני זיפתי את החתימה של ראש הלשכה שלי, מיכאיל קרסקניקוב, ואין בכך שמץ של אמת. הרי, כפי שידוע לך, אני הוא הממונה. וכפי שידוע לך, בלי החתימה שלי לא היו יכולים למשוך את הכסף הזה."

"האם משכו את הכסף?"

"כן. ודאי שמשכו את הכסף."

"מי?"

"מי? – השר יודע מי! המזכיר שלי, או סגן מנהל הלשכה, או מנהל הלשכה. מי יודע מי?"

"ואתה, קונסטנטין איוואנוביץ', אתה חתמת על הוראה למשוך את הסכום הזה?"

"נדמה לי שחתמת. הרי אני הוא הממונה. איך אני יכול לדעת אם העניין כשר או לא? מגישים לי מסמך יחד עם מסמכים אחרים, ואני חותם."

"והחתימה של ראש הלשכה, מיכאיל קרסקניקוב, הייתה על אותו מסמך או לא?"

הסנאטור הודקף על מושבו.

"הרי זהו עצם העניין. נדמה לי שהייתה חתימה, כמו בכל הפרטים האחרים. כעת הוא טוען שלא הייתה שום חתימה; שזייפו את חתימתו. ובעיקר, מי יכול לזכור? אכן, בקשר לזה באתי, כדי להתייעץ איתך."

"קונסטנטין איוואנוביץ', לפני שנמשיך, הרשה לי להבהיר לך עניין חשוב ביותר. ראשית, אני חייב לומר לך שכל מה שאנחנו אומרים בחדר העבודה שלי נשאר סגור וחתום בין ארבעה קירות אלה. איש אינו שומע אותנו. אני פותח את כל הדלתות כדי להראות לך שאין איש בפרוזדורים או בחדרים האחרים. הקירות עבים, ואיש אינו שומע אותנו. כעורך דין חובתי להבהיר לך... נדמה לי שאתה יודע את זה בדיוק כמוני... אם אני לא טועה, הרי אתה בעצמך בוגר פקולטה למשפטים."

"לא. למדתי רק שנתיים בבית ספר לקצינים."

"סלח לי, אני רוצה להבהיר: אנחנו, עורכי הדין, אנחנו בדיוק כמו רופאים. רופא צריך לדעת את כל פרטי המחלה כדי שיוכל לאבחן נכון ולרשום תרופה מתאימה. בהקשר זה אנחנו לא אנשים בעלי נטיות ותשוקות, אלא בעלי מקצוע שנוהגים כמדענים שדנים בצורה אובייקטיבית בנושא שמחייב ידע. החדר הזה, הקירות

⁵ גוף ריאקציוני של פורעים אנטישמים ואנטי־סוציאליסטים שפעלו בידעית משטרת הצאר ובעידודה. כנפיות "המאה השחורה" (האיחוד הלאומי הרוסי) היו ידועות לשמצה ברחוב היהודי בגלל אחריותן לפוגרומים של 1904-1905.

האלה, חייבים לדעת את כל האמת. לפי החוק, כל מידע והבהרה שהלקוח מוסר לעורך דינו בחדר העבודה הפרטי שלו אינו יכול להוות עדות במשפט. מי שלא יהיה – התובע או כל אדם אחר – לא יכול להשתמש בהם נגד הנתבע. דבר כזה מנוגד תכלית הניגוד לעקרונות האתיקה המקצועית שלנו. כל עורך דין יודע שאסור לו לגלות מה ששמע מפי הלקוח שלו, אפילו לא באוזני האנשים המקורבים אליו ביותר. לכן אתה יכול להיות בטוח לגמרי”.

הסנאטור הזדקף ונשא את ראשו. עיניו הכחולות הבהיקו, נחירי אפו ושפתו העליונה רטטו בהתרגשות.

“למרות הכול אני רוצה, סולומון אוסיפוביץ” – הוא חרק בשיניו כשאמר את השם – “אני רוצה שלא תשכח שאתה מדבר עם יועץ מדיני בפועל, יושבראש של ועדת הסנאט המופקדת על ניהול המונופול הממלכתי בנוגע ליערות, עם הסנאטור, הרוזן קונסטנטין אייוואנוביץ’ אָקִימוב”.

“ואני מבקש ממך”, ענה עורך הדין בחיוך דק שריחף על שפתיו החיוורות ובקריצת עיניים, “אני מבקש שלא תשכח שאתה מדבר עם הסנאטור של אותו קונסטנטין אייוואנוביץ’ אָקִימוב”.

תוך כדי דיבור קירב עורך הדין את תיבת הסיגריות הכסופה שלו אל הרוזן: “שכחתי להציע לך סיגריה. סלח לי”.

לרגע שררה דממה.

“אם נתחיל כך, לא נגיע רחוק. חבל על הזמן של שנינו, אמר עורך הדין. “זכרתי שבאת אליי כי בחרת בי להיות מי שתיתן בו אמון. אני מבטיח לך שאני יודע להעריך ולכבד את העובדה שאתה מוכן לתת בי אמון מלא. אנחנו חייבים לתת אמון זה בזה ולשכוח כל מה שמבדיל בינינו ברגע שאנחנו עוזבים את החדר הזה. עלינו לשכוח את השוני בין החוגים שאנחנו שייכים להם, ואת הבדלי האמונות והדעות שאנחנו אווזים בהן. אנחנו חייבים לזכור ששנינו מעוניינים במטרה זהה. אתה חייב להאמין בי ולגלות לי הכול, בדיוק כמו שחולה חייב לסמוך על רופאו ולגלות לו את כל סודותיו, כולל העניינים האינטימיים ביותר בחייו. רק כך ייתכן שאוכל לסייע לך להיחלץ מהמצב שאתה נתון בו. לפי הערכתי המקצועית, מצבך חמור למדי והוא עלול לסכן את כבודך ואת חירותך”.

הסנאטור ישב דומם. נדמה שהוא הולך ומתכווץ, כאילו גבו הרפה מתכווץ תחת כובד המילים שנחתו עליו בקולו המתכתי של עורך הדין. פרצופו החוויר, עיניו נעכרו, שפתיו נפערו ושיניו הקטנות והחדות הבהיקו ביניהן. הוא חיכך את ידיו הענוגות זו בזו בלי שיוכל להסתיר את המאבק שהתחולל בנפשו בין היוהרה ובין תחושת הצורך בהגנה משפטית.

“מה ברצונך לדעת, אדוני עורך הדין?” שאל לבסוף.

“אני רוצה לדעת אם מסמך הררישה למשון סכום של מאה אלף רובל שהגישו לחתימתך היה כבר חתום בידי מנהל הלשכה שלך. האם הייתה חתימה כזו או לא?” “אני לא יכול לזכור...” הסנאטור התחמק ממבטו השואל של עורך הדין.

"מה פירוש? אינך יכול לזכור?... זה לא תירוץ. אני רוצה לחזור ולהזכיר לך: אני מדבר אליך בצורה כזו, כדי לחסוך ממך את אי־הנעימות הכרוכה בחקירת התובע. אני לא צריך להזכירך שהתשובות לשאלות התובע חייבות להיות ברורות ובהירות".
הסנאטור התכווץ יותר ויותר. נדמה שהוא מתכווץ לגמרי תחת לחץ הקול העז של עורך הדין ומבטו הנוקב.

"הייתי אז במצב שלא אפשר לי לזכור דבר. זה היה יום הולדת של ידידה שלי, אחרי ששתינו מעט. הרי אתה מבין, סולומון אוסיפוביץ'".

"אני מבין. היכן חתמת על המסמך? בביתך?"
"לא, סולומון אוסיפוביץ' – הסנאטור כבר נכנע לגמרי – "זה לא היה בחדר העבודה הפרטי שלי ולא במשרדי בסנאט. זה היה במקום שלא נעים להזכירו... בבית פֶּטְרוֹבְּנָה, הזמרת הפולנייה מריה פטרובנה..."

"לשם הביאו אליך את המסמך כדי שתחתום עליו?"
"כן, כן."

"ומי נתן לך אותו? המזכיר שלך? ואולי שליח של הלשכה?"
"לא, לא. את זה נתן לי הבלר הזוטרי שולגין, שהוא ידיד קרוב של אותה זמרת פולנייה."

"והחתימה של ראש הלשכה לא הייתה על אותו מסמך?"
"לא. היא לא הייתה. אבל שולגין אמר שהוא הביא את זה מהלשכה, וראש הלשכה יחתום מחר בבוקר. השעה הייתה מאוחרת, ואי־אפשר להחתימו. הוא יצא מן המשרד בשעה מוקדמת. אנחנו נוהגים כך תמיד."

"ראש הלשכה לא חתם, ושולגין חתם במקומו. לא כך? ואתה ידעת את זה?"
"לא. לא ידעתי. חי אלוהים, לא ידעתי. איך יכולתי לדעת? הרי זה קרה ביום שלאחר מכן."

"ומי לקח את הכסף? – שולגין או הזמרת הפולנייה?"
"שולגין לקח חצי מן הסכום, ואת החצי האחר – הזמרת הפולנייה."
"ואתה לא לקחת דבר?"

הסנאטור ניסה שנית לשאת את פניו ומבט עיניו, אבל מיהר להרכין את ראשו מול מבט הברזל הקשוח של עורך הדין.

"רק חמישים אלף – חוב של כבוד שהיה עליי לפרוע. אבל הסכום הזה ישנו. אשתי רוצה למכור ליהודים את אחוזת סלומונקָה עם היער הצמוד אליה, וכך לשלם את כל הסכום. אם יהיה צורך, אלך בעצמי אל חצר המלכות, אפול לרגלי הצאר ואתוודה על הכול. הייתי שיכור – זה הכול. אבינו הצאר הוא טוב ורחום. ואם לא יניתו לי להתקרב אליו, אשלח אל הצארינה את אשתי האהובה, יקטרינה יֶכְרֹבְּנָה. הצארינה מחבבת את אשתי, והיא תבקש מהצאר שירחם עליי. לא ישחטו אותי, אלא ישלחו לזמן־מה אל הפרובינציה. לא כך, סולומון אוסיפוביץ'! מה כבר יכולים לעשות לי? לא ישחטו אותי! אבל זה יפגע בשמי הטוב. מעדתי. הייתי שיכור ומערת. נתנו לי

לשתות מין משקה שקוראים לו ג'ין. מייבאים אותו מהולנד או מאנגליה. אה! האנגלים הארוורים אשמים!" הסנאטור לא הפסיק לשכנע את עצמו.

סולומון אוסיפוביץ' קם מכיסאו הגבוה ופסע הלך ושוב בחדר העבודה שלו בלי להביט בסנאטור. הוא רק פלט לעברו: "והתובע כבר יודע על כך?"

"הוא הזמין אותי לבוא אליו מחר, בשעה עשר בבוקר. אבל אתה תעזור לי. לא כך, סולומון אוסיפוביץ'?" הרי אתם, היהודים, יודעים טוב מאוד איך להיחלץ מצרות.

הראש שלכם חכם מאוד. כולם שלחו אותי אליך. רק אליך. רק אתה יכול להציל אותי. אם אתה, סולומון אוסיפוביץ', תיקח את העניין לטיפולך, אזכה בדין. הראש היהודי החכם שלך כבר ימצא פירוש מתאים לחוק. כל מה שצריך הוא רק לדעת איך לעקוף את החוק. נוסף לכך, תהיה לי פרוטקציה. אני מתכוון להגיע עד הצאר. הם לא יעזו להתעקש. צריך רק לעזור לי להיחלץ מחומרת הדין. זה הכול. אתה חייב לעשות את זה, סולומון אוסיפוביץ'..."

הסנאטור נרגע אחרי שהתורה על חטאו בפני עורך הדין. הוא היה כמו ילד חוטא, שמאמין שחטאו ייסלח בזכות הוראתו.

אבל סולומון אוסיפוביץ' נעצר באמצע החדר ועמד לרגע על מקומו כשהוא נועץ את מבטו בסנאטור. זו הייתה אתנחתא קלה, כפי שהיה רגיל לעשות כששיכך ביטוי ציורי נוגש בנאום שנשא באוזני המושבעים בבית הדין. הוא נשא למעלה את ידו החיוורת והארוכה, הפשיל לאחור את בלוריתו הפרועה – מעריציו כינו אותה "רעמת הארי", והוא אהב לשמוע כינוי זה – וקרא בקולו המתכתי הרם: "הממונה על ניהול ענייני המדינה, אדוני יושב הראש קונסטנטין איוואנוביץ' אָקִימוב! עשרים ושמונה שנים אני ממלא את חובתי המקצועית להגן על חפים מפשע ועל מי שנרדף על לא עוול בכפו, ובכך אני עומד כחייל נאמן על משמר הצדק. עיקרון אחד הנחה אותי לאורך כל דרכי המקצועית, והודות לו זכיתי להכרה ולהוקרה של אוהביי ואויביי. כל המשפטים יודעים זאת; כל השופטים, הקטגורים והסנגורים. מעולם לא הרמתי את קולי" – כעת דיבר עורך הדין בקול רם, מלא רגש נלהב – "מעולם לא ניצלתי את הראש היהודי החכם שלי, שאתה, אדוני הסנאטור, הואלת להלל ולשבח, ואני מבטיח לך שאני יודע להעריך זאת. מעולם לא השתמשתי בכישורים היהודיים שלי, שגם אותם הואלת לשבח, אלא אם כן הייתי משוכנע באופן מוחלט שהלקוח שלי חף מפשע, ואני מגן על עניין הוגן. דבר כזה איני יכול לומר במקרה הנוכחי, אדוני יושב הראש! לצערי, אני לא יכול ללמד סנגוריה על עניינך. זה נוגד את עקרונותיי".

"ומה שאמרתי לך, ומה ש..."

"אני רוצה להרגיע אותך שנית. אני מבטיח בהן צדק שכל מה שאמרת כאן, בחדר העבודה, יישאר סגור וחתום בין ארבעת הקירות העבים האלה, ואף פעם לא ייצא מהם דבר".

"כלומר, אתה פשוט הונית אותי והוצאת ממני הודאה! לשם מה היית צריך את זה? סתם כך, לשם נכלוליות של יהודי ערמומי?"

"ומה שאמרתי לך, ומה ש..."

"אני רוצה להרגיע אותך שנית. אני מבטיח בהן צדק שכל מה שאמרת כאן, בחדר העבודה, יישאר סגור וחתום בין ארבעת הקירות העבים האלה, ואף פעם לא ייצא מהם דבר".

"כלומר, אתה פשוט הונית אותי והוצאת ממני הודאה! לשם מה היית צריך את זה? סתם כך, לשם נכלוליות של יהודי ערמומי?"

"ומה שאמרתי לך, ומה ש..."

"אני רוצה להרגיע אותך שנית. אני מבטיח בהן צדק שכל מה שאמרת כאן, בחדר העבודה, יישאר סגור וחתום בין ארבעת הקירות העבים האלה, ואף פעם לא ייצא מהם דבר".

"כלומר, אתה פשוט הונית אותי והוצאת ממני הודאה! לשם מה היית צריך את זה? סתם כך, לשם נכלוליות של יהודי ערמומי?"

"ומה שאמרתי לך, ומה ש..."

"אני רוצה להרגיע אותך שנית. אני מבטיח בהן צדק שכל מה שאמרת כאן, בחדר העבודה, יישאר סגור וחתום בין ארבעת הקירות העבים האלה, ואף פעם לא ייצא מהם דבר".

"כלומר, אתה פשוט הונית אותי והוצאת ממני הודאה! לשם מה היית צריך את זה? סתם כך, לשם נכלוליות של יהודי ערמומי?"

"ומה שאמרתי לך, ומה ש..."

"לא, סנאטור. אל תתרגזו ואל תתרגשו. לא רימיתי אותך ולא הוצאתי מפיד הודאה. רק רציתי להיווכח אם אוכל לסנגר עליך או לא. כך אני נוהג עם כולם, וכך נהגתי גם עם כבודו".

"אני אלך אל הצאר ואתלונן עליך. הוא יבין ויסלח לי. ואתה!..." הסנאטור שכח את עצמו ונופף באגרופו.

עורך הדין ענה לו בשלווה: "אני מאוד מצטער על שאתה כל כך נסער. לך אל הצאר. הצאר יכול לעשות הכול. אני לא יכול לעשות דבר".

במילים אלה פתח את הדלת בפני הסנאטור וקרא למשרת: "אוקסיף, הושט ליושבראש את מעיל הפרווה שלו!"

פרק ב': בטרקלין של הגברת

אחרי שנרגע מן הביקור הזה הורה עורך הדין להכניס את מבקשי־פניו הרגילים. רוסיה כולה נהרה אל חדר העבודה של הפרקליט המפורסם: משלחת איכרים מקופחים ומנהיגים הרוחני בראשה ביקשה שעורך הדין יפנה אל הלשכה לענייני דתות ויערער בשמם על כך שלא מניחים להם לעבוד את אלוהיהם לפי דרכם;¹ יהודים הגיעו מעיירה שלפתע קיבלה מעמד של כפר, ולכן איבדו את זכותם לגור שם ונדרשו לעזוב בתוך כמה ימים את מקום הולדתם על כל מטלטליהם;² אֵם יהודייה שבנה היחיד הואשם בפעילות מהפכנית שעודדה את מרד הפועלים במכרות הכסף ליד ימת פֵייקֵאל. עשרות אנשים הועמדו לדין על מעורבותם במרד זה, והפרקליט ניהל את עניינם המשפטי יחד עם עורכי דין רוסיים מפורסמים; סוחרים יהודים עשירים, שביקשו להפסיק לעסוק בסחר מניות, באו אליו ממוסקבה לבקש את עצתו איך יוכלו להמיר את עסקיהם בכורסה ברכישת יערות בסיביר. באו עוד ועוד, כל אחד והבעיה שלו. שני עוזריו נכנסו ויצאו מחדר העבודה שלו כדי להביא את המסמכים הנחוצים לכל משפט, ועורך הדין רשם את הערותיו. מפעם לפעם הביאו ספרי חוק ומשפט עבים, שהיה בקיא בהם כמו רב שמכיר היטב את פרקי השולחן

ערוך.

אחד העוזרים היה זֶאכֶאָרְי גברילוביץ' מירקין, בנו היחיד של סוחר יערות עשיר מסיביר, שנטש את מסורת המסחר המשפחתית והתמסר ללימוד משפטים. עדיין היה צעיר לימים; עלם שסיים זה עתה את לימודיו באוניברסיטה. הוא התקבל בקלות למשרד עורך הדין בזכות סיבות אישיות, לאו דווקא בזכות כישוריו המשפטיים. עוד בשנות לימודיו היה מקורב למשפחת עורך הדין ונחשב בן־בית. בזכות הרכוש העצום של אביו התייחסו אליו כאל מועמד רצוי לנישואים עם בתו היחידה של הפרקליט, והבחור לא היה אדיש כלפיה. אבל הוא לא התנשא ועבד בענווה רבה. תמיד הסתפק

¹ ברוסיה הצארית היו כמות דתיות שונות שפיתחו דרכי פולחן ייחודיות להן (כמו הרסקולניקים, הסבוטניקים ואחרות). המספר מסתפק בציון העובדה שהאיכרים העותרים מרגישים עצמם מקופחים, ואינו מציין באיזו כת מדובר.

² לפי חוק "תחום המושב", שנקבע עוד מימי יקתרינה הגדולה והיה תקף עד מלחמת העולם הראשונה, נאסר על יהודים לחיות בערים הגדולות. רק יחיד סגולה – סוחרים ותעשיינים עתירי ממון, או בעלי מקצוע חופשי מצליחים במיוחד (כמו עורך הדין הלפרין) – קיבלו היתר לגור בפטבורג ובמוסקבה.

במועט והתלבש בצניעות, על גבול הדלות, אף שהיה בנו של אחד העשירים ביותר ברחבי רוסיה ויכול היה להרשות לעצמו לבזבז סכומים גדולים שעמדו תמיד לרשותו במשרד של אביו.

העוזר הבכיר של עורך הדין יעקב שמואלביץ' ויינשטיין – בן עניים שהגיע לכאן מעיירה קטנה בתחום המושב, באיזשהו מקום בסביבות מינסק.³ הצעיר השאפתן התקדם בכוחות עצמו. הוא שקד על לימודיו בחריצות ובהתמדה, אף שסבל חרפת רעב במשך שנות לימודיו באוניברסיטה. הפרקליט הידוע קיבל אותו למשרת עוזר בזכות הזיכרון הנדיר שניתן בו כטיפוס אופייני של למדן יהודי משכבר הימים. כל ההכרעות המשפטיות ופסקי הדין של הסנאט בכל נושא ונושא היו חרותים במוחו. בעת הצורך היה מקדיש לילות שלמים ללימוד כל החומר הדרוש לעניין זה או אחר, ולמחרת היום הדהים את כולם בבקיאותו. הוא היה ממש חריף ובקיא. הפרקליט העריך את הבקיאות של העוזר הצעיר יותר מאשר את חריפות שכלו, שלא תמיד התאימה עצמה לדרישות של הגינות...

בניגוד לז'אקאר גברילוביץ', יעקב שמואלביץ' טיפח מאוד את הופעתו החיצונית. הוא היה תמיד לבוש בהידור, ובמיוחד הקפיד על ניקיון החפתים של חולצתו שהבהיקו מלובן וגילו את סיכות הנוי הכסופות שנצצו על פרקי ידיו. הוא גם הקפיד לטפח את זקנו השחור והמוארך – "זקן הרצל", שהיה אופנתי בחוגים יהודיים מסוימים. ניכר שיעקב שמואלביץ' התגאה במראהו ה"אשורי" וטרח להבליט אותו. יריביו נהגו לומר שהוא צובע את הגבות והשפם למטרה זו. אבל זה לא היה נכון, כי לא היה לו צורך בכך: פניו היו מכוסים כמעט לגמרי בשיער שחור סמיך שצמח עליהם. עורך הדין הצעיר הצטרך לטרות הרבה כל בוקר כדי להבריח אותו ולכוון כל קווצה למקומה: השיער שצמח על הלחיים – לזקן הלחיים; השיער שכיסה את השפה העליונה – לשפם; והיתר – לזקן. נראה שקווצות השיער שעל פניו לא רצו לציית לדרישה המחמירה של עורך הדין הצעיר, כי ברגע שהניח להן, הן מיהרו להתמוזג זו בזו כמו טיפות מים שנוטפות במפל אחד. יעקב שמואלביץ' היה צריך להזכיר להן מפעם לפעם את מקומן, ולהעניש אותן בעזרת מברשת שיער דוקרנית שהשתמש בה לאורך היום, ברגע שידיו התפנו מעיסוק אחר.

הוא העריך את עצמו מאוד, והדבר ניכר בהתנהלותו ובהתנהגותו. הוא דיבר בחשיבות ובנימה מתוקה שהביאה את שומעיו אל קצה גבול הסבלנות. הוא היה זהיר מאוד בדיבורו, והקפיד שלא יהיה בו שיבוש וקדוקי וצליל של מבטא זר. לכן הדיבור שלו היה מוקטע ומעצבן. הוא התגאה בהיתר שניתן לו לגור בפטרבורג, וקרא לה "פיטר", כדרכם של אנשי המקום. הוא גם התעקש להגות את האות ה כמו ג, לא רק בשמות רוסיים טהורים, אלא גם בשמות יהודיים. למשל, במקום "גולדשטיין" אמר "הולשטיין", כדי להוכיח שהוא בא מהאזורים של אוקראינה התיכונה. בעיניו זה

³ מינסק היא עיר הבירה של בלארוס (רוסיה הלבנה).

נחשב כבוד גדול, אף שכולם ידעו שמוצאו מפלך מינסק, ושם מבטאים בבירור את האות ג.

אִיאפּשֶׁר לומר שעורך הדין הנכבד סולומון אוֹסיפּוֹבִיץ' חיבב יותר מדי את העוור שלו. אולי מפני שראה בו בבואה של ה"אני" שלו, ובגלל האופן שבו טיפס על סולם ההצלחה המקצועית. ייתכן שזוהיה בהתנשאות הריקה של עוורו כמה מתכונותיו הוא. עם זאת, הוא העריך את הכישרון והחריצות של העוור שסייע לו בעבודתו. כך נקבעו ביניהם יחסי כבוד הוגנים, רחוקים מקשרי ידידות, ושניהם חשו בכך היטב... מובן מאליו שהעוור החרוץ ראה עצמו ראוי לרשת את המעמד הנכבד של מעבדו, אלא שלרוע מזלו הוא נולד ברוסיה בתקופה חשוכה, שבה לא ניתן ליהודי לקבל הסמכה של עורך דין מוסמך. לכן נאלץ להירשם כעוור של עורך דין בוגר יותר, שקיבל בימים טובים יותר רישיון מתאים.⁴

הפרקליט הזמין את שני עוזריו לארוחה, כמנהגו תמיד אחרי שעת הקבלה. יעקב שמואלביץ' סירב ברוב המקרים. אף פעם לא היה לו זמן. הפעם ידע הפרקליט במה למשוך אותו:

"היום יסעדו על שולחננו אהרון יעקובלביץ', סוחר התה הידוע ממוסקבה, והגולדשטיינים – סוחרי הנפט שהגיעו מבאקו, והם מעוניינים שהעוור שלי יהיה נוכח".

ליעקב שמואלביץ' הייתה חולשה לאנשים עשירים. דבר לא נחשב בעיניו יותר מחברתם, והוא לא חמייץ שום הזדמנות לבקר בביתם. אבל כעת היסס:

"אה, סולומון אוֹסיפּוֹבִיץ', אני לא לבוש בהתאם".

"שום דבר. אני לוקח את זה על עצמי".

לפני שעזב את משרדו קיבל הפרקליט את אשר זילברשטיין, הסטודנט למשפטים שלימד את בנו, ושמע מפיו את הדיווח השבועי על מהלך התקדמות הבן בלימודי מתמטיקה. כתמיד, השיפור היה מועט. עורך הדין לא יכול להבין מדוע בנו היחיד מפגין עניין כה מועט בלימודיו. הוא עצמו היה בן למשפחת למדנים מחוננים, וכרגיל, ייחס למשפחת אשתו את הסיבה לקשיי הלימוד של בנו.

"אהה, הגרינברגים... " הרהר בינו לבינו. "אבל, לעומת זאת, בהיסטוריה רוסית ובכתיבה ברוסית הוא מגיע להישגים יפים. בכל מה שנוגע ברגש, ולא בחריפות שכלית, הבן מוכיח את כישרונו". דבר זה הפליא את הפרקליט.

"הספורט אשם בכל זה", העיר הסטודנט, "האופנה החדשה. כל מחשבותיו נתונות לכדורגל: שוער שמאלי, שוער ימני, ועוד דברים כאלה. לא מזמן נערכה בקרקס

⁴ חוק "תחום המושב", שהוזכר לעיל בהערה 2, כלל איסורים רבים. בין השאר נאסר על יהודים לגור בכפרים חקלאיים. כשהשלטונות רצו לגרש יהודים מעיריה כלשהי, הם הגדירו אותה ככפר חקלאי, כדי שיוכלו לגרש אותם, אף שהם חיו בה שנים רבות. כאן מדובר בצגי קהילות יהודיות שהוצא נגדן צו גירוש כזה, והם פנו אל עורך הדין בצפייה שיוכל לפנות לערכאות משפטיות גבוהות כדי לבטל את רוע הגזירה. אנשים אלה שהו בסתר בפטרבורג, כפי שיחברו בהמשך הירומן.

תחרות בין האלוף האנגלי והאלוף הרוסי, ושום שיעור לא התקיים. בזמנים שלנו זה היה שונה. אנחנו לא ידענו על דבר כזה", אמר הסטודנט.

עורך הדין חייך כששמע המילה "אנחנו", והרגיע את הסטודנט: "אין שום רע בספורט. אבל כל דבר צריך להיות במידה. לא טוב להגזים. אני אדבר עם מישקה. נו, בוא. מחכים לנו ליד השולחן. אולגה מיכאילובנה ודאי חסרת סבלנות". עורך הדין שילב את זרועו בזרוע הסטודנט הצעיר והוביל אותו דרך הסלון אל החדרים המרוחקים שבדירה הגדולה.

חדר האוכל נמצא באגף השני של הבניין, בחלק של חדרי המגורים שהיה מנותק מחדרי העבודה של הפרקליט. גרם מדרגות מיוחד וכניסה נפרדת הובילו אליו את בני הבית ואת מכריהם הקרובים. היו כאן חדרי שינה, הטרקלין של אשתו והטרקלין של בתו,⁵ חדר עבודה של הבן, חדרי המשרתים. חדר האוכל הגדול היה אחיו התאום של הסלון בעל ארבעת החלונות הגדולים שהשקיפו אל הרחוב.

הפרקליט פגש את האורחים בטרקלין של אשתו, שניצב במקביל לחדר העבודה שלו. כולם ישבו והמתינו שיגיע לארוחה. בגלל עומס העבודה ושעות הקבלה המאוחרות של הפרקליט, לא ניתן לקבוע בדיוק את שעת הסעודה, וזו הוגשה תמיד באיחור. דבר זה עורר את רוגזם של המשרתים ושל בני הבית שהתכוונו לצאת לבלות בערב וללכת לתאטרון. עורך הדין הקפיד שכל בני הבית יישבו יחד לשולחן, כנהוג בחוגים מכובדים. הוא ואשתו אהבו להזמין לארוחה העיקרית את הטובים והחשובים שבחוג מכריהם, ולכן סעודות הערב שהתקיימו בביתם היו אירוע חברתי; מעין אספה קטנה.

הטרקלין של אולגה מיכאילובנה היה מעוצב בהידור נשי חגיגי, בסגנון לואי השישהעשר, מעורב עם כמה פריטים גדולים בסגנון אמפייר רוסי מגושם, כנהוג בבתי רבים בפטרבורג. התאורה בטרקלין עוצבה בהשפעת האפקטים התאטריים המזוהים של מיירהולד,⁶ שהייתה אופנתית מאוד בטרקליני פטרבורג של אותם ימים. היו כאן האורחים הקבועים שלו ושל אשתו, ועוד כמה שהוזמנו הערב לכבוד האספה שתיערך בבית הפרקליט אחרי הארוחה.

מובן מאליו שבין האורחים של אשת הפרקליט היה נחום גריגורוביץ' רוזאמין – "האנגלי", כפי שבני הבית כינו אותו בפשטות. נחום גריגורוביץ' אהב להתגנדר בידיעת השפה האנגלית ובכל מה שמגיע מאנגליה. הוא התלבש לפי כללי האופנה האנגלית: מכנסיים רחבים, ז'קט גזור היטב, עניבות אלגנטיות מהודרות, תכשיטים מזוהים, דומים לאלו של נשים זקנות. הוא ענד טבעות מפותלות, ועל העניבה שלו התנוססו שלוש סיכות-גוי משונות, מעוצבות כמו פיתולי נחש עם עיניים צהובות.

⁵ במקור יש הבחנה בין "סאלאן" (סלון – הטרקלין הייצוגי, שבו אירחה אשת הפרקליט את הסנאטור אָקִימוב) ובין "בורדוֹר": טרקלין נשים, קטן יותר ובעל אופי אינטימי.

⁶ ו. מאיירהולד (1874-1940) היה במאי תאטרון רוסי (ממוצא גרמני) שהיפוש ועיצב דרכי ביטוי אוונגרדיים בתאטרון (תפאורה, תאורה, משחק, בימוי, אפקטים קוליים).

מובן מאליו ש"האנגלי" היה אחד הראשונים בפטרבורג שגילוהו את שפמס. הוא כבר לא היה צעיר, אבל התנהג כמו בחור מטורזן.

נחום גריגורוביץ' היה קרוב רחוק של אולגה מיכאילובנה, בן דוד, או משהו אחר. איש לא ידע בבירור מה. בכל אופן, הוא היה מעריץ גדול שלה, וכל המכרים כינו אותו "הצל של אולגה מיכאילובנה". נחום גריגורוביץ' בילה בחברתה הרבה יותר מבעלה, מפני שתמיד היה לו זמן פנוי (הוא היה בנו של סוחר תה ידוע ממוסקבה), וסולומון אוסיפוביץ' היה עסוק וטרוד תמיד בענייני מקצועו. "האנגלי" הסיע אותה לתערוכות, לתחרויות מרוץ סוסים, לתאטרון ולמועדוני לילה. במיוחד אהב לקחת אותה לתנויות של דברי עתיקות. עקבות טעמו האנין של "האנגלי" ואהבתו לחפצים עתיקים ניכרו בטרקלין האישי שלה ובחדרים האחרים בדירת סולומון אוסיפוביץ'. נחום גריגורוביץ' היה חובב גדול של עתיקות, וראה עצמו ברסמכא בכל מה שקשור בהם. הוא גילה כל יום יצירת מופת חדשה בבתי המסחר לעתיקות, ותמיד, כשביקר אצל אולגה מיכאילובנה – הוא נהג לבקר אצלה כל יום – היה מביא איתו איזה "רמברנדט", "ואן דייק", "רובנס". הפעם הביא "בוש" אמיתי, שגילה בחנות קטנה לממכר עתיקות בשדרות ווֹן־סְטְסְקִי.

כמו תמיד באירועים חברתיים כאלה, הגיע לכאן גם איזה גוי או גויה, לרוב ענייה. הפעם הייתה זו הרוזנת מריה ניקולאייבנה סְפֶהה, גברת ממוצא פולני רוסי שהתרוששה. היא הייתה ידידה ותיקה של אולגה מיכאילובנה. איש לא ידע מהו מקור הידידות הזו. שיערו שהרוזנת מריה ניקולאייבנה ואולגה מיכאילובנה היו חברות לילמודים מימי הנעורים. שתיהן למדו באותו מכון לנערות בחרקוב. הרוזנת נישאה לאחד מתושבי פטרבורג, והשתיים נפגשו כאן וחידשו את קשר הידידות ביניהן. הבעל נעלם לאחר זמן מה, ואיש לא הצליח לגלות מה קרה לו והיכן. האם, כפי שאמרו כמה אנשים, הרוזן נקלע לאמריקה או לאלסקה, ושם אבדו עקבותיו? ואולי הוא מת מוות טבעי או נהרג במסע ציד, כפי שנמסר לפי שמועה אחרת? איך שלא יהיה, לעורך הדין לא היה יותר מדי זמן פנוי להקדיש לחברת הנעורים של אשתו. הוא רק ידע שהרוזנת ענייה מאוד, ושאשתו תומכת בה: מלווה לה כסף עד שתזכה במשפט שהיא מנהלת בקשר לירושה של בעלה – אחווה גדולה ורכוש רב בפלך ווהלין. יחסה של הרוזנת ליהדות וליהודים היה חם יותר מזה של אולגה מיכאילובנה וחברותיה היהודיות. היא, הגויה היחידה בחבורה, התעניינה במצב היהודים, ידעה כל מה שקורה להם, ודיברה בלהט על מצבם ועל כל מה שנוגע לחיהם ברוסיה. היא הפגינה התעניינות נלהבת במיוחד, כאילו הייתה בת לעם

⁷ התמונות של הירונימוס בוש (1516-1450) שונות מאלו של הציירים שהוזכרו לפניו – רמברנדט (1606-1669), ואן דייק (1559-1641), רובנס (1577-1640). ההבדל מסתמן גם בתוכן וגם בצורה. בוש התמקד בנושאים סימבוליסטיים, והוא נחשב לאבי הציור הסוריאליסטי, למרות שיצר מאות שנים לפני פריחת זרם מודרניסטי זה. גם כאן מסתמן הקו של המספר, שמחפש את נקודת המגע בין ישן וחדש. עם זאת, ניתן לחוש בחיך לגלגני סמוי של המספר ביחס למומחיות כמיכיל של "האנגלי". סביר להניח שמדובר בחובבן אמיד, שלא ידע להבחין בין מקור וזיוף.

היהודי. היה לה ידע מסוים במנהגי היהודים, ובנוסף – הכירה פתגמים יהודיים. כל זה הרשים מאוד את מכריה. לדבריה, היא סיגלה לעצמה את כל אלה מפני שהייתה במגע קרוב עם היהודים שחיו במרכז תחום המושב בוהלין, סמוך לאחוזה של בעלה.

שניהם, "האנגלי" והרוזנת, היו מן האורחים הקבועים בטרקלין של אולגה מיכאילובנה. בין האורחים המזדמנים שבאו לסעודה היה גם בוריס חיימוביץ' גולדשטיין, אחד מ"האחים גולדשטיין", בעלי בארות נפט בבאקו. כמו כן היה שם ב"דוד של "האנגלי", רן מינוב, מגדולי סוחרי התה במוסקבה. וכמו תמיד בחבורה, האורח האהוב והרצוי היה דויד מויסייביץ' לנדאו.

הגברים קמו ממקומם כשעורך הדין נכנס וזרועו שלובה בזרוע הסטודנט שנגר אחריו לאורך האולמות והפרוזדורים שהובילו לכאן מחדר העבודה. שני העוזרים הלכו אחריהם. אולגה מיכאילובנה קידמה את פניו באחד החיוכים החמים והנעימים שלה, שנהר מעיניה מלאות החיים ורפרף על שפתייה.

"אתה עייף, יקירי?" שאלה.

"לא. אבל היום גרמנו לכם לחכות זמן רב. כולכם ודאי רעבים".

"כבר הסברתי להם. אָקִימוֹב, הסנאטור אָקִימוֹב, גזל ממך יותר מדי זמן", ענתה אשתו.

"מוטב היה אם היית עוסק במשפט שלי, סולומון אוסיפוביץ'. עדיף היה אילו היית מטפל בבעיית הירושה שלי או לפחות מייעץ לי, במקום לעזור לזיפן החתימות הזה", קראה הרוזנת.

(כולם כבר קראו בעיתוני הערב על החתימה המזויפת של אָקִימוֹב).

"אני חייב להבהיר ולציין בפירוש שהביקור של אָקִימוֹב אצלי אינו קשור בשום צורה למשפט שלו", פסק הפרקליט בחומרה.

כולם ידעו שההפך הוא הנכון. הם היו גאים בעורך הדין שאָקִימוֹב ביקש את עזרתו, והעריכו את הצהרתו הנחרצת.

כדי לשנות את נושא השיחה פנה עורך הדין אל "האנגלי": "ומה גילית היום, נחום גריגורוביץ'? עוד 'רמברנדט'? ואולי 'ואן דייק'? הוא ליווה את שאלתו בחיוך מבטל, ובלי לחכות לתשובה פנה אל דויד מויסייביץ', האורח הנלבב: "נעים לראותך. מן הסתם יש משהו חדש, אם רואים אותך כאן. הרי לא היית מפרגן לחברך הטוב את הזכות ליהנות מביקורך סתם כך, בלי חדשות מיוחדות. מה, קלעתי למטרה?"

"משהו קטן", חייך דויד מויסייביץ', שהיה מעורה בכל מה שקורה בפטרבורג.⁸ דבר לא היה מתבצע בקהילה היהודית של פטרבורג בלי המעורבות שלו. "משהו חסר ערך. נדבר עליו אחרי הארוחה. לשלושתנו – לי, לבוריס חיימוביץ' ולאהרון

⁸ במקור: "קאָךְ-לעפל" – מטבע לשון מקסים, שנלקח ישר מתוך המטבח: כשם שכף הבישול מעורבת בכל מה שמתבשל בסיר, כך גם הרכלן המקומי מעורב בכל מה שקורה...

יעקובלביץ' הנכבדים – יש בעיה קטנה", הוסיף כשהוא מצביע על סוחר הנפט ועל סוחר התה. שניהם הניעו את ראשם בהסכמה.

עורך הדין חייך למראה פניהם המעוררים רחמים. הוא הבין שדויד מויסייביץ' רוצה להשיג מהם כסף עבור אחת המטרות החשובות שלו, ולכן הביא אותם לכאן. ואכן, הבעת פניהם העגומים – במיוחד של סוחר התה אהרון יעקובלביץ' – הזכירה מראה של תרנגולים לפני שחיטה.

סוחר הנפט – בוריס חיימוביץ', גבר גבה קומה, מוצק וגרמי, שעשה רושם של אדם בעל רצון ברזל ואופי קשוח – חייך. לפי חיוכו, הוא נעל את עצמו במנעול ברזל ושם את המפתח בכיסו כמי שאומר: "אם ארצה, אתן. ואם לא ארצה, לא אתן". לעומת זאת, סוחר התה, אהרון יעקובלביץ', השתעל קלות. זה לא היה שיעול הכרחי, אלא כחכוך מלא נחת. זה היה פינוק משונה: הגביר העשיר התפנק בשיעול קליל, שלא יצא מהגרון או מהריאות. נדמה שהוא בקע ממעמקי הכרס הגדולה. כרסו הדרשנה רטטה. כנראה, הגביר העשיר לא רצה להכאיב לעצמו תוך כדי שיעול, ולכן ליטף את חזיית המשי שלו באצבעותיו הבשרניות, הרכות והלבנות.

באותו רגע עברה תשומת הלב של הפרקליט אל קולה של נינוטשקה בתו, שקראה:

"האם הם מתכוונים להרעיב אותנו היום, או מה?"

מיד התגלה ראש עטור שיער שחור שהתפתל והתפשט במאות תלתלים גדולים וקטנים. נינה נחפזה להיכנס לטורקלין של אמה, אבל נעצרה למראה האנשים הרבים. אבל רק לרגע. היא העיפה מבט, וכשזיהתה את הנוכחים פרשה את ידיה לימין ולשמאל, פנתה אל כל אחד בשמו ובשם אביו ובירכה אותו לשלום. לפתע נטשה את האורחים, רצה אל אביה ונצמדה אליו בגופה הקל והגמיש. היא חיבקה את אביה בזרועותיה הארוכות והדקות כמו שני צווארי ברבור, טמנה בזקנו את פניה הקטנים עם העיניים הגדולות והמצח הרחב, ונשקה לו בלהט:

"אבא'לה, אתה אבא לא טוב. אתה מרעיב את כולם. לא יכולת לשלוח קודם את

היהודים שלך לכל השדים והרוחות? אותם ואת הבעיות והמשפטים שלהם?"

"אני יכול להסתדר עם כל האנטישמים שבעולם, אבל לא עם אלה 'משלנו' – עורך הדין ליטף את תלתלי בתו – 'נו, ואיך עבר עלייך היום, אנטישמית קטנה שלי?"

"שתיית תה עם סופיה אַקְרֶןֶיבְנָה והרוון זַפְרוֹב", הריעה הבת לתוך אוזן אביה ופנתה אל אמה בלי לצפות לתגובתו: "אם את חושבת שאני אחכה עד שהמשרתים שלך יתעוררו, את טועה. אני עוד צריכה לצאת לנשף הערב".

היא רצה אל יעקב שמואלביץ', העוזר הראשי, שניצב דומם בצד והביט ביראת כבוד אל האורחים הנכבדים שזכה להכיר בערב זה, תפסה בזרועו, והוא הסמיק מרוב מבוכה.

"אימא'לה, אנחנו מתחילים! מי שרעב, ילך אחרי!" וגררה אחריה את יעקב שמואלביץ' שהשתדל להתנהג בצורה שקולה ומכובדת. נדמה שהנערה שופעת החינניות הורסת את התרמית רבת החשיבות שלו.

פרק ג': ליד השולחן

ליד השולחן פגש עורך הדין את בנו מישה, נער בן שמונה־עשרה שסיים את לימודיו בגימנסיה. האב העיף בבנו מבט רבי־שמעות, לא מורגש כמעט, אבל הבן ידע לפרשו: "הסטודנט הארוך כבר היה אצל אבא עם הדיווח על תוצאות המבחן האחרון שלי". ראוי לציין שהאב נאלץ להפנות הצדה את מבטו נוכח התשובה שניכטה מעיני בנו. בעיניים הכחולות של הבחור הצעיר הייתה טמונה עוצמה תקיפה שהאפילה על חולשתו. משהו מצמיח היה נעוץ בעיניים כחולות אלה, שכמוהן לא היו לאיש מבני המשפחה. הן ודאי הגיעו מאיזשהו בן משפחה לא ידוע שחי בדור אחר, במקום אחר ובתנאים שונים, והבחור ירש אותן.

הארוחה נערכה כפי שהיה נהוג בפטרבורג. על השולחן הגדול והרחב, שתפס כמעט את כל אורך חדר האוכל הגדול, היו מונחים כלי חרסינה רבים, כלי כסף ומפיות צהורות. מפעם לפעם הוגשו כל מיני מאכלים: קְּתֶאבְּנִים שונים, דגים מעושנים, בשר צלוי, רטבים וירקות.

כמו בכל חברה רוסית, התפתחה סביב השולחן שיחה על מצב היהודים, רוסיה, תנועות מהפכניות. אילו שמע את הדברים אדם מן הצד שאינו מכיר את הנוכחים, הוא היה חושב שנקלע לשיחה של חבורת פטריוטים רוסים, ולא לדברים שנאמרים בפי יהודים נרדפים.

מישהו הזכיר את האיבה בין רוסיה ואוסטריה ואת הקשר בינה ובין השאיפות הלאומיות שאוסטריה עודדה בקרב בני המיעוטים הפולנים והרוטנים כדי שימרדו בשלטונות הרוסיים.

"באשר לפולנים, הייתי נותן להם עצמאות. רוסיה לא משיגה שום דבר בפולין, חוץ מצרות. להפך, פולין מתעשרת על חשבון השוק הרוסי הגדול, שהיא מייצאת אליו סחורות שונות. בלעדינו פולין לא הייתה יכולה להתקיים אפילו יום אחד", העיר מישהו מהמסובים.

"לא נותר על שעל אדמה אחד! נעוף אותם בקלות", שחזר סוחר התה ניב רוסי ידוע.¹ כנראה רצה לחסוך מעצמו את המאמץ לומר משהו מקורי, כי היה עסוק בזלילת לחמנייה טבולה ברוטב דגים פיקנטי שערב לחכו.

"מדוע לא? אני לא מוצא שום סיבה מדוע עם לא יוכל להתנתק מארץ זרה אם הוא רוצה בכך. אנתנו, היהודים, ודאי צריכים לשאוף לכך" – הסטודנט אשר יפמוביץ' התחיל להרצות, כנהוג ברוסיה של אותם ימים.

אבל עורך הדין קטע אותו בקולו הסמכותי שצלצל כמו פסק דין של שופט:

"מהרי הקרפטים עד האוקיינוס השקט שמפריד בינינו ובין אמריקה. הקרפטים והאוקיינוס הם הגבולות הטבעיים שמסמנים את המרחב שאלוהים נתן לנו. זוהי האדמה הקדושה של אימא-רוסיה שלנו, ואוי לו למי שיעז לגעת בה!"

"נכון", נהם סוחר התה כשהוא מסיים ללעוס ולבלוע עוד נגיסה טעימה.

"סלח לי, סולומון אוסיפוביץ'. מדברוך משחמע שכל העמים השייכים לאימפריה הרוסית חייבים להיות קשורים אליה לנצח, מפני שצאר זה או אחר הכניע אותם. הרי זה אותו דבר, במחילה מכבודך, שהמלוכנים והריאקציונרים למיניהם אומרים כאן", קרא יעקב שמואלביץ' וויינשטיין.

"יעקב שמואלביץ' יקירי, לא תוכל להפחיד אותי בטענה של המונרכיסטים והריאקציונרים. ראשית, גם ריאקציונרים ומונרכיסטים יכולים לומר פעם משהו נכון; העיקר אינו במה שהם אומרים, אלא בכך שהם מסתמכים על כוח האגרוף וקנה הרובה של הלוחמים. אני מצדיק טענה זו מנקודת מוצא שונה לגמרי. לדעתי, רוסיה אינה אימפריה, ממלכה או אומה. סלח לי; רוסיה היא משהו אחר, גדול יותר. רוסיה היא השקפת עולם, דרך חיים. אפשר להיות רוסי גם אם לא רואים ממש את רוסיה ולא חיים על אדמתה. כך גם להפך: יש רוסים בני רוסים שלמדו בגימנסיה רוסית, שירתו בצבא הצאר, והם לא רוסים. הם צרפתים, אנגלים – כל מה שתרצה, אבל לא רוסים. הוויה הרוסית היא ערנות תודעתית ומצפונית; חשבון נפש, ביקורת עצמית. הוויה כזו קיימת רק אצלנו, ולא בשום אומה אחרת בעולם. להיות רוסי פירושו להיות מוכן בכל עת להקריב את האושר האישי לטובת אושרם ורווחתם של אחינו. להיות רוסי פירושו לחיות בלהט קדחתני. תחילה השתלטו עלינו צארים עריצים. כל צאר בתקופתו הכניע עם אחר: טטארים, קווקזים, גרוזינים, קירגיזים, פולנים, יושבי סיביר, רוסיה הלבנה ורוסיה הקטנה. שעבדו אותנו בכוח, כטענתך. אבל במשך הדורות נצרפנו כולנו בתוך אותה קלחת רותחת שנקראת 'נשמה רוסית'. כולנו חונכנו על פי עקרונות ספרותיים שחיוקו בנפשנו את השאיפה לאהבת אנוש. כולנו חיינו במשך תקופה ארוכה תחת לחץ מדכא של שלטון עריצים אכזר, בלי הגנה של צדק

¹ במקור: "מיט די היטלען וועלן מיר זיי פארווארפן" (נגוש/נעיף אותם עם הכובעים). ניב ציורי זה רווח ברוסיה הצארית בימי מלחמת רוסיה-יפן (1905) וביטא מידה רבה של יהירות ובטיחות בניצחון רוסיה. אחרי תבוסתה הוא קיבל גוון אירוני. אני מודה לד"ר יוסף גורי על מידע מעניין זה.

ומשפט הוגן, ומצב זה הוליד בקרבנו שאיפה לחירות, לצדק וליושר. כמיהה זו עזה יותר מאמונה דתית. כל זה מאחד אותנו בקשר הדוק, שטומן בחובו תקווה גדולה לעתיד בהיר ונהיר. כך התפתחה בקרבנו גישה רוחנית שמאחדת את כל העמים החיים ברחבי רוסיה. מי שרוצה להתנתק מאיתנו ולפורר אותנו לפרודות חלשות וחסרות ישע, מזמין פתח לכיבוש ולהשתלטות הנובעים משאיפות אנוכיות. זוהי בגידה באידאה הנעלה של הרוח הרוסית, של רוסיה הנאורה, רוסיה של העתיד.

סותר התה לא התאפק וקרא בקול: "בראו! בראו! בראו!" אפילו סותר הנפט, בוריס חיימוביץ', האיש היבש, המאופק והמיושב בדעתו, לא התאפק הפעם והביע את הסכמתו. הוא חיך בעיניים נוצצות והניע את ראשו. דויד מויסייביץ', האורח החביב והרצוי תמיד, ניגב במפית את שפתיו השמנוניות, קם ממקומו, ניגש אל סלומון אוסיפוביץ', חיבק אותו והתנשק איתו.

"דיבור מהלב!"

האחרים, גם סותר התה ואפילו סותר הנפט, נהגו כמוהו. רק "האנגלי" המשיך לשבת במקומו. הגברות שלחו אל הנואם נשיקות אוויר.

"במחילה מכבודך, סלומון אוסיפוביץ', האם לפי דבריך משתמע שהצארים נהגו כראוי כשכבשו ארצות רבות והכניעו עמים כה רבים?" ניסה יעקב שמואלביץ' להציל את עמדתו שעמדה להתמוטט לנגד עיני הסוחרים העשירים.

"תחילה זה לא היה טוב. ייתכן שמלכתחילה היה כאן עוול. אבל התוצאה הייתה גדולה. התוצאה הייתה – רוסיה".

"יש הרבה דוגמאות היסטוריות לכך", ניסה הסטודנט לסייע לעורך הדין. הרוזנת התערבה וקבעה: "הרוסים הטובים ביותר הם היהודים. אנחנו חייבים להגיע למסקנה זו בעקבות ההסבר של סלומון אוסיפוביץ' למושג 'רוסיה'. אני לא שמעתי אף פעם דיבורים כאלה בחברה של נוצרים. הם לא מפסיקים לחרף ולגרף את רוסיה. אף לא יודעת את זה, יקירתי?" שאלה בצרפתית את אולגה מיכאילובנה, חברתה ללימודים מימי הגימנסיה.

דברי הרוזנת ביטאו בבירור את ההסכמה הנלהבת של הנוכחים לנאום של המארח, לרוע מזלו של יעקב שמואלביץ', שהתכוון להפגין בפני הסוחרים העשירים את ברק חוכמתו. היום הזה לא היה מן המוצלחים בחייו...

דויד מויסייביץ', האורח החביב, לא יכול להתאפק; הוא קינח במפית את שפתיו, קם ממקומו, התקרב אל סלומון אוסיפוביץ' והתנצל בפני בעלת הבית: "סלחי לי, אולגה מיכאילובנה, על שאני מפר את סדרי הארוחה. אבל בעלך מדבר היום כמו נביא. חבל שאנחנו העדים היחידים לדיבור האלוהי שלו. כל רוסיה צריכה לשמוע מה שסלומון אוסיפוביץ' אמר היום ליד השולחן. כל רוסיה, חי אלוהים". ובמילים אלה ניגש פעם נוספת אל המארח ולחץ בחום את ידו. הוא לא נשק לו כפי שרצה מאוד לעשות, כי לא העז להפריע יותר מדי לסדרי הארוחה.

הפעם לא נהגו הסוחרים כמוהו. סוחר התה הסתפק בכך שכחכת וחזר על דברי דויד מויסייביץ': "מילים נבואיות, מילים נבואיות. כל רוסיה צריכה לשמוע אותן", אמר ומיהר לבלוע את הביס האחרון.

"יקירי, אתה מדבר ולא אוכל דבר. הכול מתקרר: הבשר, הבלניצ'ס. גם האורחים לא אוכלים בגללך. אתה כובל אותם בדיבורים שלך".

"מה קורה לך, אולגה מיכאילובנה היקרה? אני מוכן לשבת לילה שלם ולשמוע את דברי סולומון אוסיפוביץ'. המילים שיוצאות מפיו שוות זהב, והן יקרות מכל דבר מאכל", אמר דויד מויסייביץ'.

"כל הלילה", תזר אחריו סוחר התה.

סולומון אוסיפוביץ' שגא שדבריו נקטעים, אפילו על ידי אשתו. הדיבור היה טעם חיו, תבנית יצירתו. וכשישב לשולחן עם אורחיו הרגיש צורך לדבר, בדומה לאבות אבותיו שהשמיעו דברי תורה באוזני חסידיהם. ההערה של אשתו פגעה במצב רוחו ופגמה ברצון הדיבור שלו. אולגה מיכאילובנה הבחינה בכך לפי המבט העקום שהטיל בה, ומיהרה לתקן את המשגה שלה.

"הרי הוא עייף. הוא דיבר כל היום. תחילה בסנאט. ושעות הקבלה במשרדו היו היום ארוכות וקשות במיוחד. הוא גם לא ישן טוב בלילה. הוא חייב לשמור על עצמו, לפחות ליד השולחן. לפחות לנח קצת".

"אולגה מיכאילובנה צודקת. שמור על עצמך, סולומון אוסיפוביץ'. הבריאות שלך חשובה ויקרה מאוד. מאוד יקרה", פסק דויד מויסייביץ'.

"שמור על עצמך, שמור על עצמך, סולומון אוסיפוביץ'", תמך סוחר התה בדבריו. אמירות אלה סיפקו את האהבה העצמית של הפרקליט. מצב הרוח הטוב חזר אליו. "לא קרה דבר. יבוא היום ונוכל לנח אישם. כעת אין פנאי".

השיחה פנתה לנושאים פחות חשובים, וילדיו, בני הדור הצעיר, התעוררו.

"אבא, מחר יהיה מופע של קרסבינה², וכולנו נלך לתאטרון. אולי תצטרף?" קראה בתו.

"רעיון טוב מאוד!" – אשתו הצטרפה אל הבת – "תנח קצת".

"אין לי זמן, ילדה. קחי אחד מן המתזרים שלך".

כעת שוחחו על תאטרון, בלט. את השיחה הזאת ניהל "האנגלי", שהיה בקיא בנושאים אלה.

נינוטשקה ישבה בקצה השני של השולחן, מוקפת מאזינים צעירים. היא טוותה סביבם מבטים, מילים, חיוכים, קולות ומחוות, וכך לשה אותם יחד כמו יהודייה כשרה שמכינה חלקה קלועה לכבוד שבת. עונג מיוחד היה לה להתגרות ביעקב

² תמרה קרסבינה (1885-1978) – רקדנית שהופיעה בתפקידים ראשיים בלהקת הבלט הקיסרי של תאטרון מרינסקי, ובלהקת הבלט "רוס" (שם רקדה עם סרגיי דיאגילוב). ביגרה לאנגליה, ושם סייעה בהקמת להקת הבלט המלכותית הבריטית "רויאל בלט".

שמואלביץ' ולהשפיל את כבודו. זה היה עבורה שעשוע מענג: לסחוט את גאוותו כמו סוחטים סמרטוט רצפה.

"אתה, יעקב שמואלביץ'", פנתה אל העוזר הבכיר שישב מולה, "אף פעם לא הזמנת אותי לצאת איתך לתאטרון או למועדון לילה. קיבלתי הזמנות מכל מיני טיפוסים, רק לא ממי שאני רוצה שיומין אותי. אני יודעת שאתה עסוק תמיד, אבל הזמנה שלך תעניק לי כבוד גדול".

"ככה? דבר כזה לא עלה על דעתי", אמר יעקב שמואלביץ' וחשף את החפטים הצחורים שלו.

"מדוע זה לא עלה על דעתך? פלא שנערות יהודיות בורחות עם שקצים?! הרי הצחורים שלנו עסוקים תמיד בפעילות מהפכנית או בדברים קלוקלים אחרים. השד יודע מה... ואם כבר יש מישהו שאינו טרוד בענייני המהפכה, וכנראה יש לו פנאי להקדיש לנערה, הוא כזה מין גאוותן, עד שאי אפשר לדעת איך להתקרב אליו".

"מאיך את יודעת מה אני עושה, נינה סולומנובנה?"

"מה, אתה כן עוסק בפעילות מהפכנית? אם כך, בעיניי אתה כבר לא שווה הרבה! אתה משעמם כמו האחרים. עד עכשיו, כל הקסם שלך בעיניי היה שהנה עומד מולי גבר שיועד לשמור על זמנו ולחשוב על חייו וטובתו האישית".

"אה, נינה סולומנובנה, את מתייחסת אליי בצורה מרה!"

"מפני שאתה מתעלם ממני. הנה, למשל, היום ישבתי שעתיים בבודואר שלי, וכאן יש שניים-שלושה בחורים צעירים, ואף אחד לא חשב להיכנס אליי. מה הפלא שאני מרירה?"

"דבר כזה לא מתאים ליופיך ולגילך הצעיר", החמיא לה יעקב שמואלביץ' בליווי קידה קוקטית שנראתה בעיניו מתאימה לגופו הנאה.

"הנה, קיבלת מה שמגיע לך", צחק לה זאכארי גבריאלוביץ'.

נינוטשקה הסמיקה והשתתקה. יעקב שמואלביץ' החליק באצבעותיו את קצות השפם והזקן. הוא חש כמנצח, וחשב בסיפוק על הצלחתו לכבול את ידיה של נערה מטופשת בעזרת מילת נימוס נאה.

אחרי הארוחה התנצל הפרקליט בפני אשתו והאורחים האחרים, ועבר עם סוחר התה וסוחר הנפט אל האגף השני של דירתו. שם כבר חיכו לו בסלון כמה אדונים שהוזמנו על ידי דויד מויסיביץ' לאספה. אחד מהם היה מתחרה של הלפרין, ועצם הראו לכאן נחשב על ידי הפרקליט סימן של ניצחון. בצד ישב צעיר אחד, שאיש לא הכיר או לא רצה להכיר. רק ברוסיה ייתכן שלפעמים ימצאו בחברת קפיטליסטים מובהקים אנשים שמתנגדים להם. אכן, לא הציגו את הצעיר בפני הנוכחים, אבל כולם ידעו מי הוא ומה הוא...

עורך הדין הזמין את כולם למשרדו ונעל היטב את הדלת מאחוריו.

את האספה פתח דויד מויסיביץ' לנדאו, שהקדיש את שנותיו לעסקנות ציבורית. כעת, אם אפשר לומר כך, היה השדכן בין גופים מהפכניים ובין בורגנים עשירים שגילו להם אהדה. הוא הסביר בקצרה במה מדובר: מסמכים חשובים שצריך לפרסם

בחוף-לארץ כדי להמיט חרפה על שלטון הצאר. מסמכים אלה חושפים פרשה מסתורית, הקשורה בארגון "היד השחורה" ששיתף פעולה עם שלטונות הצאר בתכנון פוגרומים, עינויים אכזריים של אסירים פוליטיים, ודיכוי לאומים שונים. צריך לרכוש את המסמכים האלה ממשרדים ממשלתיים מסוימים, להבריחם אל מחוץ לגבול, ולייסד בחוף-לארץ עיתון מיוחד שיפרסם אותם בריבים. לשם כך נחוץ סכום כסף גדול, והיהודים העשירים שהוזמנו לכאן הערב צריכים לתרום את האמצעים הכספיים הנחוצים.

כנהוג בכל אספה ברוסיה – בין אם היא חוקית ובין אם אינה חוקית, בין אם היא דנה בפעילות מהפכנית או בנושאים עסקיים – התפתח דיון ממושך. עורכי הדין דיברו סתם כך, לשם דיבור. דויד מויסייביץ', יוזם האספה, דיבר על סכנת החיים האורבת למקבלי המסמכים וטען שהיהודים צריכים לתרום להם את הסכום הדרוש למימוש מטרתם. רק הבחור הזר, צעיר ממושקף בעל זקנקן שחור שנראה כמו תלמיד ישיבה שעזב זה עתה את ספסלי בית המדרש, לא אמר דבר. חיוך של ביטול ריחף על שפתיו ועיניו הערמומיות התרוצצו בזריזות לכאן ולשם, סוקרות את העשירים שהתכנסו לאספה.

לבסוף פתח בוריס חיימוביץ' את פיו. הוא היה שתקן מטבעו, אבל בנייני כספים לא חסך בדיבור. בוריס חיימוביץ' הביט בצעיר הזר ואמר: "בואו לא נרמה את עצמנו. אנחנו בורגנים. מדוע פונים אלינו בבקשה לתרום כסף? הרי אנחנו מתנגדים למהפכה!"

"לא מדובר כאן במהפכה, אלא במאבק נגד ממשלה שמארגנת פוגרומים", ניסה דויד מויסייביץ' לתקן את הלון הרוח.

עורך הדין בא לעזרתו: "מה אתה סח, בוריס חיימוביץ'? אנחנו מכירים אותך ויודעים שאתה לא מתנגד למהפכה. אין ברוסיה אדם הגון, במיוחד אם הוא יהודי, שמתנגד למהפכה".

כאן התערב הצעיר הזר ששתק עד עתה: "אתם מבקשים לדעת מדוע פנינו אליכם? מפני שבידיכם מרוכז ההון של רוסיה. הנה, כעת דיבר הנפט של רוסיה" – הוא הפנה את פניו אל בוריס חיימוביץ' – "והנה, כאן לידי, יושב התה של רוסיה. ושם, הלאה, הסוכר של רוסיה. ומולו – יערות רוסיה". חיוך ציני ריחף על שפתיו הצעיר תוך כדי שהצביע על הנוכחים – "רק היהודים העניים כבולים כאן בהגבלות מעיקות. ההון היהודי פטור מהן. לכן אנחנו פונים אליכם".

"לכן אתם פונים אלינו", התריס בוריס חיימוביץ' בחיוך יבש, "ושוב, אם אנחנו לא סובלים מהגבלות, איזה אינטרס צריך להיות לנו לתמוך בתנועה שמתנגדת לאותם שלטונות ששמו בידינו את עושרה של המדינה? בוא נדבר בגלוי: אילו יכולתם, אילו הייתם מגיעים לשלטון – ואנחנו מקווים שזה לא יקרה בקרוב – הרי הייתם מגבילים דווקא את ההון היהודי. לא את היהודים העניים. לא כן?"

"אני מאמין בזה ומקווה שכך יהיה", ענה הצעיר.

“נוסף לכך, לא זו בלבד שהייתם מגבילים בעתיד את התרחבות ההון היהודי, אלא – כך אני מבין לפי ההתבטאויות שלכם – הייתם אפילו דואגים שהרכוש שצברנו היה נלקח מאיתנו כדי לחלקו ולמוסרו לידיים הראויות בעיניכם. במילים אחרות, הייתם לוקחים מאיתנו את כל מה שיש לנו”.

“אני מקווה שנדע לדאוג לחלוקה הוגנת של הרכוש שהצטבר”.

“ולמרות זאת אתם פונים אלינו, בעלי ההון היהודי, האנשים שאתם מתכוונים להרוס, ומבקשים שנתמוך בפעילות שלכם?”

“לא פנינו אליכם כאל בעלי הון יהודי. אנחנו לא מבחינים בין הון יהודי והון לא יהודי. ההון אינו שייך לעם זה או אחר. ההון הוא אינטרנציונלי”.

“הרי לא פניתם אל כלל הקפיטליסטים בבקשת עזרה, אלא במישרין אלינו, היהודים”.

“מפני שאנחנו רוצים לנצל למטרותנו את ההתמרמרות ואת אישביעותהרצון כלפי השלטון הקיים בקרב חלק זה של האוכלוסייה. אנחנו יודעים שאתם נתונים להגבלות מסוימות ומאמינים שבזכות העוול שנגרם לכם עקב היותכם יהודים, תהיו מוכנים להושיט לנו עזרה. המחאה שמצטברת בלבכם נגד הסדר הקיים היא כוח מניע שהודף אתכם אלינו כמו שוט מצליף. אתם עוד תתדפקו על דלתותינו, אם תרצו בכך ואם לא. אנחנו משתמשים בהתמרמרות שלכם כדי להגשים את שאיפותינו. אחר כך, כשנגיע אל המטרה, נראה מה לעשות אתכם”, ענה הצעיר הזר בחיוך שכמעט לא מש מעל שפתיו.

“תודה על גילוי הלב. אני, מצדי, לא מתכוון לתת יד. אני לא אתרום את כספי כדי לחתור תחת בסיס קיומי”.

מי יודע איך שיחה זאת הייתה מסתיימת אלמלא קם סולומון אוסיפוביץ' ונשא את אחד הנאומים החזקים שלו באותו יום.

“אנחנו, היהודים, פתח ואמר כשהוא מלווה את דבריו בתנועת ידיים, “אם נשיג אי־פעם שוויון זכויות ברוסיה, זה לא יהיה מתן של חסד, אלא משהו שהושג בזכות. אנחנו חלק מן היסוד המדוכא ברוסיה, ולכן עלינו לעזור למהפכה. אני אומר – בדיוק כפי שהתבטאת, אישי הצעיר – שאנחנו משתמשים בלהט המהפכני ובכוח הנעורים ומסירות הנפש שניחנתם בהם כדי להשיג את המטרה שכולנו חותרים לקראתה. אחר כך נראה מה נוכל לעשות אתכם. עד אז דרכי חיינו מובילות לאותו כיוון, ואנחנו יכולים למשוך יחד את העגלה: אחדים בעזרת המזג הסוער שלהם ואחרים – בעזרת כספם. האם צדקתי, דויד מויסיביץ'?”

ושוב נהיה סולומון אוסיפוביץ' מושא להתלהבות הכלל.

כעת נשא סוחר התה, אהרון יעקובלביץ', את נאום הפיוס שלו: “אני אומר לכם, רבותיי, שאנחנו – היהודים העשירים – חייבים לשלם ריבית על הרכוש שצברנו. אנחנו חייבים לשלם לריאקציונרים וגם להם” – הוא הצביע על הצעיר הזר – “אנחנו חייבים לשלם. אנחנו חייבים לתרום גם לכנסייה וגם למטרות אלה. מבחינה זו,

מצבנו גרוע ממצבם של היהודים העניים. האמינו לי, רבותי, זה המצב". והוא פלט שיעול קל. שיעול רך וטוב, שיעול מפנק שאינו מכאיב.

האספה התפורה, והפרקליט סיים את יום העבודה הקשה שלו. לפני שפנה לחדר השינה הוא ניגש אל חדרו של הבן ודפק על דלתו: "מישָׁנְקָה!" מישה, לבוש למחצה, נבהל ופתח את הדלת בתחתונים ובגופייה. הוא הופתע לראות את אביו מאחורי הדלת.

"מישָׁנְקָה, הראה לי כעת את התעודה שלך. נדמה לי שהיום נתנו ציונים". מישה, הנער בן השמונה-עשרה, שלח אל אביו את מבט עיניו הגדולות, העיניים הכחולות שהציצו מאחורי הגבות השחורות כמו אבני-חן נדירות. "אבא, אני לא אשם. פְּרִמְטִין, המורה למתמטיקה, נטפל אליי פעם שנייה כשנתן לי ציונים".

"אתה יודע, מישָׁנְקָה... אני, במצבי ובמעמד, אני לא יכול להיות חייב דבר לחוגים האלה".

"אני יודע, אבא... אבל מה אני יכול לעשות?... גמגם הבחור. אחר כך קדרו פניו והעוויית בכי ילדותית עלתה עליהם. (הוא ידע שאביו אינו יכול לעמוד בזה...) עיניו הכחולות הציצו תחת מעטה הריסים הארוכים. "אני שונא מתמטיקה". האב הביט בו בזעם. אבל חוסר הישע הילדותי של בנו ומבט עיניו היפות הפיגו את כעסו, שנמס כמו קרח למגע קרני שמש חמימות. הבן הביט באביו, והאב לא יכול היה לעמוד מול המבט העדין והגא. וכך, במקום נאום פתטי של הטפת מוסר, שאותו התכוון לשאת באוזני בנו, הוא ליטף את ראש הנער ואמר: "אני מקווה, מישָׁנְקָה, שתיקח לתשומת לבך מה שאמרתי לך לא פעם: ראוי שתחשב בי ובמצבי".

פרק ד': נינוטשקה מתלבשת

אחרי הארוחה שילבה נינוטשקה את זרועה בזרועו של מירקין ואמרה: "זאכארי גברילוביץ', אם אין לך משהו מיוחד לעשות, אני מבקשת ממך שתעזור לי בהחלפת הבגדים. הַנְּבוֹרוֹבִים לחצו עליי שאבוא לרקוד איתם, והמשרתת שלי, סופיה, יצאה עם המחזור שלה אל 'בית העם'. הבטחתי לה מזמן ערב פנוי, וכעת אין מי שיעזור לי להתלבש. אימא שלי עסוקה עם האורחים, ואני צריכה מישהו שאין לו דרישות מיוחדות. אחד כזה לא יכפה עליי את טעמו, כפי שאימא שלי עושה תמיד. נדמה לי שאתה מאוד מתאים לכך".

נינוטשקה נכנסה לחדרה, צנחה על הספה הרכה וישבה עליה ברגליים משוכלות. אדם הספה ה"בוקרית" יקד לאור הזוהר האדמוני שבקע ממנורה שעמדה בפינת החדר, ועטרת תלתליה השחורים הייתה מוטלת על כיסוי "בוקרי" מעורן ויקר, שצבעו הצהובילבן העניק לפניה הקטנים גוון שנהבי עתיק. "יש לך, זאכארי גברילוביץ', מבט מיוחד. מה שאחרים לא מעיזים לבטא בלשונם, אתה מביע במבטך. הרשה לי להודות בגלוי שאני חוששת ממבטך יותר ממוצא פיהם של האחרים".

מירקין חייך וידו ליטפה את זקנקנו השחור:

"את, נינה סולומונובנה, מגלה בי איזה חוש שישי, שאני לא ידעתי על קיומו".
"אני באמת חושבת כך. אכן, ניחנת בחוש שישי. נדמה לי שאתה יודע כל מה שאני חושבת ומה אני עומדת לעשות, לפני שאני עצמי יודעת זאת. במשך כל הערב נדמה לי שאתה יושב מסוגר בעצמך, אבל יודע כל מה שנוגע בי. דבר אינו נסתר ממך, ואני חייבת לומר שאני לא אוהבת את החוש השישי הזה שלך, זאכארי גברילוביץ'".

ושוב עלה חיוך על שפתיו של זאכארי גברילוביץ':

"את עושה ממני מישהו שנושא בלבו את מצפונך ותודעתך בלי שיידע על כך. לגמרי לא נוח למלא את התפקיד שאת מטילה עליי".

"אם כך, מדוע אני חוששת ממך? כן, אני חוששת ממך. אני לא פוחדת מאיש חוץ ממך".

"אני לא יכול לומר מדוע, נינה סולומונובנה. יכול להיות שאת חוששת מעצמך. כל אדם פוחד ממשו. אחד ירא מאלוהים, אחר פוחד מכן אדם. אם אין לאדם אלוהים, הוא ממציא לעצמו אדם שיוכל לפחד ממנו. אבל אני מתפלא עלייך. חשבתי שאת אדם חופשי לגמרי, כפי שנהגת לומר".

"גם אני חשבתי כך, ואני כזו. בכל זאת, אני פוחדת ממך, ואני לא יכולה לומר שרגש זה אינו אהוב עליי. להפך, זה משמח אותי מאוד, ואני רוצה לחשוש מפניך. ככה טוב, בדיוק כך. טוב לדעת שיש מי שאפשר להתוודות בפניו. כן, זאכארי גברילוביץ', במצב כזה אפשר לעשות מה שרוצים, כי יש מישהו שאפשר להתוודות בפניו".

"אני לא יודע אם אני מתאים לתפקיד הזה. פשוט, מפני שאני לא אוהב לשפוט אחרים, כשם שאני לא מוכן שיישפטו אותי. אוי! אני שונא את זה בכל לבי!"
 "אם כך, איך זה שאתה כל כך טהור? אתה הגון וישר במידה לא אנושית! לדעתי, זו ממש גסות היות כל כך טהור, ישר והגון כמורך, זאכארי גברילוביץ'".
 מירקין לא הפסיק לחייך.

"כפי שזה נראה, את ניחנת בחוש שיש, לא אני, אם את יודעת עליי כל כך הרבה".
 "בכל אופן, זה הרושם שאתה עושה. יכול להיות שאתה מצליח להעמיד פנים. אתה יודע שהזמנתי אותך לחדרי כי אני רוצה שתעזור לי לעשות משהו זול ומביש. הרי אתה יודע שאני הולכת הערב אל הַנְּבוֹרוֹבִים. יציגו שם מחזה, 'קֶדָה'; 'לְדָה והברבור'.! זהו מחזה פרטי, שנכתב על ידי קֶיֶרְנוֹב. אתה יודע מה זה? ייתכן שגם אני אטול חלק בהצגה, ואני רוצה שאתה תעזור לי להתלבש בהתאם ותלווה אותי לשם. אני רוצה שתדע מה יהיה שם, ולשם כך הזמנתי אותך. אני רוצה שגם אתה תישא בחטא. אולי זה יעשה אותם קצת אנושי".

"אולי נהגת כך כדי שתוכלי להוציא ממני הסכמה, וכך יהיה לך קל יותר ללכת לשם? את לא הזמנת אותי בגלל נטייתי להוללות, אלא למען הכבוד שלך, כדי שתוכלי לעשות דברים אסורים בלי נקיפת מצפון", הגיב זאכארי בחיוך.

"כן, גם זה... אם הדבר ידוע לך, אני יכולה לעשות אותו בלב יותר קל. אני רק צריכה שאתה תדע. למה זה ככה, זאכארי?"

"מפני שלמרות הכול את נערה קטנה וחלשה. סלחי לי, נינוטשקה, על שאני מרשה לעצמי לפנות אלייך בשם חיבה, וגם על מה שאני עומד לומר לך: את זקוקה לאישור על כל מה שתעשי מתוך חולשה. את מפחדת לקחת אחריות על מעשייך".

נינה הביטה בו בעיניה הגדולות, הבולטות והלוהטות, שהתאימו לאפה כמו צלע שלישית של סימן הניקוד קמץ. היא לא ידעה אם להיעלב מדבריו או ללעוג להם.

הניתוק הפתאמי של חוט השיחה הביך את זאכארי. מצבו נהיה כעת לגמרי לא טבעי.

"מה, איזו זכות יש לי להטיף לה מוסר?" הוא כעס על עצמו, אף שלא היה לו אכפת.

¹ המתח הארוטי בין מותר ואסור בסיפור המיתולוגי על לָדָה והברבור הצית את דמיונם של אמנים רבים: ציור, פיסול, שירה, מחול. (ואוס חשק בלָדָה, אשתו של מלך ספרטה, ובליל כלולותיה עלה על משכבה בדמות ברבור. מן היוזג הזה נולדה הלנה היפה, והתולדות הרות האסון של מלחמת טרויה לא איחרו לבוא).

נינה חזרה אל עצמה במהירות. היא פרצה בצחוק מתרוגן, ואמרה בגנדרנות נשית: "באמת, אתה חייב לסלוח לי. סלח לי, זאכארי גברילוביץ', על שהרשיתי לעצמי להטיל עליך תפקיד המנוגד לצו מצפונך בלי לחכות להסכמתך. מה לעשות, הרי אתה מכיר אותנו, הנשים. נבראנו עם פגם. לכן אנחנו חושבות שכל העולם שייך לנו, ומותר לנו לקחת כל מה שנרצה".

"בבקשה ממך, אל תגני את עצמך. אם אני יכול לשרת אותך באיזשהו אופן, אני תמיד מוכן", ענה זאכארי באותה נימה מתחננת.

"כעת, זאכארי גברילוביץ', אתה ממש חייב לבוא לעזרתי, אבל בצורה שונה לגמרי. לא כקול המצפון, אלא להפך: אתה חייב לעזור לי להיראות טהורה ומופקרת כאחת, אם תרשה לי. תהיה שם חבורה של טיפוסים אנינים: בוריס אברמוביץ' לוונשטיין, המבקר הידוע, ורביס אחרים. מופע המחול שלנו מיועד לקהל נבחר ומיוחד, שכמוהו אפשר לפגוש רק בסלון של סופיה ארקדייבנה. היא רמוזה לי שהסלון שלה יזכה ליהנות הערב מהנוכחות הזוהרת של אחד מבני האצולה הגבוהה, הנסיך הגדול, האסתטיקן. כעת אתה מבין עד כמה התפקיד שלי חשוב?"

תוך כדי דיבור קמה נינוטשקה מהספה, טסה בקלילות מרפרפת, כמו ציפור מעופפת ממקום למקום, ונעלמה מאחורי פרגוד יפני בגוון עור שחמחם שהסתיר את שולחן הטואלט וארון הבגדים שלה. פינה זו הייתה מוארת בוהר לבן כחלב.

"ומה יציגו הערב אצל סופיה ארקדייבנה?"

"אתה עוד לא יודע? לְדָה. לְדָה כמו שהיא, בצורתה המקורית. זו תהיה דרמה של מחול פיוטיטרגי, והיא נכתבה ועוצבה במיוחד לכבוד הערב הזה. הבמאי יהיה גְרֶדְנֶב מן התאטרון המלכותי. המבצעים יהיו חובבים, חברי הקבוצה. שחקנים ורקדנים מקצועיים לא רשאים להופיע".

"ומה החלק שאת נוטלת במופע? צופה, או גם... אם מותר לי לדעת?"

"אה, זאכארי גברילוביץ', כמה שאתה נאיבי! ערב 'יווני' כזה ואני אהיה בו רק צופה מבחוץ? אגב, סצנת המחול ערוכה כך, שכל הנוכחים ישתתפו בהצגה: בכחוס, נימפות, פאונים, אפרודיטה, ועוד אלים ואלות יוניים. יהיו גם צעירים שימלאו תפקיד של נושאי פירות, מוזגי יין, ועוד. אני לא יודעת בדיוק. הרעיון הוא, שבמופעים פרטיים צריך לבטל את המחיצה בין הצופים ומה שקורה על הבמה, בין אמנות ובין חיים. עליהם להתמוגג, כדברי לוונשטיין. האמנות צריכה לחדור אל החיים. מי יכול להיות צופה מהחוץ? צופה מבחוץ הוא תמיד גורם מפריע, כי נוכחותו מציינת שמדובר רק במשחק או בתחפושת מאופרת. משחק או מסכה אסורים כאן. כאן צריכים להיות חיים. האמנות תתעורר לחיים. תהיה כאן תחיית המתים באמצעות החיים, כפי שלוונשטיין ציין".

"ואיזה תפקיד יהיה לך בחיים אלה? סלחי לי על השאלה. אבל מכיוון שקודם הכתרת אותי בתואר 'איש המצפון' שלך, אני רוצה למלא את חובתי מתוך מודעות מלאה. האם זה התפקיד הראשי, לְדָה?"

"לא. הם קבעו שהגוף שלי עוד לא מפותח מספיק, שהוא צעיר מדי לתפקיד הזה. האמנים בחרו בסופיה ארקדייבנה. אתה מביין, הם העדיפו 'הלנה' בלונדינית. לי זרקו רק תפקיד צנוע, אפרודיטה קטנה; אחת הנערות שמלוות את לְדָה. כפי שאתה רואה, זאכארי גברילוביץ', גיליתי לך הכול ואיני מסתירה דבר מעיני 'הוד קדושתו'... במילים אלה יצאה נינוטשקה מאחורי הפרגוד היפני.

"אתה חייב לעזור לי לרכוש את השמלה, זאכארי גברילוביץ'. אבל אני אומרת לך מראש, שזה לא יהיה קל. כל הקנין בשמלה הזאת הוא, שקשה מאוד לכפתר אותה". היא עמדה מולו כמו בקבוק בושם שנפתח זה עתה. כנראה חוללה משהו פלאי בשערותיה כשעמדה מאחורי הפרגוד. כאילו במעשה כשפים, השיער נהיה מלא חיים – מתנועע כמו פקעת נחשימים שמתפתלים סביב ראשה. גלי שיער חי שיכולים להתלהט ולהיכבות... היא לבשה שמלה קצרה, צמודה לגוף. דבר לא חצץ בין עור הגוף והקטיפה האדומה כדם, וזאכארי לא הצליח לרכוש את הקרסים שעל גבה העירום...

"מספיק שתרכוש אחד ותשאיר את שלושת האחרים פתוחים. זה הרעיון", קראה נינה לעברו כשהיא מפנה אליו את גבה. בשר הגב המוצק בצבץ מתוך פתח השמלה יחד עם עמוד השדרה הענוג שנמתח לאורכו בפיתולי חוליותיו. גבה היה ישות חיה, שהגיבה ברטט למגע אצבעותיו. גופה היה שחום כברונזה מעצם טבעו, ובנוסף – השתמר בו הגוון החום סספג כשהשתופה בקיץ על שפת הים. הגוף הזה עשה רושם של פרי בשל; פרי מלא חמימות ואור שמש.

"נו, יותר לא הולך לי", קרא זאכארי שהסמיק מרוב מאמץ לרכוש את שמלתה – "מה זה? חסרה כאן מחצית מן השמלה!"

"לא צריך יותר. כך צריך להיות". נינה הסתובבה ונגלתה בפניו. גופה המוצק היה מהודק וכבוש בתוך השמלה הצרה, והציג בהבלטה יתירה את פרטי הפרטים של חמוקיה החינניים.

"מה, את באמת מתכוונת ללכת ככה?"

"איך ככה?" שאלה נינוטשקה בתמיהה תמימה.

"ככה", זאכארי הצביע על גופה.

"אה, הלוואי שאעבור בשלום את הביקורת של האמנים שעומדים בשערי גן העדן של סופיה ארקדייבנה. 'סגנון יוני קְדוּק'! דרשו מאיתנו. פירושו של דבר הוא לא להיות לבושים כלל. אני אקלע ענבים בתוך התסרוקת שלי ואשים זר שושנים אדומות על הראש כדי לרמות את המלאכים המטופשים האלה. כך איראה כמו אחת מבנות הלוויה של בכחו ס, אלה שנצמדות לעגלת הניצחון שלו. אתה לא חושב כך, זאכארי גברילוביץ'?" שאלה ועיטרה את ראשה בשושנים אדומות.

זאכארי חיך לתוך השפם.

"מכיוון שאני כומר הוידויים שלך, אתפלל עבורך ואבקש שתוכלי להיכנס ללא הפרעה בשערי גן העדן".

"ידעתי שאתה בחור טוב, אם תרצה או לא תרצה".

זאכארי נעצב, ושוב חש שהוא כאילו חורג מתפקידו. הוא התאמץ להתאפק כדי לא למלא תפקיד אחר שעלול להיות מסוכן יותר...

”וכעת, הפרווה שלי. זאכארי גברילוביץ’, מתחיל להיות מאוחר!”

זאכארי עטף אותה בפרווה שלה, פרוות צוקל רכה ומלאה חיים כמו גוף של תינוק, ועזר לה לנעול את הערדליים הגבוהים. היא ירדה יחד איתו אל פתח הבית, אפופה ניחוח מעודן של פרחי גרדניה, ותלתליה השחורים מתנופפים בלהט. בחוץ כבר המתין להם איוואן, הרקב רחב הכתפיים, שאחז במושכות ובלם את הסוס השחור, הרתום למגררת החורף המהודרת.

שניהם ישבו במגררה, עטופים כיסויי פרווה שהיו מונחים זה על גבי זה, והסוס השחור המבטיח פרץ קדימה וטס כמו נשר. צליל נעים של פעמונים קטנים ליווה את דהרת הסוס אל תוך הערפל הצהבהב, שהיה תלוי מעל רחובות פטרבורג. השלג שכיסה את אבני התרכך ונכנע ללחץ המגררה, שאדניה חרתו בו פסים, כאילו היה גוף ספוגי רך. ענן שלג ריחף באוויר והתזז על שניהם פתיתי שלג שנפלו באלכסון. אור פנסי הרחוב וזוהר זגוגיות החלונות המכוסות פרחי כפור שטף את שורת הבתים שקפאו באפלולית הלילה והתמוזגו לגוש אחד. הכול נצץ בתוך הענן הצהבהב. אפילו חזיונות השיש, המכוסות קרח מבהיק, והרו מול הנוסעים משני צדי הדרך. מגררות רתומות לסוסים שחורים-מבריקים דהרו זו אחרי זו מכל צד. כל סוס ניסה להשיג את האחר, וקול החיכוך של אדני המגררות ונקישות פרסות הסוסים שדהרו בשלג מילא את האוויר.

שניהם ישבו חבוקים תחת מעטה הפרוות. זאכארי נגע בפרווה הרכה של נינה והרגיש כאילו הוא נוגע בגופה. השלג הצליף בפניהם, אבל זאכארי לא חש עד כמה האוויר קר. כאן, בתוך הענן המואר בצהוב, הוא חש פי אלף בחמימות שנדפה מפיה ומלחייה ונשם עמוקות את הריח הנעים שעלה מגופה ומן הפרווה שלבשה...

הם לא החליפו מילה לאורך כל הדרך. אבל בראשו ובלבו הבשילו מילות מחאה שעמדו על קצה לשונו: ”נינה סולומונובנה, למה את הולכת לשם? אני מתחנן בפניך, אל תלכי אל סופיה ארקדייבנה. החבורה שמתכנסת שם לא מתאימה לך”.

נינה הייתה צמאה למילים כאלה, וחוץ מהן לא ביקשה דבר. אבל המגררה נעצרה ליד פתח ביתה של סופיה ארקדייבנה ברחוב מוֹרְקָאָה, והוא לא העניק לה את המשקה שירווח את צימאונה... היא הושיטה לו בקרירות את ידה הריחנית והלכה בעקבות שומר הסף שהמתין לה.

זאכארי ראה דרך שמשות הדלת איך היא נעלמת בין העמודים הגדולים והמנוורת הזוהרות שהאירו את הפרוזדור המוסק בבית סופיה ארקדייבנה. הוא נותר לבדו, בלי לדעת מה לעשות עם עצמו. לבסוף שילח את הרקב עם המגררה והתחיל לשוטט ברחובות פטרבורג. הרחובות שקקו חיים: מגררות רבות רתומות לסוסים שחורים דהרו בצלצול פעמונים על פני אבני הדרך; המדרכות היו מלאות אנשים שזרמו מתוך בית הקולנוע הסמוך. הערפל הצהבהב ששקע סמוך לקרקע לא יכול היה להתרומם, ופתיתי שלג זוהרים כבדולח ואבני חן נצצו וכבו לאור הפנסים שהסתגן דרכו.

קלילות נינוחה, מלאה שמחה, עלתה מתוך זרם האנשים הסואן ונמזגה באור הפנסים הצהוב, הסוסים הדוהרים, הצליל הדק של פעמוני המגררות. קלילות זו האיצה את פעימות הלב, הניעה את אברי הגוף ומילאה אותו עליצות שוקקת.

אבל מירקין הרגיש כאילו זרקו אותו לרחוב זר. הוא חש בודד בתוך ההמולה הכללית שהקיפה אותו. הוא חזר על עקבותיו והביט בפרוזדור השופע אור ובעמודים הגבוהים שניוטטקה נעלמה ביניהם אחרי שנטשה אותו. הוא הביט שוב ושוב, כאילו רצה לחרות בקרבו את עקבות רגליה הקטנות שחלפו זה עתה על מדרגות השיש החלקלקות שהובילו אל הפרוזדור.

תשוקה עזה להסתגר לבדו בחדר חמים ולא להיחשף למשב הרוח הקרה ברחוב אחזה בו. הוא קרא לאחד הנקבים והורה לו להסיע אותו לביתו. בעת הנסיעה התעטף בשמיכת הפרווה שהייתה מוטלת במגררה, כאילו חשש שהרוח תעיף את החמימות שספג ותפיג את הרגש האצור בקרבו.

כשהגיע לדירתו, מיהר להתרחק, להיכנס לחדר השינה ולשכב במיטה. הפעם לא קרא לפני השינה, כדרכו תמיד, אלא כיבה את מנורת החשמל והתכסה בשמיכה עד מעל לראשו, כפי שנהג לעשות בילדותו. דמיונו העלה מולו דיוקן נשי: פניה של נינה וגוף של אישה אחרת. נחירי אפו ופיו הפתוח גיששו וחיפשו את הניחוח המיוחד, שהייתה בו תערובת של שתייהן...

פרק ה': משפחת מירקין

זאכארי גברילוביץ' מירקין היה בן למשפחה מיוחדת. אפשר לומר שהוא התחנך בעצמו, אבל עדיף לומר שהוא גדל בלי חינוך, למרות שסיים את לימודיו בגימנסיה ובפקולטה למשפטים, וכעת הוא מתמחה אצל עורך דין נכבד.

הוא חי לכד בעולם – בלי עֵם, בלי משפחה, בלי מולדת, בלי בית – אף שהיה צאצא של האנשים העשירים ביותר ברחבי רוסיה. הוא גדל והתחנך בלי מסורת דתית ומשפחתית, למרות שנמנה עם אחת המשפחות המכובדות ביותר ברוסיה; משפחה עשירה, ממוצא של גבירים ורבנים. לא היו לו חגים, לא שלנו ולא של זרים, אף שנטל חלק באירועים החגים – הן של יהודים והן של נוצרים.

סבו, משהחיים מירקין, שהיה אבי המשפחה, העלה את השם "מירקין" מתוך ים של שכחה ונחיתות, ופרסם אותו ברבים. הסב, יהודי אמיד באחת הערים הגדולות בליטא, היה משכיל אוהב עברית, שלמד גם גרמנית ורוסית והיה בקיא בחשבונאות. הוא היה אחד הראשונים בעירו שלבש בגדים "אירופיים" וגזו את זקנו. ביתו היה "בית ועד לחכמים" בכל מוצאי שבת: משכילי העיר התאספו בו כדי לעיין בספרי יצחקבער לווינזון.¹ הם גם דנו בנושאים אפיקורסיים, קראו כתבי פלסטר על צדיקים² שעברו מיד אל יד, השתעשעו בפתרון חידות בחשבון, או שיחקו קלפים.

עם בוא השנים הנוחות של מלכות אלכסנדר השני פשט בין היהודים הלך-רוח חדש: שאיפה להשכלה ולהשתלבות בחיי העולם הגדול. חזון זה צייר את העתיד בגוונים זוהרים. הפרובינציה הליטאית הייתה הראשונה שהתנערה משאיפת הרומנטיקה הפולנית לעצמאות, שעדיין בהחבה במסתור. יהודי ליטא התייחסו אל נציגי השלטון הרוסי כאל מי שאמורים להביא מהמזרח בשורה של חיים טובים, והשפה הרוסית נחשבה בעיניהם אמצעי ראוי להצטרפות אל המשפחה הגדולה, ששמה "רוסיה". יהודים, שהיו מנותקים מהעולם החיצוני וכלואים מאחורי שבע חומות של חיים נבדלים, הכינו עצמם לקראת החיים החדשים, ועשו זאת בתנופה

¹ יצחק בן [דב] לווינזון (ריב"ל, 1788-1860) ממיסדי תנועת ההשכלה היהודית ברוסיה, שפעל להנחלת ערכיה בין יהודי דורו ולשיפור מצבם האזרחי.

² במקור: "גוטע יידן" (תרגום מילולי: יהודים טובים) – כך כינו החסידים את הרבי (הצדיק) שלהם.

אופיינית לכושר ההסתגלות של העם היהודי. ושוב נהייתה ליטא החלוץ הצועד בראש תנועת הקדמה של יהודי רוסיה.

ר' משה'חיים מירקין היה נציג אופייני של דורו. הוא איתר בבת'אחת את הדרך שיהודים צריכים ללכת בה. הוא לא הסתפק במימוש עצמי, ודאג שאחרים ילכו בעקבותיו. לכן הטיף ברבים שצריך ללמד את הילדים רוסית ותרם כספים למטרה זו, אף שהיה חסכן בטבעו. כמרכן היה חבר במשלחת שפנתה אל המושל בבקשה לפתוח בתי ספר, שבהם ילדו ילדים יהודים בשפה הרוסית. ברשות הרבים הקפיד לדבר רק רוסית, אף שההיגוי שלו היה גרוע. בביתו הנהיג את החידוש של הסרת כובע, שתחילתה סביב הסמובר, וקביעת שעות מוגדרות לאירוח. הוא פעל נגד קנאות דתית, לבוש יהודי מסורתי, אורח חיים יהודי ודיבור ביידיש, שאותה כינה "י'רגון". לדבריו, הגיעה העת להתחיל חיים חדשים ולהיות אדם ככל האנשים.

פעילות זו לא הפריעה לו להתפרנס מעיסוק שלא התאים כלל להשקפותיו המתקדמות: הוא היה מלווה בריבית. תחילה היה משכונאי פשוט, כמו כל המשכונאים בעירו. אבל במקום מגירה רגילה הייתה לו תיבת ברזל סגורה וחתומה במנעול וברחי, ובה שמר את המשכונות שהפקידו אצלו. כל חפץ סומן בפתק ממספר, ושם הבעלים נרשם בו ברוסית או בגרמנית. הרבה "מתנות כלה" ו"מתנות דרשה" לחתן מצאו את דרכן אל אותה תיבת ברזל... לאחר זמן, כשהתנאים השתפרו, הוא התחיל להלוות כספים לפריצים מן הסביבה ולפקידי רשות גבוהים בעיר הפלך. כאן גילה לראשונה את כישורי המסחר שלו. בעלי האחוזה של אותם ימים היו שונים מאלה של זמננו: הם לא הקפידו על הוצאותיהם, וכששיחקו זה עם זה בקלפים, היו מסוגלים להפסיד יערות גדולים, כפרים ועיירות, ואפילו שטחי אדמה נרחבים בגודל של מדינה קטנה. פריצים אלה היו זקוקים תמיד לכסף מזומן. וכך, במקום סיכות'נוי, ענקים ושרשראות זהב, טבעות נישואים ופמוטות, התגלגלו אל תיבת הברזל של ר' משה'חיים מירקין שטרות חוב וחוזי קנייה ומכירה של אחוזות, שדות ויערות. עד שהדבר הגיע אל היערות הגדולים שבמחוז פוסטינה.

משה'חיים יצא לדרך עטוף בפרווה חמה, אף שהימים היו בין פסח וחג השבועות. הוא הצטנן בכרכרה גדולה, רתומה לשלושה סוסים, ונגרר בדרך'לא'דרך, בעולם זר ומזורז שהשתרע על פני שטחי ביצה טובעניים. סביבו היו שטחים נרחבים, מכוסים עצי אלון עבים שצמרתם הסבוכה האפילה את אור השמש. צמרות האלונים וענפיהם העבים השתרו זה בזה, וגזעיהם הנטועים עמוק באדמה חסמו את הדרך בפני מי שניסה לחדר אל מעמקי'הם הנסתרים.

משה'חיים נסע אל תוך יער העד יחד עם ר' זרח "הסופר" שישב לידו, ובליווי שומר יערות שישב חמוש ברובה ליד הפקב. הם חדרו אל יערות הפרא שעברו לידי משה'חיים, אחרי ששילם לנס'ך פולני סכום כסף, נוסף לפירעון שטרות החוב של אותו נס'ך. הוא לא תיאר לעצמו שיערות פוסטינה הסבוכים הם כה גדולים ורחבים, ולא שיער את הממדים העצומים של שטחם, אף שהדבר היה רשום בשטר הקניין. הנה, הוא נוסע ונוסע משעה שש בבוקר השכם, ושומר היערות אומר שהם נמצאים

רק בתחילת הדרך, ועד עתה עברו רק שלישי או רבע משטח היערות. רגל אדם עוד לא דרכה ביערות קדומים אלה, והראשון שמעז להיכנס לתוכם הוא הבעלים החדש, שיושב כעת בכרכרה וראשו עסוק בבדיקת תוכניות איך לנצל את העושר הזה: לכרות עצים, לָכֶּרָא חלקות יער ולעשות בהן משהו: לבנות בתים, להקים מנסרות לחיתוך קורות ולהקצעתן, ומה לא?

העצים קראו כנראה את מחשבותיו, ידעו מה הסוחר הזה מתכנן, ולכן חסמו את דרכו... הם יצרו אלפי מכשולים כדי להפריע לכרכרה להמשיך לנסוע ולחדור אל מעמקיהם. כאן מעדו הסוסים לאחר שנתקלו בשורשים חשופים, ושם ניצבו מולם גזעים עבים של עצי אלון שענפיהם נאחזים זה בזה כחומה בצורה שלא תאפשר להם להמשיך במסע.

קולות רמים עולים מבין העצים, רעש אדיר, יללת אימים... הסוסים נעצרים, זוקפים את אוזניהם לקלוט את הרחש הטמיר: מי מגיע לכאן? אבל ר' משהחיים אינו יהודי שנכנע לפחדים. הלאה, להמשיך לנסוע. הצידה לדרך שאשתו הכינה כבר נאכלה עד תום. נותר רק קנקן יי"ש. מפעם לפעם לוגמים ממנו כדי לעודד את הלב ולהמשיך לנסוע. לבסוף מגיעים לביצה טובענית, שאי אפשר לחצות אותה. גושי שלג מכוסים עלים נעים קלות על פני המים. שטיח טחב ירוק נמתח על הגדה השנייה של הביצה. רגל אדם לא דרכה כאן מעולם. איש עוד לא ראה את הביצה הזאת. משהחיים מצווה להמשיך בנסיעה: "לא נורא. אם נצטרך, נוכל לישון בכרכרה. יש לנו שני רובים וגם כמות נאה של יי"ש!" אבל הסוסים מסרבים לציית. הם זוקפים את האוזניים ומקשיבים למשהו נעלם; מרחיבים את הנחיריים ומרחיחים. פתאום הם מתחילים לרקוע ברגליהם, לרמוס את הבוץ. הם מושכים בכוח את הכרכרה ופונים לאחור, בלי להתייחס למושכות ולשוט שבידי הַרְקָב. הם דוהרים ועוברים על פני עצי האלון, נתקלים בסבך ענפים ובשורשים חשופים. הכרכרה נוטה הצדה ומתהפכת. ר' משהחיים נורק לצד אחד, זרח "הסופר" מוטל בצד האחר, והסוסים ממשיכים לדהור ולגרור את מה שנותר מן הכרכרה. כך גורש ר' משהחיים מן היער שלו, והיער נשאר נסתר מעין אדם.

בעיר נודע שמירקין רכש את יערות פוסטינה, ואנשים צחקו לו מאחורי הגב: מה הוא עשה עם היער הזה? אין בו מי שתייה, ולא נותר לבעליו אלא לאכול את עצי האלון... ר' משהחיים נד בראשו ואמר: "אכן, מה אעשה בו? לא נותר לי אלא לאכול את עצי האלון..."

שלושים שנה לא נגע ר' משהחיים ביערות פוסטינה והשאיר אותם כפי שהם. בינתיים התחיל לבנות בעיר, וגילה כישרונות לא רגילים. הוא לא נח לרגע. קודם לכן מנתה העיר כמה מבני ציבור ובתי עץ קטנים שהיו פזורים פה ושם. השאר היה שטח זרוע ביצות ושלוליות רפש. ר' משהחיים ניקן את הביצות ובנה עליהן בתים. הוא הקים רחובות שלמים, זה אחרי זה. תחילה בנה בתי עץ: קורות גדולות הונחו זו על גבי זו, וביניהן – מילוי עשוי זיפי חזיר וטיח. "בית כזה יכול לעמוד ארבע מאות שנים. אני בונה בתים לארבע מאות שנים", חזר ואמר.

אחר כך, כשהאופנה השתנתה, הוא התחיל לבנות בתים גבוהים מלבנים אדומות. את הלבנים ליבנו בשטח מיוחד שהוקצה לכך בקצה היערות. הכבשנים בערו יום וליילה. יום וליילה נמתחו שיירות ארוכות של עגלות רתומות לסוסים שהובילו אל העיר את הלבנים המוכנות. וכך שינה משה'חיים את פני העיירה הליטאית: בתי העץ פינו את מקומם לבנייני לבנים אדומות...

לעת זקנה, סמוך לאחרית ימיו, חי משה'חיים לבדו, מנותק מילדיו. הוא ישב בחדר הקטן ביותר בביתו הגדול וחישב שוב ושוב את שטחי יערות פוסטינה, שאיש לא נגע בהם. כששקע בתוכניות שהגה ועסק בחישוב הערך של רכושו, חש מיד בהשפעה החיובית של חישוביו על בריאות גופו ועל יכולתו לכבוש את השיעול האסתמטי שייסר אותו מאוד.

באותם ימים החליטה הממשלה להניח מסילת ברזל שתקשר את המחוזות הדרומיים עם מערב רוסיה. הנתיה החדש היה אמור לעבור דרך יערות פוסטינה. מהר מאוד, לפני שקלטו "מה ואיך", צמחה עיירה יהודית חדשה בקצה היער. בתי העיירה נבנו על חלקות יער שבוראו, ותושביה היו קבלנים, מתכנני מסילות ברזל, פועלים שסללו אותה, ויהודים שהתפרנסו מן התוצרים שאפשר להפיק מעצי היער. תכנון המסילה כלל כמה תחנות רכבת, ואלו היו אמורות להיבנות במעבה היער. כעת לא מדדו את שטח היער במיילים, אלא בדיסיאטינות.³

החדשות הגיעו אל ר' משה'חיים כשהיה מוטל על ערש דווי, ומיד התחיל ראשו לעבד תוכניות וליזום פרויקטים. הוא חישב כמה עיירות יוכל לבנות בתוך היער, ותכנון זה הקל את שיעולו והאריך את חייו לזמן-מה. בסופו של דבר התגברה מחלת האסטמה והתחילה לחנוק אותו. כעת קונן משה'חיים מירקין: "היער של פוסטינה קם לתחייה, ואני הולך למות..."

איש לא שמע את הקינה שעלתה ממעמקי חזהו, כי השיעול החניק אותו...

³ מייל היא מידת אורך (קרוב לקילומטר וחצי) ודיסיאטינה היא מידת שטח רוסית (עשרה דונם בערך).

פרק ו': גבריאל חיימוביץ' מירקין

ר' משה־חיים הותיר אחריו שני בנים ושתי בנות. את בנותיו הספיק להשיא לגבירים אדירים באזור. כדרכו של סוחר מנוסה, הוא מסר לחתניו את חלקם בירושה בעודו בחיים, כדי שאחרי מותו צאצאיו לא ייאלצו לחלק את הרכוש לחלקים קטנים. בנו הבכור, יוסף מירקין, הלך בדרכי אביו, ונטל על עצמו את ניהול עסקיו בעיר. אבל את גבריאל, הבן הצעיר, כיוון האב ללימוד משפטים. מירקין הזקן רצה שבנו הצעיר יהיה עורך דין מוסמך, בוגר אוניברסיטה, בדומה לאב יהודי שמבקש שבנו יהיה תלמיד חכם שאור תורתו יורח אחרי מותו. בדרך זו קיווה לכפר על חטאו בעיסוק בהלוואה בריבית במקום להגשים את רעיונות ה"השכלה". אחרי שהבנים סיימו את לימודיהם בגימנסיה – הם היו הגימנזיסטים היהודים הראשונים בעיר – נשאר הבכור בבית אביו, והצעיר נסע לפטרבורג, עיר הבריה, ולמד שם בפקולטה למשפטים. באותם ימים לא היה קשה להתקבל לאוניברסיטה, כי מספר המועמדים היהודים היה מועט.

מהר מאוד התברר שהבן הצעיר מוכשר לענייני מסחר, והבכור נשאר בטלן שבזבז את הרכוש שירש מאביו. למזלו, נשאר לו משהו. אפילו שלימזל כמוהו לא הצליח לבלות את כל ההון שנפל לידי. הצעיר, גבריאל, המשיך להתענות בלימוד המשפט הרומי רק מפני שכיבד את רצון אביו. לאחר זמן־מה זנח את לימודיו והצטרף לחבורה של סטודנטים נוצרים שנמשך אליהם. עוד מילדותו נרתע מחברת יהודים, וכעת הסווה את מוצאו בעזרת הכספים שירש מאביו, שאותם בזבז ביד רחבה. חבריו הנוצרים נמנו עם "נערי הזהב" של אותם ימים. הם נהנו לבלות עם בנות קלות דעת ועם רקדניות קאן־קאן שחשפו את רגליהן בקברטים הסואנים של חיי הלילה בפטרבורג. גבריאל למד מחבריו כמה וכמה גינוני טרקלינים ותכסיסי חיזור קלילים. כך הכיר מקרוב את מי שעתידים להיות נושאי תפקידים רמי מעלה, ומאוחר יותר ידע לנצל זאת לטובת עסקיו.

בסביבה חברתית זו הכיר את מי שנשא אחר כך לאישה, נטליה אוסיפובנה זָארוֹכין. זה לא היה שמה המקורי, אלא שם שניתן לה על ידי אביה לאחר שנים. אביה היה רופא ידוע בפטרבורג, בן למשפחה יהודית. איש לא ידע אם האב התנצר או לא. אבל ביתו התנהל כבית נוצרי פרבוסלאבי. נורה אדומה האירה איקונין שהיה תלוי בפנית חדר הקבלה של הרופא, בחדר האוכל ובטרקלין. אמה של נטליה נראתה ממש כמו

אישה נוצרייה. לא כך אביה. היה לו אף יהודי, מצח יהודי ועיניים יהודיות שהציצו מאחורי רשת של קמטים ופאות לחיים גדולות.

בית זארוכין נחשב לאחד הבתים האריסטוקרטיים בעיר. גבריאל חיימוביץ' התרשם מן המשרת ככסיות הלבנות שהגיש את בית הרופא, הארונות עביהכרס, השידות הכבדות עם אמפייר-אלכסנדרוני שגדשו את בית הרופא, הארונות עביהכרס, השידות הכבדות עם חישוקי הברונזה והשולחנות הגדולים והארוכים. גם האופן שבו פנו בני הבית זה אל זה – "אתם" – הרשים אותו מאוד. אפילו הבת לא אמרה לאמה "אָה", והאם לא אמרה לבעלה "אתה"... רושם עז במיוחד עשה עליו צווארה הענוג של נטליה, צוואר שיש לבן, מעוטר ורידים כחולים, שהיתמר מתוך מחשוף שמלתה. על הצוואר הזה היה כרוך סרט קטיפה צר עם תליון קטן, שבתוכו הייתה קווצת שיער ותצלום של מישוה. בעיני גבריאל זה היה משהו נדיר, והוא לא שכח זאת לעולם.

הוא הובא אל הבית הזה על ידי אחד מידידיו, בן דוד של דוקטור זארוכין, שהיה אב לחמש בנות (נטליה הייתה הבת השלישית). הרופא קיבל אותו במאור פנים, כפי שנהג עם כל הגברים הצעירים. גבריאל לא ידע אם יצטרך להתנצר כשיבקש את ידה של נטליה (איך שלא יהיה, גם זה משך את לבו). אבל התברר שהוא לא צריך להתנצר. להפך, העובדה שהוא יהודי שהגיע לפטרבורג מ"תחום המושב", ממקום שבו ממשכים לקיים את אורח החיים היהודי, העלתה את תנו בעיני אבי הנערה. אמנם, דוקטור זארוכין היה מתבולל שניהל אורח חיים פרבוסלאבי כנהוג בפטרבורג, ודבר לא קשר בינו ובין יהודים. אבל סיבה לא מודעת הניאה אותו מהצעד האחרון שינתק אותו משורשיו.

עם מות אביו נסע גבריאל אל ביתו שבליטא (הוא כבר נטש את האוניברסיטה והסיר את בגדי הסטודנט). איש לא זיהה אותו בעיירה שבה נולד, כי השתנה מאוד במשך השנתיים שחי בפטרבורג. זקנו הצהבהב היה מחולק לשניים ומסורק לפי האופנה הנהוגה בפטרבורג, בגדיו נתפרו בסגנון אנגלי: מכנסיים רחבים, מעיל שחור נוסח "הנסיך אלברט", שרשרת זהב משתלשלת על חזיית הקטיפה, שושנה נעוצה בדש הבגד וכובע נוקשה מתנוסס על הראש. הוא נראה כמו גנדרן פטרבורגי אמיתי, והופעתו עוררה את תשומת הלב של כל אנשי העיר. שליטתו המלאה בשפה הרוסית, הדיבור העירוני הרהוט והגינונים הנאים של איש העולם הגדול עשו אותו אורח רצוי בבתים של נכבדי העיר. לא רק הגבירים היהודים שמחו לקראתו. מהם, אגב, ניסה להתרחק... גם בחוגי השלטונות ובבתי נוצרים נושאי משרות רמות קיבלו אותו בסבר פנים יפות.

בעת שהותו במקום עלה בדעתו לפנות אל המיניסטריין לענייני רכבות בהצעה לספק אתני עץ למסילת הברזל שתעבור ביערות פוסטינה. קרבת המקום והבעלות על היער תאפשר לו לספק את האדנים במחיר זול בהרבה מהמתחרים האחרים. ההיכרות שלו עם בעלי תפקידים ממשלתיים, ידו הרחבה, חיי ההוללות שניהל בלילות ליד שולחנות הקלפים או בטרקליני הנשים קלות הדעת סייעו בידו, והצעתו התקבלה. כעת יזם את הקמת הפירמה שנקראה "האחים מירקין", ונעשתה בבתי-אחת מושג

ידוע בחוגי השלטון. זו הייתה העסקה הגדולה הראשונה שגבריאל ניהל עם המיניסטריון לענייני רכבות.

מהר מאוד הבין גבריאל שהשותפות עם אחיו לא תאפשר לו להגיע רחוק. קשה היה לו להמשיך לחיות ב"תחום המושב" היהודי. הוא סבל את הרפש ולא רצה עניינים עם יהודים. העולם הגדול משך אותו. הוא חיסל בהינף יד את עסקי אביו ב"תחום המושב" היהודי, והשאיר לאחיו את כל הבתים, המשכונות ושטרי החוב של בעלי האחוזה והנסיכים באזור. לעצמו נטל את זכות הבעלות על יערות פוסטינה ואת החוזה שערך עם השלטונות. הוא חזר לפטרבורג, ושם חיכתה לו נטליה ששרט קטיפה עם תלין מסתורי תלוי על צווארה הלבן כשיש.

באותם ימים התחילו השלטונות לממש את התוכנית הענקית של הנחת מסילת הברזל לסיביר. פסי הרכבת הונחו בהיבעת באתרים שונים הפזורים לאורך המרחק העצום שבין מוסקבה ובין וּלְיִוּסְטוֹק.¹ גבריאל הריח את התועלת העסקית הצפונה במפעל ענק זה, כמו אריה משחר לטרף שמריח את המזון המצפה לו במעבה היער, וייסד שותפות של יהודים עשירים ופקידי רשות בעלי מעמד גבוה. כדי לרומם את התדמית של השותפות שיום, צירף אליה נסיכים רמי מעלה. השותפים הפעילים יצאו לסיביר ולמחוזות מיוערים במרכז רוסיה, וקנו שטחי יער גדולים בסמוך לנתיב שבו תעבור הרכבת. הפקידים הגבוהים והנסיכים הנכבדים דאגו לכך שמיניסטריון הרכבות יקנה מן השותפות האמורה את האדנים לבניית המסילה הארוכה, וישלם עבורם את המחיר שנקבע באופן בלעדי על ידי גבריאל.

אחרי שהתחתן עם נטליה נוצרו נסיבות עסקיות שחייבו אותו לעבור ממקום למקום, כי היה עליו להימצא באתרי הבנייה. לכן העביר את מגוריו מפטרבורג אל מעמקי מרכז רוסיה. אשתו הייתה חלשה, אטית ועצלנית. עצמותיה ספגו, כנראה, את הלחות המזיקה שעולה מן התעלות של פטרבורג. לכן לא יכלה להתקדם בקצב שלו. כשהוא פסע עשר פסיעות, נטליה הצליחה בקושי לפסוע פסיעה אחת. היא לא יכלה לעמוד בפעלתנות שנכפתה עליה בגלל קצב ההתקדמות הנמרץ שלו. בקושי הספיקו להתמקם בעיר אחת, וכבר נאלצו לעבור לעיר אחרת. ואחר כך באו ילדים לעולם... היא ילדה שלוש בנות, זו אחרי זו. כל אחת נולדה בעיר אחרת, ואף לא אחת מהן נשארה בחיים. לבסוף נולד הבן, זאכארי.

עד לידת הבן חשב גבריאל ברצינות לעבור אל הדת האחרת, שאת מנהגיה קיים ממילא. בעצם, דבר לא הבדיל בינו ובין חבריו. בכיתו חגגו את כל החגים הפרבוסלאביים, בני ביתו הלכו מפעם לפעם לכנסייה, וכך טיפחו את הקשרים המתאימים. מכריו, ידידיו, עובדיו ואנשי העסקים שהיו קשורים אליו השתייכו לאותה כנסייה. הוא היה חייב להיראות בכנסייה בימי חג לאומיים או דתיים,

¹ וּלְיִוּסְטוֹק היא עיר נמל על חוף ים יפן בקצה הדרום-מזרחי של רוסיה, ומסילת הברזל בינה ובין מוסקבה נחשבה פרויקט בעל חשיבות רבה. הקמת המסילה התחילה ב־1878 והסתיימה ב־1901. אחר כך המשיכו את הקו לכיוון סיביר.

ובאירועים שנערכו לכבוד הצאר. כולם ידעו שהוא רשום כמי ששייך לדת אחרת, אבל סלחו לו. ראשית, במקום מגוריו במרכז רוסיה לא הורגשה שנאה כלפי יהודים ולא היה שום סימן של התנגדות לנוכחותם. שנית, אורח חייו היה זהה לזה של הסובבים אותו, עד שלא הבחינו בהבדל כלשהו בינו לבינם. רבים ממכריו אפילו לא ידעו שגבריאל חיימוביץ' שייך לדת אחרת. אבל השם היהודי והדרכון היהודי הפריעו לעתים ליחסי המסחר שלו עם הרשויות. לכן לא ראה שום סיבה שתמנע ממנו לעשות את הצעד שיעביר אותו לגמרי אל הצד, שהוא חי בקרבו ולהסתפח אל אלה שאורח חייהם היה דומה לשלו.

אבל הריאקציה התחילה להרים ראש. הגיעו ימי פובליציסטיקה² בתקופת אלכסנדר השלישי, והתקוות שתלו בצאר החדש שעלה לשלטון אחרי מות קודמו לא התממשו. פובליציסטיקה היה השליט בפועל בימי ניקולאי, כפי שהיה בימי אלכסנדר. בלבו של מיריקין, כמו בלב רבים כמוהו, התעוררה מחאה כבושה, ובעקבותיה החליט להתעקש ולהמשיך לאחוז בדתו. המרת דת בלי סיבה מספקת נראתה כעת בעיניו מעשה של פחדנות, ולכן העדיף לדחות אותה עד שיוולד לו בן. הוא התכוון לצרף את הרך הנולד לאמונה ההיא, כדי שיגדל בלי שייאלץ לסבול לשווא בגלל יהדותו. אבל עם לידת התינוק התגברה שנאת השלטונות כלפי היהודים והתרחבה לממדים עצומים. הדברים הגיעו לידי כך שלבו של גבריאל התמרד. לא! דווקא מפני שאתם רוצים בכך! לכן נמנע מהמרת הדת וציפה לזמנים שבהם הריאקציה תיחלש והוא יוכל לעשות זאת במצפון שקט.

הוא ידע שממילא לא יוכל להעניק לבנו חיים אחרים, מנהגים ותגים שונים מאלה שלא קיבל על עצמו באופן רשמי, ורק קיים אותם בפועל. הבן גדל באווירה רוסית, בדיוק כמו ילדי השכנים הנוצרים. דבר לא הבדיל בינו לבינם. גם זאכארי עמד מול האיקונין שבחדר הילדים והצטלב לפני השינה. גם הוא ציפה בקוצר רוח ליום שבו יבקעו את משטח הקרח על פני הנהר ויטבילו במימיו את התמונה הקדושה; גם הוא שמח לקראת האשוח המקושט בחג המולד ונהנה מן הביצים הצבועות בחג הפסחא. עד שמלאו לו שתיים-עשרה שנים, הוא כלל לא ידע שהוא שייך לגזע אחר, לעם אחר ולאמונה שונה. חבריו בבית הספר ובגן העירוני התייחסו אליו כאל אחד משלהם ולא ידעו שמשוהו מפריד בינו לבינם.

אבל כשהגיע לגיל שבו היה עליו להתחיל את לימודיו בגימנסיה, אירע משהו מפתיע. אמו עזבה את הבית ונסעה לחוץ-לארץ. אמרו לו שהיא חולה, ושעליה להירפא. זאכארי הקטן נשאר לבד בבית הגדול, רחוק-רחוק במעמקי רוסיה. את אמו הוא לא ראה יותר.

² קונסטנטין פטרוביץ' פובליציסטיקה (1827-1907) היה מיוזמי החקיקה הריאקציונית בסוף המאה ה-19, ופעילותו הנמרצת הפכה אותו לסמל הריאקציה ברוסיה של אותם ימים. הוא היה משפטן ומדינאי, קנאי לדת הפרבוסלאבית ואנטישמי. מעמדו הרם בחצר המלכות סייע לו לממש את היוזמות האנטי-יהודיות שלו.

פרק ז': ילדותו של זאכארי

האב היה תמיד בדרכים בין פטרבורג ויקטרינבורג,¹ וזאכארי הקטן נשאר בבית הגדול עם סטפן איוואנוביץ', המורה החונך שלו – מורה רוסי זקן, שפוטר ממשרתו בגימנסיה בגלל איזושהי עבירה – מריה אינואנובנה, סוכנת הבית, המבשלת, החרדנית והמשרת. אלה היו כל דיירי הבית הגדול בייקטרינבורג. חדרה של האם בקומה הראשונה היה נעול. אבל הטרקלין הגדול, הגדוש חפצינוי מברונזה ורהיטים כבדים ויקרים, נשאר פתוח, אף שאיש לא השתמש בו. גם חדר האוכל המרווח, שהיו בו ארבעה חלונות, שולחן גדול ועשרים וארבעה כיסאות מרופדים, היה פתוח. כך גם חדר העבודה של האב² עם שולחן הכתיבה הענק, שעליו עמדו קסת דיו כבדה מברונזה ודגמים של קטרים, ועם התמונות הגדולות במסגרות מוזהבות שהציגו דיוקנאות של מצביאים ושרים חשובים. החרדנית והמשרת הברישו כל יום את השטיחים הפרסיים וניקו את האבק בחדרים אלה, אף שרק לעתים רחוקות נכנס מישהו לשם.

תחילה, כשזאכארי נשאר לבד, הוא התגעגע אל אמו, אבל התבייש לגלות את געגועיו כי ראה בהם גילוי של חולשה שאינה מתאימה לתלמיד גימנסיה. לא נאה לנער להיות רגשני כל כך... אבל כשאיש לא הבחין, וסטפן איוואנוביץ' נרדם – הוא לא שנה את הטיפה המרה ואהב מאוד לישון. תמיד, כשהזדמן לו, נענה לשתי חולשותיו – זאכארי התגנב לקומה הראשונה ונכנס לטרקלין. שם, על כוננית שניצבה סמוך לתנור, עמדה תמונה גדולה במסגרת זהב. זה היה תצלום גדול של אמו האהובה. הילד ליטף את הזוגית שכיסתה את פניה המוארכים של האם, העביר את אצבעו על פני הלחיים הצרות, ודיבר אל הפנים המצולמים כמי שפונה אל נפש חיה:

“אימא'לה יקרה... אני אוהב אותך, אני אוהב אותך...”

האם הופיעה בתצלום במסגרת הזהב באותה שמלה שנהגה ללבוש בעת קבלת אורחים: שמלת משי כחולה עם קפלי קרינולינה רחבים, רכוסה עד צוואר בכפתורים רבים. צעיף תחרה לבן עטף בקלילות את זרועותיה, ומניפה אחוזה בידה. שערותיה

¹ יקטרינבורג נמצאת בהרי אורל, והמרחק בינה ובין פטרבורג הוא למעלה מ-2,000 קילומטרים. כך שהאב נעדר זמן רב מהבית.

² במקור “פאפאטשקעס” (של אבא'לה). השימוש במילה זו מציין שהדברים מובאים מעמדת התצפית של הילד.

היו מסורקות כלפי מעלה, מהודקות במכבנות נאות, ועל המצח הסתלסל תלתל חניני, שנראה כאילו הדביקו אותו למקומו. זאכארי הקטן היה מסוגל לעמוד שעה ארוכה מול התמונה ולהביט בפני אמו. מבטו פנה אל אישוני עיניה של האם, אף שעיניה לא נחו עליו. הן פנו תמיד אל החלון והציצו אל הנוף שבחוץ. אבל עיני האם האהובה היו כל כך מתוקות ומושכות את הלב, וזאכארי הקטן היה נושק את עיני אמו, את אפה הישר והארוך, שפתייה... לפעמים היה מצמיד את פניו אל צווארה הגבוה והרך. הוא אהב כל מה שהיה קשור באמו: הוורדים החיוורים שנשאה על החזה, המניפה, צעיף התחרה הלבן. גם עכשיו חש כאילו מאחורי הזוגית הקרה עולה הניחות הנעים של שמלתה – ניחות חמים, מהול בריח נפטלין שמילא את ארון הבגדים שלה כדי להישמר מן העש המְקַלָּה הכול בימי הקיץ... כמיהה גדולה אחזה בו; תשוקה עזה להתנפל על התצלום ולנשק כל פיסת בגד של אמו, מה שמעולם לא היה יכול לעשות בפועל. תמיד, כשגילה חולשה ילדותית והתרפק על אמו, היא הייתה גוערת בו ומביישת אותו: "אתה כבר ילד גדול. אתה כבר לומד בגימנסיה ולובש מדים של תלמיד בוגר. קונצים ילדותיים כאלה לא מתאימים לך. זה לא יפה". לפעמים הייתה מאיימת שתספר לאביו: "מה יהיה, זאכארי, אם ייודע לאבא שאתה עדיין ילדתי כל כך?"

זאכארי פחד מאביו יותר משהיה ירא מהמורה הבלונדי למתמטיקה ומהמלאך השחור האוחזו בחרב שבאיקונה הקדושה. אבל מה היה יכול לעשות? הרי הוא אהב לאחוז ביד אמו, לשחק באצבעותיה, או לעמוד ליד ברכיה ולהריח את הניחות החמים שעלה מגופה. די היה אילו ניתן לו ללטף את המניפה שלה או למולל את הגדילים של סודרה... מכיוון שלא יכול לעשות זאת בנוכחות אמו, היה מתגנב חרש ונוגע בשמלה שלה שהודמנה לידו. הוא אפילו הידק אל לבו נעל של אמו ונשק לה:

"אימא'לה יקרה... אני אוהב אותך, אני אוהב אותך..."

הילד חלה וקדח מחוס בימים הראשונים שנשאר לבדו, בלי אמו. זמן רב עבר עד שצלח את תחושת הברידות. זה היה כרוך בקשיים רבים, כמו קשיי גמילה של תינוק מחלב אמו. אחר כך התגבר, ובעזרת כוח הרצון ונחישות האופי הצליח להישאר בלי אמו. אבל כעת שפך את לבו מול דיוקנה המצולם וביטא את אהבתו אליה במגע עם חלקי לבוש שלה.

אהבת זאכארי הקטן לאמו חרתה בו סימן בליימחה והשפיעה על יחסו לנשים במשך תקופה ארוכה, עד בגרותו. אפילו כעת, במיוחד כשנופלת עליו עצבות, הוא יכול להירדם רק אם הוא מדמיין לעצמו שהוא טומן את פניו בצוואר הרך והחמים של אמו, חש בניחות שנודף מגופה וחווה משהו טוב, שלא מן העולם הזה. זוהי תחושה עדינה וצנועה, שרק אהבת אם טהורה יכולה להעניק... הוא חוזר להיות ילד חסר ישע שמתרפק על אמו ומתמסר להרגשת החסות והביטחון שנובעת ממגע זרועותיה. המשיכה העזה אל אמו קבעה את יחסו לנשים. עד היום הוא יכול לגעת באישה רק מתוך תחושת רגש נאצל. בכל אישה, אפילו במופקרת ביותר, ראה סמל של אמו ושל אהבתו אליה. כך הרגיש גם כלפי הזונות שבא איתן במגע כחלק מחייו

כסטודנט. זכר צעיר המשי הלבן של אמו האָציל על כל אישה טוהר רך; בכל גוף נשי הוא חש ניחוח חלב־אם שספג בילדותו... בעיניו, כל אישה היא יצור נעלה, אפרו ענן אימהי זוהר.

שיגעון הכמיהה אל האם פחת מעט כשהתבגר. הציפייה קצרת הרוח למכתביה הרפתה ממנו. הוא כבר לא יושב ערבים שלמים ליד הפסנתר כדי לנגן נעימות מתאימות לשיירי האהבה שהקדיש לאמו ולא שלח אליה מעולם, כי התבייש ברגשותיו. כעת תפסו עלמותיחן את מקום האם: אחיות של חבריו, תלמידות פנסיון³ שאפשר לפגוש בשעה שתזמורת הקיץ מנגנת בגן העיר, או בערבי ריקודים. לפעמים היה צופה בהן במשקפת כשישב בתא התאטרון.

אבל הדמות העיקרית שתפסה את מקום אמו בחייו הייתה האומנת שלו, מאריה איוואנובנה.

ברוסיה של אותם ימים נהגו להוסיף את שם האב רק לשמו אדם מקורב, או לשמו של אדם שנמנה עם מעמדות נכבדים. פשוטי עם לא זכו לכבוד הזה. לא פרגנו להם את הרעיון שגם להם יש אבות... אבל מאריה איוואנובנה יצאה מן הכלל הזה, אף שהייתה אישה עממית פשוטה. היא ידעה בקושי לקרוא ולכתוב, ואת המעט שידעה רכשה בביתו של מירקין. מאז שלמדה את אותיות הכתב הרוסי, כיכדו אותה בהוספת שם אביה והעניקו לה מעמד נכבד של מנהלת משק הבית. אישה פשוטה זאת ניחנה בתבונה מדהימה. די היה ברמז דק כדי שתבין את רצון גברתה ותוכל למלא את משאלותיה עוד לפני שזו ידעה בדיוק מהן.

היא התחילה לשרת בבית מירקין כמינקת של זאכארי, כי משפחת ידידים המליצה עליה כעל מינקת שופעת חלב בריא. כשגמלה את הילד הרך, עבדה בבית כעוזרת פשוטה. מהר מאוד שבתה את לב מעבידיה בתבונה הרבה, דאגתה לכל מה שקורה בבית, ומסירותה ללא פניות אישיות ואהבה עצמית. אפשר לומר שבלי משים היא נהייתה חלק חשוב במשפחה. בעלת הבית לא הייתה אישה בריאה. את חלקו הראשון היום הקדישה לעצמה ולטיפוח גופה, ואת חלקו השני – לחיי חברה. במצב זה השתלטה מאריה איוואנובנה על העניינים, אף שאיש לא שם את המפתח בידה.

מאריה איוואנובנה הייתה אישה יפה, גבוהה וחסונה. היה לה גוף מלא ועור חלק. זרועותיה הלבנות והרכות בצבצו מתוך כותונתה הלבנה, ושדיה הזקופים והמוצקים הסתמנו בבירור אף שהיו מהודקים היטב תחת החזייה הקשורה בשרוך. בגדיה היו נאים, והיא הקפידה על לבושה: שמלה שחורה, אפודה לבנה, סינר לבן וסודר צבעוני מוטל על הכתפיים.

עבור זאכארי הקטן היא הייתה יותר מאומנת, יותר מאם מיניקה. זמְנָמה אחרי שגמלה אותו הוא לא הצליח להירדם, והיא כרעה על ברכיה ליד מיטתו וערסלה אותו בזרועותיה החזקות. אכן, זאכארי הקטן היה מפונק גדול... אפילו כשגדל ולמד בגימנסיה הייתה לה השפעה גדולה עליו. היא הייתה היחידה שיכלה להכריח אותו

³ כך קראו או למוסד חינוכי עם פנימייה, שבנות טובים למדו בו.

לאכול תבשיל שלא ערב לחפו, אבל הרופא המליץ להכינו למען בריאות הילד ומשקל גופו. היא אילצה אותו לשתות שמן דגים, ללכת לישון בזמן, להכין שיעורים, לציית לסטפן איוואנוביץ', המורה החונך שלו. בשעת הצורך, כשהדבר היה הכרחי, לא היססה: תפסה את הגימנזיסט הצעיר בזרועותיה החסונות והחטיפה לו מכות נאמנות, אף שהיה לבוש במדי הגימנסיה...

כל בני הבית, צוות המשרתים והמורה החונך הישנוני, פחדו ממנה. מי יודע, אולי גם הגברת החלושה, ששכבה למעלה בחדר השינה הלבן עם השטיחים הרכים, חששה מאימת הקול הסמכותי של מאריה איוואנובנה, הליכתה הנמרצת ושפע האונים שהקרינה סביבה.

היא הייתה הראשונה שהתעוררה בבוקר והאחרונה שהלכה לישון, לא לפני שברקה ובחנה כל פינה בבית כדי לוודא שהכול בסדר. היא קבעה את התפריט של כל ארוחה, ואחזה בידה את צרור המפתחות של המזווה, שבו שמרה את כל המצרכים הנחוצים.

את בן הטיפוחים שלה, זאכארי הקטן, העריצה בלי גבול. הוא היה כל חייה, אלוהיה. אין טעם להוסיף ולומר ששמרה עליו כעל בבת-עיה. היא נהגה לעמוד שעות ארוכות מאחורי דלת חדרו ולהקשיב לרחש נשימתו כדי להבטיח לעצמה שהוא ישן במנוחה ולוודא שלא חסר לו דבר. כשחלה, ואפילו סתם לא הרגיש כל כך טוב, היא לא זזה לרגע ממיטתו והרדימה אותו. זרועותיה החזקות והחמות העניקו לו מגן ומחסה מפני יצירי דמיון מפלצתיים, שילד רך מביא איתו מן העולמות הנעלמים שהגיע מהם.

שליטתה על זאכארי הקטן גברה אחרי שאמו נסעה לחוץ-לארץ והוא נשאר איתה בבית הגדול. היא הורתה לו מה ללבוש, והוא לא העז לפשוט פריט לבוש כלשהו בלי לקבל את רשותה, גם כשהבגד המחמם הציק לו והכביד עליו. היא הורתה לו מה לאכול. בגללה ולמענה לא העז לבלות שעה נוספת במגרש ההחלקה על הקרח, אצל חבר ללימודים, או להישאר בגן העיר כשהתזמורת הצבאית הופיעה בפני קהל המטיילים. הוא היה חייב להופיע בבית בדיוק בשעה שנקבעה לארוחה או להכנת שיעורים. אם לא עמד בהתחייבויות שהטילה עליו, קיבל "מנה" בקולה הרועם. וכאשר הנויפה לא הועילה, ספג את נחת זרועה...

לא בגלל כוחה הגופני הסכים הנער להשתעבד לעובדת השכירה של אביו, אלא בזכות האהבה האימהית שהעניקה לָבֵן הטיפוחים שינק משדיה. זאכארי הקטן לא העז להתחצף ולהתקומם נגד המרות האימהית שלה. האימהות השופעת של מאריה איוואנובנה נבעה ממעמקי ישותה; עלתה מתוך זרועותיה הגדולות והחזקות, פיה ועיניה, עברה על גדותיה והציפה את הילד. בכל מילה שלה הוא שמע את חרדתה האימהית ובכל מבט ששלחה אליו הבהב ניצוץ אימהי חם.

בלילות החורף הארוכים והקרים של מרכז רוסיה, שכב זאכארי הקטן במיטתו ולא הצליח להירדם. שלג לבן כיסה את העולם ונעשה אדמתו של אדם, גלי כפור הגיעו מיערות סיביר והקיפו את העיר כמו להקת זאבים נוראים, וגופו הקטן חיפש חמימות

תחת מעטה השמיכות והכיסויים הרבים ולא מצא את שביקש. הוא שכב בעיניים עצומות, ניסה לתאר לעצמו את דיוקן אמו שושה אישישם במרחקים, ולא הצליח להעלות את דיוקנה בדמיונו. באותה שעה עמדה מאריה איוואנובנה כמו כלב נאמן מאחורי דלת חדרו, הקשיבה ושמעה איך גופו מיטלטל במיטה מצד אל צד. היא חשה בכאב הבדידות של בן טיפוחיה שאמו עזבתו, ומיהרה להתגנב אל חדרו, להתקרב על קצות האצבעות אל מיטתו, לחבק את גופו הקטן בזרועותיה החזקות ולהצמיד את פניו אל שדיה החמימים שבלטו מתוך הכותונת הרקומה. שדיה הרכים והחמימים נגעו בעיניו ובשפתיו, ופיה לחש אל תוך אוזנו בקול אימהי ענוג: "יונתי, קטנטן שלי, יתום חסר מנוח... מדוע אתה לא ישן? לישון, לישון..." הילד מרגיש באהבת האם השופעת ממנה, נספגת בדמו ונוטלת אותו למחוז אחר; בעולם פנימי זה הוא מוגן מכל רע. דבר כבר לא מפחיד אותו, והוא נרגע ונרדם. מאריה איוואנובנה ממשיכה להחזיק בזרועותיה את הגוף הקטן האהוב, ורק לאחר שהיא שומעת את רחש נשימתו הסדורה, היא יוצאת מחדרו על קצות האצבעות.

פרק ח': איך נודע לזאכארי שהוא יהודי

ממנה, ממאריה איוואנובנה, נודע לו מי הוא, מה מוצאו ומהי דתו. וכך היה הדבר: כשמלאו לזאכארי שתיים-עשרה שנים – זה היה בחורף השני שאמו לא הייתה בבית – אביו לא בא הביתה לחג המולד. הוא רק כתב: "העסקים מעכבים אותי וכופים עליי לבלות את החג בעיר הבירה. לכן אבקש שמאריה איוואנובנה תערוך בעצמה את החג ותחלק את המתנות לאנשי הצוות, כנהוג אצלנו כל שנה. לזאכארי אני שולח מפטרבורג את המתנה שלו".

מאריה איוואנובנה ציוותה לקנות השנה אשוח קטן ולהעמידו בחדר האוכל במקום האשוח הגדול עם מאות הנרות שהוצב עד עתה בטרקלין המרכזי. היא גם הורתה לתלות על האשוח הקטן רק את המתנות שנועדו לצוות העובדים, ולא את המתנה של האדון הצעיר.

כמו כל ילד, זאכארי הקטן ציפה לחג בלחיים לוהטות ובלב נפעם, מהזגם שהיה רגיש ונסער בטבעו. הוא התאכזב מאוד כשראה מה מאריה איוואנובנה עושה, פנה אליה בתמיהה נרגשת וביקש שתסביר לו מדוע היא נוהגת כך.

"הרי זה לא החג שלך, יונה תמה, וגם לא של בעל הבית. זה החג של המשרתים בלבד. לכן ציוויתי להעמיד את האשוח רק בשבילים".

"מה זאת אומרת, זה לא החג שלי? הרי זה החג של כולנו! כריסטוס נולד כדי להושיע את העולם!" קרא.

"לא, יונה תמה. זה לא החג שלך. אתה בן לעם אחר, שמאמין בדת אחרת. הדת שלך לא מכירה בחג המולד. יש לה חגים אחרים".

"מה פירוש שאני בן לעם אחר? מה את סחה, אומנת? השתגעתי? מה זה נקרא שאני מאמין בדת אחרת?"

"כן, יונה תמה. הוריך, אבות אבותיך ואמך מאמינים בדת אחרת. לכם יש חגים אחרים. אני אגלה למענך את החגים שלך. כשאדע, נערוך עבורך את החגים שלך לפי מה שהדת שלך מצווה עליך. לא לפי דת זרה".

זאכארי הקטן עמד מולה בעיניים פקוחות לרווחה ובפה פעור. נחיריו רטטו והוא נשם בכבדות. הוא לא הבין את דבריה.

"הגיע הזמן שתדע. אתה כבר ילד גדול. הגיע הזמן שתפנה אל הדת שלך. הילד הזה, רחמים עליו, לומד בגימנסיה וגדל כמו עגל תמים שאינו יודע דבר".

זאכארי שתק ונשך בכעס את שפתיו. רוגז נורא תקף אותו. הוא התנפל על האומנת והתחיל להכות אותה בידי ולכעוט בה ברגליו. היא ספגה את החבטות שלו, הפסה בראשו ונשקה לו.

אחר כך, כשנרגע, רץ אל הטרקלין שבקומה העליונה ונעל מאחוריו את הדלת, למרות הכפור ששרר באולם הגדול. תחילה התכוון לרוץ אל תצלום אמו, לנשק את דיוקנה ולהתלונן בפניה על האומנת, אבל לא עשה את זה. הוא העיף מבט אל פני אמו, רץ אל הספה הגדולה והרחבה, הטיל עצמו עליה, הטמין את הראש באחד הכרים הרבים שהיו מונחים על מעטה המשי, ופרץ בבכי מר.

מאריה איוואנובנה עמדה מאחורי הדלת הנעולה והתחננה:

“פתח את הדלת, יונה תמה שלי. אתה תצטנן שם. הרי קר כל כך באולם הגדול...”
זאכארי לא ענה.

“אני אלך העירה ואברר אם יש כאן רב. אני אֶלְמֵד לדעת מתי חלים החגים שלכם. רק תירגע, ילדי. תירגע, אני מבקשת ממך... אני מתחננת בפניך!”

התדהמה הראשונה, שתקפה את זאכארי הקטן כשנודע לו על דתו החדשה, חלפה. כעת אחז בו צורך עז לחקור ולברוק מה טיבה של הדת שהוא נמנה עם בניה; איזה חגים יש בה, ומדוע לא חוגגים אותם בביתו; מדוע הסתירו זאת ממנו? מדוע יש דתות שונות מזו שחבריו אוחזים בה? מדוע אנשים אחרים מאמינים בדתות אחרות? סקרנותו בערה כמו צֶמָא לוהט, ולא היה מי שיגיש לו המשקה שירווח את צימאונו. יצר קיום שירש מאבותיו ונספג בדמו הורה לו להסתיר את מצבו החדש מחבריו. הוא לא התבייש. להפך, הדבר גרם לו הנאה, והוא שמח בו כמוצא אוצר שמתגלה במקרה. העניין כולו נחשב בעיניו תעלומה גדולה; סוד אישי שצריך להסתירו לעת עתה.

מאריה איוואנובנה חיפשה ומצאה עבורו את בית הכנסת היחיד בעיר: בית כנסת קטן חבוי בחצר גדולה, אף שהתקיים בהיתר. חיילים “ניקולאייבים”¹ שסיימו את שירותם הצבאי באו לכאן עם ילדיהם להתפלל בשבתות ובחגים, בראש השנה וביום הכיפורים, וכך התקבץ מניין. מתפללי בית הכנסת הזה לא נבדלו מן התושבים הרוסים בעיר, לא בשפתם ולא בזקנם הקצוץ. איש מתושבי העיר הנוצרים לא העלה בדעתו להעניק להם תשומת לב מיוחדת.

באחת השבתות – זה היה בדיוק יום חג רוסי והילדים לא הלכו לגימנסיה – הלבשה מאריה איוואנובנה את זאכארי הקטן באדרת הפרווה החמה שלו, התעטפה במעיל פרווה, קשרה מטפחת לראשה, והובילה את הילד אל בית הכנסת. כשהגיעו, דחפה אותו פנימה. הוא נכנס בלב פועם וברכיים רועדות. היא עצמה נשארה בחוץ וחיכתה בכפור המקפיא עד שיצא.

¹ כך כינו את החיילים היהודים שגויסו בכפייה בהתאם לגזירת הקנטוניסטים של הצאר ניקולאי הראשון.

בתוך בית הכנסת ראה זאכארי הקטן דברים זרים ומוזרים. הוא לא ידע אם לפחוד מהם או לשמוח בהם. זה לגמרי לא דמה לכנסייה: שום איקונה לא הייתה תלויה על הקיר, שום צלב. גברים רוסים עמדו שם, לבושים אדרת פרווה קצרה ועליה מונח מין סודר לבן, שכמוהו לא ראה מעולם. בכיסוי הזה הם נראו כמו נשים. קצת רחוק ממנו היה קיר שלידו דלקו נרות. הוא לא ידע מה מיוחד בקיר הזה, כי לא העז להתקרב ולהביט. גבר מעוטף בסודר לבן, כמו זו של חבריו, עמד ואמר משהו בניגון. נעימת הניגון לא דמתה כלל לשירת הכומר בכנסייה, והמילים שהאיש הגה היו בשפה זרה שאי אפשר להבינה. כל המתפללים חזרו אחריו. הפליא אותו שכולם חבשו כובעי פרווה, כאילו היו ברחוב ולא בכית תפילה.

אחד המתפללים ניגש אליו. הנער ראה רק את זקנו הלבן שבצבץ מאחורי הכיסוי הלבן, ופחד תקף אותו. האיש תחב ספר לידו של זאכארי וביקש ממנו לעלות על משטח גבוה. זאכארי הקטן נבהל וברח החוצה, אל מאריה איוואנובנה שחיכתה לו, קפואה מקור.

היא הובילה אותו הביתה ולא שאלה אותו מה התרחש בין כותלי אותו בית. הוא לא סיפר דבר. אבל סקרנותו גברה והוא היה צמא לדעת עוד ועוד. מקום התפילה הנסתר והיהודים העטופים בסודרים לבנים הצטיירו בדמיונו הילדותי כתעלומה סודית, שאסור לספר עליה לאיש.

בעצם, זאכארי שמח על כך שהוא נמנה עם מאמיני דת מסתורית זו, שאף לא אחד מחבריו משתייך אליה, ואיש מהם לא ראה מה שחזו עיניו.

כשהתקרבו אל הבית, שאל את האומנת: "מדוע אבא'לה לא הולך אף פעם להתפלל שם?"

"אסור לשאול שאלות על אבא. הוא יודע מדוע. ואולי הוא הולך להתפלל כשהוא נמצא בעיר הבירה. אולי יש לכם שם בית תפילה גדול יותר".

תחילה חשב זאכארי לכתוב לאמו ולבקש ממנה שתסביר לו הכול. אבל הוא לא יכול היה לשאת את הרעיון שיהיה עליו לגלות לאמו את הסוד שהמינקת חשפה בפניו. היה בו איזשהו רגש של בושה כלפי אמו, והדבר הפריע לו להיחשף מולה. (עד היום זאכארי לא יכול להתגבר על תחושת הבושה כלפי נשים...) לכן כתב לה על התקדמותו בלימודים, על חבריו, ההחלקה על הקרח, ועוד מיני זוטות שהיה חוזר ומתאר בכל המכתבים ששלח אליה. את ה"סוד" העלים ממנה.

רק אחרי כמה שבועות, כשאביו חזר הביתה, אור הנער עז לגלות לאביו את הסוד. אמנם, הקרבה בינו ובין אביו הייתה פחותה מזו שחש כלפי אמו, והוא לא היה זקוק לו באותה מידה, אבל הסקרנות העזה והרצון לדעת העניקו לו את האומץ לבקש מאביו שיסביר לו את פשר ה"סוד".

גבריאיל חיימוביץ' ישב בחדר העבודה שלו על כורסת עור גדולה שניצבה ליד שולחן הכתיבה הגדול עם שני דגמי קטרים, שגירו תמיד את דמיונו של הנער. המנורה המתופה אהיל זכוכית ירקרק שפכה עליו את אורה. זאכארי הקטן נראה אבוד לגמרי כשישב מול אביו במדי הגימנסיה, וגופו שקוע במעמקי הכורסה

הרחבה. הוא הביט באביו, בחן במבטו את הקצוות המחודדים של זקן הלחיים הצהבהב שחוטני כסף אחדים כבר נשזרו בו, ואת הסנטר המגולח שמערומיו הבליטו את השפתיים העבות והבשרניות. תחילה סיפר על לימודיו בבית הספר, על הציונים שקיבל במתמטיקה ובדקדוק רוסי, ועל כל מה שקורה איתו בדרך כלל: היחסים בינו ובין המורים, החברים. על כל אלה דיבר בנימה עניינית, צבאית כמעט, כפי שאביו לימד אותו. אחרי שדיווח לשביעות רצונו של האב – חיוכו הרך העיד על כך – פנה אל אביו בקריאה ישירה, בלי פחד ומורא:

“אבא'לה, האם זה נכון שאנחנו שייכים לדת אחרת?”

גבריא'ל חיימוביץ' קפא על מושבו. סומק לא רגיל התלהט לפתע על לוכן לחייו. סומק כזה כיסה את פניו בשעת משא ומתן לא נוח, או במצבים אחרים של התרגשות ורוגז, והיה בו סימן של חולי סמוי. קצות זקנו רטטו, והוא שאל את בנו בחומרה:

“מי אמר לך את זה?”

“מאריה איוואנובנה”.

האב הנסער קם ממקומו וקרא בקול מוזר, שזאכארי שמע לראשונה בחייו. קולו הצרוד של האב בקע אל החדר הסמוך:

“מאריה איוואנובנה, בואי הנה! מיד!”

האב ליטף את ראש בנו – פינוק רך שזאכארי לא היה רגיל אליו – וציווה:

“לך אל החדר שלך. כשאצטרך, אקרא לך”.

ליד הדלת נתקל זאכארי באומנת שלו. פניה היו אדומים, אבל היא פסעה בצעד בטוח ונמרץ. מאחורי הדלת שמע את קולו הרם של אביו. החספוס הצרוד של הקול הזה זעזע אותו יותר מהכול. “איך העזת?!” ואז נשמעה עוד מילה, מין מילת גנאי רוסית, דומה ל“מנוולת” או משהו אחר, שהילד התבייש בו – הן כלפי אביו והן כלפי אומנתו.

אבל קולה של מאריה איוואנובנה היה חזק יותר מהקול של אביו. הילד שמע אותו בבירור, אף שישב בחדרו.

זאכארי הקטן לא ידע כמה זמן נמשכה המריבה בין מאריה איוואנובנה ואביו. אולי עשר דקות, ואולי שעתיים. אבל אחר כך, כשקראו לו לחזור, הוא פגש אב רגוע, אף שלחיו היו עדיין סמוקות, אוזניו הגדולות לוחטות ועיניו אדומות. אביו קרא לו להתקרב עד ברכיו, מה שלא עשה מעולם, ואמר לו כך:

“כשתגדל, תדע הכול. אתה תלמד בעצמך. בינתיים עוד לא הגיע הזמן שתדע. כעת לא צריך לעניין אותך דבר, חוץ מהלימודים שלך ומהשאיפה להיות אדם הגון, לאהוב את הבריות, לא להרע לאיש, ללכת בדרך הישר ולהתאמץ להועיל לכולם. זוהי הדת שלנו. הדת של כל בני האדם, נוצרים ויהודים כאחד. אתה מבטיח לי?”

“כן!” הכריז הנער בקול, אף שלא היה רגיל לדבר בביטחון כזה, בעיקר לא בנוכחות אביו.

האב הקיף בידיו החמימות את ראש בנו ואמר: “כעת, בני יקירי, תן לי נשיקה בלחי ולך לישון”.

פרק ט': מות האם

זאכארי היה ילד מאופק וביישן, ולכן התקשה להתיידד. אבל כשהתחבר עם מישהו, זה היה בלהט מלא של נשמתו, והוא קינא לחברו כמו שמקנאים לנערה אהובה. היו לו כמה חברים כאלה בתקופת לימודיו בגימנסיה, והוא נקשר אליהם והיה נתון להשפעתם בכל נימי נפשו. אבל עם כל האהבה הקנאית שחש כלפי חבריו הקרובים, אפשר לומר שהרגיש בודד ושנעוריו חלפו בלי חברים.

סמוך לסיום לימודיו בגימנסיה שמע שאמו נפטרה בחוץ-לארץ לפני שהספיק לראותה. הוא היה אמור לנסוע לז'נבה כדי להיפגש עם אמו בחופשת הקיץ, לאחר סיום הלימודים בגימנסיה. אבל היא נפטרה באמצע החורף. הבשורה העגומה נמסרה לו מפי אביו. האב הגיע לִיקְטְרִינְבוּרְג במפתיע. זה היה באמצע החורף. זאכארי ראה שאביו עונד סרט שחור על הזרוע. לבו דפק בכוח, בלי שיידע מדוע. מאריה איוואנובנה החווירה ונשכה את שפתייה כשראתה את הסרט השחור על זרוע האב ועל כובעו. המשרתים הבחינו בכך והשתתקו. כולם הלכו על קצות האצבעות. האב התרחץ, נכנס לחדר העבודה שלו והורה לשלוח אליו את זאכארי.

זאכארי לא הספיק להתיישב, ואביו קרא לעברו בקול זר ומוזר: "אני חייב להכין אותך, בני היקר, לבשורה עגומה מאוד. נטלתי על עצמי את התפקיד למסור לך אותה בעצמי, והגעתי לכאן רק למטרה זו. יצאתי למסע הארוך במיוחד לשם כך". הוא נקש בשיניו וחיפש מילים כדי לסיים את המשפט, אבל הדבר לא עלה בידו.

זאכארי היה אז נער בן שמונה-עשרה, עם פלומת שפם שחומה וזקנקן רך שהתחיל להנץ על לחייו. הוא עמד זקוף ומתוח, כמי שנחקר על ידי מנהל הגימנסיה. רגליו קפאו, גופו התקשח, והדם אזל מעל פניו הצעירים. כך עמד חיוור בשפתיים רוטטות, הִישִׁיר מבט אל פני אביו ושתק.

"אני יודע שאתה זקוק כעת לאהבתי, אהבת אב, לרגשי לבי. לשם כך באתי לכאן, במיוחד למטרה זו..." האב חזר וגמגם, בלי שיוכל להביט בעיני בנו. הוא נשא את מבטו אל החלון והציץ בעד מסגרת הזזה של משקפיו אל הלילה השחור שמוחוץ לחלון.

זאכארי חש חוסר כנות בנימת הדיבור של אביו. הדבר הכאיב לו יותר מעצם הבשורה הנוראה. הוא שתק שתיקה עיקשת, ורק שפתו התחוננה רטטה.

“אימא שלך מתה!” האב התגבר על עצמו והגה את המילה הנוראה. “זה קרה בתשעה בפברואר, בשעה שמונה בבוקר. היא נפטרה בבית מרפא לחולי ריאות בעיירה דאבוס שבשוויצריה.”

שוב חש זאכארי משהו לא הוגן בקולו של האב, וחוסר היושר הזה הקשיח אותו. הוא עמד מול אביו ושתק.

“כפי שאתה יודע, אמך הייתה חולה. תמיד הייתה חולה. היה לה כבר מוגדל וגם הריאות לא היו בסדר. זה נמשך זמן רב, עוד מנעוריה. הכול בגלל הלחות והאוויר הרע שעלה מן התעלות בפטרבורג. לכן שהתה כל הזמן בחוץ-לארץ. היא הייתה חייבת לחיות באקלים חם, בבתי מרפא. לצערי, לא יכולתי להיות תמיד לידה כפי שהייתי רוצה ומרצא לנכון. העסקים עיכבו בעדי.”

ושוב רטטה שפתו התחתונה של זאכארי. הוא לא אמר דבר, לא בכה, לא עיווה את פניו. הוא רק עמד מתוח ונוקשה, חיוור, עיניו נעוצות בפני אביו. האב חמק ממבטו של הבן והסתכל לכיוון החלון.

“החטא היחיד שחטאתי לאימך הוא” – גמגם האב אחרי הפסקה קצרה – “שלא הייתי לצדה בשעת מותה. לא הייתי שם כשהייתה זקוקה לי. אבל אני יכול להצדיק את עצמי ולהסביר שלא ידעתי עד כמה מצבה חמור. איש מאיתנו לא ידע. האסון נחת עלינו במפתיע, בלי שחשבנו על כך. המתחייבות הרבה שלי כלפי הפירמה כבלה אותי אל שולחן הכתיבה. הפרנסה של אלפי משפחות תלויה בעבודתי. זו ההתנצלות שלי, בני. בפניך, בפני אלוהים ואנשים. אלא שזהו חטא שאין לו מחילה. כן. אני יודע את זה, אני מרגיש את זה. אני, בעלה, לא הייתי ליד מיטתה עם צאת נשמתה. על כך לא אוכל לסלוח לעצמי לעולם”. והאב מיהר להוציא מכיסו ממחטה לבנה וכיסה בה את עיניו.

“מדוע עשה את זה? מדוע? מדוע?” המילים הלמו על לבו של זאכארי כמו מכת אגרוף.

הוא התכוון לממחטה שאביו הצמיד לעיניו.

“ואתה לא אומר דבר? אתה עומד כך כל הזמן? מדוע אתה שותק? מדוע אתה לא אומר דבר?” קרא האב, כאילו נזכר פתאום בבנו.

גם זאכארי התעורר, כאילו מתוך אֵלם מִשְׁתַּק בעקבות חבטה בראש.

“כן. סלח לי, אבא. סליחה. אני רוצה להיות כעת לברי”, לחש ופנה לצאת.

“כן. אני מבין, יקירי. אני מבין”, ענה האב וקָרַם דמעות כנות פרץ מעיניו.

“די. מספיק!” גער הילד באביו בקול נזעם שהפליא את אביו. בעצם, הוא לא הבין מה הילד רוצה. הוא הבחין שאצבעות ידי בנו נקפצות לאגרופים, והעיר: “הירגע, ילד. הירגע. לכל דבר יש מידה. אנחנו לא יכולים לעשות דבר. הכול בידי אלוהים.”

כעת דיבר גבריאל חיימוביץ' אל עצמו.

זאכארי פרץ החוצה, רץ אל חדרו ונעל מאחוריו את הדלת.

"זעזעתי אותו יותר מדי. הייתי צריך לתכנן מראש איך למסור לו את הבשורה הקשה. לא לומר בבתאחת. יותר מדי. יותר מדי..." אמר האב לעצמו וצלצל בפעמון לקרוא למאריה איוואנובנה.

"השגיחי עליו, חביבה. שמרי עליו כמו אם. אני פוחד. זעזעתי אותו יותר מדי. יותר מדי..."

"הירגע, גבריאיל חיימוביץ', הירגע. הילד יבכה וירגיש הקלה. הרי זו אימא שלו". מאריה איוואנובנה ניגבה בקצה סינרה את הזיעה הקרה שעלתה על מצחו הגבוה של גבריאיל ועל לחייו, והספיגה את קצות זקנו. "הרי כולך מכוסה זיעה קרה, גבריאיל חיימוביץ'", אמרה.

תחילה לא הרגיש האב שהאומנת מפנקת אותו במקום שתרגיע את הילד. הוא הניח לאומנת לייבש את פניו בקצה סינרה, כאילו היה תינוק שמתמסר לאמו שמנגבת את דמעותיו. בתוך כך לא הפסיק למלמל לעצמו:

"מדוע גער בי? מדוע לא הרשה לי לבכות? מדוע?"

פתאום קלט שמאריה איוואנובנה מנגבת את פניו ומרגיעה אותו. הוא התבייש, הדף אותה בידו, הוציא את הממחטה מן הכיס וניגב בעצמו את פניו.

"לכי אליו. אני דואג לו. אני חושש מה יהיה איתו."

זאכארי הסתגר בחדרו. הוא לא יכול לבכות ולא רצה לבכות. הוא התיישב ליד השולחן, השעיף פניו על ידיו וניסה להעלות בדמיונו את דיוקן אמו. אבל הוא לא הצליח בשום אופן. הוא לא זכר איך אמו נראית. הוא לא זכר את מרָאָה פניה, תבנית גופה, צורת ידיה. לבסוף קם וניגש אל הקיר שעליו היה תצלום של אמו.

הדיוקן המצולם לא עורר בו הרהורים עגומים במיוחד. פני האם לא הזכירו לו את האדם שנפטר. זה היה תצלום; תמונה שמתרגלים אליה ולא יודעים אם הדמות המוצגת בה אכן הייתה במציאות, או שאינה אלא פרי דמיונו של אמן. למרות מאמציו, זאכארי לא הצליח להיזכר בדמות האישה שחי בקרבתה ולחוות את מגעה. לכן לא חש בעוצמת הכאב על מותה. הוא ידע שעליו לעשות משהו, כנהוג במצב כזה: לבכות, לשקוע בייאוש, להטיח את הראש בקיר. הוא ידע שעליו להראות באיזשהו אופן את כאבו ויגונו, אבל לא ידע מה לעשות. הוא גם לא יכול לעשות דבר, מפני שלא היה מסוגל לדמיין את מות אמו. הצוואר הלבן, העיניים והפנים שבתצלום הגדול בטרקלין לא היו ממשות חיה, ובכל זאת הם נוכחים תמיד. אם ירצה, יהיה עליו רק לעצום את עיניו ולראות אותם: את הצוואר הארוך, הפנים. הוא יכול לחוש בניחוח העולה מבגדיה – ריח של בושם מהול בנפטלין. הרי כל זה לא מת.

הוא התבייש לצאת מחדרו. התבייש שאינו בוכה, לא זועק ולא עושה דבר, למרות שקלט את קול צעדיה של מאריה איוואנובנה, הפוסעת הלוך ושוב מאחורי דלת חדרו. כמו חיה היא אורבת מאחורי הדלת, מנסה להציץ פנימה דרך חור המנעול או סדק כלשהו, רוצה לגלות מה הוא עושה, איך הוא מרגיש, ואינה מעיזה לומר לו מילה... והוא דווקא רוצה שהיא תקרא לו, כדי שיהיה לו תירוץ לצאת מחדרו...

הוא הצטער והתייסר על כך שקטע את הבכי של אביו וגער בו. "איך העזתי לעשות את זה? למה עשיתי את זה? באיזו זכות?" שאל את עצמו. "אה, איזה אדם מרושע אני! גסררוח שפל! קטעתי את בכיו כשדמעותיו זלגו מאליהן, כשבכה על מות אשתו; מותה של אמי!"

למרות שהבין כי לא היה שום צידוק למעשיו, לא הרגיש שעשה משהו רע. עם זאת, הייתה לו תחושה עמומה שנהג נכון; שכך צריך היה להיעשות, אף שאינו יכול לתת לעצמו דין וחשבון למה ומדוע. לבסוף יצא מחדרו לפני שכולם ציפו ומבלי שקראו לו. מאחורי הדלת מצא את מאריה איוואנובנה. עיניה היו מכוסות בסינר, כי בכתה כשאיש לא ראה. בשום אופן לא הייתה מוכנה שמישהו יראה את דמעותיה. "מה את גועה כמו פרה?" הטיח בה בכעס. דמעה לא נראתה על פניו. זה נראה לא טוב, כמעט שערווייתי. דומה שהוא חסר לב. הוא התגנב אל חדר העבודה של אביו. האב המשיך לשבת ליד שולחן הכתיבה כשהוא נועץ את עיניו בשחור הלילה שבתוך. זאכארי הביט באביו ורחמיו נכמרו עליו. הוא ראה שאביו שקוע באבלו, בהרגשה של עצב ואובדן.

"ואני, טיפש כמוני", הרהר זאכארי בכאב, "קטעתי בגסות את בכיו. אני, באטימות הלא אנושית שלי, עם לב האבן שלי... איזה מין טיפש אטום אני, איזה מין חצוף!" הוא התקרב אל אביו בצעדים חרישיים. פסע מבויש, מלא חרטה והרגשת אשמה. "אתה מוכן לסלוח לי, אבא'לה? אני מבקש ממך, סלח לי!" אמר בקול חנוק. הוא כבש בקושי את הדמעות שזלגו כעת מעצמן. הוא לא בכה על מות אמו, אלא מתוך כעס על האופן שבו נהג קודם כלפי אביו.

"זה אתה, זאכארי'ישקָה?" אביו התנער מהרהוריו הנוגים, "מה, נרגעת, ילד שלי?" "סלח לי, אבא'לה. הייתי כל כך גס וחסר נימוס. סלח לי!"

"אה, אין דבר, בן יקר. אני מבין ללבך. אני מבין... שנינו צריכים כעת לחפש נחמה. להתנחם זה בזה. בוא אליי, זאכארי'ישקָה!" זאכארי ניגש אל אביו. אבל במקום ליפול אל בין הזרועות הפתוחות שאביו הושיט אליו, הוא נטל את ידו והרטיב אותה בריר החם שנטף מפיו...

פרק י': האישה של האב

אחרי סיום חוק לימודיו בגימנסיה הגיע זאכארי אל האוניברסיטה שבפטרבורג. הבית הגדול בִּיקְטֵרִינְבֵּרְג נשאר פתוח, אבל הוא עבר עם מאריה איוואנובנה ועם התצלום של אמו אל עיר הבירה, שבה ניהל אביו את עסקיו הגדולים. הבן גר בתקופת לימודיו בדירה צנועה, ואביו – במלון "אירופה", מקום שהותו הקבוע בפטרבורג.

עם בואו אל עיר הבירה הכיר זאכארי מקרוב את אורח החיים של אביו, ולמד לדעת מה הייתה הסיבה האמיתית לעזיבת אמו את הבית ונטישתה אותו. אביו ואמו נפרדו בחשאי בגלל קשריאהבים שהאב ניהל עם שחקנית ידועה בפטרבורג, והקשר ביניהם קיים עד היום. האב שיכן את אהובתו בדירת פאר בחלק החדיש בעיר, "קֶמְנוֹ אוֹסְטְרוֹבְסְקִי פְּרוֹסְפֶּקְט", והעמיד לרשותה כרכרה נאה. הגברת נחשבה בעבר יפהפייה זוהרת, והייתה ידועה בשמה הבימתי "הלנה". זאכארי לא ידע מהו שמה האמיתי. אביו מסר ברבים שהוא גר בבית המלון, אבל בפועל הוא רק נרשם שם, וגר עם הגברת. לפי השמועה, יש לו איתה ילדים לא חוקיים, אבל זאכארי לא יודע עד היום אם זה נכון.

הקשר של אביו עם אותה שחקנית נודע לזאכארי כשהיה בן עשרים ואחת, תלמיד השנה הראשונה בכולטה למשפטים באוניברסיטה של פטרבורג. איש לא סיפר לו, אבל עובדה זו הייתה ידועה ברחבי פטרבורג, והמכרים של אביו לא מצאו לנכון להסתיר אותה מידיעת בנו. כעת, כשדבר קיומה של אותה גברת הגיע לידיעתו, הבין זאכארי את שורש היגון והצער שנשקף מעיניה היפות של אמו. הוא חש באכזבה המרירה שנחבאה בחיוך שריחף על שפתייה היפות ובגאווה הפגועה שניכטה בארשת פניה. היא הייתה האישה הרחוקה, שהחליפה באחרת. היא, בעלת צוואר השיש הצחור, צוואר הברבור הגא והגבוה, הוחלפה בשחקנית זולה. אלוהים אדירים, כמה נאלצה לסבול! כמה מרירות הצטברה בנפשה! כעת זיהה את המרירות הזו בתפיחה הגואה שהסתמנה על צוואר אמו. כאילו כל המרירות נתקעה עמוק בגרונה, בלי שתוכל לבלוע אותה...

הוא חש בעוצמת היגון שאפף את דיוקן האם האהובה. ה"סוד" שהתגלה היה הצופן שפירש את תמונת אימא. כעת ראה את התצלום בעיניים אחרות והצליח לפענח את הבעת הפנים שנרקבו אישם במעמקי האדמה.

“אלוהים, כמה סבל ועלבון נאלצה לספוג, האומללה... הרי הוא הרג אותה, פשוט הרג אותה. במרידיו המית אותה...” אמר הבחור בלבו.

למרות זאת, אי־אפשר לומר שהוא כעס על אביו. אמנם, כשלא ראה אותו, כעס מאוד. אבל זה היה כעס ממין אחר, מהול במין רגש של רחמים כלפי אדם אומלל וחסר מזל.

“הוא לא הבין את אימא. גם הוא מסכן. הוא לא היה מסוגל לראות מה הייתה באמת!”

המרירות כלפי אביו נמוגה כשפגש אותו וראה מקרוב את עניו הגדולות, העיניים הכחולות־מימיות עם שקיות דמעות תפוחות תלויות מתחתן. כל התחושות הקשות נעלמו כשהביט בזקן הלחיים הצהבהב והאף המוקפר, ונותרו רק יחס הכבוד של הבן לאביו ואהבתו אותו.

“איך לי זכות לשפוט אותו. מי יודע מה הביא אותו לכך? מי יודע איזה סבל עבר עליו?” אמר בלבו.

הרוע שסופגים מאנשים קרובים מושך בדיוק כמו הטוב שהם מעתירים עלינו, ואולי אפילו יותר... ואולי הקשיחות האכזרית ביחסו של אביו אל אמו היא זו ששעבדה את זאכארי הצעיר? בכל מקרה, זאכארי התייחס אל אביו ביראת כבוד והתעלם מהיחס הביקורתי שחש כלפי העוולות שהאב עשה. הוא אפילו לא הרשה לעצמו למתוח ביקורת על אביו, אף לא בהרהורי לבו. מובן מאליו שהיה סותם למאריה איזוואנובנה את הפה כשזו ניסתה לומר משהו בגנות אביו או להסית את הבן נגד “אותה אישה” שאביו יצר איתה קשר שהוא “בושה וחרפה בפני אלוהים ואדם”. “היא אשמה בכל! היא הביאה אותו לידי כך. אתה לא מכיר נשים, יונה תמה שלי. אתה עוד צוציק, למרות שכבר מתחיל לצמוח לך זקן, וגם שפם מציץ תחת האף שלך. היא, האישה החוטאת, היא גרמה לכך שהוא יהיה כל כך רע כלפי אמך. אין לה אלוהים בלב! היהור ממנה ומכל הנשים!”

“הפסיקי, הפסיקי מיד! אל תדברי נגד אבי. כל דיבור שפוגע בכבודו הוא עלבון בשבילי. שמעת? את מבינה? הפסיקי! בזה הרגע! איך את מעיזה?!” גער באומנת שגידלה וטיפחה אותו.

הוא עצמו לא חשב רעות על “אותה אישה”, ולא הרשה לאחרים לדבר בה סרה, במיוחד אחרי שפגש אותה. כן, הוא הלך אליה. יותר מכך, הוא יזם את המפגש איתה כשאמר לאביו שהוא רוצה להכיר את “הלנה סֶטְפָּאנוֹבְנָה”. הוא ציין את שמה, למרות שאביו נזהר שלא לומר את השם הזה בנוכחות בנו, ואף פעם לא דיבר איתו על “האישה הזאת” אף שהיה לו ברור שהבן כבר יודע הכול. האב הסמיך כששמע שבנו מבטא את השם הזה. אוניו להטו, כמו אז – בִּיקְטֵרִיִּנְבוֹג – כשמסר לבנו את הבשורה המרה על מות האם. הוא היה אובר עצות, כמו ילד חוטא שתופסים אותו בשעת מעשה. המבוכה של אביו השפיעה מאוד על זאכארי, והוא גינה את עצמו על שנהג בחוסר התחשבות, למרות שהביע את משאלתו בלי כוונות נסתרות ודיבר

בעדינות ובנימוס ככל שהיה יכול. אבל הקרח נשבר. האב שמח על כך שבנו הזכיר את שם האישה שאיתו, וענה בפשטות ובנימה כאילו לא־אכפתית: "אם אתה דווקא רוצה להכיר את הלנה סְטְפָאנוֹבְנָה, אנחנו ניסע אליה באחד הימים. היא תשמח לפגוש אותך".

ה"אישה" לא הייתה כל כך נוראה, כפי שסבר תחילה. להפך, היא הייתה נעימה מאוד, ענווה וצנועה. היא התייחסה בכבוד רב אל אביו: לא אמרה "אתה" או "הוא", אלא נהגה לפי כל כללי הנימוס ואמרה "אתם". היא גם לא נגעה בידו אפילו פעם אחת... ילדים קטנים לא היו שם. לא היה מי שיקרא לאביו "אבא'לה", כפי שהוא קורא לו... הלנה סְטְפָאנוֹבְנָה הייתה אישה מרשימה: גבוהה, בעלת גוף מלא, בהירת שיער. גון עורה, שבצבץ מאחורי השמלה הקלה שלבשה, היה ורדרד־בהיר. ראשה היה עטור רעמת תלתלים בלונדיים, שהגביהה את קומתה. היא עישנה סיגריות דקיקות, תקועות בתוך פומית – סיגריות רבות, זו אחרי זו. פניה היו מפוררים בצורה מוגזמת, והפוררה ממש נשרה מעליהם. היא גם השתמשה בבושם כבד, שריחו נדף למרחוק...

לא, זה לא היה הבושם הקליל והעדין של אמו. זה היה משהו אחר. הדבר גרם לו הנאה, בלי שיבין מדוע. הלנה הייתה אישה שמחה, בעלת מזג טוב, ונהגה בפשטות טבעית. אביו נשק את ידה כשנכנסו לחדר, אבל הוא לא יכול לעשות כן. היא הושיטה לקראתו את שתי ידיה, הושיבה אותו לצדה על ספה רכה, ליד מנורה עם אהיל לבן, ודיברה איתו בפשטות, כאילו הכירה אותו שנים רבות. כך נמוג החשש המעיק שהציק לו עם כניסתו אל הטורקלין הפרטי שלה, ותחושת חוסר הישע הילדותי הרפתה ממנו.

"אני מכירה את אביך הרבה שנים, מאז היינו צעירים. כעת נעים לי מאוד להכיר את הבן. שמעתי עליך רבות, עוד מאז שהיית ילד קטן. הכרתי אותך היטב, אף שהיית רחוקה, ולמרות שלא התודענו. עקבתי אחרי התפתחותך לאורך זמן, מאז שנות בית הספר"¹, אמרה בחיוך ידידותי והגישה לו ספל תה. קולה המתנגן היה חמים ונעים. התברר שהיא בקיאה בכל הפרטים של שנות ילדותו ונעוריו. היא התעניינה בשלומה של מאריה איוואנובנה, וביקשה לדעת אם האומנת לא מציקה לבחור בדאגתה לבריאותו ובהקפדתה שיאכל בזמן.

"ידידי הצעיר, הגיע הזמן להשתחרר ממנה. אתה כבר לא ילד. אתה כבר לא צריך שהיא תקבע את שעוטיך ואת סדר היום שלך", אמרה בכוונה לטעת בו אומץ. "איפה השארתי את סטפן איוואנוביץ' ? מה, הוא עוד לא התעורר ? לא ישן מספיק ? ומה עם יד שמאל שלך ? האם היא עדיין כואבת אחרי שנקעת אותה כשהחלקת על הקרח ומעדת ? תודה לאל שלא נשאר כל סימן מדלקת הריאות שחלית בה כשהיית בן

¹ התרגום המוצע כאן מותאם לדיבור העברי העכשווי. (פנייה בגוף שני יחיד, למרות שהאישה פונה גם אל הבן הצעיר בנימוס רב, כנהוג באותם ימים, בגוף שני רבים).

שבע ומן ההצטננות והנזלת שהציקו לך בעונות הסתיו. אתה גם לא צריך לבלוע שמן דגים. כפי שאני רואה, קומתך נאה ומשקל גופך תקין”.

הוא הביט באביו בהשתאות. מאין היא יודעת כל מה שאירע בחייו? אבל היא הניחה את דעתו לפני שהספיק להשתומם: “אנחנו התפתחנו יחד איתך, ידידי הצעיר. מרחוק, בלי שנפגשנו ובלי שהתוודענו, היה לנו חלק בכל חולי שלך. ידענו הכול”. דבריה נעמו לאוזניו, ובהיבט עוררו בו מורת רוח. במידתמה, הוא קינא לאמו. סוף־כליטוף, מדובר באישה זרה. איזה עניין יש לה בילד זר, שהיא גזלה את אביו ממנו? עם זאת, נעם לו לפגוש אדם שהתעניין ממרחק במהלך חייו, אף שלא התוודע אליו.

מהר מאוד נוצרה ביניהם קרבה. אפשר לומר – אווירה משפחתית. היא הראתה לו את כל התצלומים שלו מאז שהיה תלמיד הכיתה השנייה בגימנסיה – תצלומים במסגרת, שהיא הציבה על שידה ליד המרפא: אחד על מגרש ההחלקה על הקרח, אחר עם חבריו בטקס סיום הכיתה הרביעית. תצלום נוסף הראה אותו במדי גימנסיה, עם ספר ביד. היו גם תצלומים נוספים של תמונות ששלח בזמנו אל אמו, וזביו לקח עותק מהם כשהיה בבית. כעת גברה קנאותו לכבוד של אמו. הוא הרגיש שעליו למלא את מקומה, להרגיש מה שהייתה מרגישה אילו הייתה בחיים, ולומר בשמה מה שאינה יכולה לבטא: איזו זכות יש לאישה הזאת לאסוף את התצלומים האלה ולהחזיק בהם? אבל העובדה שדיוקנו המצולם ניצב תמיד ליד המרפא שלה עוררה בלבו יחס של קרבה אליה.

היא לא הפצירה בו שישאר לארוחה, וזה מצא חן בעיניו. גם אביו לא נשאר, וגם זה מצא חן בעיניו. שניהם עזבו את הטרקלין, וזאכארי הבטיח שיחזור לבקר אצלה. “כל פעם שתרגיש צורך לבוא אליי, אתה מוזמן. בוא כשיתחשק לך; עם אביך או בלעדיו. בוא בלי גינונים של טקס, כמו אדם מקורב”.

זאכארי נשק את ידה כשיצא לדרך, והריח החרוף של בשמיה לא עשה עליו רושם זול והמוני.

האב ובנו ישבו במגררה ושקנו כל הדרך. מפעם לפעם דיברו על עניינים אחרים. באמצע אחת השיחות הקצרות פלט האב כמי שמדבר אל עצמו או חושב בקול: “אני לא אתחתן פעם נוספת. בשבילי זה מספיק”.

והבן ענה, כאילו ביטא בינו לבינו את הרהור לבו: “מדוע לא?”

יותר מזה לא החליפו מילה.

למאריה איוואנובנה נודע שזאכארי ביקר אצל “אותה אישה שאשמה בכול”. איך נודע לה הדבר? קשה לדעת. איש לא סיפר לה. אבל מאריה איוואנובנה ניחנה בחוש מיוחד, שקלט דברים מהאוויר, כמו כלב שמירה משטחתי, שמריח הכול ומבין הכול. היא לא אמרה דבר, אבל עמדתה הייתה ברורה.

זאכארי מצא אותה במצב רוח נרגז, אבל מאופק. תמיד, כשהייתה במצב רוח כזה, נהגה לפנות אליו בגוף שלישי. כעת הייתה לאנסבלת: מפעם לפעם פרשה לפינה

ובכתה. באחד הימים ראה זאכארי שתמונת אמו מעוטרת פרחי נייר לבנים ושחורים, כאילו מתה רק אתמול.

"מה את רוצה, מה? זו ידידה של אבא עוד מלפני שנים. היא לא כל כך נוראה כמו שאת חושבת. הלנה סְטֶפֶאנוֹבְּנָה היא אדם טוב. אני משוכנע שכל מה שאומרים עליה אינו אלא רכילות מרושעת. היא אישה טובה, ואת צריכה להתבייש שאת חושבת מחשבות רעות על אדם טהור".

מאריה איוואנובנה הניחה לו לדבר, ולא ענתה. לבסוף פלטה לתוך המטפחת את אחת הנהמות הכבושות שלה:

"כולם בגרו באישה שמתה – האב והבן. איזה כישוף כישפה אתכם המכשפה הזאת?"

"שמעי, אומנת! אין לך זכות להתערב בעניין הזה! את שומעת?!"

"ודאי. וכי מה אני כאן? רק משרתת. איזו זכות יש לי להתערב? אבל כשהלב כואב, מותר לדבר. כשאדם מת וגופו נמתח, זכרו נשכח. אפילו שאריבשרו שוכחים אותו".

"הקשיבי, אומנת! את שומעת? זה לא מה שאת חושבת..." זאכארי ניסה להתנצל

בפניה.

אבל דבר לא עזר. מאז היום שביקר אצל הלנה סְטֶפֶאנוֹבְּנָה הוא חש שהאומנת מתייחסת אליו בקרירות. משהו מת ביחסה כלפיו.

אבל הוא לא הצליח להתאפק והמשיך לבקר אצל הלנה סְטֶפֶאנוֹבְּנָה. אפשר לומר שהוא נמשך אל האישה הזאת. את מקום ההתנכרות הקודמת תפס כעת רצון להתקרב, והעוינות נהפכה לרגש של ידידות. אחרי הכול, חוץ מאביו היא הייתה האדם היחיד שהכיר בעיר הגדולה והזרה; האישה האחת שהיה לו איזשהו קשר איתה. היא ידעה הכול על אודותיו; ידעה איך לדבר איתו. אפשר לומר שבשעות המעטות שבילה בטרקלין שלה חש אווירה משפחתית. היא הייתה אישה נבונה ומשכילה, כמעט כמו אמו... לא כמו מאריה איוואנובנה, שעד עכשיו ייצגה עבורו את דמות האישה והאם. הוא היה בא לביתה של הלנה בלי אביו, ותמיד מצא אצלה את מבוקשו: יד מנחה של אישה מנוסה ומשכילה שחשה כלפיו רגש אימהי טהור. היא דיברה בפתיחות ובנימה בטוחה על כל דבר, ואפילו על נושאים אינטימיים. בנוכחותה לא היה צורך להתבייש או להסתיר דבר.

אפשר לומר שהאב ובנו התקרבו זה לזה באמצעותה. אב ובן, שעד עתה הכירו בקושי זה את זה, שנפגשו רק לעתים רחוקות, נהיו קרובים בנפש במהלך החודשים הראשונים של שהותם בפטרבורג. גבריאל חיימוביץ' חש צורך להיות לעתים קרובות בחברת בנו; חולשה שהפגין לראשונה מאז היותו אב. הוא היה גאה בבנו. פעמים רבות הגיע אל דירת הבן כדי לבלות בחברתו ולאכול שם את ארוחת הערב הצנועה שמאריה איוואנובנה בישלה: מרק בשר ותבשילים ביתיים אחרים. בשיחות הארוכות שניהלו סיפר האב לבנו על עסקיו ועל אורח-חיו, ולפעמים דנו בעניינים פוליטיים.

גבריאלי חיימוביץ' פחד מאוד מן האפשרות שבנו יצטרף לאיזושהו ארגון פוליטי חתרני, ולכן חזר ואמר:

"ודאי, ודאי, איש מאיתנו אינו מרוצה מהמשטר השליט. ודאי, חייב להיות שינוי. אבל בדרך שונה לגמרי מזו שהמהפכנים שלנו מתכוונים. ארצנו נמצאת עדיין במצב כאוטי. אצלנו שום דבר אינו יציב. הכול רופף ונתון לתנודות. הפועל, התעשיין, האיכר, בעל הרכוש – כל אחד מהם עלול להגיע למצב שונה ממצבו היום. איך אפשר לחולל כאן מהפכה? אם תוציא אבן אחת, יתמוטט הבניין כולו. הכול ייהרס אם לא נעבוד יום אחד, אם לא נלך בתלם שהורגלנו בו. אני יודע את זה מניסיון אישי, ממה שקשור לעסקים שלי. אם אנסה להנהיג סדר חדש, כולם ייבהלו ויתבלבלו. במצב כזה אצטרך להתאמץ חודשים ארוכים, כדי שאוכל להחזיר אותם לסדר היומיומי הקבוע שלהם. כולם כך – החל בחוטבי העצים וכלה במהנדס הראשי. אנחנו יודעים לתכנן רק צעד אחד; הצעד האחרון והקרוב. קשה לנו לראות שני צעדים קדימה. אפשר לחולל מהפכות רק בארצות מבוססות, שבהן כל דבר קבוע ועומד במקום המתאים לו. בארצות כאלה אנשים יכולים לחשוב שאם שוכרים סדר אחד, קם למחרת סדר חדש ותופס את מקומו. כאן, אם תשבור משהו, הכול יתמוטט. אני יודע את זה מניסיוני העסקי. אם אתן את המנסרות שלי לאיכרים, הם ישברו את המסורכים, ייהרסו את המנסרות, ולא יבנו חדשות במקומן. הרכבות ייעצרו, כי לא יהיו אדנים שיתמכו בפסי הברזל".

אי אפשר לומר שדברי האב לא השפיעו על זאכארי. אבל לא האמת וההיגיון הרשימו את הבן, אלא ההרגשה שאביו רואג לו ומתעניין בו. עד עתה לא היה רגיל ליחס כזה, והשינוי עורר בו רגשות חמים והכרת תודה כלפי אביו.

"איך שלא יהיה, בני, היוזה מכל זה. חשוב על הלימודים שלך, בן, על החיים שלך – החיים שלי. אחרי הכול, הרי אין לי איש חוץ ממך, יקירי!"

שאביו יאמר לו דברים כאלה, שיגלה בפניו את מסתרי נפשו ויתבטא בצורה כל כך רגשית?! הרי זהו אותו אב שנטש אותו בשנות ילדותו והשאיר אותו בידי אומנת! הרי זהו אותו אב שהתעניין בו רק במידה שמצא לנכון כדי לצאת ידי חובה, והסתפק במתנות ששלח אליו בליווי מכתב קצר: "אני לא יכול לבוא לחג, יקירי. אני עסוק". (את הכסף הנחוץ לניהול משק הבית סיפק המשרד שבבעלותו). הרי זהו אותו אב שהחליף את אמו בזמרת שמופיעה בתאטרון, ובמשך שמונה שנים לא ראה אותה, עד שמתה. אב כזה שיתבטא במילים כאלה, שיאמר שאין דבר יקר בחייו חוץ מבנו, שהוא חי רק למען בנו?! איך אפשר שלא לאהוב אב כזה, ולא להקשיב לכל מילה שיוצאת מפיו?

פרק י"א: הצל של האם נעלם

גבריאל חיימוביץ' הזדקן. טבעות שחורות הצטיירו סביב עיניו, ושקיות הדמעות שמתחתן התרופפו והתמלאו קמטים. כשבא אל בנו בשעות הערב, היה תמיד עייף, ונאלץ לנוח על הספה. ככל שהזקין, הוא דבק בבנו ונהיה רגשן יותר ויותר. כעת, בשנות הלימודים האחרונות של הבן, הוא ביקר אצלו יומיום, בעוד שבשנים קודמות עשה זאת רק בחגים. הוא האריך בדיבור על מוצאו, על הוריו, והביע צער על כך שזנח את דתו וכל חייו חי בסביבה נוכרית.

עד עתה היה עוקף את הנושא הזה בשיחותיו עם בנו. כעת אמר לו: "ככל שהם שונאים אותנו, כך אני מרגיש יותר בערך שלנו וביתרון שיש לנו עליהם. צריך רק לשער מה היה קורה אילו היו מעמידים אותם במצבנו במשך חצי שנה. מה היה עליהם אז?" כשאמר "אותנו" התכוון האב ליהודים; "הם" – לנוצרים.

הבן הביט בו בפליאה: מאין מגיעים רעיונות כאלה אל אביו? מה קרה לו, לזקן? הלך-הרוח הריאקציוני שפשט ברחבי רוסיה, ובמיוחד שגאת היהודים ודיכויים, החזירו לגבריאל חיימוביץ' את תחושת האחדות עם העולם היהודי, אחרי שהתנכר כלפיו במשך שנים.

"אני מאוד מצטער על שלא נתתי לך חינוך יהודי, ועוד בילדותך הרחקתי אותך מהיהדות. אבל אין דבר. זה ניתן לתיקון. צריך להתחיל להתעניין בבני עמנו". זכארי שמע מפי אביו באחד הערבים, כשהאב הגיע אליו עייף במיוחד.

"מה קרה, אבא?"

"שום דבר לא קרה. אבל אצלי הגיעו מים עד נפש: הנאומים שלהם בדוקמה,¹ הגזירות נגד היהודים, יחסם העוין כלפינו!" זכארי שתק.

"אני מצטער על כך שלא עברתי לגור בחוץ-לארץ עם משפחתי ולא גידלתי אותך שם, באווירה אחרת. אולי זה היה טוב יותר".

הבן הסמיק, לא האב. אביו הזכיר לראשונה את המשפחה, והבן חש במילים אלה את הבדידות של האב ואת אכזבתו מחייו עד עתה.

¹ הבית התחתון בפרלמנט הרוסי. הדוקמה הוקמה ב-1906 על ידי הצאר ניקולאי השני בעקבות לחצים שהופעלו עליו אחרי התבוסה שנחל במלחמת רוסיה-יפן, ופזורה אחרי מהפכת 1917.

"כל חיי חייתי כאילו בתוך חלום..." הוסיף האב. "חשבתי שאם עובדים לטובת מישו, זוכים להערכה; אם עוזרים לבנות ממלכה, משתלבים בחיים ונהיים חלק מאומה גדולה. הו, אלוהים! הרי אני אדם רוסי, לא יותר. מעולם לא הייתי משהו אחר. זנחתי את עצמיותי – מעולם לא הייתה לי עצמיות. והנה, פתאום אני מרגיש שער עכשיו חייתי בחוץ ולא נכנסתי אל הבית".

באחד הימים זימן אותו אביו למשרדו, נתן לו סכום כסף גדול, והורה לו למסור אותו לאחד מנכבדי הקהילה היהודית כתרומה למטרה חשובה שתחזק את הכבוד היהודי.

"אני רוצה להוכיח להם שאני מזדהה איתם בימים עגומים אלה, ואני רוצה שבני ביא אליהם את הכסף. אני רוצה להוכיח להם שאני ובני מזדהים איתם".

שם, במחיצת היהודי הנכבד, התפלאו מאוד כשנודע מאין הגיע כסף זה. תחילה אפילו היססו לקחת אותו: "מגבריאל חיימוביץ' מירקין?... חשבנו שהוא כבר שייך לצד האחר..."

המקום היחיד, שבו הרגיש האב נוח, היה ביתה של הלנה סְטֶפֶאנוֹבְנָה. שם נהג לבלות את זמנו הפנוי יחד עם בנו. זה היה כמעט הבית היחיד שהאב והבן ביקרו בו בפטבורג. כיוון שהרחיק עצמו מיהודים, לא הייתה לאב גישה אל בתיהם. בזמן האחרון לא היה לו נוח במחיצת נוצרים שהיה לו קשר עסקי וחברתי איתם: פקידים גבוהים במיניסטרוּן הרכבות, בעלי משרות נכבדות, גנרלים. לכן נמנע מביקורים בביתם. הוא הרגיש בבית רק אצל הלנה סְטֶפֶאנוֹבְנָה (כעת לא התבייש מבנו). בהשפעתה חזרו אליו ביטחונו העצמי ודיבורו הסמכותי; שאיפותיו ותקוותיו התחדשו, ומצב הרוח הנינוח חזר אליו.

היא ידעה מה לומר לו כדי לעורר בו מצב רוח טוב. די היה לה במבט אחד כדי לדעת מה גורם לו מועקה,² ותמיד חיפשה דרך להקל עליו. כשראתה שעניו עגומות, הבינה מיד איזו אינעימות חווה, ויכלה לסלק בקלילות את הרהוריו המרים – כאילו במניפה או במטאטא־נוצות.

"באמת, אתה לא צריך לדאוג ולמרר לעצמך את החיים... הרי כולם טיפוסים עלובים, ניתנים למכירה... אתה יכול לקנות אותם בשלושה רובלים. כולם – מהבלר הזוטר ועד לנסיך הנאדר. אתה, רק תן להם להריח כסף, ומיד תראה שהם יעמדו מולך על ארבע, כמו כלבלבים. מי הם ומה הם בכלל? מה הם עושים למען רוסיה? הרי אתה מבצע את התוכניות שלך על אפס ועל חמתם. אל תחשוב שלא יודעים על כך. הנה, היום היה אצלי מיכאיל גיאורג'ביץ' מהבורסה הגדולה. דיברנו על התוכנית שלך לפתח את קו הרכבת לאגם פֶיקָאָל. אגב, האם קראת מה כתוב בעיתון הבוקר המוסקבאי על יובל העשרים של הרכבת הטראנס־סיבירית? הם מציינים אותך כראשון במעלה בין המייסדים. שמעתי שבאנציקלופדיה הרוסית החדשה מקדישים

² לכן מכון מטבע הלשון המקסים שבמקור: "וּאָס פֶּאָר אָן אָרט דער שוֹך קוועטשט" (באיה מקום הנעל לוחצת).

לך שלושה עמודים שלמים. יש לי אותה. מיכאיל גיאורג'ביץ' שלח אותה אליי. אל תחשוב שרוסייה לא יודעת. רוסייה יודעת מי בונה אותה ומי הורס אותה. יבוא היום, והיא תגמול לכולם ביד רחבה".

כל המאמרים נכתבו ביוזמת הלנה סְטְפְּאֵנוֹבְנָה תמורת תשלום מכספי גבריאל חיימוביץ'. הם מונחים תמיד בטרקלין של הלנה, מוכנים ומזומנים לרומם את מצב הרוח של הזקן...

הבן הבין עד כמה טובה השפעת האישה הזו על אביו, ובאחת הפעמים כשיצאו מביתה ונסעו יחד במגררה שאל: "אבא, מדוע לא תתחתן איתה? אני חושב שזה יכול להיות טוב ל..."

אביו לא אפשר לו להמשיך. הוא קטע את דברי בנו במבט חריף שפרץ מתוך צווארון מעילו אל תוך הלילה: "כבר אמרתי לך פעם. לי מספיק ש...". אחרי רגע אמר: "הלנה סְטְפְּאֵנוֹבְנָה לא שייכת לדת שלנו. זה מרתיע, נוסף למעצורים אחרים. ולך, בני, אני מייעץ לא לחפש את המיועדת לך בין נוכרים. אני אדם ליברלי. תמיד הייתי. בעיניי אין שום הבדל בין יהודים ונוצרים. בכל זאת לא הייתי רוצה לראות כל עוד..." האב לא סיים את המשפט האחרון.

כמה ימים אחר כך הוא פנה אל מוסדות הקהילה היהודית בעיר וביקש לרשום אותו ואת בנו כחברים בקהילה. הוא הסביר שלא עשה זאת עד עתה כי הם חדשים וזרים בפטרבורג. הם רשומים כתושבי יִיקְטְרִינְבּוּרְג, ושם אין קהילה יהודית. מאז ואילך התחיל האב להתעניין בגלוי בבעיות היהודים ותרם סכומים נכבדים למטרות יהודיות.

תחומי עניין חדשים אלה הובילו להיכרות שלו עם סולומון אוסיפוביץ', עורך הדין היהודי הידוע, שהעסיק את זאכארי כמתמחה אחרי שהבחור סיים את לימודיו באוניברסיטה.

האב התנדד לכך שבנו יעסוק בפרקטיקה משפטית. הוא ציפה שבנו יצטרף למשרדו אחרי שיסיים את לימודים, ובמשך הזמן יירש את עסקיו וינהל את הפירמה שהוא פיתח וביסס כאחת העשירות והיציבות ביותר בתעשייה הרוסית. אכזבתו הייתה גדולה כששמע מפי בנו מהן תוכניותיו לעתיד, והם כמעט הגיעו לידי מריבה. אלא שהלנה סְטְפְּאֵנוֹבְנָה הערנית ומהירת התפיסה הרגיעה את הרוחות. בהשפעתה הסכים האב שבנו יעבוד כמה שנים אצל עורך הדין הידוע, וכך ילמד פרקטיקה משפטית. איך שלא יהיה, טוב שיהיה לו מקצוע ביד. ואכן, הבן לא שלל את הרעיון שבאחד הימים יצטרף למשרד של אביו אחרי שיעבוד כמה שנים כמתמחה אצל עורך הדין.

כעת עברה שנה מאז התחיל זאכארי לעבוד כעוזר ומתמחה במשרד של עורך הדין הידוע. הוא ממשיך לגור לחוד בדירת הסטודנטים הצנועה שלו. אביו רשום בבית המלון, אבל חי בדירה של הלנה סְטְפְּאֵנוֹבְנָה. בזמן האחרון התחיל אביו לומר שראוי לשכור דירה גדולה, שבה יגורו שניהם. בינתיים זאכארי דחה את הרעיון.

שום אירועים מיוחדים לא קרו בחייו, פרט לכך שכבר בתחילת עבודתו הוא התאהב בבתו של עורך הדין, נינוטשקה, שהתפרסמה בפטרבורג כצעירה יפהפייה. זה היה צפוי מראש, כי היא הייתה הנערה הראשונה שפגש בחייו, אחרי שנשא בלבן את דיוקן אמו מאז שנות ילדותו.

האב ידע על הרגשות הכמוסים בלב בנו, וגם והלנה סֶטְפָּאנוֹבְנָה ידעה. למרות שלא אמרו מילה, אפילו הוריה של נינוטשקה ידעו. יותר מכולם ידעה נינוטשקה עצמה. כולם התייחסו לאהבתו כאל רגש רצוי, וציפו לפריחתה ולהבשלתה שתתגשם מהר ככל האפשר.

כן, לפני שנסיים לספר על ילדותו של זאכארי ושנות לימודיו, ראוי להזכיר אפיוורה מעניינת שאין לה קשר ישיר לסיפור שלנו: יום־יומיים אחרי שקיבל את הדיפלומה שלו, פשט זאכארי את מדי הסטודנט ולבש בגדי אזרח רגיל. באחד הערבים חזר לביתו והופתע לגלות שמאריה איוואנובנה לא נמצאת. זה היה מאורע נדיר. עד עתה קרה מאורע כזה פעמיים בשנה, בחגים הגדולים של הנוצרים, כשמאריה הלכה לכנסייה. בימי חול היא כמעט שלא עזבה את הבית, מפני שלא היו לה חברים בפטרבורג והיא הרגישה עצמה זרה בעיר הבירה. זאכארי נכנס לחדרה וראה שחפציה ארוזים. אפילו המצעים שלה היו צרורים וקשורים בחבילה. הוא לא הבין מה פירוש הדבר, וציפה בחוסר סבלנות לשובה. לבסוף, כשהגיעה עיפה ויגעה, הביט בה בהשתוממות, הצביע על הארגזים והצוררות, ושאל:

“מאריה איוואנובנה, מה זה? אנחנו נוסעים לאנשהו?”

“הגיע הזמן, זאכארי גברילוביץ” – פתאום היא פונה אליו ברשמיות, בשמו ובשם אביו – “הגיע הזמן שאעזוב אותך. לפני שאמך המנוחה עזבה את הבית לתמיד ואתה עוד היית ילד קטן, הבטחתי לה שלא אעזוב אותך עד שתסיים את לימודיך ותפשוט את מדי הסטודנט. עכשיו, תודה לאל, בגרת ואינך זקוק לי. קיימתי במסירות את שבועתי לנפטרת, וכעת אני יכולה ללכת לדרכי”.

זאכארי הניח לה לסיים את דבריה, והביט בה כמי שאינו מבין מה היא רוצה. הוא אכן לא הבין, וחשב שמשוהו קרה לה.

“מה קורה לך, אומנת שלי? יצאת מדעתך, או מה? אחרת אני לא יכול להבין”.

“אתה כבר לא זקוק לי. לשם מה אתה צריך אותי? כשהיית ילד קטן, זה היה משהו אחר. היום אתה בוגר. יש לך לאן ללכת. יש גם מי שידאג לך”.

זאכארי צחק בכל הלב. “אה, לזה את מתכוונת? ! הרי את לא יכולה להמשיך ללוות אותי עם החיתולים ביד. אכן, גדלתי”.

“לא לזה התכוונתי. אני חושבת על משהו אחר”.

“על מה את חושבת?”

“אתה יודע על מה: על האישה הזו. הלב של שניכם נמשך אליה. היא כישפה אתכם. אלא מה?”

זאכארי חיבק אותה ונשק לה.

“את מקנאה?”

"אני לא מקנאה. אימא שלך, המוטלת בקבר, היא מקנאה. כואב לי הלב עבורה. בנה היחיד כבר לא נאמן לה".

זאכארי החוויר והתרחק ממנה.

דבר לא עזר. היא לא הסכימה להישאר.

"קיימתי את שבועתי לנפטרת, וכעת אני חייבת ללכת", טענה.

זאכארי הצליח בקושי לשכנע אותה שתסכים לגור בבית הגדול שבִּיקְטֵרִינְבוּרְג ולקבל פנסייה הוגנת עד יומה האחרון. היא נענתה רק הודות למעורבות של אביו, שאותו המשיכה לכבד כי היה מעביד שלה במשך שנים רבות.

מאריה איוואנובנה לקחה את התצלום הגדול של אמו וחזרה לִיקְטֵרִינְבוּרְג. הדיוקן המצולם ניצב כעת בטרקלין הריק של הבית הגדול.

וכך, יחד עם האומנת, נעלם ונמוג הצל האחרון של אימא...

פרק י"ב: הצהרה מוזרה

למחרת בבוקר קם זאכארי ממיטתו ובלבו גמלה החלטה. אבל כיוון שהתרגל לא לקחת דבר על עצמו בלי לקבל אישור של מישהו, הרגיש צורך לגלות את סודו לאמה של נינוטשקה לפני שיעשה את הצעד המכריע, כי חש שדרכו אליה תהיה סלולה יותר מאשר אל נינוטשקה. הוא ראה באולגה מיכאילובנה התגלמות של אמו, והרגיש כלפיה קרבה משפחתית עוד לפני שקיווה שבתה תהיה כלתו. אגב, הוא נמשך לא רק אל הצד האימהי באולגה מיכאילובנה. אבל הכבוד שרחש לה כאם בלם את רגשותיו האחרים...

באותו בוקר התלבש בהקפדה רבה יותר מאשר ביום אחר, והתייצב בלב פועם בבודואר שלה.

נשים נעזרות בחוש האימהי כשהן חשות שלא די בכוח המשיכה הנשי כדי לעורר כלפיהן תשומת לב מספקת. גברים מסוימים מעוררים בהן רצון מיוחד להפעיל את כוחן האימהי: לנוף ולגעור בהם, ועם זאת – ללטף ולפנק... הן לא עושות זאת, חלילה, בכוונה, אלא מתוך נטייה טבעית. כך היה עם אולגה מיכאילובנה. אמנם, היא לא ויתרה על הקסם הנשי שלה, למרות שהייתה לה בת בוגרת. להפך, לנשיות הבשלה שלה היה משקל רב יותר מן הנשיות הלא מעוצבת של בתה. אולגה מיכאילובנה ידעה זאת היטב, ולא נמנעה מהצירוף המגרה של אימהות חמה עם יתרון הקסם הנשי שהוענק לה על ידי הגיל וניסיון החיים.

זאכארי נכנס לבודואר שלה ומצא אותה יושבת על כורסה שעמדה בפניה החביבה עליה, ליד התנור. היא הייתה שקועה במלאכת יד, וכל דמותה הייתה אפופה תעלומה שהקיפה אותה כענן.

הטרקלין החמים היה מואר ונעים. כתמיד, אולגה מיכאילובנה לבשה שמלת משי שחורה עם צווארון תחרה. היא בחרה להתלבש כך מפני שהאמינה שהצבע השחור מבליט את הגוון המעודן של עור פניה, מדגיש את הברק השחור של גבות עיניה ושער ראשה, ומעניק לדמותה חשיבות רבה. האור החמים ששפע מאהיל הגוויל של המנורה הסינית התמוזג עם ברק הפנינה של שערה השחור, שהיה מהודק לשני צדי ראשה.

היא העמידה פנים כאילו לא הבחינה בכניסתו של מירקין, למרות שקולה המתנגן קרא לו להיכנס כשעמד מאחורי הדלת. הקול הזה האיץ תמיד את פעימות לבו. "אה, זה אתה? בוא, היכנס, יקירי!" קראה כשראשה מורכן על מלאכת היד שבידה. אחרי

רגע נשאה אליו את פניה והביטה בו בחיבה נרגשת כמו אם שמתבוננת בבנה. "אה, זה אתה, זאכארי גברילוביץ' ? בוא, היכנס. מניה, המשרתת שלי, אמרה ששאלת עליי. בוא, התקרב, ידידי הצעיר. הייתה לי הרגשה שאתה רוצה לראות אותי. למענך שילחתי את נחום גריגורוביץ' המסכן". היא חייכה אליו והושיטה לקראתו את ידה המטופחת והענוגה כדי שיוכל לנשקה.

"כן. רציתי לראותך, גברתי. סלחי לי על החירות שנטלתי לעצמי".

"טוב עשית שבאת. ראשית, רציתי לנווף כך, אם תרשה לאישה מבוגרת כמוני לנהוג כך. אמור לי, בבקשה ממך, זאכארי גברילוביץ', מדוע הרשית אמש לנינוטשקה ללכת לנשף הנורא ההוא ? אני חשבתי ששניכם יושבים בחדר שלה. לבסוף נודע לי שלא זו בלבד שהנחת לה ללכת לשם, אלא גם עזרת לה להגיע למקום ההוא".

מירקין שתק. חברת נשים מבוגרות הביכה אותו יותר מחברת בנות גילו.

"מה קורה לך, זאכארי גברילוביץ' ?" שאלה, ועיניה השחורות, העגולות כדובדבנים בשלים, הישירו מבט אל פניו.

"מה כוונתך, אולגה מיכאילובנה ?" מירקין נשא אליה מבט נפחד, כמו ילד נווץ מול אמו.

"סלח לי על גילוי הלב... אתה יודע עד כמה אוהבים אותך בבית הזה. לכן אני מרשה לעצמי לדבר איתך בצורה גלויה. אילו הייתה לי זכות להטיף לך מוסר, הייתי אומרת: הגיע הזמן שתהיה גבר אחראי ומשוחזר מתלות. הגיע הזמן שתצא מחדר הילדים, זאכארי גברילוביץ'. סלח לי, אבל אני אומרת את זה מרוב אהבה אליך. אתה לא כועס עליי..."

"אה, לא, אולגה מיכאילובנה. לא, להפך. אני מודה לך מאוד. אני מודה לך".

זאכארי הסמיק.

"ראשית, מדוע אתה כל כך נסער ? אסור לגבר להתרגש כל כך. רק לנו, הנשים, יש זכות כזו. מדוע אתה לא בוטח בעצמך ? במילה אחת, מדוע אתה עוד ילד כזה ?" אולגה מיכאילובנה שכחה את עצמה לרגע ואיבדה את סבלנותה, "הגיע הזמן שתהיה גבר ! אתה שומע, זאכארי ! גבר משוחזר, תקיף והחלטי !" קראה בחומרה אימהית.

"כן, כן, אולגה מיכאילובנה. המשיכי לדבר, אני מבקש ממך... המשיכי, אל תחזרי כן מדבריך. אני מודה לך על הכול".

"אני יודעת שהחינוך שקיבלת אשם בכול. אני יודעת. תמיד היית תחת סינר של סבתות. נשים זקנות שמרו עליך תמיד. תחילה מאריה איוואנובנה, וכעת נטלה 'הלנה היפה' את התפקיד הזה. אה, התפקיד הזה כלל לא מתאים לה ! הדבר היחיד שהייתי מאחלת לך ומצפה ממך הוא שתשתחרר אחת ולתמיד מהשפעת נשים זקנות. תהיה כבר אתה בעצמך. אף לא אחד מלבדך, רק אתה. מבטיח לי ?"

מירקין הקשיב לנאום התוכחה שלה. פניו להטו, והיה לו טוב. תחושה שלא חווה מעולם הציפה את כל איבריו. כך מרגיש ילד שאמו משכיבה אותו לישון ומכסה אותו היטב בשמיכה חמה...

"ומה, לדעתך, אני צריך לעשות?" שאל, "אמרי לי, אולגה מיכאילובנה..."
 "אה, הרי זוהי הצרה שלך, במחילה ממך, שאתה תמיד שואל אנשים אחרים מה לעשות. אתה חושב שאהיה מוכנה לקחת על עצמי את התפקיד של מאריה איוואנובנה או של 'הלנה היפה'? לא! לא לשם כך אני מדברת איתך. אל תשאל אחרים, אלא את עצמך! התנתק אחת ולתמיד מהשפעות חיצוניות. עליך להפסיק לשאול אחרים, להטיל עליהם לחשוב במקומך ולהיות אחראים במקומך. קח הכול על עצמך. אולי נוח לסמוך על אחרים, אבל זו לא תכונה גברית. זאכארי גברילוביץ', זה מתאים לילד, לא לגבר."
 "את צודקת, את צודקת..." מירקין דיבר אל עצמו יותר מאשר אל אולגה מיכאילובנה.

"אני יודעת שאתה מבין אותי ולכן הרשיתי לעצמי לדבר איתך בצורה כזו. אין דבר שהוא חשוב בעיני יותר מטובתך ומאושרך. אתה מאמין לי?"
 "אני מודה לך, אני מודה לך, אולגה מיכאילובנה", קרא מירקין. הוא אחז בידה, כיסה אותה בנשיקות והצמיד אליה את פניו הלוהטים.
 היא לא משכה לאחור את ידה הקטנה והלבנה. ידה השנייה ליטפה את שערותיו. הוא הניח את ראשו בחיקה, וזה היה לו כל כך טוב...
 "מפני שאתה עדיין ילד, למרות עשרים ושבע שנותיך. הגיע הזמן להיות גבר, זאכארי".

שניהם שתקו לרגע. פתאום התעוררה בה ערגה רכה, מין רפיון-חושים. כעת חשה שהוא מצמיד את ידה אל שפתיו ומלטף אותה. היא הניחה לו, ואמרה:
 "עוד עכשיו נזפתי בך. אתה באת אליי לבקש עצה, למצוא יחס חם, ואני נזפתי בך לפני ששמעתי מה אתה רוצה לומר. סלח לי, יקירי..."
 "אני מודה לך, אני מודה לך..." מירקין לא הפסיק למלמל בינו לבין עצמו.
 "מה רצית לומר לי, זאכארי, כשנכנסת אל חדרי?"
 "לא רציתי לומר לך דבר. שום דבר. באתי אליך כדי שתנזפי בי. זה הכול. אני יודע שאני זקוק לך, וצריך שהנזיפה תבוא מפידך. כן, רציתי גם לומר לך משהו נוסף..."
 "מירקין כאילו נזכר והתחיל לגמגם בלב פועם. הוא חיפש את המילים המתאימות – "רציתי לבקש ממך את ידה של בתך, נינוטשקה... האם תסכימי?"
 הביטחון העצמי והסמכות האימהית שאולגה מיכאילובנה הפגינה כלפי הצעיר ההססן, נמוגו. היא התבלבלה ונבוכה. פניה היפים הסמיקו כפני נערה. אבל עד מהרה התחלף הסומק בלובן ענוג.
 "האם כבר דיברת על כך עם נינוטשקה?" שאלה. פעימות לבה נשמעו היטב.
 "לא".

"איך זה שאתה פונה אליי תחילה?" שאלה בחיך שחשף שיניים צחורות שהבהיקו בתוך פיה כמו הפנינים שעל צווארה.

"חשבתי שעדיף לשוחח איתך תחילה. אני לא יודע מדוע... קל לי יותר לדבר איתך. את מבינה אותי, את יודעת הכול. רציתי לבקש ממך, אולגה מיכאילובנה, שתעזרי לי לעשות את זה".

"מה לעשות?" תהתה אולגה מיכאילובנה.

"את זה... אני מתכוון להסכמה של ניוטשקה, אם אני רצוי בעיניך. כלומר, אם את, אולגה מיכאילובנה, מסכימה... רציתי לבקש..."

"ומדוע לא תעשה את זה בעצמך?"

"אני אעשה. כבר מזמן רציתי לעשות זאת. כל יום אני בא לכאן במחשבה כזו, ואני לא עושה דבר".

"הנה, הרי זה מה שאני דורשת ממך: החלטיות ותעוזה. איך אוכל לעשות זאת למענך כשאתה עדיין לא מוכן?"

"אני מוכן. זה ודאי. אני חושב על כך ברצינות, ואני רוצה בכך, אולגה מיכאילובנה".

"ומדוע אינך עושה את זה? מה, אתה פוחד שמא ניוטשקה תסרב לך?"

"כן, גם זה. אבל לא רק זה. נניח שהיא תסרב. מה כבר יכול להיות? בכל מקרה, כך יובהר מצבי".

"אם כך, מדוע אתה לא עושה דבר?"

"זה העניין, אולגה מיכאילובנה. חסר לי אומץ".

"זאכארי גבריילוביץ'" – אולגה מיכאילובנה התרתחה לפתע וקראה ברוגז – "אתה תופס מה אתה דורש ממני? אתה יודע מה אתה סח? אתה רוצה להצעה בפני ניוטשקה על אהבתך, ואינך עושה את זה כי חסר לך אומץ? אתה מצפה שאני אדבר במקומך? איך אוכל לדבר איתה בעניין זה, אפילו אם ארצה?... כידוע לך, אני אימא שלה. גורלה של ניוטשקה הוא גורלי. ככלל, אני מצדדת בהצטרפותך למשפחה שלנו. אומר זאת בגלוי: זה נראה לי מאוד. אני מאחלת לעצמי בכל הלב שכך יהיה" – היא הסמיקה כנערה צעירה – "ובכל זאת, איך אוכל לפנות אליה בשמו של גבר שאין לו אומץ לפנות אליה בעצמו? אתה קולט באיזה מצב אתה מעמיד את עצמך כשאתה דורש ממני למלא את התפקיד הזה?"

"לא, אולגה מיכאילובנה. לא, כאן לא מדובר בתעוזה. כן, כעת אני מבין. נכון, יש כאן עניין של תעוזה; אבל יש גם משהו אחר. אילו הכול היה תלוי רק בתעוזה, הייתי יכול להתגבר על חולשתי. אבל יש כאן משהו אחר. אני יכול לומר לך בגילוי לב מלא, בכל השוקתי, בכל כמיהתי: אולגה מיכאילובנה, אני מבקש ממך את ידה של ניוטשקה כי... אני לא יכול לומר את זה..." מירקין הנמיך את קולו והישיר את מבטו אל עיניה.

אולגה מיכאילובנה נבהלה והשתתקה. היא נשמה בכבדות ולבה הלם בעוצמה, מבלי שתדע מדוע. מירקין הישיר את מבטו אל עיניה כשאמר את המילים האחרונות. מעולם לא הביט בה כך, בגילוי לב ובתעוזה נמרצת, וזה התמיה אותה מאוד. עיניו

יקדו ושפתיו רטטו. קצב נשימתו, ארשת פניו ותנועות גופו הביעו תביעה עזה שהיא לא הבינה את טיבה ולא רצתה להבין.

אולגה מיכאילובנה הסמיקה, ואט'אט נמוג הסומק ונבלע בלובן העדין של עורה. שוב נבוכה והרכינה את הראש בניסיון להתחמק מהמבט היוקד והנועז שהתלהט אל מול פניה. אבל מהר מאוד התחזקה והצליחה להחזיר לעצמה את הרוגע המתון. כעת שאלה ביובש ענייני:

"אמור לי, זאכארי גברילוביץ', האם אתה אוהב את נינוטשקה?"

"אני לא יודע", ענה זאכארי בלי להסיר את מבטו היוקד מעל פניה.

"אתה לא יודע?" שאלה בחיך מלא תמיהה שחשף את שיניה היפות, "אתה לא

יודע? ! ובכל זאת אתה מבקש את ידה? !"

"כי אני רוצה... אני רוצה שאת תהיי לי לאם..."

אולגה מיכאילובנה נרעדה. גופה העגלגל והמטופח זע בחוסר מנוחה. היא עצמה את עיניה, כפות ידיה נקפצו לאגרופים ופיה ביקש: "הפסק, הפסק לדבר שטויות..." תוך כדי דיבור משכה אותו אליה בידיים רוטטות ונשקה לו על מצחו בעיניים עצומות.

מירקין גישש ואחז בידה.

"כעת הירגע, ילדון", אמרה בקול שליו, רווי חיך, "נדבר על כך מאוחר יותר.

נדמה לי שנינוטשקה מגיעה".

פרק י"ג: איך זאכארי נהיה חתן

אכן, מרחוק נשמעו צעדים מהירים ונינוטשקה קראה מאחורי הדלת: "אימא, את לבד?"

עוד לפני שהייתה לאולגה מיכאילובנה שהות להתעשת, דפקה נינוטשקה על הדלת ופתחה אותה בלי לצפות לתשובה. היא נכנסה בכגדי בוקר: פיג'מה יפנית ומעליה חלוק משי מעוטר פרווה. שיערה הפרוע גלש על צווארה החשוף. היא לא התפלאה לפגוש את זאכארי, כאילו ציפתה לבואו, וקראה: "נו, ברור. כמו תמיד, זאכארי אימא'לה. אה, אני מצטערת שהפרעתי לכם, אבל טוב שפגשתי אותך, זאכארי גברילוביץ'. רציתי לומר לך שככה זה לא יכול להימשך. או שתצטרך ללכת איתי לאן שאני הולכת או שאני אצטרף אליך. זה לגמרי לא נעים שהמתזר שלי מלווה אותי רק עד הדלת ונותן לי להיכנס לבד, בעוד כל גברת באה עם מי שמגונן עליה. אם לא, אצטרך להכין לעצמי מחזור שיעשה צעד נוסף ויכניס אותי פנימה. שמעת, אימא'לה? זאכארי גברילוביץ' ליווה אותי אמש רק עד פרוודור ביתה של סופיה אַךְךִָיִבְנָה, ולא יותר. ראוי שתצטער. במובן מסוים היה שם מעניין. מאוד מעניין."

"נינוטשקה, מה קורה לך? תראי איך את לבושה!"

"אז מה? הרי אין כאן אף אחד." נינה הביטה במירקין.

האם ומירקין לא התייחסו לדבריה. שניהם המשיכו לשבת במקומם, ונדמה שהם לא שמעו מה היא אומרת, כי אינם יכולים להיחלץ מאחיות העולם האחר ששקעו בו לפני כניסתה.

"אה, אני רואה שהפרעתי. ודאי דיברתם על משהו רציני. אלף סליחות. אני לא

רוצה לקלקל את האווירה," קראה ופנתה לצאת.

אלא שמירקין מיהר לקום, הפנה את מבטו אל פינה ריקה בחדר, וקרא: "נינה סולומונובנה! אני מבקש ממך, עשי עמי כבוד שאיני ראוי לו" – הוא נאחו במילה האחרונה כמו טובע שנאחו בקש – "אני מבקש ממך, אני יודע שלא עשיתי די כדי לזכות בכבוד הזה. אני יודע, אני יודע..." גמגם מירקין. לפתע התחזק, וקרא בקול בוטח: "עשי אותי מאושר ותני לי את ידך. כן. זה מה שרציתי לבקש ממך."

נינוטשקה הביטה בו בתמיהה: "מה, השתגעתי, או מה? ככה, פתאום? באמצע שום-כלום? הרי אני אפילו לא לבושה כמו שצריך."

"אל תצחקי לי, אני מבקש ממך. אני יודע שאני לא ראוי. אבל בזה תלוי אושרי."

הוא שלח אל אולגה מיכאילובנה מבט מתחנן, והוסיף: "אושרי וחי".

"לא, אני לא צוחקת, אבל אני לא מבינה. אהה, כעת אני תופסת..." נינוטשקה הצטעקה פתאום כאילו ראתה משהו נורא, "זה העניין! על כך היה מדובר כאן. כעת אני מבינה מדוע האווירה כל כך רצינית". נינוטשקה הרצינה והזעיפה את פניה. "כן", קראה אולגה מיכאילובנה מן הכורסה שישבה עליה, "זאכארי גברילוביץ' ביקש ממני את ידך".

"וכמו תמיד, הלך קודם אל אימא לפני שגילה לי את אהבתו".

מירקין איבד לרגע את העשתונות, אבל התעורר, שלח מבט אל האם, ואמר: "מפני שלא ידעתי איך תקבלי את זה, נינה סולומונובנה, מפני שלא העזתי לפנות אלייך". "ולפנות אל אימא כן העזת?"

"כן. אל אימך העזתי לפנות", ענה מירקין בקול בוטח.

"אם כך, לך בבקשה אל אימא שלי ובקש ממנה תשובה", ענתה ופנתה אל הדלת.

"נינה, איך את יכולה לנהוג כך? אין לך לב?" קראה אולגה מיכאילובנה ממקומה על הכורסה, "זאכארי רק גילה לי את סודו".

"זה העניין שלי, אימא. לא כך?" נינוטשקה קטעה את דברי אמה. על פניה עלתה העוויה מוזרה של כאב וזעם. האם לא ראתה עד עתה העוויה כזו על פני בתה.

"כן, בת, את צודקת", אמרה, והשפילה את מבט עיניה היפות. היא התביישה בפני בתה.

פתאום קרה משהו: נינה נפלה על צוואר אמה ופרצה בככי, במקום לצאת מהחדר כפי שתכננה. היא בכתה כמו ילדה קטנה, כיסתה את פני אמה בנשיקות, תפסה בידה והתחננה בקול בוכים:

"סלחי לי, אימא'לה. בשם אלוהים, סלחי לי. לא רציתי להעליב אותך. לגמרי לא! וגם אתה", פנתה אל זאכארי, "בבקשה ממך, סלח לי".

"על מה לסלוח לך, ילדתי? אין לי על מה לסלוח לך!" האם חיבקה את בתה בלבביות.

מירקין עמד כאילו על גחלים לוהטות. לגביו, עדיף היה אם האדמה הייתה פוצה את פיה והוא היה נעלם לאנשהו. לא היה לו די כוח לשאת את רגליו ולצאת מן החדר, אף שרגשותיו ונימוסיו הורו לו לעשות כך. רגליו פשוט סירבו להיענות לו ולשרת אותו. הן כאילו התנתקו ממנו. הוא לא הפסיק למלמל כמי שמצטדק בינו לבינו: "הכול באשמתי. אני סתם טיפש. טיפש גדול. לא אמרתי דבר. סליחה". לבסוף הצליח להניע את רגליו ולגרור עצמו לכיוון הדלת.

"לא, זאכארי גברילוביץ', אל תלך. אני מבקשת ממך, אל תצא מכאן. הרי ביקשת משהו ממני, ואני חייבת לך תשובה. אל תלך. עצרי אותו, אימא'לה! אני מבקשת ממך, עצרי אותו. רק לרגע! אני מיד חוזרת. גם את, אימא'לה, אל תלכי מכאן. בשם אלוהים, אל תלכי! אני חוזרת מיד". ובמילים אלה פרצה נינה מן החדר ויצאה כרוח סערה.

אולגה מיכאילובנה ומירקין קפאו על מקומם, כאילו התאבנו לפי פקודה. אולגה, מיכאילובנה המשיכה לשבת על הכורסה הנוחה שלה ומירקין ניצב באמצע החדר,

באותו מקום שעמד בו כשנינוטשקה יצאה. הם לא החליפו מילה ולא הביטו זה בפני זה. נראה כאילו אולגה מיכאילובנה איבדה לגמרי את הסמכות האימהית והכרת הערך העצמי שלה – תכונות שהיו בה בשפע רק לפני כמה דקות. כעת נראתה כמו תלמידת בית ספר שעוללה משהו רע ונתפסה בשעת מעשה.¹ הסומק שעלה על פניה נשאר בעינו וידה הצחורה והענוגה כיסתה את עפעפיה. היא נשמה בכבדות, שדיה המלאים התרוממו והניעו את הפנינים המבהיקות שעיטרו את חזה כמו נטיפים חיים. היא ידעה שעליה לומר משהו ולעשות משהו כדי להיחלץ מן המצב הלא־נסבל, הכמעט שערורייתי, שהיא נמצאת בו, ולהציל את עצמה. אבל היא לא ידעה איך, ועמדה כנאשם בפני שופט. מירקין היה במצב דומה, אפילו מגוחך. כמה פעמים ניסה לשאת את עינו ולומר משהו, אבל המשיך לשתוק כשראה את העיניים העצומות של אולגה מיכאילובנה.

מצב זה נמשך חמש דקות, ואולי יותר. נינוטשקה עדיין לא חזרה. השערוריה הלכה ותפחה. לשניהם לא היה די אומץ כדי להתחזק ולקום ממקומם. נראה כאילו ההוראה של נינוטשקה הצמידה אותם למקומם ואילצה אותם לחכות ולראות מה יקרה. נינוטשקה הופיעה לבסוף. היא לא לבשה משהו חריג כדרכה תמיד, אלא שמלת קטיפה שחורה סולידיי, שהגיעה עד ברכיה לפי צו האופנה האחרונה. על כתפיה היה מוטל רידוד תחרה ונוציאניתי. רקמת התחרה הֶאָצִילָה רוח נשי על צווארה. גם תסרוקתה של הייתה מהוגנת ומוקפדת: השיער היה מהודק בסיכות שמנעו מן התלתלים הסוררים להתנפף לכל כיוון. נינה נראתה מאופקת ומיושבת בדעתה, מעוררת כבוד.

“עכשיו, זאכארי גברילוביץ’, תוכל לומר לי מה שברצונך לומר”, פנתה אל מירקין הנבוך.

אולגה מיכאילובנה התאוששה, קמה ממקומה וביקשה לצאת מן החדר בצעדים קלים.

“לא, אימא־לה, כעת כבר מאוחר מדי. הוא כבר אמר לך את דברו, ואת יכולה להמשיך לשמוע”, ניסתה נינוטשקה לעצור את אמה.

אולגה מיכאילובנה לא אמרה מילה. היא נחלצה מאחיות ידיה של נינה, נשקה על מצחה וביקשה להסתלק.

“לא, אימא־לה. את חייבת להישאר. אם לא תישארי, גם אני אלך. ההצהרה שנאמרה כאן נוגעת גם בך...”

“נינוטשקה, מה איתך?” קראה האם והחווירה כסיד.

“לא כלום. אימא־לה, את חייבת להישאר כאן. בבקשה, שבי במקומך”. היא אחזה בזרוע אמה והובילה אותה אל הכורסה. האם צייתה, כאילו תחת השפעה היפנוטית.

אחרי שאמה ירבה במקומה, פנתה נינה אל מירקין החיזור: “כעת, מה יש לך לומר לי? אני מוכנה לשמוע”.

¹ לך מכון מטבע הלשון שבמקור: “וואָס מען כאָפט ביי דער האַנט” (שתופסים ביד).

"גינה סולומנובנה, אני מבקש שתגרמי לי אושר ותתני לי את ירך!" מירקין ביטא את המילים ששינן לעצמו. הוא דקלם אותן כממלא פקודה.
"ואת, אימא'לה, אַף הענקת לו את הסכמתך?" גינה פנתה אל אמה השקועה בכורסה.

"גינטשקה, מה קורה לך? מה לי ולכל העניין הזה? הרי את צריכה להחליט, לא אני", ענתה אולגה מיכאילובנה בחיך, לאחר שהדיבור חזר אליה.
"לא, אימא'לה. הכול יהיה כפי שאת מחליטה. האם הענקת לו את הסכמתך? כן או לא?"

"כן", ענתה חרש האם המבוששת.
"אם כך, גם אני מעניקה לו את הסכמתי. הנה, זאכארי גברילוביץ', קיבלת את היד שלנו".

אולגה מיכאילובנה רצתה לקום ממקומה. היא שתקה, ושיניה הקטנות נשכו את שפתיה.

מירקין לא העז לאחוזו ביד כלתו, אבל גינטשקה תפסה את ידו, לחצה אותה בכוח, רכנה אליו ונשקה לו. "כעת, יקירי, בוא אל אימא. שגם היא תיתן לך נשיקה".
וגינטשקה הובילה את מירקין אל אמה, שעמדה בלב פועם. קול פעימות לבה נשמע למרחוק.

"אימא'לה, נשקי אותו!"
אולגה מיכאילובנה הסמיקה כמו כלה מבוששת כשקיימה את דרישת בתה והצמידה את שפתיה אל מצחו של מירקין.

"כעת נמסור את הבשורה המשמחת לאבא", קראה גינטשקה. היא צלצלה בפעמון כדי להזעיק את המשרת ולהורות לו לגשת לחדר העבודה של אביה ולבקש ממנו לבוא לכאן מיד.

במשך הדקות הספורות שעברו עד הופעת סולומון אוסיפוביץ' ישבו שלושתם בלי לדעת מה לומר ומה לעשות. הצהרת האירוסין הזו העכירה את מצב הרוח, שנהיה לא נוח יותר משהיה תחילה. אבל אולגה מיכאילובנה התעשתה ברגע שעורך הדין הנכבד הופיע ליד הדלת בשערו הפרוע. הביטחון העצמי, הגאווה הנשית והסמכות האימהית חזרו אליה, והיא הודיעה לבעלה בקול נרגש, מלא שמחה:

"סולומון אוסיפוביץ', משהו נפלא קרה במשפחה שלנו; אושר גדול! זאכארי גברילוביץ' ביקש כעת את ידה של גינטשקה, וגינטשקה לא סירבה לו". היא ביטאה את המילים האחרונות בהדגשה מיוחדת.

עורך הדין, שציפה זמן רב לאירוע הזה, נשק למירקין וקרא בקול: "תודה לאל! אני מאושר!"

"כעת, יקירתי", פנתה אולגה מיכאילובנה אל בתה, "אמרי למשרת שיעמיד בקבוק שמפניה בתוך מכל מלא קרח. אתה, זאכארי גברילוביץ', ודאי תישאר לאכול איתנו".
"אימא'לה, אני חושבת שזאכארי גברילוביץ' צריך לנסוע כעת אל אביו ולבשר לו את הבשורה המשמחת", קראה גינטשקה.

אולגה מיכאילובנה חזרה והסמיקה, נבוכה כולה על ששכחה את המובן מאליו לפי כללי הנימוס. "כך, נינוטשקה, את צודקת. זאכארי גברילוביץ' צריך לנסוע אל אביו. מרוב שמחה שכחתי לגמרי". והיא הוציאה מכיסה ממחטת משי רקומה וניגבה דמעה שבצבצה בקצה אחת מעיניה. "ללא ספק תחזור אלינו מאוחר יותר. בוא יחד עם גבריאל חיימוביץ'. שמעת?" הורתה לחתנה לעתיד, שהרכין את ראשו כדי לנשק את ידה הלבנה.

אבל ליד השולחן, בעיצומה של העליצות המשפחתית שסחפה את האב ואת מישה בנו, נמנעו האם והבת מלהביט זו בעיני זו.

פרק י"ד: טיפה בים

כמה ימים אחרי האירוע ההוא הגיע מירקין אל בית הפרקליט סמוך לשעת הקבלה של אחרי הצהריים וראה קהל רב ליד הבניין. הוא התקרב, ורק אחרי זמךמה הצליח להבין כמה מדובר. אישה יהודייה, ללא ספק יהודייה, עמדה בתוך מעגל אנשים. מירקין לא ראה עד עתה טיפוס כמות. לבושה היה מוזר: צניף תפור עם סרטים שחורים כיסה את ראשה, וסודר גדול עטף את גופה. היא עמדה קפואה מקור, אפה אדום, עיניה האדומות דומעות, ודיברה בשפה שאיש לא הבין. קולה נשמע כצפצוף של ציפור. ידה אחזה פיסת נייר, מין מכתב מקופל ומקומט. היא לא הסכימה בשום אופן להרפות ממנו, ורק הראתה אותו לסובבים אותה. לדבריה, היא צריכה להראות את המכתב הזה להלפרין, עורך הדין הידוע, "שיהיה מליץ-יושר למען בני, משה בן ר' חיים!" קרקרה בקול של תרנגולת מיוסרת.

אחר כך נודע למירקין שסָפָל טוב לב הביא אותה לכאן מתחנת הרכבת. היא הגיעה מוורשה בשעת בוקר מוקדמת, והסָפָל הוליך אותה עד פתח ביתו של הפרקליט לפי הכתובת הרשומה על המכתב המעוך. אבל שומר הסף לא הסכים להכניס אותה, כי שעת הקבלה מתחילה רק בשעה ארבע אחרי הצהריים. האישה לא הבינה מילה רוסיית, ולא קלטה מה הגוי הזה רוצה ממנה. היא ניסתה להתפרץ אל בית הפרקליט, ושומר הסף הדף אותה מן הפתח. כך עמדה שעות ארוכות מול הבית, קופאת מקור, בתקווה שתפגוש איזה יהודי שתוכל לשאול אותו ולהסתייע בו. אבל שום יהודי לא עבר שם. אמנם, עברו שם כמה טיפוסים מזוקנים, והיא פנתה אליהם, כי חשבה שהם יהודים. אלא שאיש לא הבין את שפתה. לכן המשיכה לעמוד בחוץ עטופה בסודר ובמצנפת הפולנית שחבשה לכבוד "פֵיִטְרבורג", ולא הפסיקה לגנוח ולנהום: "שהוא יהיה מליץ-יושר למען בני, משה בן ר' חיים!" היא הטרידה את היוצאים ובאים אל הבית במחשבה שכל אחד מהם הוא "מליץ היושר" המהולל: תפסה בשרוול המעיל של מי שעבר לידה, התחילה לנשקו והצביעה בעיניים דומעות על המכתב שבידה. שומר הסף לא הניח לה לעמוד ליד הדלת, והדף אותה אל הרחוב, אבל היא לא הסכימה בשום אופן להתרחק מן הבית. כמה עוברים ושבים הבחינו בכך ונעצרו כדי להתבונן בה. מי יודע איך העניין היה מסתיים. ודאי היו מובילים אותה למעצר אלמלא מירקין, שהגיע לשם. שומר הסף ראה אותו והסכים לו במה מדובר:

"היא נמצאת כאן מן הבוקר. הגיעה ישר מתחנת הרכבת עם הצרוורות שלה. אמרו לה ששעות הקבלה מתחילות בארבע אחרי הצהריים, אבל היא לא מוכנה לעזוב את המקום. היא מטרידה את כל העוברים ושבים".

מירקין השתיק את שומר הסף ולקח אותה איתו. האישה חשבה שהוא "מליץ הישר" הנעלה, ומבול של מילים פרץ מפיה בזרם אדיר, כאילו ביקשה לשחררן כדי לחזור ולבלוע אותן:

"אדון יקר, שתמיה! אתה יכול להציל את בני! רק אתה! כך אמר הרבי הקדוש. אוי, אדוני, עטרת ראשי!"¹

מירקין לא הבין אף מילה מדברי אותה יהודייה. בכל זאת, הוא קלט משהו; משהו חדש שהתעורר בקרבו. ככל שיהודייה זו הייתה זרה לו והוא לא הבין את דבריה, כך גברה סקרנותו, והוא ביקש לגלות מי היא ומה היא. הוא הושיב אותה בפרוזדור ואמר לה משהו – לא במילים, אלא בתנועות ידיים, ונכנס לחדרים הפנימיים בבית הפרקליט.

אולגה מיכאילובנה לא הייתה בבית. המשרתת שלה סיפרה לו שהיא נסעה עם נחום גריגורוביץ' שבא לבקרה. עורך הדין נמצא עדיין בסנאט, ונינה סולומונובנה שוהה בחדרה. מצב הרוח שלה לא כל כך טוב. יש לה כאב ראש.

מירקין שוטט בחדרים הגדולים, ואחר כך נכנס לחדר העבודה המשותף לו ולווינישטיין כדי לעיין במסמכים שהיה צריך להכין עבור עורך הדין. אבל לא היה לו ראש לעבודה. האנחות הכבושות של היהודייה שישבה בפרוזדור חדרו אל משרדו ונשמעו באוזניו כחרחורים של תרנגולת שחוטה למחצה. הן לא נתנו לו מנוח, וגירו את סקרנותו: מיהם אלה שחיים במרחקים, אישם במעמקי תחום המושב? איך הם חיים? איזו שפה הם מדברים? כל זה היה רחוק וזר עבורו, כאילו אלה הם אנשים מאזור אחר, מארצות שלא מגיעים אליהן, כמו אסקימוסים או בני שבטים עלומים שגרים אישם ברחבי האימפריה הרוסית.

במשך שנת עבודתו כמתמחה אצל הפרקליט הנכבד הזדמן לו להכיר יהודים שבאו מתחום המושב. הוא התודע באופן שטחי לאורח החיים שלהם ולבעיות המיוחדות שנחתו עליהם בגלל חוקי החירום, הגזירות וההגבלות השונות. אבל מימיו לא ראה מה שנגלה היום לעיניו. זו הייתה תעלומה שבקעה מתוך מעמקים של עולמות זרים ומסתוריים. כעת הרגיש לראשונה עד כמה עולמות אלה נוגעים ללב.

הוא לא ידע עד כמה מקרה זה יעורר בו עניין ומדוע, בעצם, הוא כל כך מתעניין בו.

מאוחר יותר, כשהרשו לאותה יהודייה להיכנס אל המשרד, היה קשה מאוד לגלות את הסיבה האמיתית שהניעה אותה לבוא לפטרבורג. איש לא הבין את שפתה. התקווה שתלו ביעקב שמואלביץ', שהגיע לכאן מתחום המושב, התברתה מהר.

¹ האישה שופכת בליל של מילים. לתוך היידיש שלה משתרבות מילים בגרמנית משובשת ובפולנית.

יעקב שמואלביץ' נעלב: מי מעז לחשוב שהוא מבין ו'רגון? בביתו דיברו במשך שלושה דורות אך ורק רוסית. הוא, יותר מהאחרים, התנער מכל העניין וטען ברוסית עם הר' המיוחדת לנימת הדיבור שלו:

”אני לא יכול להבין איך אפשר לבוא אל עיר הבירה כדי לבקש עצה משפטית בלי לדעת את שפת ארצנו!”

הבעיה נפתרה בעזרת הפרקליט הנכבד. הוא זכר כל מילה בשפה שדיבר בילדותו ושמה להזדמנות לדבר בשפת אמו, למרות הקושי להבין את היהודייה הזאת. היא דיברה בעגה פולנית, במילים מתנגנות, ושיבצה בדבריה מילים רבות מן הגמרא, כדרכם של חסידים. אבל הוא התאמץ והבין כמעט הכול. האישה סיפרה סיפור נורא בשפתה המיוחדת:

”יש לה בן, יחיד לאמו ולא־לואהים. למדן יחיד ומיוחד בעולם. היתר הוראה? בכיסו, נשוי, עם שני ילדים קטנים. גייסו אותו לצבא מפני ששכחו למחוק מהספרים שלהם את שם אחיו הצעיר, שמת – לא עלינו – ברמי ימיו. אבל הבן הבוגר אדוק מאוד ומוכן למות מאה מיתות, לא עלינו, ובלבד שלא יסטה כחוט השערה מדרכו של אלוהים, שלא לדבר על איסור אכילת טריפה וכל הדברים הטמאים האחרים. די, הוא, נעבעך, עברה עליו שנה מרה וקשה, שאי־אפשר לתאר. עשו לו צרות צרורות, שלא כתובות ב”תוכחה”.² קרעו אותו לגזרים ותלשו את בשרו החי. אבל הוא לא אז, חלילה, מדרכי האל. אפילו לא כחוט השערה. הוא היה נתון בידי הגויים, אבל נהג כיהודי. הוא שירת בצבאם והתפלל בלחש. הוא יודע בעל־פה את התפילות. כשהיה יכול, התעטף בטלית והניח תפילין או הציץ בספר קודש יהודי שלקח איתו בתרמיל. הגויים לא יכלו לסבול שהוא כל כך נאמן לדתו, והתלבשו עליו כדי להציק לו וללחוץ עליו שיעבור, חלילה, על מצוות אלוהים. אולי היה זה מאלוהים; מן השמיים רצו לנסות אותו, לראות אם יוכל לעמוד בניסיונות הקשים ולהמשיך לאחוז באמונתו, כמו שכתוב בקב **הישר**.⁴ די. פעם רצו לעשות ממנו צחוק. המפקד שלו, ‘שְׁלֶדְפֶּל’⁵ אחד, עם עוד כמה מחבוריו, לקחו חתיכת ‘דבר אחר’ ותחבו לו בפה. ברור שהוא התנגד. אפשר אחרת? כמו שכתוב, יהודי חייב להקריב את חייו, חלילה, ולא לרדת מהדרך הנכונה. די. הם הטילו אותו על האדמה. כולם היו שיכורים. אם לא היו שיכורים, הרי היו מבינים שאסור לעשות דבר כזה. אפילו הדת שלהם אוסרת את זה. די. הם תחבו בכוח את בשר החזיר לתוך פיו. אי ואבוי! אי לאזוניים שכך שומעות! שיעשו דבר כזה לכן היחיד של ר’ יודל, הנכד של ‘אור החיים’!...” (האישה פרצה לפתע בכבי מר). וכשהם תחבו לו לתוך הפה את ה’דבר אחר’, הוא התנגד. הוא קרע

² כתב הסמכה לרבנות, שמתיר לאוחז בו לתת הוראות הלכתיות בהתאם לידע שלו ולשיקול דעתו.

³ כל הצרות והפורענויות המפורטות בספר **ויקרא** (פרק כו’, פסוקים יד-מג), ובספר **דברים** (פרק כח’, פסוקים טו-כח).

⁴ **קב הישר** הוא ספר מוסר ידוע מאת צבי הירש קאידנובר. הספר נכתב בוויילנה בסוף המאה ה־18, והוא אמור לסייע “לתועלת הגוף והנשמה” כמפורט ב102 (קב בגימטרייה) הפרקים שבו.

⁵ דרגת קצונה בינונית (במקביל לסגן בצה”ל).

למפקד שלו את השרוול ולמפקד השני נשך את היד. אפשר לדעת מה עושים במצב כזה? הם התלוננו עליו בפני המפקדים הגבוהים וטענו שהוא מתחצף כנגד הממונים עליו. על כך, בעוונותינו הרבים, מגיע עונש כבד. די. לא היה מי שיתמוך בו. מי יכול לדעת מה קרה שם? הוא אפילו לא כתב הביתה. והם דנו אותו לעשרים שנות מאסר עם עבודת פרך. עומדים לכבול אותו בשלשלאות ולשלוח אותו לקטורגה.⁶ לא ידעתי מה לעשות והלכתי אל הרבי שלנו שיחיה. דפקתי עוד ועוד על הדלת; דפקתי את הראש בדלת של הרבי עד שהכניסו אותי אליו. צעקתי צעקה גדולה ומרה, איך זה שהנכד של 'אור החיים' נרקב בנעוריו בבית הסוהר ולא עושים דבר כדי להציל אותו? ! הרבי שמע ואמר לי שהדבר הטוב ביותר לעשותו הוא לנסוע לפטרבורג. שם נמצא מליץ-יושר גדול, אוהב ישראל. רק הוא יוכל להציל את בנך, אם ירצה בכך. די. מה אימא לא תעשה למען הילד שלה? סיכנתי את חיי ובאתי אליך, ארון נעלה."

"ארון נעלה!" קראה האישה, וזרם דמעות הציף את פניה. היא הטילה את עצמה לרגלי הפרקליט, תפסה בידו ונשקה אותה, "תציל את הבן היחיד שלי, הלמדן המופלג!"

הפרקליט החוויר, 'ישב שעה ארוכה ושתק. אצבעותיו סרקו בעצבנות את בלוריתו הפרועה ומרטו את שערות זקנו. היהודייה הושיטה לעברו את המכתב שאחזה בידה. "קח, קרא, ארון נעלה, שתחיה! הרבי הקדוש כתב במרדיו... הארון הנעלה יזכה בחלק גדול בעולם הבא. ימחלו לו על כל חטאיו בזכות מצווה גדולה כזו, להציל נשמה יהודית מירי הגויים!"

מילים אלה נגעו ללבו של עורך הדין יותר מהכול. לא הגמול שהבטיחה לו, אלא עוצמת האמונה התמימה שבקעה מדברי אותה יהודייה. הוא קם ממקומו והתחיל לפסוע הלך ושוב בחדר בלי לומר דבר. שני עוזריו ניצבו ליד שולחן הכתיבה והביטו בסקרנות באישה הבוכייה.

"אני לא רואה, אני כלל לא רואה מה אפשר לעשות כאן!" עורך הדין לא הפסיק למלמל אל עצמו בשפה שהיהודייה לא הבינה, "הוא נשפט ונידון בבית דין צבאי". "ובשביל דבר פשוט כזה, חתיכת בשר חזיר, אדם מוכן לאבד את חייו?" המילים בידיה נמצאו לפתע בפיו של יעקב שמואלביץ, "מה כבר היה קורה אילו אכל את חתיכת בשר החזיר?"

"אדוני שתחיה, מה אתה סח? ! עדיף למות אלף פעמים ולא, חלילה...!" זעקה האישה.

"גברתי החביבה, כאן יכול רק אדם אחד יכול לעזור: הצאר בכבודו ובעצמו!" עורך הדין קרא לפתע, "אין ערעור על פסק דין של בית דין צבאי. איש לא יכול לעזור לך".

"ריבוננו של עולם!" האישה נשאה את ידה כלפי מעלה.

⁶ כך כינו את מחנות עבודת הפרך בסיביר, שפעלו ברוסיה מתקופת השלטון הצארי עד ימי שלטון העריצות של סטלין.

תשובת האישה הביכה את עורך הדין, והוא ענה כמי שמדבר אל עצמו: "ודאי, ודאי. ריבוננו של עולם... אבל מפני שבנך נשפט בבית דין צבאי, ריבוננו של עולם יוכל לעשות זאת רק באמצעות הצאר. האם ידוע לך באיזו תקופה אנחנו חיים?" סיכם כאילו בפני עצמו.

"הרבי אמר לי מה לעשות כדי להפוך את לב הצאר לטובה", עודדה היהודייה את הפרקליט, "גם הקיסר נתון בידי ריבוננו של עולם".

חיוך קל רפרף על שפתי עורך הדין: "בינתיים יכולים לתפוס אותך מהר מאוד. אין לך רישיון שהייה בפטרבורג, ועלולים לשלוח אותך חזרה לביתך בשיירת אסירים".

"אם כך, אין שום פתרון לאסון שלי?" נחרדה היהודייה.

"אני לא יודע מה אפשר לעשות. אני לא רואה שום אפשרות, שום מוצא... אין לנו גישה אל הצאר".

"אני לא אלך מכאן. הרבי שלח אותי אליך, אדון נעלה. מן הסתם הוא יודע מה הוא אומר. הילד שלי בסכנה. לאן אלך? אני אטיל את עצמי על הקרקע לפני הארמון של הצאר. שיירמסו אותי ברגליים. שום דבר לא מפחיד אותי. בני מפרפר בציפורני הגויים", קראה האישה והטילה עצמה למרגלות הפרקליט.

עורך הדין עמד נבוך. הוא הביט אל שני עוזריו כמי שמבקש עזרה, והתייעץ איתם בקול חרישי. יעקב שמואלביץ' עיונה את פניו.

"סולומון אוסיפוביץ', אולי בכל זאת אפשר לעשות משהו? הרי לא נשמע כדבר הזה..." גמגם מירקין.

"מה אפשר לעשות איתה? הרי אין לה רישיון שהייה. אפשר לגרש אותה כל רגע... יעקב שמואלביץ', פנה הפרקליט אל עוזרו הראשי, "האם אפשר לסדר לה משהו בעזרת הלכות שלנו שבאים מתחום המושב? יש להם בוודאי איזושהי דרך כיצד להסדיר לה מקום מגורים זמני בפטרבורג. שאל, למשל, את גברת הורוביץ. נדמה לי שגם היא באה מוורשה. אתה יודע למי אני מתכוון: לאמו של המהפכן שלנו".

"אני לא רוצה להתעסק בעניין הזה. זה יכול לגרום לנו אינעימות רבה".

"אני אקח את זה על עצמי. אני אסדיר את העניין", קרא מירקין.

"מה אתה מבין בעניינים של זכות מגורים? הרי לא עסקת בזה אף פעם", אמר הפרקליט ויצא אל הפרוודור שבו המתינו הלכות העניים לתורם. עיניו בחנו מהר את שורת הממתנים שקמו ממקומם לכבודו. הוא הבחין ביניהם ביהודי אחד ורמז לו להתקרב. האיש מיהר להחליק את זקנו, כחכח בגורנו, והלך בעקבות הפרקליט.

"אתה הוא ויינשטיין מווילנה, אביו של הסטודנט לב אוסיפוביץ' ויינשטיין", פנה אליו הפרקליט. הוא זכר את שמות לקוחותיו ואת בעיותיהם.

"כן. קיבלתי מכתב..." האב התחיל לדבר על הבעיה שלו.

"לא על זה אני רוצה לדבר איתך עכשיו. יש לי בקשה אליך. הרי אתה שוהה בפטרבורג שלא כחוק. אל תדאג, אני לא אסגיר אותך. האם תוכל לקחת איתך את היהודייה הזאת ולסדר גם לה מקום מגורים?"

"אני גר אצל קְוֹאֶצְנֹבְכָה..." ענה היהודי במבוכה והרכין את ראשו.

"לא שאלתי אותך מה והיכן", התכעס עורך הדין התכעס והרים את קולו, "כולנו לא חיים ברוסיה כפי שהיינו רוצים, אלא כפי שאנחנו נאלצים. קח את האישה הזאת איתך".

"אכן, יש שם גם נשים. אני חושב..."

"אני חוזר ואומר שאיני יודע ואני לא רוצה לדעת איזה מין מקום זה. אנא, בטובך, קח את האישה הזאת איתך".

"לכי עם היהודי הזה", פנה הפרקליט אל האישה, "עד שנמצא עצה מה לעשות".

"יעקב שמואלביץ", הואל בטובך לרשום לפניך את שם בנה של האישה הזאת ואת שם הגדוד שהוא שירת בו".

"לכי, לכי", עורך הדין עזר לאישה לקום מהרצפה, "איך את אומרת? הכול בידי אלוהים".

"וכעת לפי התור. מי הבא בתור?"

משלחת איכרים, חברי הכת האוניטית⁷ בהנהגת הכומר שלהם, התייצבה בפניו...

⁷ המשטר ברוסיה הצארית רדף את מאמיני הכתות הנוצריות שפרשו מן הזרם הדתי המרכזי: הכנסייה האורתודוקסית הפרבוסלאבית. ה"אוניטים" היו חברי פלג דתי (UNITA) שנטה אל הכנסייה היוונית הקתולית.

פרק ט"ו: גברת קְנוּאֶסְנָצוּכָה

לא רחוק מבית הפרקליט שכן המקום שהיה ידוע בעיר כ"מוסד של גברת קְנוּאֶסְנָצוּכָה". המוסד שכן בבית שניצב בחצר גדולה, מלאה גרוטאות. סוחר בחפצים משומשים הניח שם את הרהיטים המשומשים שלו, סוחר ברזל את שאריות המתכת, וחנונת של דגים מלוחים הציבה בה שורות-שורות של חביות ריקות. החצר נראתה כמו מבוך. מי שנכנס לתוכה, הצליח בקושי לצאת ממנה. בבית הזה היה ה"מועדון". כמה מתושבי פטרבורג, במיוחד אלה שנמנו עם חוגים נכבדים, כינו אותו "המוסד של קְנוּאֶסְנָצוּכָה". לא לשווא קראו לו כך.

במרתף היה לקְנוּאֶסְנָצוּכָה "בית תה" שניהלה יחד עם סוכן הבית, נְאֶסֶיל אלכסנדרוביץ'. בכניסה הפונה אל הרחוב היו שלטים כחולים, ועליהם מצוירת תמונה של גברים בחולצות לבנות יושבים ומזיעים סביב סמובר רותח. גברים רוסיים, בעלי חזה שעיר שהציץ מתוך פתח החולצה הלבנה עם הכפתורים הפתוחים, הזיעו בחדרים האחוריים של המרתף. מן הדלתות הפתוחות של חדרים אלה עלה הבל סמיך, כמו מבית מרחץ. בקומה הראשונה, מעל בית התה, היה ה"מוסד". בעלת הבית חילקה את החדרים הגדולים ורחבי הידיים לתאים קטנים, שהופרדו זה מזה על ידי מחיצות עץ דקות מכוסות טפטים פרחוניים שהודבקו בחיפזון רשלני, ולכן התקלפו ונתלשו פה ושם ממקומם. טרקלין ה"מוסד", שארבעת חלונותיו פקחו עיניים אל הרחוב, נשאר כפי שהוא: ספות וכורסאות מרופדות קטיפה אדומה עמדו סביב שולחנות מגולפים שחורים, ועליהם ישבו האורחים שבאו אל הגברות שעבדו ב"מוסד".

פרוודור צר הוביל אל דירה שנייה, שעמדה במקביל. על הדלת הקדמית של אותה דירה היה קבוע שלט נחושת ועליו חרותות המילים: "הדירה הפרטית של גברת קְנוּאֶסְנָצוּכָה". בדירה זו זרם נהר דמעות, ששטף וקצף כמו דם שזורם מן הפצע הקרוי "רוסיה"...

לגברת¹ קראו קְנוּאֶסְנָצוּכָה רק באגף שבו נמצא ה"מוסד". אבל בדירתה הפרטית היא השתמשה בשם היהודי שהביאה ממקום מגוריה הקודם, סמוך לאודסה: דבורה-לאה ברוינשטיין.

¹ מכאן ואילך משתמש המספר במילה "מאדאם" (כך גם בכותרת הפרק). אין צורך להכביר מילים ולהסביר מדוע...

האיקונות של הדת החדשה שלה היו תלויים בתאים הקטנים של ה"מוסד", והאור האדמדם שבקע מן העשיות שמעליהם נשפך על דיוקנאות הקדושים הנוצרים. אבל בדירתה הפרטית היה תלוי לוח "אלמלא־רחמים", ועליו מצוירות שלוש מצבות שנשאו את שם אביה, אמה ובעלה. על כל מצבה נרשם יום השנה לפטירתם לפי התאריך העברי והתאריך הרוסי. תחת הלוח עמדה כוננית קטנה, ועליה שני פמוטות נחושת עם שאריות נרות שקֵבו. בחדר זה היו גם כמה שולחנות, ועליהם מוטלים סידורים וספרי תורה. ניכר היה שהשתמשו בהם לא מזמן.

מאדאם קְוֹאקְנֶצְוֶכָה הייתה אישה קשישה, בעלת־בשר, פנים אדומים מלאים וצוואר עבה במיוחד. גופה רחב הגרם והחזה היצוק הזכיר צורה של ארובה רחבה שעולה מתוך דוד מוסק. היא חבשה פאה נוכרית חומה מעל השיער האפור – לא בגלל אדיקות דתית, אלא לכבוד ה"מקצוע" שלה. היא השתייכה ל"אמונה הנכונה", שאותה קיבלה על עצמה יחד עם בעלה. שניהם התנצרו בגלל סיבות חומריות. כך יכלה לעסוק במקצועה ולגור בפטרבורג ללא הפרעה.

לא עבר זמן רב, והיא התחילה להאמין בלב תמים בדת החדשה: ביקרה באופן סדיר בכנסייה, ותמיד – כשהזדמן לה – הדליקה שם נר לעילוי נשמת בעלה. כל זה לא הפריע לה להמשיך להיצמד לאמונת אבותיה, בהתאם לעיקרון מעשי פשוט: תמיד עדיף בשניים... לכן קיימה גם את מנהגי החגים הנוצריים, וגם את היהודיים, שאת מנהגיהם זמנם זכרה היטב והקפידה לקיימם לפי הלוח היהודי. דבורה־לאה ידעה לחבר את מועדי שתי הדתות, ועשתה זאת במיומנות רבה, עד שלא ניתן להבחין שיש בכך סתירה. כך השכינה שלום בין שתי דתות אחרי מאבק בן אלפי שנים, שמייסדיהן הורישו למאמיניהן... היא לא שכחה להניח מצות בין הביצים המצוירות ותבשילי בשר החזיר שהניחה על שולחן הפסחא שלה כדי שהכומר יתז עליהם מים קדושים. בלילה ערכה "סדר ליל פסח" – ובבוקר הלכה לכנסייה והתנשקה עם כולם לכבוד "תחייתו של ישו". ליד עץ האשוח שהוצב בחדרה בחג המולד עמדה חנוכייה שהאירה בכל שמונת הנרות והשֵׁשׁ.

בעצם, השלום בין שתי האלוהיות הונהג על ידי בעלה, אֶנְשֶׁל קוֹלֶק, שהעביר את עסקיו ואת אשתו מן הנמל של אודסה אל עיר הבירה. לזכר הנפטר המשיכה דבורה־לאה בורכו, ולא שינתה דבר, אף לא כחוט השערה, גם בעסקים וגם במנהגי הדת...

את כל החגים – היהודיים והנוצריים כאחד – חגגה ברשות היחיד שלה, בחדר השניה שבקצה הדירה הגדולה. שם תלתה איקונין, ובצדו – קופסת צדקה של ר' מאיר בעל הנס. את קופסת הצדקה קבעה תחת תמונת הקבר הקדוש בעיר הקודש ירושלים. כדי לא לעורר קנאה בין שתי האלוהיות, נהגה דבורה־לאה להטיל סכום כסף נאה לתוך קופסת הצדקה כל פעם שיצקה שמן למנורת האיקונין. כשהקופסה התמלאה, הייתה מביאה אותה לבית הכנסת כדי למסור בעצמה את התרומה לידי הבבאי. היא גרה בחדר השניה, ושם אכלה ובילתה את זמנה הפנוי. בלילות אהבה להגיף את התריסים ולספור את הכסף שחסכה והחביאה במקום סתר... את החדרים

האחרים בדירתה מסרה ליהודים שהיו זקוקים למקום לינה כשנשארו בעיר הבירה בלי רישיון שהייה.

דבורה־לאה ניהלה את ה"מוסד" שלה ביד רמה. היא דאגה שהמקום יהיה מסודר, נקי ומהוגן, בלי שערויות מיותרות. היה לה חוג לקוחות קטן: גברים ושואים, בעלי עמדה מכובדת, שרצו ליהנות מחטאים קטנים בלי לעורר רעש מיותר... אורחים חדשים לא התקבלו בלי המלצה מתאימה. לכך דאג סוכן הבית שלה, ואסיל אלכסנדרוביץ', שעליו נספר בהמשך. היו לה יחסים טובים עם המשטרה, ולשם כך שילמה בדרייקנות את הסכום שנדרש ממנה. ואכן, הממונה על הרובע היה מברך אותה לשלום כל פעם שנראה ברחוב. ה"גבירות" שלה הצטוו בחומרה רבה להימנע מכל מה שעלול להכביד על השכנים, והם התייחסו אליה בכבוד. כולם התעלמו מן המקור המפוקפק של פרנסתה בזכות יחסה הידידותי והצדקה שנתנה ביד רחבה. ואם לא די בכך, אפילו בחוגים הגבוהים הכירו אותה והעריכו אותה. לכן ביתה היה המקום הבטוח ביותר למגורים עבור יהודים השוהים שלא־כחוק בפטרבורג.

מובן מאליו שזה היה מעשה חסד, לא לשם רווח כספי. דבורה־לאה לא לקחה תשלום מהדיירים שלה, אלא עשתה זאת לשם מצווה: לעילוי נשמת בעלה המנוח. לזוג הזה, אבוי, לא היו ילדים... לא פעם, כשעברה ליד ביתו של הפרקליט, הבחינה ביהודים וביהודיות שהמתינו לשעת הקבלה. הם עמדו מודאגים ונפחדים ליד הכניסה אל הבית. לפי צורתם – הקפוטות המסורתיות וארשת הפנים העגומה – אפשר היה להבין מיד שהם באים מ"תחום המושב". דבורה־לאה נהגה להיעצר לפני הבית ולשוחח איתם. כך גילתה שנוסף לצרות שהניעו אותם לבוא מן הפרובינציה הרחוקה אל פטרבורג, הם פחדו שמה ייתפסו על ידי המשטרה וייענשו על שהות לא חוקית בעיר הבירה. דבורה־לאה ריחמה עליהם, ותחילה הכניסה יהודי אחד או שניים לדירתה. בימים הבאים הייתה מגיעה מפעם לפעם כדי לברר מי מן היהודים המודאגים זקוק ללינת לילה. תחילה חששו מפניה, אבל היא רכשה מהר את אמונם. לאט־לאט נעשה ביתה מעון לחסרי רישיון שהייה; כתובת נסתרת, שהיהודים האומללים העבירו מיד אל יד ומפה אל פה.

הדבר היחיד שדבורה־לאה דרשה מהדיירים הלא־חוקיים שלה היה שהם יתפללו בדירתה. היא פתחה קמעה את דלת חדר השינה שלה, הקשיבה לקול הניגון העגום שהמשיך לקנן בלבנה למרות שלא שמעה אותו זמן רב, ומלמלה את התחינות הכתובות בסידור "קורבן מנחה" גדול שהניחה על ברכיה.

ברוב המקרים לא ידעו הדיירים מה טיבה של הדירה שהם שוהים בה. ה"גבירות" שעבדו ב"מוסד" של דבורה־לאה הצטוו בתוקף שלא לעבור את סף הדלת של הדירה הפרטית. היא עצמה לא ביקרה באגף השני של ביתה, פרט למקרים נדירים, כשאורח רם מעלה נכנס אל ה"מוסד" והיה עליה לקבל את פניו בכבוד הראוי. בדרך כלל העסק נוהל על ידי סוכן הבית הנאמן, ואסיל אלכסנדרוביץ', האישי שקישר בין ה"מוסד" ובין חדר השינה של דבורה־לאה.

כך, בערך, נהפכה הדירה שעמדה מול ה"מוסד" למקום מקלט. כאן התכנסו רבים שנאלצו לחפש בעיר הבירה מקום מחסה שיגן עליהם מפני חוקי ההגבלה ומפני אנשי השררה הברברים, שאכפו באכזריות את החוקים המרושעים האלה. במשך הזמן נעשתה הדירה מקום מקלט לצרות ולייסורים של יהודים רבים. חדריה היו ספוגים דמעות שהתרבו ותפחו כמו פטריות אחרי הגשם... בין הכתלים נשמעו אנחות של לבבות שבורים, קולות בכי של אומרי תהילים. בעלת הבית השתתפה במידה רבה בצערם של דייריה.

אל הדירה הזו הביא הגורל גם את אסתר הודל קלפאייזן, שבאה לפטרבורג מקצה האימפריה הרוסית כדי לבקש משפט צדק עבור בנה. מאדאם קוואקצ'ובה התרגשה כשנודע לה מה הביא את היהודייה הזאת אל עיר הבירה. גם האדיקות של האישה והלבוש היהודי המסורתי שלה עוררו יראת כבוד בלב בעלת ה"מוסד". היא כל כך התרשמה, עד שקראה לסוכן הבית שלה, ואסיל אלכסנדרוביץ', כדי לספר לו על הרושם המיוחד שאישה זו עשתה עליה ולשתף אותו בתחושה המיוחדת שחוותה כעת לראשונה בחייה.

ואסיל אלכסנדרוביץ' נראה כמו בעל עסק לממכר איקונות ולא כמנהל מוסד מפוקפק. הוא, כמו בעלת הבית שלו, כבר לא היה צעיר לימים. מראהו – בשיער המאפיר המשוח בשמן ומסתלסל מעל אוזניו, הזקן המטופח והלבוש המהוגן – עורר כבוד. תמיד, גם כששירת ב"מוסד", התלבש כמי שעובד בעסק מכובד: מעיל שחור וחיזית קטיפה, שעליה השתלשלה שרשרת זהב כבדה.

הוא היה מאוד דתי, בדיוק כמו גבירתו. אפשר לומר שרגשותיו אלה השליטו אווירה דתית בבית קוואקצ'ובה וב"מוסד" שבבעלותה. ואכן, בפטרבורג נהגו לומר על אישה אדוקה ש"היא דתייה כמו גברת מן ה'מוסד' של קוואקצ'ובה"... מובן מאליו שהייתה הגומה בכל מה שנוגע ל"גבירות" שעבדו שם. אבל נכון לומר שוואסיל אלכסנדרוביץ' היה אדם מאוד אחראי: הוא הקפיד שה"גבירות" הנתונות למרותו יקבלו את פני האורחים הנכבדים של ה"מוסד" לפי כל כללי הנימוס וישמרו על היגיינה אישית – תנאי חיוני לשמירת בריאותם של הגברים שביקרו במקום. הוא גם השגיח על ההתנהגות הדתית והמוסרית של ה"גבירות", ודאג לכך שהן יבקרו בקביעות בכנסייה. כל מוצאי שבת ליווה אותן לכנסייה בשעת בין ערביים ודאג שהן יתייחסו בכבוד אל הכומר ואל אנשי הדת האחרים. לפי תפיסת העולם של ואסיל אלכסנדרוביץ', מי ששומר על מנהגי הדת נמנה עם ציבור מהוגן, ושום רעה לא עלולה לצמוח ממנו...

כמו כן, ראוי לציין שההקפדה של ואסיל אלכסנדרוביץ' לא הצטמצמה במנהגי הדת של הכנסייה שלו. ביסודו של דבר, הוא היה אדם ליברלי. כל דת הייתה חשובה בעיניו, והוא התייחס לכל מי ששומר על מצוות דתו כאל אדם הגון שראוי לאמון...

רכלנים עונים אפילו טוענים שמאדאם קוואקצ'ובה אוהזת בשתי הדתות כי היא מושפעת מוואסיל אלכסנדרוביץ'. חורצי הלשון החריפים מוסיפים ואומרים שהיא לגמרי לא אדישה כלפיו, במיוחד מאז מות בעלה... את זה אומרים אויבים

חומדרילצון. למען האמת, היא הכניסה לדירתה דיירים אדוקים שאין להם רישיון מגורים רק אחרי שקיבלה את הסכמתו המלאה של ואסיל אלכסנדרוביץ'. ברור, שבלי יחסו האוהד של סוכן הבית הנאמן ושיתופו המלא ב"פשע" זה, לא ניתן לבצע את הדבר מאימת המשטרה. ואכן, הוא שיתף פעולה עם הגברת. כל אדם דתי היה קרוב ללב, עד שהיה מוכן לסלוח על כך שהדיירים היהודים מתפללים לעילוי נשמת המתחרה שלו – בעלה של קְנוּאָסְנָצוּבָה, אַנְשֶׁל קוֹלֶק. הרכלנים יודעים לספר שוואסיל אלכסנדרוביץ' קינא במנוח כשעוד היה בחיים, וכעת אינו יכול לסלוח לו על כך שקְנוּאָסְנָצוּבָה עדיין קשורה אליו, אפילו אחרי מותו...

כל אחד יכול לתאר לעצמו איזה רושם עשתה פרשת אסתר-הודל על ואסיל אלכסנדרוביץ'. אחרי ששמע את הסיפור מפי דבורה-לאה, הוא הוציא את הממחטה הצבעונית שלו מן הכיס האחורי של מעילו, קינח היטב את אפו האדום, מחה את הדמעות מעיניו, ואמר בניגון בכיני:

"שדבר כזה יקרה ברוסיה הקדושה שלנו? איך אפשר לעשות כך לאדם שמבקש לשמור על מצוות דתו? לא, אני חייב לספר את זה ליושב הראש אָקִים מקסימוביץ' צְפוּקִין, בפעם הבאה שהוא יכבד אותנו בביקורו. אני בטוח שאָקִים מקסימוביץ' צְפוּקִין רם המעלה, האיש הנכבד שיש לו קשרים הדוקים עם החוגים הגבוהים ביותר, ימצא עצה".

אחר כך פנה אל היהודייה הבוכייה ואמר לה בשפתו:

"את, שבי פה איתנו. אנחנו עוד נראה מה אפשר לעשות למענך. יש לנו, תודה לאל, קשרים טובים. אנחנו יכולים לבצע מה שאחרים לא יצליחו לעשות".

אסתר-הודל נרתעה, כי הגוי הערל נגע בה בידו כשפנה אליה. זה מאוד מצא חן בעיני ואסיל אלכסנדרוביץ' החסוד. גברת הבית הוציאה עוד ממחטה מן הכיס, קינחה היטב את האף ואת העיניים הדומעות, הצביעה על ואסיל אלכסנדרוביץ', ואמרה:

"אימא יקרה, נפלת לידיים טובות. הגוי הזה הוא נוצרי אדוק, ויש לו קשרים טובים עם אנשי השררה. לכאן מגיעים כל האנשים הנכבדים ביותר ובעלי משרות רמות. אנחנו נזעזע את פטרבורג. כולם ירתחו מרוב התרגשות. בינתיים שבי כאן ככל שתרצי. תוכלי להשיג אוכל כשר ממסעדה יהודית. יהיה לך מכל טוב. דבר לא יחסר לך. רק שבי במנוחה והתפללי לאלוהים כמצוות דתך".

אסתר-הודל נשאה באדיקות את עיניה, נעצה את מבטה בתקרה והתחילה להתנועע כמו בשעת תפילה:

"זה כוחו של הרבי. רואים בעליל את נפלאות הרבי הקדוש".

היהודי שהביא אותה לכאן גנח ואמר לה בשמץ של קנאה: "הלוואי שגם אני אזכה לישועה! הלוואי שגם לי יעזרו כך..."

אסתר־הודל מיהרה לשבת בפניה ולמלמל בניגון של מגילת איכה: "אשרי האיש...² מאדאם קְוֹאֶסְנָצוּכָה וואסיל אלכסנדרוביץ' שמחו מאוד שאישה דתייה כזו נכנסה לגור במעונם. הם עמדו והביטו בעיניים אפופות חלום חסוד ביהודייה המתנועעת בתפילתה, עד שהודיעו לסוכן הבית שזקוקים לו ב"מוסד"..."

² יש לא מעט אירוניה (ואולי הומור, אם תרצו) בקישור בין בית הזונות ובין מילות הפתיחה של ספר **תהילים**, "אשרי האיש [...] ובמושב לצים לא ישב".

פרק ט"ז: ספוג בדמעות

מירקין לא העלה בדעתו שהפגישה עם האישה מהפרובינציה הרחוקה תעשה עליו רושם כה חזק. ראשית, קרה כאן משהו מופלא: הוא הבין כל מה שאותה יהודייה אמרה. מאין? – כאילו נפתחה בתוכו נימה נסתרת שספגה לתוכה את המילים הלא־מוכנות ומסרה אותן לכל חושי. כעת יש לו אותן.

עד עתה גילה עניין מקצועי בלבד כלפי האירועים הקשים שהובאו בפני הפרקליט. אבל זעקות השבר ששמע היום מפי האם היהודייה עוררו בו יחס אישי כלפי העוולות שהתרחשו סביבו. הן כאילו פגעו בו עצמו. האם האמונה העיוורת שעמדה מאחורי זעקת השבר טלטלה אותו טלטלה עמוקה? במשך השנה שעבד כמתמחה אצל עורך הדין עמד לא פעם נדהם מול אירועים נוראים בחיי היומיום. אבל הפעם היה כאן משהו אחר; תעלומה בת אלפי שנים. הוא נרעש ונחרד כשעמד מול אותו סוד מסתורי לא נתפס, שממשיך להתקיים בעוצמה חיונית בקרב רבים מבני עמו, ועמד נדהם מול אמונה שלא הייתה לו מעולם.

לכן קיבל על עצמו את המשימה לטפל בענייני יהודייה זו ולעזור לה כמיטב יכולתו. כיוון שעברו כמה ימים והיא לא נראתה במשרד, החליט לחפש אותה במקום מגוריה. אולי היא צריכה משהו, כסף או דבר־מה אחר? אולי היא לא יכולה להמשיך להישאר שם? היכן היא? אולי היא כבר יושבת בבית הכלא עד שישלחו אותה לביתה בשיירה של אסירים?

הוא ידע שיש משהו מפוקפק בדירה שיהודייה זו גרה בה, אבל לא ידע מה. היו כמה וכמה עניינים שהסתירו ממנו במשרד. כל אותן תעלומות היו גלויות בפני המתמחה הראשי, יעקב שמואלביץ'. עורך הדין הנכבד היה מסתגר איתו מפעם לפעם בחדר העבודה שלו ודן איתו בעניין זה או אחר. הדירה של קְנוּאֶסְנֶצוּכָה הייתה בוודאי אחת הפרשיות העלומות שהשניים דנו בהן שלא בנוכחות מירקין. הם גם לא דיברו עליה בנסיבות אחרות. אבל מירקין חיפש את כתובתה ורשם אותה לעצמו בחשאי.

באחד הערבים יצא אחרי שעות הקבלה לחפש את היהודייה מהפרובינציה. כשעלה במדרגות המוארות שהובילו אל הדירה של קְנוּאֶסְנֶצוּכָה, שמע צלילים עליונים של פסנתר לא מכוון כראוי, שבקעו מאחורי דלת ה"מוסד" הנעולה. אלה היו צלילים פרוצים של מוזיקה קלה – זמר קברט פופולרי שעורר בו עצבות וגעגועים סתומים.

כשהתקרב אל דלת הדירה של קְוואַסְנְצוֹבְקָה, שמע מירקין ניגון שונה לחלוטין, קולות של לב שבור שהשמיעו פרקי תהילים בנעימה עגומה של מגילת "איכה". הוא נעצר לרגע והקשיב לצלילים המנוגדים שבקעו משתי הדירות השונות, שהיו כה קרובות זו לזו. השלט שהיה מוצמד לדלתות נשא שם זהה, אבל בהבדל קטן: על הדלת שמאתוריה עלה זמר ההוללות היה רשום "המוסד של גברת קְוואַסְנְצוֹבְקָה", ועל הדלת, שמתוכה נשמע ניגון תהילים, נכתב "הדירה של גברת קְוואַסְנְצוֹבְקָה". לרגע נדמה למירקין שהצלילים המנוגדים מתמוזגים זה בזה, כאילו רצו להשלים זה את זה וליצור הרמוניה אחת...

לא היה קל להיכנס אל הדירה. מירקין נאלץ להמתין עד שגברת קְוואַסְנְצוֹבְקָה תצא מחדר השינה כדי שיוכל להתייצב בפניה ולהציג את עצמו. לבסוף, כשנכנס פנימה, פגש שתי נשים או שלוש, וכמה יהודים מודאגים שישבו איש-איש בפנתו. אחדים ישבו ליד השולחן, אחרים – על ספסל שניצב ליד כוננית שעליה עמדו שני פמוטות עם נרות דולקים. כל אחד מהנוכחים בחדר התנועע על ספר תהילים, וקרא את המזמורים בלב שבור. התברר שעם כניסתה של היהודייה החדשה אל בית קְוואַסְנְצוֹבְקָה, נהפכה הדירה לבית מדרש קטן: הרבי שלה הורה לה לומר כל יום כמה פרקי תהילים, ולחזור עליהם שלושים ושבע פעמים. הוא הבטיח לה שאם תקיים את הוראותיו במשך שהותה בפטרבורג, זו תהיה סגולה שוודאי תעזור לה. הדיירים האחרים הלכו בעקבותיה בדבקות. כולם היו שטופים באמירת תהילים, וכך התנהל מרוץ של אמירת תהילים בביתה של גברת קְוואַסְנְצוֹבְקָה. מרוץ זה לא נמדד במיילים, אלא בוורסטאות! מי יפיק יותר וירסטאות של פרקי תהילים ביום...

הדיירים, כמו חולים מאושפזים שמקנאים במי שהרופא מקדיש לו תשומת לב מיוחדת, קינאו באישה האדוקה מהעיירה הנידחת בפולין שזכתה להתעניינות רבה. כעת, כשראו את המתמחה של הפרקליט נכנס לדירה ושואל על אותה יהודייה, עבר ביניהם מלמול של מורת רוח.

באחת הפינות ישבה אישה לבושה שחורים, ששערות ראשה גלויות ותסרוקתה פרועה במקצת. פניה היו מלאים חיוניות נמרצת ועיניה בורקות. הקמטים שעל מצחה הנמוך לא המעיטו את הרושם הנאה של אפה החטוב, פיה וסנטרה. האישה קמה וקראה:

"תראו נא, תראו, איזה כבוד הם נותנים ליהודייה הזו! כולם, מעורך הדין הנכבד עד אחרון האורחים של גברת קְוואַסְנְצוֹבְקָה! אפשר לחשוב שהיא האם היחידה שיש לה בן. גם אני אחבוש מצנפת לראשי. אולי בזכות זה הם יתעניינו בגורלו של בני!"

"בכל זאת, היא שונה. הרי יש לה בן למדן, והוא כלוא בגלל ששמר על יהדותו!"

ניסתה אישה אחרת להרגיע אותה.

"גם הבן שלי למדן לא קטן. הוא בן עשרים ואחת, תלמיד המחלקה השלישית באוניברסיטה. הוא יודע שפות ברמה שרק שניים-שלושה אנשים בעולם הגיעו אליה.

¹ וירסטטה (מידת אורך שהייתה נהוגה ברוסיה הצארית ובוטלה ב-1918) היא קצת יותר מקילומטר.

כל הפרופסורים מהללים אותו. הנה, יש לי כאן מכתב מהפרופסורים שלו! מה, רק דגירה על ספסלי בית המדרש היא למדנות? לימוד אחר הוא חסר ערך בעיניכם? לקחו אילן רענן וכתרו את ידיו!"

"מה היא משווה את עצמה אל ההיא? לאישה זו יש בן רב, והוא כלוא מפני ששמר על יהדותו!"

"גם הבן שלי רב, וגם הוא נאסר בגלל יהדותו. אלא מה, הוא גנב ממישהו או רצח מישהו?"

"מי אמר לו להתמסר ל'עניינים ההם'?"

"העניינים ההם' טובים ומועילים כמו סירוב לאכול בשר חזיר. האמינו לי, ואולי עוד יותר! הם יביאו יותר תועלת לעולם. אני לא מתביישת כלל ב'פשע' של בני. הלוואי שלכל האימהות יהיו בנים 'פושעים' כמוהו! אילו זה היה כך, היינו מזמן נראים אחרת", קראה האישה.

היא התרחקה מהנשים האחרות שישבו באותה פינה וניגשה אל מירקין, שעמד ליד היהודייה עם השביס ושאל אותה משהו.

"אמור לי בבקשה, אדוני המתמחה, כמה זמן עוד אשב בבית הטמא הזה ואשמע את אמירת התהילים שלהם? השארתי בביתי משפחה עם ילדים ובאתי לכאן כדי להציל את בני. האם תהיה מוכן לעשות משהו למעני? כן או לא? אמור לי. שם, אצלכם במשרד, לא נותנים להתקרב אליכם."

"שקט, שקט! מה את מדברת בקול?! היא עוד תשמע אותך!" היהודייה השנייה הצביעה לכיוון הדלת של חדר השינה.

"שתשמע! אני כבר לא פוחדת מאף אחד. מה יוצא לי מאמירת התהילים שלכם? הרי היא נוזלת ומתנקזת תחת המיטות שלהן..." והאישה הצביעה לכיוון "המוסד של קְוֹאֶסְצ'וֹכָה".

מירקין הכיר אותה. זו הייתה גברת הורוביץ מוורשה. היא שוהה כאן כבר חודשיים בקשר לבעיה של בנה, סטודנט במחלקה לפילולוגיה, שהואשם בהשתייכות לארגון סוציאליסטי פולני שביקש "להפיל את סדרי השלטון הקיים". בלשים ערכו חיפוש בחדרו, ומצאו ארכיון פרסומים שלם של מפלגתו, כתובים בשפה לא מובנת. "הנניירות של בנך נמצאים אצל פרופסור ממכון הלימוד שלו. הרשימות שלו כתובות בשפה קופטית עתיקה. בכל רוסיה יש רק אנשים ספורים שמבינים את השפה הזאת. אי אפשר לעשות דבר עד שהפרופסור ימסור את תרגום הכתבים האלה", ענה לה מירקין.

תשובתו לא צפנה תקוות גדולות, אבל עוררה גאווה בלבה של גברת הורוביץ. ניצוץ התלקח בעיניה היפות, הגדולות ומלאות החיים, וחיך קל של שביעות רצון עלה על שפתיה הנאות:

"ואנשים חושבים שיש כאן רק אימא אחת... שבכל העולם יש אימא אחת שיש לה בן למדן..."

אבל לפני שסיימה את המשפט, התחלפה ארשת שביעות הרצון בהעויה של כאב. עיניה הוצפו דמעות, והיא אמרה כאילו לעצמה: "עלה לנו בבריאות עד שזכינו לראות אותו מסיים את חוק לימודיו בגימנסיה; עד שהצלחנו לשלם את שכר הלימוד, לרכוש עבורו מדים, ספרים... בעלי הוא מורה עני. יש לו בית ספר לילדי עניים. לילות שלמים לא הצלחנו לישון עד שזכינו לראות אותו מסיים את לימודיו. הלחם החמיץ לנו בקרביים עד שהצלחנו להכניס אותו לאוניברסיטה. הפכנו עולמות... והנה, לפתע לקחו אותו והגלו אותו. אנחנו אפילו לא יודעים לאן התגלגלו עצמותיו!"

"הוא לא היה צריך להתעסק ב'אותם עניינים'. מי הכריח אותו?" – התרתח יהודי אחד, שער עתה היה שקוע באמירת תהלים. הוא סימן את פרק התהילים שהגיע אליו וקרא בזעם, "ברבים כאלה מתאימים לבני עשירים. איך בחורים עניים מגיעים לזה? אדם עני חייב לשתוק. לראות, לשמוע, ולשתוק... הבחור גמר ללמוד בגימנסיה, נכנס לאוניברסיטה. כל אחד היה מאחל את זה לעצמו. מה עוד תרצה, יהודי מצורע? כל הצרות באות בגללם. מה זה העסק שלך?"

"אוי ואבוי! למרוד בשלטונות!" לחייה של היהודייה מהעיריה הנידחת בפולין התכווצו כשנודע לה כמה דברים אמורים.

אמו של הסטודנט, גברת הורוביץ, זינקה לפתע. שערות ראשה סמרו. שני תלתלים שגלשו אל מצחה התנופפו. ניצוץ הזעם שיקף בעיניה הבהיל את הנוכחים. הם חמקו ממבטה והתיישבו במקומם. שיניה הקטנות של האישה נשכו לרגע את שפה העליונה, מה שהאריך את סנטרה. חזה המוצק התרחב, שדיה בלטו מתוך חולצתה השחורה, והיא קראה:

"למי שייכים 'הדברים האלה', לעשירים? להם טוב גם ככה. אוי, כמה טוב להם! מה חסר להם? הם יכולים לגור בפטרבורג, לסחור במה שהם רוצים. הם משיגים הכול בלי שום קושי! לא, זה עסקם של העניים! אני גאה בכך שבני מתעסק ב'דברים האלה'. אילו היה שואל אותי, הייתי אומרת לו להתמסר ל'דברים האלה'. אם העולם יהיה כפי שהוא כעת, מוטב שיהרס. אני לא פוחדת. שיאסרו גם אותי!"

"נו, הרי יש לך בדיק מה שאת רוצה!"

"אכן, יש לי מה שאני רוצה!" קראה האישה בגאווה והפנתה את גבה לאחור.

מי יודע איך העניין היה מסתיים אלמלא נפתחה דלת חדר השינה, וגברת קְוֹאֶסְצ'וֹבָה הופיעה בפתח בשמלה ובסינר מאריג נוקשה, שנראו כאילו הם עשויים עור. צרור מפתחות גדול היה קשור לרצועת הסינר. אלה היו המפתחות של פינות סתר בביתה הגדול, והם קרקשו בקול וליוו כל צעד שלה בצליל חד. הגברת עמדה בפתח חדרה, עיני העכבר הקטנות שלה, השקועות במעמקי פניה הדשנים, סקרו בדקדקנות את כל הדיירים, והיא העירה בקול בוטח ובחיוך נינוח:

"חשבת שאנשים שתקועים בצרות צרורות מתמסרים לתפילה. והנה, הם רק מתקוטטים".

הדיירים השתתקו. כל אחד חזר אל הפינה שלו. רק היהודי שהתווכח עם אמו של הסטודנט ענה בחיך רך:
"אה, מה מתקוטטים, מי מתקוטט? המתמחה של הפרקליט הגיע, ואנחנו שופכים בפניו את הלב".
קוואקצוּבָּה לא אמרה מילה, ונעלה מאחוריה את דלת חדר השינה. כל הדיירים השתתקו.

פרק י"ז: תפילה בשעת לילה

כל אותו זמן ישב יהודי אחד ליד החלון. נדמה שהוא לא ער לסצנה המתחוללת סביבו, ואינו שומע דבר ממה שנאמר בחדר. הוא לא אמר פרקי תהילים ולא החזיק שום ספר בידו. האיש ישב שקט ומהורהר. הוא השעין את ראשו הגדול עם הזקן הארוך על כף ידו הענקית והביט החוצה אל תוך הלילה. המידות הענקיות של גופו ושתיקתו המזורה עוררו את סקרנותו של מירקין. היהודי הזה היה כל כך שקוע בעצמו, עד שנדמה שאינו נמצא בחדר. הוא הסיט את המגבעת הליטאית הקטנה אל קצה מצחו הגדול, כיסה את פניו בוקנו הרחב ועצם את עיניו. נדמה שהוא מביט אל תוככי נפשו.

אחרי שנוכח לדעת שליהודייה שהתעניין בה לא חסר דבר, ואחרי שהאזין לוויכוח שפרץ בין הדיירים, עזב מירקין את החדר. היהודי הזר קם ממקומו והלך בעקבותיו. הוא עצר את מירקין על המדרגות המוארות, המוצפות קולות רועמים של שירי קברט וצלילי פסנתר לא־מכוון שבקעו מן ה"מוסד". ממדי גופו העצום, הפנים הגדולים, הזקן הארוך והידיים הגמלוניות היו מפחידים. מירקין נראה לעומתו כמו ילד שעומד מול גבר מגודל.

האיש הציג את עצמו בקול מתכתי רם: "ראש הקהל בעיירה טולֶקְסֶין, משה־ברוך חוקֶקְקין".

מירקין הנדהם עמד בלי לומר מילה.

היהודי ביקש מידע על הבעיה שלו. הוא הגיע לכאן מעיירה קטנה בסביבות וילנה כדי לפעול בשליחות הקהילה שלו. מעמדה של העיירה הוסב במפתיע למעמד של כפר חקלאי, והיהודים הצטוו לעזוב את בתיהם.¹ האיש התדפק על דלתות ביתם של כל השתדלנים בפטרבורג, וכעת נמסר עניינה של הקהילה לידיו של עורך הדין הידוע. מירקין לא יכול היה לתת לו תשובה ברורה, כי לא היה בקיא בתיק שלו. לכן ענה בהבטחה סתמית: "עושים כל מה שאפשר לעשות".

היהודי הקשיב בכובד ראש ובשתיקה עמוקה. אבל כשמירקין יצא אל הרחוב, הוא המשיך ללכת בצדו, שקוע בשתיקתו. מירקין התפלא ושאל אם גם הוא הולך אל כיכר איסאקובסקי.

¹ גזירות "תחום המושב" התירו ליהודים לגור בכפרים רק בתנאי שהם עובדי אדמה. יהודי ה"שטעטל" לא היו איכרים, ולכן נאסר עליהם להמשיך לגור במקום.

“אני יכול ללכת גם לכיכר איסאקובסקי. מה זה קִשְנָה?” ענה היהודי כמי שמדבר אל עצמו, והמשיך ללכת בשתיקה לצד מירקין.

מירקין התכוון תחילה לשכור כרכרה. אבל היהודי הזה עורר בו עניין, ולכן החליט ללכת ברגל.

“אין לי מה לעשות כאן”, אמר היהודי, כאילו לעצמו, “אני כבר נמצא כאן קרוב לחודש, ועדיין לא התעטפתי בטלית ולא הנחתי תפילין בעיר הזאת.”

“מדוע?” שאל מירקין.

“הרי לא אתפלל במקום תמא”, הסביר היהודי ברוסית.

מירקין שתק.

“שבועיים התגלגלתי ברחוב ולא רצייתי לגור שם. הרי אני ראש הקהל בעיירה שלי. יש לי ילדים בוגרים, בנות נשואות. כף רגלי לא דרכה מעולם על סף בית כזה. כעת, לעת זְקֵנָה, אני, ראש הקהל בקהילת טוֹלְסְטֵין, גר בבית כזה...”

היהודי שקע בשתיקה ארוכה, ולבסוף קרא: “במשך שבועיים לא החלפתי כותונת, לא ישנתי במיטה כמו בן אדם. עברתי מביתתה אחד לשני, ישנתי בתחנת רכבת. פעם תפסו אותי, ופדיתי את עצמי בכסף רב. כמה זמן אפשר להמשיך כך? לא יכולתי לשאת את זה יותר. אילו זו הייתה צרה אישית שלי – אילו הפסדתי את רכושי או, חלילה, חיי היו בסכנה, לא הייתי מוכן להישאר אפילו שעה אחת בעיר החוטאת הזו. אבל יש כאן בעיה של עֵדָה שלמה. הקהילה שלחה אותי, את ראש הקהל.”

הוא השתתק, כאילו בלע משהו והוא ממתין עד שיצליח לעכל אותו. אחר כך שב וקרא:

“אבל איך אפשר להתפלל לאלוהים בבית כזה? הרי זה חילול השם. הקדושה נוטפת ומתגלגלת לשם, אליהן... האישה הזאת, גברת הורוביץ מוורשה, צודקת...”

הוא חזר והשתתק.

“אבל מה יש כאן לבכות ולהתלונן על צרות אישיות, שלא נדע? איזה ערך יש לאדם, אם הם העזו להעמיד את אלוהים לדין? שנים עשר גויים ישפטו את אלוהי היהודים בבית הדין בקייב.”

הוא התכוון למשפט בייליס,² העומד להיערך בקרוב.

הפעם שקע היהודי בשתיקה ממושכת יותר. הלילה היה אפל וקודר. אף לא כוכב אחד נראה ברקיע. חשיכה עמוקה וכבדה ירדה מלמעלה. נורות הפנסים והאורות שבקעו מהחנויות זהרו כלהבה יוקדת והאירו את קטעי הדרך שבקרבתם. אבל החלל מסביב היה שקוע באפלה כבדה. צלליות הבתים הענקיים בקעו מתוך חשכת הלילה

² מנחם מנדל בייליס היה קורבן של עלילת דם אנטישמית: האשימו אותו ברצח נער אוקראיני כדי להשתמש בדמו לאפיית מצות לפסח. משפטו נערך בקייב על רקע הסתה פרועה נגד היהודים, אבל בייליס זופה מחוסר הוכחות לאשמתו. רק אחרי מהפכת 1917 התברר שהנער נרצח על רקע פלילי. הרוצח ריוחמי הרצח נתפסו, ובית הדין הסובייטי גזר את דינם למוות.

והזדקרו במלוא עוצמתם על רקע העלטה המרחפת מסביב. הם לא נראו כמו בתי מגורים, אלא כצללים עצומים של ישויות לא נראות שנמצאות אישם באוויר.

שניהם הגיעו לכיכר איסאקובסקי הרחבה והמוזרה, ואברו כמו שתי טיפות בתוך ים האופל שבלע את הכיכר הגדולה. מבנה הכנסייה הענקית, העשוי פלדה ואבן גרניט, השתרע על פני הכיכר. נדמה שהלילה הרובץ כעת על הכיכר עשוי גרניט ופלדה, ואי אפשר לחצות אותו. אפילו ניצוץ קטן לא ניכר על פני הכיכר. רק מחלונות אחד הבתים – בית רחב וגדול ממדים שעמד בצד הרחוב – נשפך החוצה אור חגיגי.

“היום יש ישיבה של מועצת השרים”, אמר מירקין והביט בחלונות המוארים.

“היום יש ישיבה של מועצת השרים”, חזר אחריו היהודי כהד.

משום־מה, מירקין לא הרגיש נוח בחברת אותו יהודי, ואמר:

“אני הולך אל גשר טרויצקי. ואתה?”

“גם אני הולך לשם. אל ארמון החורף”³.

“מה יש לך לעשות בארמון החורף?” תהה מירקין.

“שום דבר. סתם כך... כל ערב, לפני שאני שוכב לישון, אני הולך לארמון החורף”.

“לארמון החורף? לשם מה?”

“לשם מה, אתה שואל? אני הולך להתפלל שם”, ענה היהודי.

מירקין נדהם, אבל שתק. גם האיש שליווה אותו שתק. וכך הלכו שניהם ושתקו. הכיכר שהשתרעה לפני ארמון הצאר הייתה טבולה באפלה, חשוכה יותר מכיכר איסאקובסקי. הבתים החשוכים של המיניסטריונים השונים שהקיפו את הכיכר נבלעו בתוך הלילה. רק באמצע הכיכר הבהבו ארבעה פנסים שהקיפו את האנדרטה לזכר הצאר ניקולאי הראשון במאמץ להיאבק בחשכת הלילה שביקשה לבלוע את אורם. הלילה העז למתוח את טלפיו לכיוון הארמון הקיסרי הגדול, שעמד כמו בית מתים שהושלך אל תוך החשיכה. רק מאחד החלונות בגובהי הארמון בקע והתנוצץ אור בודד. נדמה שהאור הזה לא בוקע מהחלון הגבוה, אלא תלוי ומרחף אישם באוויר. רוח התחילה לנשב מכיוון הגדה החשופה של הנהר והניפה את שולי המעילים והכובעים של ההולכים. היהודי נעצר באמצע הכיכר והרים את ידו, כאילו רצה לשמור על כובעו שלא יעוף. גם מירקין נעצר. פתאום ראה שהיהודי נושא את ראשו ומניף למעלה את ידיו הארוכות, שנראו בחשיכה ארוכות יותר מתמיד. למירקין נדמה שהאיש נושא כפיו לאנשהו, אל עולמות נסתרים. פתאום כיוון היהודי את ידו הארוכה אל הארמון, הצביע אל האור המנצנץ בחלון הגבוה וקרא בקול מתכתי אדיר שלא בקע מגרונו, אלא ממעמקים עלומים:

³ השניים צועדים בדרך המובילה אל לב פטרבורג המלכותית: ארמון החורף (ה"ארמיטאז"). פירוט האתרים המוזכרים כאן מצוי במדריכי טיולים. לענייננו, משמעות מסלול הצעידה המפורט כאן תתגלה בסוף הפרק.

”שפוך חמתך על הגויים אשר לא ידעוך ועל העמים אשר ינאצו את שמך. הרוס את הבית הזה, ואל תשאיר בו אבן על אבן, כפי שעשית לממלכות אשור ובבל!”
”מה זה?” שאל מירקין המבוהל ותפס בידו של האיש.
”זו התפילה שלי לאלוהים”, ענה היהודי ונעלם בתוך חשכת הלילה האפל.
מירקין נותר לבדו, תוהה ומבוהל.

פרק י"ח: במסעדה "דאנאן"

גבריאלי חיימוביץ' ערך סעודה משפחתית לכבוד נינוטשקה, הכלה של בנו, והוריה. הארוחה החגיגית התקיימה במסעדה "דאנאן" שברחוב מוֹרְסְקָאָיָה, והשתתפו בה רק קרובי משפחה: הפרקליט הידוע ואשתו, הכלה והחתן, וכמובן – גבריאלי חיימוביץ' עצמו. כן, עוד אחד: נחום גריגורוביץ', בן הדוד של אולגה מיכאילובנה, ה"צל" הצמוד אליה תמיד. מובן מאילו שבת הזוג של גבריאלי חיימוביץ' לא השתתפה באירוע. היא עצמה יזמה סידור נאות, ונסעה לכמה ימים לְגֵאָטְשִׁינְה¹ כדי להתארח אצל חברתה עד תום החגיגות המשפחתיות שנערכו לכבוד האירוסין. כך לא תפריע לאיש מבני המשפחה. הארוחה נערכה אחרי הצגת האופרה "פאוסט", שבה שמעו המוזמנים את זמר הבס הנודע שְלֵיאָפִין בתפקיד מפיסטו וראו את רקדנית הבלט קְרֶסְבִּינְה², הכוכב העולה בפטרבורג. בתא היציע שנשכר עבור המשפחה היה גם מישה, אחיה של הכלה. אבל האב לא הסכים בשום פנים ואופן לצרף את הבן הצעיר לאירוע במסעדה, כי ביקש למנוע איזשהו קושי שעלול להיווצר סמוך לסיום לימודיו של מִיֶּשְׁנֶקָה בגימנסיה. מה יהיה, חשש האב, אם מישהו יזהה שם את הצעיר במדי הגימנסיה? איך שלא יהיה, האב היה מודאג בגלל הציונים הגרועים שבנו קיבל במתמטיקה.

הגברים עיטרו את דש הפראק החגיגי בסמלי האוניברסיטה שלמדו בה, וגבריאלי חיימוביץ' ענד כתמיד את אות הכבוד "אנה הקדושה" מן הדרגה השלישית, שקיבל הודות לתרומתו להקמת מסילת הברזל האסיאתית.

ארוחה הוגשה בחדר פרטי לכבוד אופייה המשפחתי וגם בגלל הלך-הרוח האנטישמי ששרר בעיר הבירה והתגבר בזמן האחרון בהקשר למשפט בייליס שעמד להתקיים בקרוב. (את המשפט הזה אסור היה להזכיר בנוכחות עורך הדין, מפני שתפקיד הסגור לא נמסר לו אלא למתחרה שלו). החבורה התכנסה סביב שולחן עגול, ערוך בהידור חגיגי, שניצב באולם גדול, שטוף אור חשמל בהיר שזרם מכל זוויות התקרה הגבוהה ומן הקירות. האור ניתז על עמודי השיש הגבוהים בשלל צבעי הקשת שהתנוצצו בנברשות הברזל ובזוהר החם של עיטורי הברונזה המוזהבים.

¹ עיר קטנה בפלך פטרבורג.

² פידור שְלֵיאָפִין (1873-1938) נחשב גדול זמרי הבס מאז תחילת המאה ה-20. על קרסבינה ראו לעיל, הערה 2 בעמ' 24.

האורחים התיישבו ליד השולחן המכוסה פרחים. מאחורי הכיסא של כל אחד מהם ניצב מלצר במדים צחים ושירת את אורחו הנכבד בתנועות קלילות ולא מורגשות.

המזון המשובח היה עשיר, כנהוג ברוסיה: צדפות מובחרות שהובאו מפורטוגל בקרונות קירור מיוחדים, קוויאר רוסי, שמפניה צרפתית. המלצרים התרוצצו הלך ושוב והראו לאורחים את מזונם כדי לעורר את תאבונם: דגי שֶמֶךְ חלקלקים ומבחקים, שפרפרו עדיין ברשת, אוצרים בקשקשיהם הכחולים והלחים את סוד האגמים שדגו אותם בהם; כלובי עופות בעלי נוצות מבהיקות שציצו בצפצוף מעורר רחמים; ירקות טריים בשלל צבעים משמח-עין.

השיחה ליד השולחן התנהלה בכבודת. המתנתנים כמעט שלא הכירו זה את זה. אמה של הכלה ובתה מצאו חן בעיני גבריאל חיימוביץ' ממבט ראשון: אולגה מיכאילובנה בהתנהגותה המאופקת, ונינוטשקה שכבשה את לבו בחיוניות המלככת שלה. אבל הקרירות המסויגת של עורך הדין פגעה במקצת במירקין הזקן. סלומון אוסיפוביץ' לא שכח מעולם להקפיד על גינוני כבוד. הוא, כמו אחרים שנהנים מן הזיו של התהילה, האמין שכולם חייבים לכבד אותו, וציפה לאותות הערכה והערצה מצד כל מכה חדש, יהיה מי שיהיה. אבל גם גבריאל חיימוביץ' לא חשב שהוא סתם מישהו פחות ערך, וכך נוצרה אווירה קרירה שהכבידה על שטף השיחה.

בעצם, לא היה צורך בדיבורים יתירים. השמפניה המשובחת והמוזיקה המרגינה של להקת המנגנים מרומניה השרו אווירה טובה ונינוחה. גם נינוטשקה עזרה בחיוניות הסוערת של אופייה ובכישורונה לקשר בין אנשים ולעורר בהם מצב רוח ידידותי. היא ישבה בין אביה וחמיה לעתיד, ומפעם לפעם שילבה את ידיה החשופות בזרועותיהם – פעם בזרוע האחד ופעם בזרוע האחר, כאילו חיורה אחריהם לסירוגין. בזכות מחוות אלה עלה מפעם לפעם חיוך על שפתי שניהם.

בתנוכי אוזניה התנוצצו שני יהלומים גדולים כאגוז – יהלומים טהורים בגוון תכלכלי-לבנבן, שגבריאל חיימוביץ' הודרו לקנות לה אצל "פֶרְזֶשֶׁה", התכשיטן המפורסם ביותר בפטרבורג. יהלומים אלה היו מיועדים לאהובתו של אחד הנסיכים הגדולים ביותר, אבל מירקין הזקן הוסיף על המחיר ורכש אותם עבור נינה. היהלומים נשלחו אליה לפני היציאה לתאטרון, ארוזים בתוך צרור גדול של סיגליות. אוהו! גבריאל חיימוביץ' ידע איך קונים לב של אישה... על צווארה החשוף של נינה, צוואר ארוך וענוג, הייתה מחרות פנינים מזרחיות שאמו המנוחה של זאכארי הועידה לזו שתהיה כלתו. אבל תלתליה השחורים ועורה השחום הבהיקו יותר מהיהלומים ומהפנינים. גופה השזוף היה יצוק כאבך-חן יקרה בתוך שמלת הקטיפה בצבע הענבר וקישוט התחרה השחורה שעיטרו אותה...

השיחה התגלגלה ועברה לשאלת המגורים של הזוג הצעיר: מיקומו של הבניין ואופיו, מימון רכישת הדירה והריהוט. מובן מאליו שהנושא השני לא הוזכר בפירוש, אף שכולם ידעו כמה מדובר. בן הדוד, נחום גריגורוביץ', היה הדובר הראשי בשיחה זו. הבעיה העיקרית היכן עדיף לגור: בבניין מודרני עם כל אמצעי הנוחות החדשים שהוקם לאחרונה ברובע יוקרתי חדש, או בבניין ישן ברובע אריסטוקרטי מסורתי,

אחד מאלה שתוכננו על ידי הארכיטקט המהולל קווארְנְגָה. גם ברובע מיוחד אחר יש בתים עתיקים ויפים, שאפשר לרכוש במחיר נוח. מובן מאליו, שצריך לשפץ את הדירה הישנה ולצייד אותה בכל אביזרי הנוחות המודרניים בעזרת ארכיטקט מוכשר, שיידע להתקין בה הסקה מרכזית ומעלית פרטית. ה"אנגלי" המליץ, כמובן, על ריהוט עתיק בסגנון "אמפייר אלכסנדרני" רוסי או בסגנון לואי הארבעה-עשר הצרפתי. הרי הוא "מבין" גדול בעניינים אלה, ומכיר את החנויות לממכר רהיטים עתיקים בפטרבורג. לדעתו, אפשר להשיג שם מציאות מצוינות, והוא מוכן לעזור ברכישתן.

"בבניין כזה משוטטות בלילות דודות מתות... הן מתיישבות על הכורסאות הישנות שעומדות בפנינו, היכן שהיו רגילות לפטפט ולרכל. לפעמים הן יוצאות מן הקבר ובאות כדי לחפש שם את עקבות החטאים שלהן ומכתבי האהבה ששכחו במגירות של הארונות הישנים", התלוצצה נינוטשקה. היא הייתה במצב רוח משועשע במיוחד...

"את לפעמים מרושעת במיוחד, נינוטשקה", קראה אולגה מיכאילובנה בחיוך כבוש שהאיר את עיניה היפות, "לעתים קרובות אני תוהה מאין זה הגיע אלייך..."
 "לא, אימא'לה, אני מתכוונת ברצינות. ייתכן שזה מאוד רומנטי לחיות באווירה אלכסנדרנית של פטרבורג הישנה, כמו 'פיק דאם'.³ אבל לנו יש אורח חיים ותפיסת עולם משלנו, ואנחנו לא צריכים להעלות רוחות רפאים מקברן. מה דעתך, אבא'לה?"
 נינה הושיטה את ידה הימנית אל אביה, והפנתה את פניה הערניים אל גבריאל חיימוביץ', "בשם אלוהים, אני פוחדת מהשדים והרוחות ששוכנים בתוכי... שכה אחיה... אז מה, אני צריכה בית עם רוחות רפאים?"

"אל תפחד, נינה סולומונובנה, אנחנו נעזור לך לגרש את כל השדים והרוחות – גם מהבית וגם ממך עצמך..." מירקין הזקן נשק את ידה.

כדי לפייס את ה"אנגלי", קרא אליו עורך הדין המפורסם מן הצד השני של השולחן:

"נו, מה אפשר לעשות, נחום גריגורוביץ'? הדור של ימינו חדש לגמרי... אין בו שמץ של רומנטיקה. ריאליזם יבש. לא כמונו..."

"נכון", אמר נחום גריגורוביץ' הזקן, חצי בגניחה חצי בבידה, ובתוך כך הביט בעיניה היפות של אולגה מיכאילובנה.

אולגה מיכאילובנה, שישבה מול גבריאל חיימוביץ', תפסה בתנועה גנדרנית תלת סורר שגלש על מצחה, החזירה אותו למקומו וקראה: "בכל זאת, אני לא מקנאה בהם, בבני הדור החדש!"

"לא נורא, נחום", חייכה אל נחום גריגורוביץ', "אנחנו נישאר נאמנים לדור שלנו".

³ "פיק דאם" (מלכה-עלה בקלפים) הוא סיפור ידוע של פושקין, שבעקבותיו חוברת אופרה מפורסמת של צ'ייקובסקי. הליברית של האופרה מציג סיפור רווי אווירה דמונית על אהבה בלתי אפשרית. כאן הכוונה לעולם ישן שאבד עליו הכלה.

המלצרים בלבוש הלבן נעו סביב האורחים בשקט והגישו בתנועות כמעט לא נראות את דגי השָׁקֶךְ, שפרפרו ברשת אך לפני כמה דקות. גבריאל חיימוביץ' העלה נתח לבן של בשר דג על קצה המזלג, הצביע בידו השנייה על בנו ואמר: "הוא שייך עדיין לדור הקודם".

"אמור זאת פעם נוספת, גבריאל חיימוביץ'", ביקשה נינוטשקה, "אני כבר הודעתו זאת לאדוני החדש. אני לא יודעת איך אוכל להסתדר איתו. אחת מן השתיים – או שהוא יתאים את עצמו אל בני דורי, או שאני אתאים עצמי אליו, מה שקשה לי להאמין".

"לא נורא. אנחנו נצרך אותו ברצון אל הדור שלנו. לא כך, נחום?" אמרה אולגה מיכאילובנה והניחה בגנדרנות את ידה החשופה על כתפו של זאכארי שישב לצדה. שניהם הסמיקו, אבל איש לא הבחין בכך.

זאכארי רכן על צלחתו. הוא לא העז לשאת את מבטו ולהביט מולו, אל הצד השני, שבו ישבו כלתו ואביו. דעתו הייתה נתונה לאולגה מיכאילובנה. הוא היה מאושר כי ישב לידה וחש בקרבתו את תנועות זרועותיה. הוא שתה בצמא את הניחוח המעורר שנדף מהצעף הדק שעל כתפיה, משמלתה וממחשוף החזה שלה, ספג את ריח גופה ושערה, ונשם את כל הווייתה. המבט החטוף ורב המשמעות ששלחה אליו שלא במתכוון לא עורר את יצריו, אלא התדיר בו רוגע וביטחון מלא. הוא לא חש עצמו חוטא בגלל רגשותיו כלפיה. רגש זה עורר בו תחושות מעודנות, נעלות וטובות. הרהורים מוזרים ומחשבות מגוחכות עלו בדעתו – הרהורי בוסר גולמיים, שנמוגו במרחקים עמומים, והוא לא רצה להבהיר אותם... משום־מה, ההתקשרות המוסכמת עם נינוטשקה עוררה בו הרגשת אשמה וחוסר נוחות. לרגע נדמה לו שמהשו לא בסדר בעצם ישיבתו בטרקלין המפואר עם כלתו ועם אביו; משהו לא ראוי, לא טהור. אבל די היה במבט חטוף בגופה התמיר של אולגה מיכאילובנה ובשאיפת ניחוח נשימתה כדי שירגיש שהכול בסדר, וכך צריך להיות.

הרגש שחש כלפי אולגה מיכאילובנה היה דומה לאהבת ילד לאמו; משהו שטיהר ויזכך את תחושת האשם וההסתייגות העמומה שלו מארוסתו...

פרק י"ט: דובדבנים בשלג

אחרי הארוחה הציע גבריאל חיימוביץ' לנסוע אל מועדון הצוענים באחד האיים. עורך הדין התנגד בתוקף: "זה לא בשבילנו, גבריאל חיימוביץ'. זה מתאים רק לצעירים כמוך". אבל נינה התלהבה והתעקשה לבוא. הפרקליט ואשתו חזרו לביתם, ויתר בני החבורה נסעו אל האיים בשתי מגררות שגלשו במהירות על פני משטח הקרח של הנייבה הקפואה.

במגררה הראשונה ישבו נינוטשקה וגבריאל חיימוביץ'. גופו הגדול, העטוף בפרווה רחבה, תפס את כל שטח מושב המגררה, והנערה הקטנה נבלעה בתוכו. העגלון הכיר את נוסעיו ופרץ בדהרה מהירה, כפי שאדם יכול להרשות לעצמו כשהוא מסייע אורחים ממסעדת "דאנאן" ויודע לאן הוא מוביל אותם. המגררה גלשה כחץ מקשת על פני הנהר הקפוא, עד שנעלמה מעיני זאכארי ונחום שישבו במגררה השנייה.

המרוץ המהיר העיף באוויר פתיתי שלג נוצצים כבדולח שהצליפו על פני הנוסעים, אף שהרוח לא נשבה. הלילה היה שקט, הירח האיר, הכוכבים נצצו בשמיים, וגבריאל חיימוביץ' הרגיש כאילו חזר לימי נעוריו. השמפניה ששתה הלהיטה את יצריו, והוא חש איך פתאום מתעוררות בו תאוות חיים ותשוקה מימים עברו... נינוטשקה ישבה צמודה אליו. הוא ספג לקרבו את ניחוח גופה שעלה מתוך הפרווה החמה שעטפה אותה, ולחש באוזנה: "אני מאוד שמח, מאוד מאושר, נינה סולומונובנה, על שהסכמת להיות אשתו של זאכארי, ואני מודה לך על כך".

הבל פיו הקריר צרב את אוזנה. היא הצמידה את פניה החמים אל לחיו הקרה, ואמרה: "גם אני, אבא'לה... הרשה לי לקרוא לך 'אבא'לה', גבריאל חיימוביץ', אני מבקשת ממך..."

"אנחנו נהיה חברים. נכון, נינוטשקה?"

"כן, אבא'לה. כך ולא אחרת, כך ולא אחרת". היא חיבקה את כתפיו הרחבות וידה נגעה בוקן הלחיים שלו. "אני כל כך אוהבת זקן לחיים! מדוע אין לזאכארי זקן כזה? אני אוהבת שגבר נראה גברי, חזק ורחב. אני אכריח את זאכארי לגדל זקן לחיים כמו של אביו".

"כן. הוא עדיין ילד, זאכארישקה. צריך לעורר אותו. הוא טוב לב, חביב, אבל ילד. אני לא יודע מה לעשות איתו".

"כן, אבא'לה. זה מה שאני אומרת. אני לא יודעת מדוע התאהבתי בזאכארישקה. ודאי בגלל הדם שזורם בעורקיו... חשתי בו את אביו... " נינה צחקה והתרפקה על גבריאל חיימוביץ'.

"אני כל כך מאושר. את לא יודעת, ילדה, איזה אושר גרמת לגבר זקן ועוזבו..."
 "איזה מין זקן אתה, אבא'לה? הייתי מאחלת לעצמי שזאכארי יהיה זקן כמוך."
 "כן, ילדתי. זקן ועוזבו. תמיד הייתי בודד. לא היו לנו חיי משפחה. כעת, בזכותך, תהיה לנו משפחה. אוי, כמה השתוקקתי לזה!..."
 "אל תדברי כך, אבא'לה! לא מתאים לך לדבר ככה. אתה כל כך חזק ומוצק, אבא'לה. לך מתאים לדבר אחרת".

"אני מדבר כך מתוך שמחה, בת יקרה, מרוב שמחה... הזקן קירב את ראשה אל חזהו, "מרוב אושר ושמחה".

"נו, אבא'לה, אתה יודע איך נותנים מתנה לגברת. יהלומים חבויים בתוך זר סיגליות... הצעירים צריכים ללמוד ממך, ולא מבני גילם. איזו חוכמה, איזה ניסיון חיים!"

גבריאל הסתיר חצירחיוך בתוך זקנו.

"אה, אבא'לה. אתה ודאי ידעת איך לשבור לנשים רבות את הלב ולסוכב להן את הראש. טוב שלא חייתי בשנים ההן", אמרה, מאיימת עליו באצבעה.

"היו זמנים, ילדה. היו זמנים..." נהם הזקן.

"תצטרך לספר לי הכול, אבא'לה. אצלי אין סודות!"

המגורה נעצרה בלב חורשה מושלגת ועמדה מול פתח "פּוֹנְטֵנְקָה", קברט של צוענים.

"ואיפה הם?" שאלה נינוטשקה, "חשבתי שהם יחד איתנו".

"סוס יודע את מי הוא מוביל", ענה הזקן.

ברגע זה נשמע צלצול הפעמונים של המגורה השנייה שבאה בעקבותיהם.

ב"פּוֹנְטֵנְקָה" הכירו היטב את הזקן. כולם, החל במלצר הזוטר ביותר וכלה בבעל הבית הטטארי, רצו לקראתו ברגע שהבחינו בו. פניו המחוטטים של בעל הבית קרנו משמחה כשיצא מהאולם הסואן, המלא קולות צהלה: "אה, גבריאל חיימוביץ', אבא שלנו! זמן רב לא זכינו לכבוד לראות אותך אצלנו! בואו, היכנסו! הסר את הפרוות! איזה אושר, איזה חג! 'החדר האדום' תפוס כרגע, אבל אנחנו נפנה אותו לכבודך. לך, קוֹלְקָה, סֶלֶק את אלה שיושבים שם. בבקשה מכס, המתינו רגע עד שהעניין יסתדר. לא, לא באולם הגדול, אלא במשרד שלי".

חמישה עשר זוגות ידיים היו מוכנים להסיר את הפרוות מעל האורחים ולשרת אותם. אבל בעליהבית הטטארי לא הניח לאיש להתקרב. הוא רצה לזכות בכבוד.

"נטליה סטפאנובנה עדיין נמצאת כאן? היא עוד לא ברחה?"

"היא עוד כאן, אבא יקר. עוד כאן. איך יכול להיות אחרת? איזו שמחה תהיה כאן!"

האם תרצה שאזמין אותה ואת הלהקה שלה אל החדר שתשבו בו?"

"לא, שהיא תבוא בלעדיהם. גם הרקדנית הלוליינית. רק הרקדנית הלוליינית".

"אכן, אבא יקר. אכן כך. היית צריך לראות איזה מופע האקרובטית הזו הציגה כעת באולם הגדול. כולם יצאו שם מהכלים מרוב התלהבות. היה שם בלגן עצום. העיפו באוויר את המפיות, שכה אחיה. הערב יש כאן קהל מצוין. פקידי שלטון גבוהים. לא פקידונים קטנים שלא יכולים לשלם. גם אנשים מחצר המלכות הגיעו. הנסיך בוריס הודיע שיבוא, הנסיך אַרְבּוּזב והחבורה שלו, ראשי משרד המסחר, בעלי הון רבים. כולם התחרו זה בזה מי יקנה את היהלומים של קוקוֹטְשֶׁקָה כדי לתת לרקדנית. קוקוֹטְשֶׁקָה עשה היום עסק טוב". הטטארי לא הפסיק ללהג.

"עזוב את קוקוֹטְשֶׁקָה ואת האקרובטית שלך. עדיף שתגיש שמפניה על קרח!" קרא מירקין הזקן, "ותברוק אם החדר כבר פנוי".

"איזה שמפניה תרצה, מונופולֶקָה?"

"כמו תמיד".

שני מלצרים מיהרו להכין את ההזמנה, ובתוך כמה דקות הובילו את החבורה אל "החדר האדום" שעדיין היה מלא עשן סיגריות של גברים זרים וריח בושם של נשים זרות. הטטארי נופף במפית שבידו כדי לאווררו.

"אה, גבריאל חיימוביץ', האם אתה זוכר את השנים ההן, כשהתהוללת כאן יחד עם הממונים על מיניסטרוין הרכבות? אה, איזה זמנים! אתה זוכר שציווית להושיב את נטליה סטפאנובנה בתוך אמבטיה מלאה שמפניה מחוממת?... כך ולא אחרת, באמבטיה מלאה שמפניה...". אמר הטטארי כשהוא מכסה את השולחן במפה נקייה.

"מי שאל אותך, טמבל? מה אתה מקשקש בלשון, כשלא משלמים לך על כך?" גער בו גבריאל.

אבל הטטארי הכיר את אורחיו. ככל שצעקו עליו שיסתום את הפה ולא יקשקש בלשונו, כך רצו שיספרו יותר ויותר על מעלליהם.

"או כמו פעם, גבריאל חיימוביץ', כשערכת סעודה לכבוד הרוזן קאַרְמִין, יושב הראש של הוועדה לתכנון מסילת הברזל? ציווית אז שצרפתיות עירומות ישרתו את האורחים...".

"הרי ציווית עליך לשתוק, מבין?!" קרא גבריאל חיימוביץ' בקול שנהג להשמיע באוזני הפקידים הכפופים למרותו, וכולם נשמעו לו. זקן הלחיים הצהבהב־אפרפר שלו סמר, וכך גם גבות עיניו והשערות החלקות משני צדי השביל האמצעי של תסרוקתו.

"אני שומע", ענה הטטארי כמו חייל, והמשיך לעסוק במלאכתו בשתיקה.

"ברוסיה אי־אפשר לעשות דבר עם אנשים פיכחים. צריך תחילה להשקות לשוכרה את בעלי הדבר, ורק אז אפשר לבצע משהו. אם לא תנהג כך, יניחו אבנים בדרכך", הסביר מירקין לאורחיו, כאילו ביקש להתנצל, "מובן מאליו, מפעם לפעם צריך להשתכר יחד איתם... והוא?" – הזקן הצביע על הטטארי – "הוא מספר לכם מעשיות טיפשיות!"

"אה, אבא־לה, אל תתרגז" – גינוטשקה הסירה את הכפפה מידה וליטפה בעדינות את לחיו.

התעוזה שלה הפליאה את זאכארי, אבל אביו חיין והתנצל בפני בעל הבית על הכינוי "טמבל". הטטארי קיבל את ההתנצלות כמחמאה והודה לגבריאל חיימוביץ' בחיין.

בינתיים הביאו המלצרים שמפניה, כוסיות ופירות. הפירות היו מונחים בתיבות מרופדות, כמו תינוקות בעריסה. נשיקת קרני השמש החמימות הבהיקה מתוך הירוק הרענן של האגסים והאדמומית הזוהרת של השזיפים והאפרסקים הנדירים. אבל נינוטשקה, שישבה עם גבריאל חיימוביץ' על ספה נוחה, חיטטה באצבעותיה הדקות בין הפירות וחיפשה משהו. נטלה אגס והניחה אותו; רימון – רחרחה והניחה באדישות.

"מה את רוצה, נינוטשקה?" שאל מירקין הזקן.

"שום דבר. מין חשק טיפשי... אבל לא חשוב..."

"מה מתחשק לך? אמרי, ילדה! בשם אלוהים, אמרי!"

"מתחשק לי דובדבנים. אני לא יודעת למה, אבל כשנסענו ברוח ובשלג על הנגיפה הקפואה, חשבתי על דובדבנים."

גבריאל חיימוביץ' רמו למלצר והורה לו לקרוא לבעל-הבית. הטטארי המחוטט התייצב מיד בנכונות מלאה לשרת את האורח הנכבד, ומירקין שאל:

"אמור נא, זקן, האם אפשר להשיג דובדבנים באיזשהו מקום? תברוק ותראה."

"איראפשר, אבא נכבד. חי אלוהים, זה בלתי אפשרי. שלחתי כבר שלושה מברקים לדרום צרפת בררישה שישלחו אליי דובדבנים, והם ענו שהדובדבנים עוד לא הבשילו בחממות". והטטארי טפח על לוח לבו.

"אתה לא משקר?" גבריאל חיימוביץ' תן אותו בגבות מורמות.

"אבא'לה, איך אתה יכול לדבר ככה? לא כדאי. אסור. די", ניסתה נינוטשקה להרגיע אותו.

"לא, גברתי הנכבדה. גבריאל חיימוביץ' יכול לומר לי כל מה שמתחשק לו" – הטטארי טפח על חזהו – "הוא הכיר אותי כשעוד הייתי נער שליח אצל בעל הבית הקודם. כשבעל הבית הזקן נפטר, גבריאל חיימוביץ' עשה לי טובה גדולה והלווה לי כסף כדי שאוכל לקנות את העסק. הוא קרא לי למשרדו ושאל 'כמה אתה צריך?' 'ככה וככה' – עניתי. 'לך אל הקופה! – אמר. הוא לא הכיר אותי אז, והאמין בי. את הכסף החזרתי לו לאט, במשקאות ובדמי שתייה. הנה, זהו האיש!"

"גם על זה ציויתי עליך לשתוק. שמעת?"

"שמעתי, גבריאל חיימוביץ'."

"ובכל זאת אתה משקר. יש לך דובדבנים."

"רק סלסילה קטנה. תריסר דובדבנים. אולי עשרים. אני שומר אותם בשביל הנסיך הגדול בוריס. הוא הזמין אותם לפני שבוע. 'אתה, שלח טלגרמה למונטהקרולו ותזמין דובדבנים לעשרים ושתיים בחודש. אם לא, אפשר מעליך את העור!' כך הודיעו לי מהארמון באמצעות המוכיר שלו. חשבתי שהצרפתיים ישלחו לפחות תיבה של דובדבנים, והנה, הם שולחים מעט מן המעט, עשרים דובדבנים ארוזים בניירות

והרבה צמר גפן, כמו שעוטפים תינוק כדי שלא יצטנן. 'עוד לא הבשילו בחממות', כתבו לי. אבל אני אתן לך את הדובדבנים האלה. אני יודע שהנסיך יכה אותי. לא נורא, הרי אני חייב לך תודה. הרי אתה הוא גומל החסדים שלי. שתדעו, פנה הטטארי אל הנוכחים, "הוא הלווה לי שלושים אלף רובל כדי שאוכל לקנות את העסק. והוא עוד לא הכיר אותי ממש. הייתי אז נער. אני חייב לו תודה על הכול. הרשה לי, גבריאל חיימוביץ' לנשק את ירך הטובה".

"מספיק, אמרתי לך! לך הבא את הדובדבנים. לגברת הצעירה מתחשק לקבל דובדבנים באמצע החורף". תוך כדי דיבור הוציא גבריאל חיימוביץ' פנקס קטן מתוך כיס החויה, שלף עט זהב קשור לשרשרת השעון שלו, ורשם משהו בלי להביט בבני החבורה.

"ואכארי, אל תשכח לבוא מחר למשרדי לפני שאתה הולך לבית הדין. יש משהו שברצוני לשוחח איתך עליו", אמר לפתע לבנו, לתדהמת הנוכחים.

בעל הבית הטטארי הסתלק בינתיים, והמסובים שתו שמפניה בשתיקה. עברו כעשר דקות, והטטארי חזר. הוא נשא בידיו קערית חרסינה גדולה, מלאה שלג לבן, ועליו מונחים דובדבנים בשרניים, כאילו כדי להכעיס את הטבע ולהתגרות בו. אדמומיות האביב של כל דובדבן צחקה ללובן החורפי.

"אני מודה לך, גבריאל חיימוביץ'", אמר הטטארי והניח את קערית הדובדבנים מול נינוטשקה.

נינוטשקה נטלה דובדבן, שטפה אותו בשלג הלבן, טבלה אותו בכוס השמפניה והניחה אותו בפיו של גבריאל חיימוביץ'. "תטעם, אבא'לה", אמרה. אחר כך החזירה את הקערית לטטארי הנדהם.

"קח ושמור את זה עבור הנסיך. חבל על העור שלך".

"מה קורה לך, נינוטשקה?" שאל מירקין הזקן.

"שום דבר, אבא'לה. קודם התחשק לי. חשבתי שאי אפשר להשיג את זה. ראיתי שאפשר, וכבר לא מתחשק לי". נינה חייכה בעיניה השחורות אל תוך פניו הסמוקים.

"קח את זה!" הורה הזקן לטטארי בקול נזעם.

"אבא'לה, אל תתרגז", אמרה נינוטשקה. היא הניחה את אצבעה הקטנה על פיו והביטה בו בעיניה השחורות. הזקן חיך, והטטארי העז לשאול:

"גבריאל חיימוביץ', האם תרשה לנטשה סטפאנובנה להופיע בפניך? היא מתה לראות אותך".

"טוב". הזקן מתח את המילה.

פרק כ': לילה פטרבורגי

זאכארי ישב ליד ה"אנגלי" בצד השני של השולחן, ושחק. ה"אנגלי" פלט מפעם לפעם מילה אחת או שתיים. אבל זאכארי, כמו להכעיס, לא הוציא מילה מפיו. הוא הביט באביו, וכל הריחוק שהיה ביניהם מאז שנות ילדותו צץ ועלה מחדש. מיהו הגבר רחבהגרום ועבהבשר שיושב מולו עם כלתו – אשתו ואם ילדיו לעתיד? מי האיש עם הלסתות הסמוקות, זקן הלחיים הצהובאפור ועיני התכלת המימיות? שקיות העור המקומטות, התלויות תחת עיני הזקן, היו מוקרות לבנו, והזכירו לו את הקשר ביניהם. אבל עוצמת הגוף עוררה בו הרגשה כאילו יושב מולו אדם זר. מה עשה אדם זה כל הזמן ששהה לבדו בפטרבורג, בלי המשפחה? עם מי התרועע? מי הוא? מי מכיר אותו?

נינוטשקה קלטה מיד מה מתחולל תחת החולצה המגוהצת ומאחורי המצח הגבוה והמבהיק של חתנה, והושיטה אליו את ידה. מתוך שרוול התחרה נחשפה יד צרה ושזופה. אצבעותיה הדקות רטטו בעצבנות מגרה: "בוא, לכאן, זאכארישקה. בוא, שב לידי. הרי לא ראיתי אותך כל הערב". לראשונה מאז התוודעו זה לזה, פנתה אליו בלשון "אתה". אבל מיד נדמה שנבהלה מן המחווה האינטימית הזו, ועברה לדיבור מנומס: "התגעגעתי אל חתני. בוא אליי, אני מבקשת, בוא לשבת כאן על הספה. סלח לי, נחום גריגורוביץ', על כך שתישאר שם לבד".

זאכארי הסמיק מרוב בושה, ועבר לשבת לידה, בצד האחר של אביו. נינוטשקה הייתה במצב רוח מרומם אחרי ששתתה כמה גביעי שמפניה. היא הושיטה את כוסה אל שפתיו של זאכארי. הוא לגם, והיא העבירה את הכוס אל אביו. לבסוף שתתה בעצמה.

"כך... עכשיו אני יודעת איזה מחשבות חולפות בראשכם". נינה חייכה, הניחה את ידה על כתף חתנה, העבירה את אצבעותיה בשערו ופנתה אל אביו: "גבריאיל חיימוביץ', האם ידוע לך שזאכארישקה הוא ידידאמת של אמי? הקשר ביניהם הדוק כל כך, עד שפעמים רבות אני מתחילה לקנא. כן, אני אומרת את זה בגלוי. אני חוששת שזאכארי התאהב תחילה באמי, ורק אחר כך בי. לא כך, זאכארישקה? תגידי את האמת!"

"כן. אני משתוקק לקרבתה של אולגה מיכאילובנה, ואני מכבד אותה מאוד", ענה זאכארי בחיוך.

"אולגה מיכאילובנה היא אישה מעוררת קנאה", אמר האב.

"אבל אני לגמרי לא מקנאה", צחקה נינוטשקה, "להפך, אני ממש מאושרת שאתה, זאכארישקה, אוהב את אמי. זה מקרב בינינו. אפשר לומר שזה יוצר קשר משפחתי, כמו עם נחום גריגורוביץ'. גם נחום גריגורוביץ' מחזר אחרי אימא. לכן אני מאוד מחבבת אותו". היא הושיטה את ידה אל ה"אנגלי". "אני לא יודעת למה, אבל יש לי חולשה אל כל מי שיש לו חולשה כלפי אימא שלי. אני לא יכולה לומר בוודאות אם זו לא הייתה הסיבה לאירוסים שלנו".

דברי נינוטשקה הביכו את הנוכחים. לרגע השתרר שקט. אבל איהנעימות של שתיהן זו נעלמה מיד. ראש קטן עם פנים צרים ומחודדים הופיע בין קפלי הווילון שהיה תלוי בפתח החדר האדום ושאל ברוסית רהוטה: "נינה סולומונובנה, האם מעלתה מרשה לי להיכנס לרגע?"

"האם זה אתה, בוריס אברמוביץ' ? בוא, היכנס !"

יש עכברי כנסייה, עכברי תאטרון, עכברי קברט. הם שונים זה מזה, בהתאם להבדלים במקום המגורים שלהם. עכבר הקברט מתייחד בגדולתו, בנטייתו להלך כחולם במציאות הריאלית. הוא נבדל מן העכברים האחרים בגלל צימאווו ליופי – צמא שאינו רוֹןָה לעולם. בעיניו, כל הסובב בעולם הדל הוא משהו מטופש, המוני וחסר כישרון. כשהוא בוחן את ציפורניו המטופחות, הוא מחפש מילה נעלה שתביא ישועה לְשֵׁוֹת הטרגית שלו: מילה חדשה שתשחרר את העולם ממצבו הנחות. מובן מאליו שזהו עולם של עכברים, והמילה הגואלת היא דרך חדשה באמנות, ביטוי צורני חדש, והוא מעניק משקל חדש לתוכנה. כיוון שעכבר הקברט יכול למצוא בתבניות מופשטות את השיקוי הנאות לנשמתו הצחיחה, הוא מצפה לגאולת העולם באמצעות המחול, שהוא לדעתו הביטוי הנאות לריתמוס החיים של האדם המודרני. אגב, עכבר הקברט מוצא את פרנסתו במחול שמצא אחיזה בטרקליני פטרבורג בזכות מאמריו האסתטיים... אבל כיוון שבשורת המחול הזה עוד לא חוללה את "זעקת הדור", כפי שהתבטא לא פעם, ירד העכבר שלנו לשפל המדרגה: הוא מרבה לשכב במיטה ולעודן את נפשו בספרי קודש יווניים ובתצלומים פורנוגרפיים של ידידים שהצטלמו בביתם בשעת מעשה, או כשבילו בלילות ההוללות בסלון של סופיה ארקאדייבנה, כשהציגו שם מחזות "פרטיים"... מצבו הנחות של עכבר אנין זה מתבטא בעיקר בבילוי מתמשך בקברט "פּוֹנְטֵנְקָה". לילות שלמים עוברים עליו כאן בחיפוש מזור לנשמתו הצחיחה. הוא שואף את ריח הבושם של נשים יפות ושותה שיכר שכברו אותו פה ושם. הוא גם משתעשע בחיזורי־סרק אחרי נערוֹת־ליווי ורקדניות צועניות שעדיין לא שכרו את שירותיהן...

עכבר קברטים זה אינו אלא בוריס אברמוביץ' לוויינשטיין, מבקר המחול הידוע. קלסתר פניו המחודד הציץ בהעוויה של מפיסטו בין קפלי הווילון התלוי על פתח "החדר האדום". בוריס אברמוביץ' התייצב בפני החבורה במלוא קומתו: גבוה, דק וכחוש כמו מוט עץ מהוקצע. הוא לבש מעיל שחור, חזייה שחורה מכופתרת עד הצווארון כמנהגו של כומר פרוטסטנטי – פוזה ייחודית לו – השתחוה בהדרת כבוד

טרקלינית, וציפה בסבלנות שיזמינו אותו לשבת. נינה הושיטה את ידה לעברו, והוא הרכין את פלג גופו העליון כדי לנשק אותה.

"התגעגעתי לחברת בני אדם במדבר סהרה זה, שקרוי פטרבורג. סלחי לי על שחילצתי את נפשי ונמלטתי אלייך. שמעתי מפי סופיה ארקאדייבנה שאת נמצאת כאן. אני מקווה שהאדונים הנכבדים ימחלו לי על החירות שנטלתי לעצמי".

"בוריס אברמוביץ', אנחנו התגעגענו אליך. שב בבקשה. כולם כאן אנשי שלומנו: אבא שלי, גבריאל חיימוביץ', וחתני. את נחום אתה מכיר ממילא. חברתך נחוצה לנו. באת בדיוק ברגע הנכון. אנחנו מושוחחים על נושא שאתה מכיר, ותוכל לתרום לנו מן הידע שלך. אנחנו משתוקקים לשמוע את דברך, מאסטר".

מירקין הזקן זקף את הגבות העבותות שלו למשמע דבריה. ניכר בכיורו שלא מצא חן בעיניו שהיא מצרפת אדם זר לשיחה המשפחתית. אבל נינוטשקה ידעה איך לבלום אותו. היא החליקה באצבעותיה הדקות את קמטי הזעם שנוצרו על מצחו ואמרה: "בוריס אברמוביץ' הוא אחד משלנו. אנחנו יכולים לדבר בנוכחותו בצורה חופשית לגמרי. הרי הוא כל כך חכם... עוד מעט תשמע את דבריו, אבא'לה". כך התכוונה נינוטשקה להנמיך את הצרימה שהסתמנה לרגע, ופעלה בהתאם להוראות החוש הנשי שלה, כמו כשמרופפים את החגורה כשלוחץ על הבטן.

"כולנו סקרנים לשמוע מה יש לך לומר על רגשות משפחתיים, הנושא שאנחנו מדברים עליו. מהי משפחה? הסבר לנו, בוריס אברמוביץ'".

"משפחה, משפחה", בוריס אברמוביץ' מתח את שתי אצבעות ידו השמאלית, "משפחה היא חומר, ובן המשפחה הוא הצורה השזורה בחומר הזה".¹

"וכשמתאהבים, למשל? במה מתאהבים, בוריס אברמוביץ', בחומר או בצורה?" שאלה נינה.

"הצורה משתנה, והחומר קבוע. האבה היא משהו בסיסי, מיני. היסוד הראשוני באדם מחפש את הקיים, לא את החולף. לא מתאהבים במשהו חיצוני, אלא במה שזורם בדם, ביסוד הגזע, בחומר. נערות התחתנו בימי קדם עם השבט, אחר כך עם המשפחה. לבסוף, בעידן הדקדנטי שלנו, הן מתחתנות עם גבר יחיד. האם ידוע לכם איך ציידים לוכדים חיות־פרא? הם מושכים אותן למלכודת שבתוכה טמון משהו ספוג ריח ארוטי של בני אותו מין. גם אדם נלכד בצורה כזו. לכל משפחה יש ניהוח ייחודי; אם הייתי מרשה לעצמי להתבטא בחופשיות, הייתי אומר 'ריח סקסואלי'".

"נו, אבא'לה, שמעת? זהו בוריס אברמוביץ'. שתה, בוריס אברמוביץ', שתהיה בריא. אם כך, לפי שיטתך משתמע שכאשר התאהבתי בזאכארי גברילוביץ', הייתי אמורה להתאהב גם באביו", קראה נינוטשקה, "אני חייבת להודות ולהתוודות שאני מאוד משתוקקת להתקרב אל אבא'לה שלנו", סיימה והשעינה את ראשה על חזהו. הזקן נשק לה במצחה ואמר: "זה הדדי".

¹ האיש היומירני משתמש במושג "חומר וצורה" של אריסטו.

ברגע זה נפתחה הדלת ובעל הבית הטטארי הכניס פנימה את נטליה סטפאנובנה עם הנגן היהודי שליווה אותה. נטליה סטפאנובנה לא הייתה צוענייה, אלא ארמנית בעלת עיניים שמיות גדולות, מלאות חיים, שהביעו את הסבל והייסורים שהיו מנת חלקו של עמה המדוכא והמשועבד. היא כבר לא הייתה צעירה: בת ארבעים בערך, בעלת גוף דשן ועבה. שיערה השחור כפחם היה מסורק בקפידה, עם מקלעת צמות מהודקת ואחוזת מאחור במסרקיני גדול, בסגנון ספרדי. בצדי המסרק ומתחתיו היו נעוצים פרחי ציפורן אדומים. ברגע שראתה את גבריאלי חיימוביץ', מידועה, הושיטה את זרועותיה המלאות מתוך הגדילים הארוכים של הסודר הבהיר שהקיף את גופה המלא והמוצק, ורצתה לרוץ לקראתו. אבל די היה במבטו המחמיר כדי להזכיר לה את מקומה ולהרתיע אותה מכוונתה. היא נעצרה בחיך נבוך על שפתייה וקרה בענווה מאחורי הנגן היהודי, ה"צועני" לכאורה, שליווה אותה בצלילי המנדולינה.

הנגן פרט על מיתרי המנדולינה, ונטליה סטפאנובנה ניצבה מולם בהבעת פנים מאופקת ורצינית והתחילה לשיר רומנסות צועניות. קולה הנוגה נגע ללב, אף שהיה ספוג אלכוהול. היא שרה ברגש, מתוך הזדהות עמוקה עם גורלם של גיבורים צועניים אבודים, קוזקים ונערוותיהם שאיבדו את עשתונותיהן מרוב אהבה ואכזבה של ייסורי קנאה. רומנסות צועניות רגשניות נוגעות ללב כל מאזין רוסי, וכעת הרשימו את בני החבורה.

השמפניה, הרומנסות הצועניות והאמירות הנבונות של בוריס אברמוביץ' עוררו בנינוטשקה מצב רוח עגמומי וכמיהה עמומה. היא השעינה את ראשה על חזהו של זאכארי, שיחקה באצבעותיו וליוותה את שירת הזמרת בזמזום חרישי.

"עוד פעם... עוד... הרבה פעמים..." ביקשה.

פתאום פנתה אל הזקן ולחשה באוזנו: "גבריאלי חיימוביץ', שלח את הזמרת מכאן. אני מבקשת ממך. עדיף שנהיה רק עם הקרובים לנו".

גבריאלי חיימוביץ' שילם לזמרת בנדיבות והתנצל בחיך: "הגברת הצעירה לא רוצה יותר. היא קיבלה מצב רוח... נו, לכי לך, נטשקה. פעם אחרת נתקן את העניין. נפצה אותך..."

"גם לי היו פעם מצביררות. היום אני צריכה להתאים את עצמי למצבי רוח של אחרים." נטליה נעלבה ויצאה.

ינינוטשקה הרגישה לא נוח: "אני לא יודעת מדוע, אבל אני לא יכולה להיות אדישה לשירים של צוענים. הם מרגשים אותי יותר מדי, כאילו חבעו ממני משהו..."

ואז הוסיפה ואמרה, כאילו לעצמה: "משוּסֵמָה, אני כאילו פוחדת מהם..."

היא נטלה את גביע השמפניה בידה, הגישה אותו לשפתייה, ופנתה אל האב והבן בחצי בחיך וחצי ברצינות, כפי שרק היא ידעה לעשות:

"אתם תצטרכו לשמור עליי היטב!"

"מדוע, נינה סולומונובנה?" שאל הזקן.

"אני לא יודעת מדוע, אבל לעתים קרובות אני פוחדת מעצמי. כאילו שאני לא מכירה את עצמי. אני לא יודעת מה אני מסוגלת לעשות מחר. אתם שומעים? הנה,

למשל, כשהייתי בערב ההוא אצל סופיה ארקאדייבנה... אתה צריך להצטער, זאכארישקה, על כך שנתת לי להיכנס לשם לבדי. זה היה ערב מעניין. מאוד מעניין. אני מקווה שמהיום והלאה לא תרשה לי ללכת לערבים כאלה", איימה באצבעה על חתנה, "פגשתי שם איזו אישה... היו שם הרבה אנשים מעניינים. לא כך, בוריס אברמוביץ? נתקלתי שם באיזו מין אישה... היא סיפרה לי... נו, על אותו איכר שהוא כעת מאוד פופולרי בטרקלינים של פטרבורג.² תחילה לא יכולתי להבין איך נשים נבונות, אריסטוקרטיות ותרבותיות, יכולות להיות בקשר עם איכרות גסות בלי לקנא זו בזו. אדרבא, הן אוהבות זו את זו. בנות העשירים לומדות מהנשים הפשוטות איך להיות גסות ופחותות יותר ויותר. והכול כדי למצוא חן בעיני אותו איכר... הוא כאילו התיך אותן באש קדושה. אחר כך הסבירה לי האישה כמה מדובר והבהירה לי את שורש הדבר, אם לומר ככה. אני חייבת להודות, שזה עורר בי עניין. בסופו של דבר, השטן יודע מי אנחנו ומה אנחנו."

כולם השתתקו. אפילו בוריס חיימוביץ' שתק. ניגוטשקה הביטה בחתנה, ופתאום התרגזה, כאילו נזכרה במשהו וביקשה להתנצל עליו. היא פנתה אל מירקין הזקן ואמרה בנימה בכיינית:

"גבריאל חיימוביץ', כבר אמרתי לזאכארישקה, ואני חוזרת ואומרת לו שנית. זוהי נבזות להיות כל כך הגון כמוהו. הוא גורם לי להתבייש בעצמי; בגללו אני זוכרת תמיד איזו אישה חוטאת אני. לא, לא, זאכארישקה", פנתה לפתע אל חתנה, "אני לא נדלקתי על האיכר הזה, אבל מה שהפליא אותי", פנתה אל כולם, "שזה לא עזע אותי... לא עורר בי גועל. נו, ביסודו של דבר, אני אדם מוסרי, אם לומר כך. למרות שזאכארישקה חושב שיש בי משהו מושחת. מה דעתך על זה, בוריס אברמוביץ'?"

אולי תאמר לנו משהו חכם מאוצרות הידע שלך?"

"ברוסיה, יקירתי" – בוריס אברמוביץ' נטל את כוסו והרטיב את שפתיו – "שולט סוג מיוחד של מוסר, שונה מזה שבחלקים אחרים של העולם. הייתי מרשה לעצמי לומר שזהו סוג של מוסר נעלה יותר. כאן אין אנוכיות שעומדת על משמר האינטרס האישי, אלא מוסר קולקטיבי, כפי שמתאים לומר. זהו מוסר של משפחה, לא של אדם יחיד, מוסר של 'כולנו יחד'. אנחנו חיים עדיין במסגרת של סדר עולם עתיק, שיתכן שהוא ישרור גם בעתיד: קולקטיביזם, ששלט בוודאי בתקופה שבטית קדומה, בעידן 'האם הגדולה'. לכן אין אצלנו טיפוח של הפרט. האם הבחנתם בכך שאצלנו אין סודות? לא מסתירים דבר. רוסיה כולה היא כמו בית מרחץ גדול. באירופה אדם מתבייש לחשוף את מערומיו בפני הזולת. לנו, לעומת זאת, יש הנאה מיוחדת להיחשוף זה בפני זה במערומים החיצוניים ובפנימיים כאחד... לא זו בלבד שאדם רוסי אינו יכול לשמור סוד, אלא שיש לו עונג מיוחד אם יש לו על מה להודות

² סביר להניח שנינה מתכוונת לגריגורי רספוטין (1869-1916), האיכר הכריזמטי שרכש את לב הצארינה אלכסנדרה (אשת הצאר ניקולאי השני) והיה בעל השפעה עצומה בחצר המלכות ובטרקליני החברה הגבוהה בפטרבורג.

ולהתוודות בפני מי שמאזין לוודיו שלו. ואם אין מה שיעיק על מצפוננו, הוא ממציא חטאים שלא היו ולא נבראו, ובלבד שיהיה לו על מה להתוודות. מה זה מלמד? זה מוכיח שהאדם הרוסי אינו יכול לחיות לבד ברשות היחיד שלו. האדם הרוסי, שלא כאחרים, זקוק לקולקטיב, לסביבה קרובה. זוהי הסביבה הטבעית שבה הוא חי. זה לא אמור רק בנושאים חברתיים, אלא גם – ואפילו יותר – בעניינים אינטימיים ביותר. האדם הרוסי פוחד להיות לבד עם עצמו. הוא חייב שיהיה מישהו צמוד אליו. כל רוסיה היא אחוות אחים ואחיות. צריך להתעלם מכך שהפערים המעמדיים בולטים אצלנו יותר מאשר בארצות אחרות, כי אלה הם רק פערים חומריים, מעל לפני השטח. אדם עשיר מרשה לעצמו לשתות וודקה שלוש פעמים ביום, בעוד שהעני יכול להרשות לעצמו פעם אחת בלבד. אבל ביסודו של דבר, במה שנוגע לפנימיות החיים – לאופי, לנשמת האדם – רוסיה היא ציבור קולקטיבי. מכאן נובע הצורך להתחלק בחטאים, במעשים הטובים ובעניינים האינטימיים. במילה אחת, בגשמה. ייתכן שבעמים אחרים נוצרו מצבים חברתיים בנסיבות של לחץ ומחסור. בעם הרוסי זה צורך טבעי, כמו מזון ואוויר לנשימה.”

המילים יצאו מפיו בבהילות, כאילו רצה להשליך אותן ולהשתחרר מהן. עם זאת, נראה שהוא אדיש, ואפילו דברי החוכמה שלו מטילים עליו שעמום.

”זהו בוריס אברמוביץ’”, הריעה נינוטשקה, ”אבא'לה, שמעת פעם דיבורים כאלה?

”יהיה לך רק טוב, בוריס אברמוביץ’! שתה אתי לחיים!”

”כל עם מתגאה בעצמיות שלו וחושב כך על עצמו. במחלקה שלנו באוניברסיטה היה לי חבר יהודי, ציוני אדוק. הוא אמר על העם היהודי כל מה שאתה, בוריס אברמוביץ’, אמרת כעת על העם הרוסי. היו לנו שיחות רבות, שבהן ניסה לשכנע אותי לאמץ את האידאות שלו”, העיר מירקין הצעיר.

”אכן, יש דמיון בחיי השיתוף בעם הרוסי ובעם היהודי. כל עם שחווה היסטוריה של סבל וייסורים מטפח אחוות אחים. אבל יש הבדל: האדם הרוסי שואף לשתף את הזולת בעבירות שביצע, בעוד היהודי אוהב להתחלק עם חברו במצוות שעשה. הוא מסתיר את חטאיו, או מבטל אותם. זה נובע מכך שהאדם הרוסי אוהב לחוש את כובד המצפון. הוא לא יכול לזוז בלי צרור של עבירות. אם לא ביצע אותן, הוא מעליל על עצמו שחטא, ובלבד שיתהלך עם אות קין על מצחו. היפוכו של דבר ביהודי: הוא אוהב לחיות במצפון נקי, ולכן הוא נוהר תמיד ונשמר לנפשו. בכך מתבטאת הערמומיות של היהודים; רצונם לשמור על מאזן חיובי, כמי שמתכוונן תמיד לביקורת־פתע. אדם זה יודע להכשיר את כל הפשעים הגסים שביצע ולהפוך אותם למצוות. אם הדבר אינו עולה בידו, הוא לוקח את אלוהים כשותף. כך עשה יעקב אבינו, שהונה את לבן הארמי עם המקלות ליד המים. אילו לפחות הרגיש עצמו אשם! אבל לא. הוא הפך את מעשה המרמה שלו ל'מצווה' שעשה לטובת נשותיו

וילדיו.³ יהודי יכול להפוך את האינטרסים החומריים והאנוכיים שלו לדבר של קדושה. זוהי – סלחו לי על המילים שאומר – ערמומיות יהודית.”

”דברך יוצאים מן הלב, בוריס אברמוביץ”, אמרה נינוטשקה, והושיטה אליו את ידה, ”חשבתי על זה לעתים קרובות. יש אנשים שיודעים להפוך את חטאיהם למצוות מעוטרות זיו, ולעומתם יש כאלה שאפילו כוונה טהורה הופכת אצלם לעבירה. הנה, קח אותי לדוגמה: ככל שארצה לעשות דברמה ראוי וטוב, תמיד יוצא מזה משהו שמעורר אחר כך ייסורי מצפון. אני מודה שבסתר לבי אני שונאת יהודים. יש משהו שפל ופגום בכוונה להיות תמיד צודק. למולי, אני אדם חוטא כמו כל הגויים. גם אבא'לה אינו יהודי בנפשו. גם הוא אוהב שמשהו יעיק על מצפוני. לא כך, אבא'לה? פנתה אל הזקן, ”גם על מצפוני של נחום גריגורוביץ' רובץ משהו. אה, אני יודעת את זה. אבל הוא” – נינה הצביעה על חתנה – ”הוא ממש יהודי. תמיד טהור, כמו יונה תמה. אני לא יודעת איך אוכל להיות לצדו כל חיי. אבל זה יכול להשתנות, תורה לאל! נכון, זאכארישקה? בואו, נשתה לחיי הרהורי החטא של זאכארישקה. הם מקרבים אותו ללבי. שתה, זאכארישקה” – היא הגישה את גביע השמפניה אל פיו – ”שתה, לחיי החטאים שלך”.

”אנחנו נשתדל שהם יהיו רבים ככל האפשר. ואת, ילדה, שלא תתחרטי!” הרתה בה הזקן.

דפיקה קלה נשמעה בדלת, ושוב הופרעה מנוחת החבורה. בין קפלי הווילון שהוסטו לצרדים הופיעה אישה בלונדית תמירה, וזר שושנים צחורות בזרועותיה. הבילוי הלילי פרע את תסרוקתה, ושערותיה הזהובות התפזרו לצדדים כאילו נשבה בהן רוח. עוד מרחוק הוציאה את ידיה הלבנות והארוכות מתוך שכמיית פרוות זנבות השועלים שלה, הושיטה אותן אל נינה וקראה בקול מתנגן:

”סלחי לי, נינוטשקה, על החירות שנטלתי לעצמי. אבל שמעתי שאת כאן עם חתן, ולא יכולתי להתאפק. אני חייבת לנשק אותך ולאחל לך כל טוב”.

”אה, סופיה ארקאדייבנה, את כאן?” נינה קפצה ממקומה ורצה לקראתה. שתיהן התחבקו והתנשקו בלבביות.

”הרשי לי להציג בפניך את גבריאל חיימוביץ' מירקין, אבא'לה שלי; חתני, זאכארי גברילוביץ' מירקין, ונחום גריגורוביץ' ראזומין. בבקשה, הרוזנת אַרְבּוּזוב – סופיה ארקאדייבנה”.

הגברים קמו בשתיקה לכבוד האורחת.

”לא, אני לא אפריע. תהיו בריאים ומאושרים. רציתי רק להתנשק איתך, לא יותר. סליחה”, והרוזנת העיפה מבט על הגברים. עיניה הגדולות והעגומות התעכבו על זאכארי, כאילו רצתה להכירו במבט אחד.

הרוזן חיכה לה ליד הדלת לבוש בפרווה, וכך נכנס לחדר לקרוא לאשתו. הוא היה אדם צעיר, נינוח ומתון. עיניו המוגוליות נראו כאילו הן אחוזות שינה. ”סלחו לי על

³ הדובר מתכוון למסופר בספר **בראשית**, פרק ל', פסוקים ל-מג.

כניסתי במעיל", אמר בחיך מתנשא. הוא לחץ בקרירות את ידי הגברים, נפרד לשלום ונטל את אשתו בזרועה. שניהם יצאו.

"זאת היא הרוזנת אַרְבוּזוב, סופיה ארקאדייבנה?" תהה מירקין הצעיר.

"כן. מה מפליא אותך? שהיא צעירה ויפה? מה חשבת, שהיא אישה זקנה?"

"לא, אני רק מתפלא... אני תוהה", מלמל זאכארי כאילו לעצמו, "מדוע היא כל כך עגומה? יש בעיניה עצב רב. ואני חשבתי שהיא תמיד שמחה ועליזה".

"לפי מה קבעת שהיא עצובה?" שאלה נינוטשקה.

"לפי המילים שאמרה, 'תהיו כולכם בריאים ומאושרים'. אנשים מאושרים לא מדברים כך".

"נכון", הנהן בוריס אברמוביץ' החכם בהסכמה.

"אני לא יודע מדוע, אבל נראה לי שהמוצא שלה יהודי. לא כך?" שאל זאכארי.

"קלעת למטרה. היא באמת ממוצא יהודי. אבל היא קיבלה על עצמה את הדת הפרבוסלאבית כדי שתוכל להינשא לרוזן שלה. אבל איך עלה בדעתך שהיא יהודייה? הרי היא לא נראית כזו".

"אני לא יודע מדוע, אבל כך עלה בדעתי. יש בעיניה משהו כזה. וגם 'תהיו כולכם

בריאים ומאושרים' שלה..." מירקין חזר וציטט את דברי הרוזנת.

"נו, נו, זאכארישקה... כפי שזה נראה, הרוזנת עשתה עליך רושם רב. אני לא

מקנאה באימא שלי. אבל ברוזנת אקנא".

"מוטב כך. בעצמך אמרת, ילדה, שאת רוצה שמשוהו יעיק על מצפוננו של זאכארי",

צחק מירקין הזקן.

לפני שהספיקו להשתחרר מן הרושם שהרוזנת עשתה עליהם, ריגש אותם ביקור אחר. דפקו בדלת, ושני מלצרים הכניסו זר גדול של שושנים אדומות, שאותו נשאו בקושי. מאחורי המלצרים צעד איש צעיר, גבוה ורוזה, בעל מראה שמי מובהק. הדבר ניכר במיוחד בחוטמו המתעקל ובשפתו התחתונה שהשתפלה כלפי מטה. התהלכה התקרבה אל השולחן, והמלצרים הניחו עליו את הזר, קדו והסתלקו. האיש הצעיר קד מול נינוטשקה, אחר כך השתחוה בפני מירקין הזקן, הושיט ידו ואמר בחגיגיות:

"גבריאיל חיימוביץ', הרשה לי לברך אותך לכבוד המאורע המשפחתי המשמח".

מירקין הזקן לא לחץ את היד המושטת של הצעיר, וצלצל בכוח בפעמון. בעל הבית הטטארי הופיע בבהילות, והזקן הורה בקול סמכותי שקט: "צווה על משרתיך להוציא מכאן את זר הפרחים הזה יחד עם האדון", ומיד הפנה את מבטו אל אורחיו והתחיל לדבר איתם.

"נו, אנחנו עוד ניפגש, גבריאיל חיימוביץ'", אמר הצעיר בחיך מלאכותי שעלה על קצות שפמו הקצר ויצא מהחדר כשהוא מניע את ראשו.

"זהו מישקה מולודיץ'ין⁴, הנוכל הגדול ביותר בעיר הבירה", הסביר הזקן לבני החבורה את פשר התנהגותו, "כבר היו לו מיליונים. הוא הפסיד הכול, ושוב חזר והרוויח. שנים רבות הוא מחפש הזדמנות ליצור איתנו קשרי מסחר, ואני לא מרשה לו להיכנס למשרדי... נו, הגיע הזמן ללכת. כנראה נודע באולם הכללי שאנחנו נמצאים כאן".

הזקן צלצל וביקש חשבון. הוא השאיר דמי שתייה הגונים למלצרים ולמשרתים ויצא יחד עם ניוטשקה כשהם מלווים בקידות עמוקות של אנשי הצוות ובאיחולים לבכיים של בעל הבית.

ליד דלת "החדר האדום" נתקלה החבורה בקבוצת צעירים שניסו לחסום את דרכה: שני צעירים בלבוש אזרחי עם סרטים ועיטורים על דש המעיל, וכמה קצינים במדים. "בסך הכול, אלה הם 'בייליסים'... כולם כאחד כמו בייליס... גם אם הם מתחפשים ולובשים בגדי ערב", קרא אחד הצעירים בלבוש האזרחי, וחבריו פרצו בצחוק פרוע של שיכורים. מירקין הזקן העמיד פנים כאילו אינו שומע. הוא תפס בכוח בזרועה של ניוטשקה וחיפש דרך לעקוף את חבורת השיכורים.

זאכארי נעצר, חיוור כסיד. הוא התקרב אל הצעיר שהעליב אותם וקרא: "מה אמרת?"

אבל עוד לפני שהשלים את המשפט חש זאכארי לפיתה של יד חזקה שגררה אותו בכוח.

"לילה טוב, רבותי! תהיו נחמדים ותנו לגברת לעבור", קרא מירקין הזקן לעבר השיכורים וחיך אליהם בעליצות. הם הגיבו בצורה אינסטינקטיבית: נסוגו לאחור, השתחוו בפני ניוטשקה ופינו את הדרך, אף שלא הפסיקו את צחוק השיכורים שלהם.

"מה אתה רוצה, ילד? שיירו בך בו במקום? אילו הייתי מגיב על כל התפרצות גסה של שיכורים, לא הייתי מצליח להקים את מסילת הברזל הסיבירית", נוף הזקן בבנו אחרי שיצאו מן הקברט.

ברחוב רעננה אותם רוח קרה, מחיה נפשות אחרי שהות ארוכה בחדר סגור מלא עשן סיגריות. השעה הייתה מאוחרת, והאפלולית עדיין עמוקה, כאילו הלילה רק התחיל. הירח כבר לא נראה בשמיים, והכוכבים התחילו לדעוך. סביב מגורות השלג הממתניות מול פתח הקברט התאספו קבוצנים, תושבי האיים של פטרבורג. הם המתינו לאורחים שיצאו מהמסעדה כדי לבקש מהם נדבה. היו שם אימהות עם תינוקות מכוסים בסודר הצמוד לשדיהן, ילדים וילדות אחוזו בסינר אמם, זקנים עירומים למחצה דשדשו ברגליים יחפות על השלג. כולם רעדו מקור ונשפו על קצות אצבעותיהם, אף שהתקבצו סביב מדורה שהבעלים של הקברט הדליק למענם. מירקין הצעיר, שעדיין היה נרגש מהסצנה שחוה לפני דקה, החוויר ואיבר את

⁴ בשלב זה לא ברור אם "מולודיץ'ין" הוא שם המשפחה של מישקה, או כינוי (חברה/מן נכלולי) שמעיד על אופיו. זה יתברר בחלקו השלישי של הרומן.

העשתונות. אבל אביו, שהמתין למגורה שאחד המשרתים רץ להזמין עבורו, ראה את הקבצנים הסובלים בקור, נשך את שפתיו וקרא, "סדום!"
 "גבריאאל חיימוביץ', בשם האל, מה קרה? מי העז להעליב אותך בביתי?" בעל הבית הטטארי רץ אליו.

"טמבל, שום דבר לא קרה. מי אומר שקרה משהו? הנה, קח מאה רובל וחלק למסכנים האלה, בשם נינה סולומונובנה הלפרין, כדי שיוכלו לקנות פחם ולהתחמם קצת". מירקין הזקן הצביע על הקבצניות וילדיהן, הוציא שטר של מאה רובל מכיס מעילו ונתן לטטארי.

הדרך הביתה עברה בשתיקה מעיקה. כולם שקעו בהרהורים, למרות שהרושם המצער של התקרית הלא־נעימה נמוג בהשפעת תגובתו של מירקין הזקן. כשהגיעו אל בית הפרקליט, חיכתה נינוטשקה לשומר הסף שיפתח לה את הדלת. לפתע נשקה על שפתי חתנה – זו הייתה הפעם הראשונה שנשקה לו על פיו – ואמרה בחיוך:
 "למרות הכול, אביך מוצא חן בעיניי יותר ממך!"

פרק כ"א: פגישה

למחרת התעורר זאכארי בשעה מאוחרת. הוא נזכר שאביו הורה לו לבוא למשרדו לפני שיילך למקום עבודתו. הוא מיהר להתלבש, שכר מגררה ונסע אל בניין המשרדים הגדול בשדרות נייבסקי. שם היה חדר העבודה של אביו.

למרות שהיה זה סוף חודש מרס ועוצמת הכפור רפתה בימים האחרונים, חזרו פתאום ימי קרה חרשים. השלג קפא על המדרכות והתקשה כפתיתי קרח. אנשים התרוצצו מכורבלים במעילים, כשהם נושפים על קצות האצבעות כדי לחממן בהבל הפה. הערפל התלוי באוויר קפא, וענן אפרפר כעופרת ולבן כחלב עטף את פטרבורג כולה. השמיים היו כמו זגוגית גדולה שקפאה, והמלאכים שהתאמצו להציץ דרכה אל הקרקע לא הצליחו לראות דבר. גם השמש, שהציצה מפעם לפעם דרך סדק שנפרץ בענן הערפל, קפאה על מקומה ולא יכלה לזוז. נדמה שהיא תישאר תמיד קפואה במרחבי הנצח.

בניין המשרדים של הפירמה "מירקין" נמצא באחד הבתים החדשים שבשדרות נייבסקי. השיש השחור, המכוסה טיפות טל קפואות, הבהיק והתנוצץ. מירקין נכנס אל האולמות הגדולים ומיד אפף אותו חום גופם של האנשים הרבים שהתרוצצו לכאן ולשם. נדמה שאנשים אלה מעלים הבל...

עבר זמן רב עד שהניחו לו להיכנס אל אביו. חדר ההמתנה שהוביל אל משרדו של מנהל העסקים היה מלא אנשים, חלקם בלבוש אורחי וחלקם במדים; רמי מעלה קשוחי פנים עוטים צווארונים נוקשים, ופועלים דלים במגפיים ובחולצות רוסיות שחורות; נשים בלבוש שחור ונשים במטפחות ראש צבעוניות; צעירות יפות ונשים זקנות. היו שם גם פקידים חשובים עטורי מדליות. הם נשאו תיקים עבים תחת זרועם, העו את פניהם ברוגז ורטנו על שגזלו מהם זמן יקר.

שני שומריסף במגפיים גבוהים ובמדי בית העסק חסמו את דרכו של הקהל המצטופף בנימוס נמרץ ובחיוך קל, שרק רוסים יודעים להעלות על פניהם. הם שאלו כל אחד מן הבאים מהי מטרת בואו ובהתאם לכך הובילו אותו אל המחלקות השונות. רבים מהבאים לא היו מרוצים, על שלא ניתנה להם הזדמנות לפגוש את המנהל.

"הורו לנו לא להפריע לו... התייעצות חשובה... זה יימשך זמן רב... האם תרצה לפגוע אל המזכיר, אקים סטפאנוביץ'?"

מירקין ביקר לעתים רחוקות במשרד של אביו. אבל שומרי הסף זיהו אותו: "אמרו לבקש מכבודו להמתין. הוא יופיע מיד". ואכן, הדלת הכבדה המובילה למשרד של אביו נפתחה. תחילה נדף החוצה ריח של עשן סיגריות מהול חמימות נעימה, ואחר כך נראה יושב הראש אָקִימוֹב, הסנאטור בהיר השיער ונמוך הקומה שזאכארי הכיר מאז שהלה ביקר אצל הפרקליט. מאחוריו – הגוף הרחב וקול הבס של אביו, שליווה את הסנאטור בדרכו החוצה. "ואסילי, הכנס את זאכארי גברילוביץ' למשרדי", פנה האב אל אחד השומרים. "אני בא מיד", אמר לבנו.

אחרי שליווה את הסנאטור אל פתח היציאה סקר האב את הממתינים שקמו ממקומם למראהו, והתנצל בפניהם: "אבקש את סליחתכם, רבותי. היום אין באפשרותי לראותכם. תיאלצו לפנות אל ראשי המחלקות המתאימות. הם קיבלו הוראות מפורשות לבוא לקראתכם ככל האפשר. ואסילי, הקנה את מקבלי הפנסיה אל המזכיר שלי. הוא יסדיר את עניינם ויסביר להם הכול".

"גבריאֵל חיימוביץ', באתי אליך בעניין בעל חשיבות ממעלה ראשונה!" אדון גבה קומה בצווארון נוקשה פרץ לקראתו.

"בענייני עסקים צריך לפנות אל המחלקה המתאימה. אני מצטער, אבל אין לי זמן", ענה לו מירקין הזקן בחיוך רחב וסגר מאחוריו את הדלת.

"אבא, האם האיש שיצא כעת מחדרך לא היה אָקִימוֹב? היועץ הממלכתי אָקִימוֹב?"

"כן", ענה האב לבנו המופתע ותחב את ידיו הזרועות נמשים חומים בכיסי החזייה הרחבה שלו – חזיית קטיפה, שעליה השתלשלה שלשלת הזהב הגדולה של שעונו.

"זייפן חתימות הוזה? מה הוא עושה כאן, אצלך?" תהה זאכארי.

"זייפן חתימות!" – הזקן עיקם את שפתו העליונה – "תלוי איך קוראים לזה. בכל זאת, זהו הסנאטור אָקִימוֹב, יושב הראש של מנהלת היערות והיועץ הממלכתי בפועל".

"הוא היה אצל סולומון אוסיפוביץ' בקשר ל'עסק' שלו. אבל עורך הדין הראה לו את הדלת".

"הוא נהג בפזיזות. לא צריך לשפוט כל כך מהר. דבר כזה יכול לקרות לכל אדם ברוסיה. אתם, עורכי הדין, לא יודעים דבר ולא מכירים בשום דבר חוץ מהחוק. אם זה כתוב בספר החוקים, זה בסדר. אם לא, אז לא. לא, ילדי. ברוסיה יש תפיסה שונה של חוק ומשפט; תפיסה מוסרית שונה, כפי שבוריס אברמוביץ' התבטא אמש. הוא אדם חכם, מבקר המחול הזה, אף שזה לא ניכר עליו. כך גם ביחס למערכת המשפט: מה שנחשב 'עבירה' אצל עמים אחרים אינו אמת-מידה לנורמות הנהוגות ברוסיה. אנחנו מתייחסים לאנשים, לא לחוקים. מה אמר אותו מבקר מחול? – מוסר לא נועד ליחידיים, אלא לשבט כולו. כך גם המשפט: חוק לא נועד ליחידיים, אלא לכל המשפחה – לשבט כולו".

"בשביל הקבוצה, המעמד. לזה אתה מתכוון, אבא".

"אה, אתה כבר מדבר כמו סוציאליסט, ואת זה אני שונא. לא מפני שהם סוציאליסטים, אלא מפני שהם רוצים להחיל בצורה מכנית את הדוקטרינות שלהם על האדם הרוסי, בלי להתחשב בכך שרעיונותיהם צמחו על רקע גרמני ואנגלי. כותונת גרמנית לא מתאימה לאדם רוסי. כשייווצר צדק אחר, צדק סוציאלי כפי שאתם קוראים לו, הוא לא יובא אלינו מארצות זרות, אלא יצמח ממעמקי הנשמה הרוסית בהתאם לאופייה, לתפיסת עולמה ולאמת המידה המוסרית שלה. זה יהיה פרי רוסי, ייחודי לנפש הרוסית. הרי כבר אמרתי לך פעם, שרוסיה עוד לא הבשילה. האדם הרוסי עוד לא השיל את קליפתו. האדם הרוסי עדיין תוהה ומתנודד. היום הוא יכול להיות מיליונר, שליט על מדינות רבות, סוחר גדול, בעל אחוזות עצומות, ומחר – שיכור, חסר בית, נעונד. כל זה יכול לקרות בלי סיבה ברורה. הוא עדיין צעיר, האדם הרוסי, וכך צריך לנהוג בו: כמו בילד; ילד תם וחף מהרגשת אָשם, שאינו יודע בעצמו שהוא עושה משהו רע... הנה, אמש רציית לתקוף שיכור שהעליב אותך. נכון, זה היה עלבון קשה. אבל מה היה קורה, אלמלא גררתי אותך משם? החבר שלו היה שולף אקדח ויורה בך בו במקום. ייתכן שהיו מענישים אותו וגוזרים עליו חרש מאסר, ואולי גם זה לא. אני בטוח שכאשר אמרתי להם 'לילה טוב', הם התביישו. והיום, אם יעירו לאותו צעיר שהוא בייש חתן – אפילו חתן יהודי – בנוכחות כלתו, הוא יסבול ייסורי מצפון ויהיה מוכן לרוץ אליך ולבקש את סליחתך. והעיקר, האם אתה יודע מי העליב אותנו אמש? לא אחר מאשר הבן של אָקימוב. אני מכיר אותו היטב. לא פעם הוא לוהה ממני כספים."

"הבן של אָקימוב!" מירקין הזדעק, "ואתה סיפרת על כך לאביו?"

"אביו בא אליי להתנצל ולבקש את סליחתי. אני לא יודע מי סיפר לו על אי־הנעימות שבנו גרם לנו בליל אמש. הסנאטור אמר לי שבנו מתבייש להראות את עצמו מולי, ולכן שלח את אביו כדי שיתנצל בשמו. אולי אתה חושב שהוא נהג כך מתוך איזשהו חישוב אינטרסנטי, והוא זקוק לעזרה כלשהי מצדי? אני משוכנע שלא כך הדבר. המצפון שלו דחף אותו למעשה זה. יכול להיות שחבריו העירו לו על כך מאוחר יותר. אבל אני ניצלתי את ההזדמנות והלווייתי לאב את מאה אלף הרובלים שהוא היה צריך כדי לאזן את פנקס החשבונות שלו. אני יודע שהתנהגתי כמו יהודי, אבל לא יכולתי להימנע מכך. כאן פעלה תכונת הגזע שלי."

"לאזן את פנקס החשבונות", צחק זאכארי, "ביטוי עדין לזיוף של חתימה".

"אמרתי לך פעם: ברוסיה אין עבירות. ברוסיה יש העלמת־עין, טעות. אני משוכנע שכך יתייחסו לזה בארמון הצאר: טעות בחשבון, לא חתימה מזויפת."

"והוא לקח ממך את הכסף?"

"תחילה היסס וקרא: 'איך זה? באתי כדי להתנצל על גסות הרוח של בני, ואתה רוצה לגמול לי טובה? זה לא הולך ככה... זה מבייש אותי יותר מדי. אבל אם לומר את האמת, אני ממש לא יודע מאין אקח את הכסף.... במיניסטרויון רוצים להחליק הכול ולתקן הכול. התובע קיבל הוראה לעכב את הגשת כתב התביעה. יקטרינה זְכרובְּנָה, אשתי היקרה, השליכה עצמה לרגלי הצארינה. גם ה'איכר' הירוע עזר. צריך

לעזור לאחד משלנו – אמר – כך ציווה האל. אבל הם דורשים שאחזיר את הכסף, כדי שאפשר יהיה לאזן את פנקס החשבונות. אלא שאיני יודע היכן אשיג סכום כל כך גדול. והנה, אתה בא אליי ביד רחבה... זוהי מידת חסד נוצרית יתירה. ואני אמרתי לו, 'הרי אתה יודע שיהודים הם הנוצרים הטובים ביותר', וכתבתי את הצ'ק. אגב, זו לא עסקה כל כך גרועה. אָקִימוֹב עוד יתאושש. הוא עוד לא התמוטט לגמרי. יש מי שעומד מאחוריו: יקטרינה זְכוּרְבָנָה ואותו 'איכר' ידוע... אדם זוכר זמן רב את החסד שהעניקו לו כשהיה בשפל המדרגה; הרבה יותר זמן מאשר טובה כלשהי שקיבל כשהיה בראש הסולם. זה אמור במיוחד באדם רוסי..."

"אני מרשה לעצמי להטיל ספק. אני לא בטוח שזה היה המניע למעשה שלך, אבא יקירי", אמר זאכארי.

מירקין הזקן יישר בשתי ידיו את קצות שפמו, כאילו בלע משהו שהיה מוסתר בידי ולא רצה שיבחינו בכך. אחר כך מתח את הקצוות הארוכים של זקן הלחיים שלו ונשען על מסעד כורסת העור הנוחה שלו.

"אני סוחר, ויש לי עקרונות משלי. יש לי גם שיטות מסחר, ואני לא מתבייש בהן. הן הובילו אותי בדרכי אל ההצלחה. אבל הפעם לא חשבתי על עצמי. אני מאמין שהרכוש שצברתי יספיק לחיי רווחה לכולנו: לי, לך ולילדים שעוד יבואו אל אוויר העולם. אבל אתה סיפרת לי פעם על יהודייה שהגיעה אליכם מתחום המושב בקשר לבן המשוגע שלה. גזרו עליי, כמדומני, עשרים שנות מאסר עם עבודת פרך. אתם לא יכולים לעזור לה, כי פסק הדין ניתן בבית משפט צבאי. רק הצאר יכול לחון אותה, ולכם אין מי שיעלה את הדבר בפני הצאר... לא כך?" מירקין הזקן רכן על שולחן עץ האלון הרחב שלו והצביע על בנו בסכיף הנייר הגדול העשוי ברונזה.

"סליחה, אבא. סלח לי, אני לא התכוונתי."

"הירגע, בני. הירגע. אני יודע", ענה הזקן בחיוך, "תיארתני בפני אָקִימוֹב את כל העניין. סיפרתי לו על החייל היהודי, היהודי האדוק במדי צבא, שאמונתו הדתית היא כל מה שיש לו בעולמו, והוא מוכן למסור את נפשו עבורה. אה, טוב שיש אמונה בלב...". גנח הזקן בינו לבינו.

"נו, ומה אמר אותו אָקִימוֹב?" שאל זאכארי בקוצר רוח.

"אמר? הוא לא אמר דבר. הוא ככה. ככה כמו ילד קטן. באמת, דמעות אמת זלגו מעיניו. הוא טפח על לבו ונשבע שכאשר ירשו לו להתקרב אל הצאר, הוא ייפול לרגליו ויתחנן למען החייל היהודי, לא למען עצמו. כן. כך יעשה בפעם הראשונה שיניחו לו להתקרב אל הצאר... הוא יספר הכול לאבא-צאר היקר.

"אני מאמין לו", הוסיף הזקן, "יותר מכך, אני מאמין שהחייל היהודי יחלץ את אָקִימוֹב מן הצרה שנקלע אליה. הצאר יתרגש ויזיל דמעה כשישמע את הסיפור, והוא יחון בהיבעת גם את החייל היהודי וגם את אָקִימוֹב. אתה לא מכיר את האנשים הרוסים. הרי הם ילדים; הם מכים בלי לדעת מדוע, עושים מעשיחסד ואינם יודעים למה ומדוע. אתה צריך לרשום עבורי את שם החייל, מאיזו עיר הגיע, והגודר שהוא שייך אליו. אני אסמור את הפרטים האלה לאָקִימוֹב. הוא מחכה ליום שירשו לו

להתקרב אל הצאר, אחרי שיאזן מחדש את פנקס החשבונות. אני אביא לידעתך את מהלך העניינים”.

“אבא'לה!” זעק זאכארי כמו אז, כשעוד גר בִּיקְטְרִינְפּוֹרְג וְהִתְרַגַּשׁ כְּשֶׁאֲבִיּוֹ הִגִּיעַ בְּמִפְתִּיעַ. הִתְחַשֵּׁק לֹו לִיפּוֹל עַל צוּוֹאֵר אֲבִיּוֹ כְּמוֹ אֹז, כְּשֶׁהִיָּה יֶלֶד.

“ואתה רצית אמש להתקוטט עם שיכור בגלל עלבון, וכעסת עליי מפני שגררתי אותך משם. מה רצית, דרקרב? תראה איזו טובה צמחה מן העלבון של ליל אמש: אדם התחרט, אדם אחר ניצל והיהודייה שלך תוכל לחזור הביתה בשמחה. אם, חלילה, מהלך העניינים היה שונה, היה עליי להתאבל היום על מת...” צחק האב.

“אתה צודק, אבא יקר”. זאכארי הודה כמו ילד קטן שמלמדים אותו לקח.

“אבל לא על כך רצייתי לדבר איתך. קראתי לך למטרה מסוימת. כן, חכה רק רגע.

שב, שב. הזקן הוציא תוך כדי דיבור את פנקסו, הרכיב את הפנסנה על חוטמו ועיין בפנקס. “כן, רצייתי לדבר איתך על נינוטשקה. אתה רוצה לדבר כאן? אולי נלך לאנשהו? אני סיימתי את יום העבודה שלי. תודה לאל, זהו היום הטוב ביותר שלי במשך תקופה ארוכה. הצלתי את הבן של אותה יהודייה. אתה יודע מה?” – עלה בדעת הזקן – “נכון שעוד לא אכלת היום? טלפן למקום העבודה שלך ותודיע שלא תגיע היום לשעת הקבלה. מעל הכול, אני רוצה שתשנה את דרך החיים שלך. אכן, על כך רצייתי לדבר איתך, ואנחנו ניסע למלון 'אירופה'. איש לא יפריע לנו שם. אולי ניסע אחר כך אל אולגה מיכאילובנה. הייתי רוצה לדעת מה שלום נינוטשקה אחרי אי־הנעימות של ליל אמש”.

פרק כ"ב: אב ובנו

האב והבן התיישבו בנחות ליד שולחן צדדי באולם הגדול של מלון "אירופה". בשעה מוקדמת זו האולם היה כמעט ריק, והאב דיבר בשקט, כמי שמדבר אל עצמו: "היא לא נערה רגילה, נינוטשקה שלך. היא בחורה מאוד מעניינת, בעלת אופי מאוד מורכב. היא טיפוס לא קל, סלח לי על הביטוי. אני חושש, בני, שאתה צריך להכין מראש את עצמך לכך. כלומר, אתה חייב להתחיל לחיות לגמרי אחרת, אם ברצונך להיות בעלה; אם אתה רוצה להיות מאושר איתה".

זאכארי שתק. האזין ושחק.

"אני מכיר נשים. כן, היא לא אישה רגילה, נינוטשקה. היא אישה מיוחדת, חמה, מעניינת, בעלת רגש רוסי טהור. לא, אל תיבהל ממה שהיא אומרת. אני יודע, אני מכיר מיטב. דיבורים של נערה, קצת גנדרנות נשית מתחננת. ביסודו של דבר, היא בחורה לבבית, טובה, טהורה. לא, לא. המילים שלה לא מפחידות אותי. אבל צריך לחנך אותה. צריך לחנך כל אישה. לא מתחננים עם אישה מושלמת. על זה אני רוצה לדבר איתך. אתה מרשה לי?"

"דבר בלי הפרעה, אבא".

"ראשית, אני מאוד שמח שבחרת בנינוטשקה. זו האישה שאתה צריך. היא תעורר אותך. כן, בני. אתה צריך שיטלטלו אותך. אתה עושה רושם כאילו אתה שקוע בשינה. סלח לי על דבריי. למרות לימודיך בגימנסיה ובאוניברסיטה, למרות עשרים וכמה שנות חייך, עוד לא יצאת מתוך חלום הילדות שלך. אני יודע, אני יודע. זאת אשמתי. החינוך שקיבלת, העובדה שתמיד היית לבד, בלי משפחה. הכול באשמתי. אבל הגיע הזמן, זאכארי, לצאת מחלומות הילדות, להיות גבר בעל רצון עצמי חזק. הגיע הזמן להפסיק עם הצורך לרצות את כולם ולשאוף להשביע את רצונם.¹ אתה לא נעלב מהדברים שאני אומר לך בצורה כל כך חופשית?"

"לא, לא", ענה זאכארי, "אותן מילים, בדיוק אותן מילים, אמרה לי אולגה מיכאילובנה".

"אם גם היא אמרה לך אותו דבר, זה משמח אותי. אתה צריך לקחת את עצמך בדידים. אני רוצה שבני יהיה אדם חזק ועצמאי. אני חושב שנינה סולומונובנה תעזור לך מאוד בעניין זה. היא תסחף אותך לכיוון הנכון, ואני שמח על כך".

¹ לך מכון מטבע הלשון שבמקור: "צו קוקן אין די אויגן אריין". (להביט אל תוך העיניים).

“ומה לדעתך, אבא, אני צריך לעשות?” זאכארי קטע לפתע את דברי אביו. “ראשית, אני מאמין שאתה צריך להפסיק לעבוד במקצוע שבחרת בו. סלח לי, אבל הכישורים שלך לא מתאימים לעיסוק בעריכת דין. לפי הבנתי, מקצוע זה לא מתאים לך ולאורח החיים שתנהל אחרי שתקשור את גורלך עם נינוטשקה. עליך להצטרף לפרימה שלנו. אנחנו נמנה אותך לתפקיד של סגן יושב ראש. תקבל משכורת שנתית שתאפשר לך לקיים רמת חיים גבוהה, כפי שנינוטשקה מצפה, ולא תצטרך לעבוד קשה. יש לנו פקידים טובים, זריזים ומוכשרים. אתה תשתתף בישיבות, ומפעם לפעם תשתתף פעולה עם היועצים המשפטיים שלנו כדי לעזור בהכנת עצה משפטית. כך לא תהיה תלוי באיש. יהיה לך מעמד חברתי ראוי, כפי שמתאים לכן שלי. זה גם ייתן לך כוח. אנשים יהיו נתונים למרותך. תצטרך לחפש ולמצוא לעצמך דירה מהודרת ומכובדת בבית ממדרגה ראשונה בעיר – ארמון עתיק כפי שה'אנגלי' שלך רוצה, או בניין מודרני. ל'אנגלי' אין מה לעשות. יש לו הרבה זמן פנוי, והוא יכול להתרוצץ ולהשיג לך רהיטים עתיקים. צריך שיהיה לך אוטומוביל וגם כרכרה וסוסים. אתה חושב שנינוטשקה תסכים לגור בדירת הרווקים הצנועה שלך? היא מצפה שתעניק לה בית שתוכל לארח בו את חבריה בלי להתבייש. ויש לה זכות לצפות לכך. גם אתה, בני, זכאי לכך. לא לחינם סבא שלך עבד בפרך כדי לצבור רכוש. גם אביך התאמץ ככל יכולתו. בעזרת האל הצלחתי לצבור סכום ראוי כדי שבני יוכל ליהנות ממנו ולהיות מאושר”.

“האם אתה חושב, אבי, שזהו אושר – בית מפואר? קבלת אורחים, עריכת נשפים כמו סופיה ארקאדייבנה?”

מירקין הזקן הופתע. הוא שקע בהרהורים, הסיר את הפנסנה מן האף וסימן למלצר שהתקרב אליהם עם היין שלא יפריע. המלצר הניח על השולחן את היין הלבן עם הכוסות, והתרחק קמעה.

הזקן קרא אחריו: “חכה עם הגשת הדגים עד שנקרא לך. אל תפריע”.

“כן, אדוני, ענה המלצר והתרחק.”

“אושר...” האב מתח את המילה. עיניו האדימו, תפחו ונצמדו לשקיות הדמעות שמתחתן, “אושר... מי יודע מהו אושר... פגשתי אנשים רבים, ואף לא אחד מהם אמר לי מהו אושר. אבל אני רוצה שלכן שלי יהיה בית, מה שלא היה לאביו”. הזקן השתתק.

“אבא!” קרא מירקין.

“מה יש כאן להסתיר... אני מודע לאשמתי. ואולי זו לא אשמתי, אלא איזושהי קללה? בכל מקרה, בית לא היה. אני מאחל לך משהו אחר. מתחשק לי, בני, להתחמם מול התנור שלך, אם תרשה לי... סליחה, זוהי הזקנה. מתחיל לשעמם, והכיסופים עולים מאליהם... כן, כן. הייתי רוצה לראות אותך מאושר”.

זאכארי החריש. לבו נכמר ונשטף רחמים על גורל אביו, כמו בימים ההם.

“מדוע אתה מדבר כך, אבא?”

“אבל אבא, אבא! איך אפשר? איך אתה יכול? לא צר לך על האישה שעשתה כל כך הרבה למענך?”

“מצטער או לא, זה צריך להיעשות. אדם לא צריך לבלום עצמו ולהימנע ממה שצריך להיעשות. אסור להימנע מכך, ויהא המחיר אשר יהא. מעל הכול, הקשר עם הלנה סטפאנובנה הוא ענייני האישי, ואתה חייב להניח לי לנהל בעצמי את ענייניי ולהסדיר אותם כראות עיניי.”

מירקין הצעיר השתתק.

“נו, מלצר, כעת אתה יכול להגיש את הדגים”, אותת הזקן אל המלצר שעמד והמתין מרחוק.

הארוחה עברה בשתיקה. מפעם לפעם החליפו מילים בנושאים שוליים. אחר כך נסעו שניהם אל בית הפרקליט הנכבד. ניוטשקה נחפזה לקראתם ברגע שנכנסו אל אולגה מיכאילובנה, והראתה להם את המכתב שבידה.

“תארו לעצמם, החצוף הנבזי שהתכוון להעליב אותנו אתמול בלילה היה אָקִימוב הצעיר. הוא ולא אחר. הבן של הזיפן הידוע!” קראה.

“איך? מאין נודע לך הדבר, ילדתי?” התפלא מירקין הזקן כשהוא מסיר את הפנסנה מעל חוטמו ומצחצח את העדשות.

“הנה, ברגע זה קיבלתי ממנו מכתב התנצלות. לדבריו, הוא היה שיכור. הוא גם שלח פרחים.”

“מעניין... מעניין מאוד....” אמר הזקן ונטל את המכתב מידי ניוטשקה.

הבן עמד בצד והביט במחזה. רעיון פרוע עלה בדעתו. פחד נפל עליו. פחד שנופל על אנשים חלשים כשהם נתקפים רוגז. הוא פחד מאביו.

“הרי הוא קנה עבורה את המכתב הזה, כמו שהוא קונה כל דבר...”

מילים אלה היו מונחות על שפתי האישה הצעיר שרפרפו על ידה של ניוטשקה. הוא שתק.

(סוף החלק הראשון)

חלק שני

פרק א': מיִשְׁנָקָה

אולגה מיכאילובנה התייחסה אל ילדים זרים כאם לבבית כל עוד שהאימהות הייתה עבורה מעין קישוט של נשיות. אבל היא לא גילתה יחס חם לילדיה, במיוחד כשהאימהות דרשה מחויבות משמעותית ותבעה ממנה להקריב משהו מחירותה האישית.

נינוטשקה התבגרה מוקדם מאוד. כלומר, היא שברה את מגבלות המשמעת של המחנכת שלה, ולמורת רוחה של אמה וייאושה פרצה מחדר הילדים והצהירה שהיא כבר מבוגרת. אבל הבן, בעל האופי הנשי, קיבל על עצמו את כבלי המשמעת שמטילים על ילדים, אף שכבר למד בכיתה האחרונה בגימנסיה. ואכן, עורך הדין ואשתו סברו שמִישְׁנָקָה שלהם הוא עדיין ילד, שחייו תחומים עדיין במסגרת חדר הילדים. איש לא ידע מה מתחולל בלבו של מיִשְׁנָקָה ומה עובר בראשו כשהוא שרוי בין כותלי חדרו. אביו היה עסוק יותר מדי ולא היה לו פנאי להכיר מקרוב את ילדיו, ואמו הייתה עסוקה בעצמה.

בין האם והבת שבגרה נרקמה ידידות מסוימת. אולגה מיכאילובנה השלימה עם הרעיון שנינוטשקה היא אדם בוגר, אישה בפני עצמה, ובין השתיים התפתח קשר של שווה עם שווה, והן תִּלְקוּ "סוד נשי" משותף שעזר לקיים את הקשר הזה.

קשה לומר שאולגה מיכאילובנה חיבבה יותר מדי את בנה היחיד. גם כשמִישְׁנָקָה היה ילד קטן ואפשר היה ללטף את תלתלי ראשו הזהובים, יחסה אליו לא היה חם במיוחד. הילדה הייתה אהובה עליה יותר. מאז שמִישְׁנָקָה גדל ונהיה נער עם פני ילד תמים ועיניים כחולות, נוצרה ביניהם מחיצה של זרות. אכן, מוזר: דווקא יופיו עורר באמו רתיעה.... כשמִישְׁנָקָה עוד היה ילד רך, נהגו חברותיה של אולגה מיכאילובנה להעמיד אותו על השולחן ולא הפסיקו להביט בפניו היפים, בתלתליו הזהובים ובגופו העדין. נשים אהבו לנשק אותו, ללטף את גופו הילדותי הענוג ולהתלהב ממנו כאילו היה כלבלב מגזע משובח. כבר אז נרתעה אולגה מיכאילובנה מהילד שלה שדומה לבובה. כאילו קיננה בה קנאה; איבה סמויה שהתעוררה בלבה מפני שתשומת הלב עוברת אל בנה, ואנשים מתפעלים כל כך מיופיו.

"מִין בובה", נהגה לומר.

כל עוד מיִשְׁנָקָה היה ילד קטן, היא עוד יכלה לסבול את יופיו. אבל כשגדל בלי לאבד את החן הנשי הרך, התפתחה בלב האם סלידה של ממש. אולגה מיכאילובנה

שאפה שיהיה לה בן חזק, גברי, גבה קומה, רחב כתפיים, בעל זרועות שריריות ופנים מכוסים זקן שופע שיער עבה. והנה בנה גדל והיה לנער שגופו דק וגמיש ופניו חלקים, מוארכים, מביעים תום; כאילו מבקשים שיאחזו בהם וילטפו אותם. היו לו עיניים כחולות גדולות, שאינן מישירות מבט. וכשהן אזורות עוז ומביטות בפני העומד מולן, הן מביעות מחשבה כמוסה, משהו רע. מִישָׁנְקָה מעולם לא הפגין כוח ותעוזה נחרצת. תנועותיו ומחוותיו רפות ועצלות, כאילו מתחננות שייגעו בו וילטפו אותו. מאין באו אליו תכונות אלה, הדומות לאלו שלה עצמה? דווקא דמיון זה גרם לכך שהאם התרחקה מבנה וגילתה כלפיו יחס קריר. לא פעם, בשיחה אישית עם נחום גריגורוביץ' – ה"אנגלי" שליווה אותה תמיד כצל – אמרה בגילוי לב:

"דווקא הבת גדלה חזקה, בעלת אופי וכוח רצון, כאילו הייתה בן. ואילו הילד – השד יודע מה קורה איתו... מִישָׁנְקָה נראה כמו עלמתחן..."

מִישָׁנְקָה חש מהו יחס אמו כלפיו, וגמל לה בהתאם. הוא העריך את העיסוק הרציני של אביו וכיבד אותו בזכות המוניטין שיצאו לו בעיר, אף שפרסום זה עורר בו שמץ של קנאה. לעומת זה, זלזל באמו ובמידה מסוימת אפילו בו לה. הוא היה היחיד בבית שחדר אל סתרי לבה והכיר אותה לעומק. לא אחת השווה בינה לבין אמו של מרקוביץ' חברו, שהקדישה את חייה למען בנה. כשחשב על מה שהורי חברו עושים למען בנם בהשוואה למה שאמו עשתה עד עתה למענו, הגיע למסקנה שהיא אישה אנוכית, בטלנית, שעד היום אחוזה בהרהורי בוסר של נערה צעירה ומקנאה בנעורי בתה.

זה לא היה סוד. האם והבן ידעו מה מרגיש כל אחד מהם כלפי האחר.

מִישָׁנְקָה גר בבית הוריו, אבל חי כמעט בנפרד מהם. האב, כפי שכבר נאמר, היה עסוק יותר מדי. הוא התעניין רק במצב הלימודים של בנו ובציונים שהשיג, בעיקר אלה שנחשבו בעיניו חיוניים לצורך המשך הקריירה של הבן. חוץ מזה, הוא כמעט שלא שעה אליו. האם חשה בבירור מהם רגשות בנה כלפיה. היא הייתה גאה מדי, ולא הרשתה לעצמה לנסות לרצות אותו ולהראות לו גילויי חיבה מעטים, מאלה שעדיין נותרו בלבה עבורו. אולגה מיכאילובנה שנאה סצנות לא נעימות וביקשה להימנע מהן. לכן השתדלה להתחמק ממגע כלשהו עם בנה. וכך חי מִישָׁנְקָה בנבדל, בשאיפה להימצא בחוג חבריו. בעיקר ביקש את קרבת חברו ללימודים, אוֹסִיפִּי מרקוביץ'.

זה היה אחרי ארוחת הערב בבית הפרקליט. ההורים נענו להזמנת גבריאל חיימוביץ' והלכו לאופרה. מִישָׁנְקָה נותר לבדו וחिכה לחברו אוֹסִיפִּי. עד בוא החבר העסיק את עצמו בקריאת המוסף הפיננסי בעיתון הערב. בהשפעת חברו הוא התעניין בעסקי הבורסה, במיוחד בשערי המניות של מרות הכסף בסיביר. אבל זו הייתה התעניינות תאורטית בלבד.

מישןֶה השתוקק להיות "משהו" מהר ככל האפשר, כי המוניטין של אביו העיקר עליו. לכן שאף להגיע בכוחות עצמו למעמד רם שיפרסם את שמו ברבים, בדומה לאביו. הוא ידע היטב, שלא יוכל להגשים שאיפה זו באמצעות הצלחה מקצועית: גם אם יסיים את לימודי המשפטים ויעבוד במשרד של אביו, הוא יהיה תמיד "הבן של אבא". למען האמת, לא התחשק לו ללמוד. הוא חלם על עסקי בורסה שיעשירו אותו בבת־אחת, או על טיס. ענף התעופה התחיל להתפרסם בימים ההם, וכולם דיברו בשבח הטייסים הראשונים. מישןֶה ידע שלא יוכל להתקבל בבית הספר הממלכתי לטיסה, כי הוא יהודי, ואביו עורך דין רדיקלי. לכן שקל ברצינות את האפשרות להתנצר למטרה זו. אבל ההססנות הטבועה באופיו מנעה ממנו את הצעד הזה. הוא גם חשש שאביו יפסיק לתמוך בו מבחינה כספית, ולכן ייאלץ לסבול מחסור. וכך נותרה הבורסה. אבל הוא התקשה גם במה שנוגע לעסקי הבורסה, אף שהתאמץ מאוד לקלוט את הידע הדרוש. ביסודו של דבר, נושא זה לא משך אותו, והוא גילה התעניינות שטחית בתחום רק למען חברו אוסיף מרקוביץ', שנמשך לעסקי הבורסה והתמצא בהם. מישןֶה לא ידע מה לעשות עם עצמו. ללמוד? הוא איחל לעצמו שיקרה משהו שיקטע את הקריירה שלו כתלמיד. גם עיסוקים אחרים לא משכו את לבו, וההתעניינות שלו במניות לא חרגה ממסגרת הקריאה בעיתון.

בינתיים גילה בעצמו משהו שהפליא אותו תחילה, אחר כך שעשע אותו, ולבסוף עורר בו עניין. מישןֶה גילה שהוא יפהתואר, וזה מצא חן בעיניו. אכן, חן הנעורים הלא־רגיל שלו עורר התפעלות כבר ממבט ראשון. נשים וגברים שמו לב ליופיו... בגופו הגמיש היה רוח מיוחד שעורר חשק ללטפו, כמו שמתחשק ללטף כלב סיבירי גזעי כשהוא מניע באצילות חנינית את גופו השרירי החטוב וזוקף את ראשו היפה והענוג. משהו לא רגיל קרן מתוך פניו החלקים, הנשיים כמעט, במיוחד במבוע העמוק של עיניו, שצבען כחול עמוק, צלול וזך. מבטן העגמומי היה ענוג וטהור, והוא משך את לבם של צעירים וקנים כאחד. עיניו היו כשל אמו: עיניים מונגוליות מוארכות, מעוטרות ריסים כהים סמיכים, ארוכים וסדורים. מעליהן שורטטו גבות מעוגלות, בדיוק כמו של האם, והן זהרו כשני ירחים תחת המצח הנשי החלק. עיניים אלה ידעו להפיק מבט תאוותי־תמים שעורר היסוס אם טמונה בו כוונה נסתרת, ותהייה אם הצעיר הזה מודע לכך או לא. נדמה שאותו בחור מהלך עם סכין ביד ואינו יודע אם ומתי הוא עלול לשחוט.

מישןֶה לא היה מודע תחילה לכוח הטמון בעיניו, בגופו הגמיש והרך ובתנועותיו העצלות והמתחננות. את הסוד הזה גילו לו חבריו לכיתה והבנות שפגש בחוג לריקודים. אחר כך, כשבגור, ויופיו התגלה ברבים, התחילו נשים צעירות וקנות להעניק לו תשומת לב מיוחדת. כולן – חברות של אמו ואחותו, בנות אצולה ומשרתות – נמשכו אחריו. היו אפילו גברים שציינו את יופיו בצחוק וברצינות, כדיבור, במבט עין. אחדים שלחו אליו מבטים יוקדים, אחרים – מבטים גנובים, חמקמקים. כל אלה הבהירו לבחור הצעיר את הכוח הטמון ביופיו. עכשיו יופיו אינו מפריע לו ואינו מאוס עליו כפי שהיה בשנות ילדותו, כשנשים נשקו לו בסתר. הוא

מודע ליופיו ויודע שזהו סוד כוחו. לכן הוא משתדל להבליט את החן המיוחד הטמון בו, ומחכה בקוצר רוח ליום שבו יוכל להסיר את מדי הגימנסיה וללבוש בגדים אופנתיים, תפורים בידי החייט הטוב ביותר בעיר. גם עתה הוא מעניק משקל מיוחד ללבושו ומקפיד שהחולצות שלו, הצווארונים, הגרביים והממחטות יהיו בגוון זהה. בכיס החזייה הוא מחזיק תמיד מראה קטנה, ובכל הזדמנות הוא מוציא אותה ומתבונן שעה ארוכה במראהו.

הספורות המציינות את שערי המניות משעממות אותו, והוא מתחיל לבחון את תלתליו ולבדוק לאיזה צד להטות אותם כדי להבליט את תכול עיניו ואת הגוון השחמחם של פניו הזכים והחלקים.

קול צעדים מתקרבים נשמע מאחורי הדלת. אבל במקום אוסיף מרקוביץ, שמישקקה ציפה לו, התגנבה פנימה המשרתת של אמו, אנושקה. היא נעצרה ליד הדלת ועמדה כמו כלבלב כנוע. אנושקה הרכינה את הראש השופע שיער שחור ומכוסה צניף משרתות לבן, ונראתה בעמידתה זו כמו אנפה שמסתירה את ראשה בין כנפיה.

"מה את רוצה?" שאל מישקקה בקול קפריזי מתפנק.

היא הרכינה יותר ויותר את ראשה והסתירה את פניה בידיה. כעת ראו רק את עיניה ואת פיה.

"יקורי, יקורי, יקורי..." גמגמה ורכנה מולו. עיניה יקדו ושפתיה נמתחו בכמיהה.

"כמה פעמים אמרתי לך שלא תיכנסי לחדרי כשאני לא קורא לך?"

"סלח לי, מלאך-מרום שלי... לא יכולתי להתאפק."

"נו, לכי, לכי. עוד מעט יבואו לכאן."

"רק רגע. הרשה לי להביט בך רק רגע. אף אחד לא נמצא כאן."

"אני לא רוצה. לכי מיד. אם לא תצאי, אסלק אותך בבעיטה כמו שמסלקים כלב!"

"רק רגע. רק רגע קט. כבר, אני כבר הולכת. לבי מלא שמחה". עיניה השחורות

ננעצו בו בכמיהה שוקקת.

מישקקה התרומם ממקום מושבו והתקרב אליה בצעדים מהירים. גופה הדק, העטוף בלבוש שחור, נרכן והתפתל כתולעת ברגע שעמד לידה. ידיה התפתלו סביב חזה ולפתו את שדיה. פניה הלבנים שהציצו בין זרועותיה החווירו מרוב תשוקה, ומבט עיניה נהיה חד ונסער. היא נשמה בכבדות והתייפחה בלב נפעם. נחירה ושפתיה הרוטטות התעקמו בצורה חולנית והפיקו הבל חם, כאילו הוצפו ארס מריד שצרב אותם.

"נו, לכי מיד. בזה הרגע!" הוא תפס בכתפיה וניסה לדהוף אותה בכוח אל מאחורי הדלת.

אבל המשרתת כרעה ארצה וידיה הרכות התפתלו סביב רגליו ולפתו אותן כנחשים גמישים. פניה נצמדו אל ברכיו ושפתיה נשקו בלהיטות היסטרית את ידיו הארוכות. פיה הניחר דובב בצמא: "יפהפה שלי, אליל שלי! אה, אתה נראה כמו מלאך!" היא נשאה בתחינה את פניה החיוורים כמו שמביטים אל איקונין קדוש והתחננה – יותר

במבע עיניה השחורות הפקוחות לרווחה מאשר בשפתיה הרוטטות: "אף אחד לא נמצא בבית. כולם הלכו. הרשה לי ללטף אותך".

"הסתלקי מכאן בזה הרגע!"

"לפקודתך, יקירי. לפקודתך... אני הולכת, אני הולכת..." לחשה וגופה הכחוש רטט בלהט.

אנושקה ניסתה לקום כדי למלא את פקודתו, אבל לא יכלה. היא נשאה אליו את עיניה הנסערות, וצמותיה הארוכות והעבותות הותרו ממקומן וצנחו לארץ. מישן ג'קה לא הבחין שהוא דורך עליהן ברגליו, והיא לא אמרה דבר. רק הביטה אליו מלמטה למעלה וחייכה.

"מדוע את לא הולכת? הרי אמרתי לך!"

היא לא ענתה לו, ורק חייכה אל מול פניו.

"מה קורה לך? השתגעתי, או מה? הרי את שומעת – מצלצלים בדלת. את רוצה, ארורה, שאני אלך לפתוח את הדלת?"

היא לא ענתה, ורק הביטה בו בחיוך ומתחה את ראשה לעברו, כאילו התענגה על כך שהוא רומס את שערה הפרוע.

"לכי לכל השדים והרוחות!" הוא הדף אותה מעליו והתכוון ללכת לפתוח בעצמו את הדלת. רק כעת, אחרי שצעד צעד אחד, הבחין שרגליו לפותות בצמותיה, עליהן דרך כל הזמן. הוא נעצר ושאל בנימוס, בלי שמץ של אהדה:

"הכאבתי לך? לא הבחנתי. סלחי לי".

"אה, שום דבר!" קראה. עיניה התמלאו שמחה, וחיוך מלא אושר האיר את פניה.

פרק ב': אוסיף מרקוביץ', החבר שלו

בפרוודור הופיע בחור צעיר. אָנוּשְׁקָה עזרה לו להסיר את המעיל, ומולה עמד גנדרן מהורר, לבוש בקפידה: צבע העניבה כצבע הממחטה שבצבצה מכיס החזייה; הגוון החום-אפרפר של הגרביים זהה לזה של החזייה הגזורה היטב. האורח עמד לרגע והביט סביבו. חוטמו הארוך רחרח באוויר, כאילו ביקש להריח מה שאינו רואה. יש אנשים שרואים בעיניים, ויש מי שרואה בשפתיים. הוא ראה בעזרת האף... נחירי אפו היו חדים כמו ערשה מלוטשת של מצלמה!¹ נדמה שנחיריו הריחו תחילה את תכולת הדירה לפני שבחן אותה בעיניו.

לפני שעשה צעד נוסף, הוא נעצר ליד המראָה הקבועה בקיר הפרוודור, הוציא מסרק מכיסו וסירק את שערו החלק המסודר בקפידה משני צדי הפסוקת. אחר כך החליק את תסרוקתו ובדק אם העניבה מונחת בדיוק בקפל הצווארון. לבסוף, כאילו לא האמין למראָה הנשקף מן הראי הגדול, הוציא מכיס החזייה שלו מראָה קטנה ובדק סופית אם כל פרט מונח במקומו.

קולו של מִישֶׁנְקָה הפריע לו במלאכתו: "זה אתה, אוסיף?"

"כן, זה אני", ענה הצעיר. קולו הסגיר איזושהו חשש וחוסר ביטחון.

"אתה לא במדים?" שאל מִישֶׁנְקָה כשיצא לקראתו מן החדר.

"לא", ענה הצעיר, כאילו נבהל, "ההורים שלך לא נמצאים בבית?"

"לא, לא. אין איש בבית. כולם הלכו לאנשהו עם המשפחה החדשה, המירקנים".

"אני אוהב להתלבש כמו בן אדם. לא להיות תמיד כמו ילד בִּמְנֵי הגימנסיה", ענה הבחור לשאלה של מִישֶׁנְקָה. "נו, ומה שלומך? ראית את שערי הבורסה? המניות של מכרות הכסף בסיביר עלו בחמש-עשרה נקודות. אבא שלי הרוויח היום חמישים אלף רובל, ואולי שישים. היית צריך לשמוע בקולי ולקנות כמה מניות".

"כן. קראתי. אבל לא היה לי כסף. בוא, היכנס לחדרי".

"עדיף שניכנס לסלון".

"מדוע לסלון? אני לא אוהב להיות שם. בוא אליי. אָנוּשְׁקָה תביא לנו משהו לשתות".

"נשב קצת בסלון. אני אוהב את הסלון שלכם".

¹ המספר משתמש במינוח מן הימים ההם: "פֶּאָטְאָגְרָאִישֵׁן אָפֶּאָרָאט". (מכשיר צילום. מובנו של מושג זה השתנה בימינו).

מישנקה הוביל בחוסר רצון את חברו אל הסלון המואר למחצה.
"יותר אור, אני מבקש. אני אוהב סלונים מוארים היטב."
מישנקה העלה אור נוסף, וחברו התיישב בתנוחה אלגנטית על אחת הכורסאות המרופדות. הוא הניח רגל על רגל ועיניו השחורות התרוצצו ועברו מפריט אחד למשנהו. הן ספגו את רישומן של התמונות היקרות ואמדו את ערך הרהיטים המהודרים והשטיחים היקרים שקישטו את הסלון.
"לאן הלכו כולם?" שאל הבחור והעיף מבט חטוף בארונית המלאה כלי כסף. שפתו העליונה התעוותה מקנאה ונצמדה אל שיניו.
"לתארן או למסעדה. השד יודע לאן. מאז השידוך עם המירקנים הם לא מפסיקים לנסוע למסעדות. מירקין הזקן לא מרפה."
"הוא עשיר גדול, מירקין שלכם. הוא בעל העסק הגדול ביותר במדינה לסחר עצים."
"אני לא אוהב אותם, את בני המשפחה החדשים... הזקן עוד נסבל איכשהו, אבל החתן – טיפוס מוזר, זר לגמרי. אף פעם אי־אפשר לדעת מה הוא חושב. נדמה שהוא מאוהב באימא שלי יותר מאשר בנינוטשקה. כל היום הוא יושב אצל אמי. אני חושב שהיא שירכה אותו עם הבת שלה. בכל מקרה, היא תפסה אותו חזק. אני מתרחק מהם."
אוסף צחק; יותר עם האף הדק מאשר עם השפתיים. עיניו השחורות נצצו ובלעו בחמדנות את מסגרות הזהב של התמונות התלויות על הקירות.
"חבל שאתה שומר מרחק. אתה יודע מי הם ומה הם המירקנים האלה? הזקן שולט בבורסה. הוא יכול למלא את כיסך בהינף יד. אה, אילו הייתה לי משפחה כזו, הייתי יודע איך להשתמש בה."
"אותי הם לא מעניינים. נו, ישבנו בסלון מספיק. אני שונא את האולמות שלהם. בוא, ניכנס לחדרי. אנושקה תביא לנו משהו לשתות."
"לא. בוא נשב בחדר האוכל. בשם אלוהים! אני כל כך אוהב את חדר האוכל שלכם!" ביקש האורח.
אוסף עבר דרך החדרים הרבים שהובילו מהטרקלין אל חדר האוכל ולא הסיר לרגע את עיניו מן הרהיטים ופריטי הנוי שגדשו אותם. עיניו לא שבעו מלראות. הקנאה עוררה בלבו רוגז מריר, בלי שהיה מודע לכך. הוא השווה בינו ובין מישנקה, שנחשב בעיניו חצי אידיוט, וההשוואה החליאה אותו. מדוע זכה מישנקה להיוולד להורים כל כך עשירים ולא הוא, אוסף?
למרות שאוסף מרקוביץ' פלט קודם כל אחריד שאביו הרוויח היום "חמישים אלף רובל ואולי שישים" (אגב, מישנקה התמים התפלא במקצת מדוע הם שקועים בעוני כזה, אם כך הוא הדבר), נאלצה אמו של אוסף, גברת מרקוביץ', ללכת היום לחנות לדברי עתיקות ולמשכן שם את חצי תריסר המזלגות והסכינים האחרונים מכסף טהור שנותרו בביתם. היא עשתה זאת כדי להעניק לבנה את החזייה ההדורה והממחטה שיתאימו לגוון עניבת המשי שלו. בנה גילה לה בסוד שהוא מוזמן אל בית הלפרין,

וייתכן שיוכל לפגוש שם את מירקין הזקן. הרי המירקנים השתדכו עם משפחת הלפרין... הורי אוסיף מרקוביץ' העניים שאפו בכל מאורם שבנם יתחבר עם בני עשירים. דבר לא היה יקר בעיניהם לשם כך, והאם הייתה מוכנה לכל קורבן.

משפחת מרקוביץ' נמנתה בעבר עם עשירי יהדות פולין. אבל אוסיף זוכר חיים של מצוקה ועוני מאז שנותר ילדותו בפטרבורג. אביו היה מתווך בבורסה, ומעולם לא הרוויח די כדי לפרנס בכבוד את המשפחה. תמיד שרר בביתם מחסור. הם גרו בדירה אפולית בת שלושה חדרים. ההורים לא תפרו לעצמם בגד חדש במשך שנים. הטליאו את המעיל ונעלו נעליים מרופטות. הם הסתפקו במועט, אבל סיפקו לבנם את הטוב ביותר והיפה ביותר, כדי שלא ייאלץ להתבייש בפני בני העשירים שההורים רצו שיהיה בחברתם.

בבית משפחת מרקוביץ' חלמו תמיד על עושר. עושר היה בשבילם אלוהים. הם ידעו כל מה שמתרחש בבתי העשירים. כל מאורע משפחתי בבית הברון גינצבורג, במשפחת פוליאקוב² או אצל כל גביר אחר היה ידוע להם עוד לפני שאירע, וההורים דיברו על כך בלי סוף. את תקוותם תלו באוסיף בנם. הם האמינו שהוא עתיד להתעשר, אף שלא היה להם על מה להסתמך. הם לא ידעו איך מתעשרים, וחשבו על אפשרות של שידוך ראוי. לכן דאגו שהבן יתחבר אל עשירים, חינוכו אותו ברוח זו ודחפו אותו לכך. הם רעבו ללחם, אבל שלחו את בנם לגימנסיה מובחרת שבה למדו בני עשירים יהודים כדי להגשים את חלומם. חשוב היה להם להסתיר את עוניהם, ולכן העניקו לבנם בגדים משובחים ונעלי לכה יקרות. אמו, המודאגת והעסוקה תמיד, נשאה בעול הכבד של סיפוק צורכי הנער. כשאוסיף חזר מביקור בבית עשירים, נהגה לשאול ולחקור איך היה ומה היה, איך נראה הטרקלין, מהי צורת חדר האוכל, כמה כיבדו אותו, את מי פגש ועם מי דיבר...

נראה שהנער הכין את עצמו לייעודו, להיות עשיר. הוא עמד בחזית המסעדות הגדולות והמפוארות רק כדי לראות מקרוב את לבושן של הגבירות העשירות. הוא היה בקיא בשמות המאכלים הנדירים הכלולים בתפריט של אותן מסעדות, אף שמעולם לא טעם אותם. הוא ידע להבחין בין סוגי מכוניות, הכיר את שמות הזמרות הידועות, הרקדניות והמאהבות המפורסמות בעולם הבידור, ידע את כתובות בתי הזונות המפוארים ומועדוני הלילה היוקרתיים. כמוכן, הוא גם עקב בהתמדה אחרי שערי המניות בבורסה לפי המידע שקיבל מאביו.

² ברוך יוסף (אוסף) גינצבורג (1812-1878) היה בנקאי עתיר נכסים, והבנק שייסד בפטרבורג היה מעורב בפיתוח רשת מסילות הברזל לסיביר ומכרות הכסף והזהב שם. הוא היה דמות מרכזית בקהילה היהודית בפטרבורג: הקים את בית הכנסת הראשון בעיר הבירה (1863), תמך באמנים ובאנשי רוח יהודים, ופעל להטבת תנאי החיים של יהודי "תחום המושב". את התואר "ברון" קיבל מן הרוסס של סן (1874), וחמש שנים לאחר מכן הותר לו להשתמש בתוארו גם ברוסיה. משפחת פוליאקוב נמנתה עם עשירי היהודים בפטרבורג של אותם ימים. במיוחד התפרסמו שלושת האחים פוליאקוב (שמואל, יעקב ואליעזר).

כשביקר בבית של חבר עשיר ביקש תמיד לשבת בסלון, לבלות את הזמן בחדר האוכל או בבודואר המהודר, כדי שיוכל לספר אחר כך להוריו איך נראים החדרים בבית עשירים ואיך חיים שם. בעצם, לא רק לשם כך. למען האמת, הוא השתוקק להתענג על ישיבה בחדרים מהודרים, שלא היו בביתו. אבל בד בבד עם הערצת העשירים והשאפה להצטרף לחוג החברתי שלהם, התעוררה בלבו קנאה עזה, שנהפכה לשנאה מרה. שפתיו העבות החווירו, ולא נותרה בהן טיפת דם כשנוכח לדעת עד כמה חיי העשירים נוחים ונעימים. כפות ידיו נקמצו לאגרופים, וקללה נפלטה ממעמקי לבו אכול הקנאה. הוא חש כמי שעומד בחוץ ויכול רק להציץ מבעד החלון אל הבתים החמימים ושטופי האור...

גם כעת, כשמישה הוביל אותו דרך חדרים מפוארים רבים והראה לו את הבודואר של אמו ואת החדר של אחותו – אוסף ביקש לראות הכול – הוא בער מרוב קנאה והשווה בלבו את הדיירה המפוארת והמוארת לחדרי ביתו הקטנים והחשוכים. מנורת החשמל דלקה בחדרים אלה כל שעות היממה, ויושביהם לא יכלו להבחין בין יום ולילה כששהו בתוכם. לבו נחמץ כשהשווה את מצבו בבית הוריו העניים, שנאלצו לוותר על פת לחם כדי שיוכלו לקנות לו נעלי לכה, לשפע האפשרויות שעמדו בפני מישןקה בזכות אביו המצליח ובזכות השידוך המוצלח של אחותו עם מירקין, בנו של הגביר האדיר. פער זה הבליט את עליבות בית אביו, המתון העני, וחיידר את השאלה שניקרה במוחו כמו שהיא מציקה לכל אדם עני: מדוע לאחד יש הכול, ולאחר – לא כלום. הוא שנא את חברו בגלל מזלו ועושרו, ובלבו כינה אותו בכינוי גנאי קשים. לרגע תיאר לעצמו מה היה קורה אילו זכה להיות במצבו של מישןקה. אוי, אלוהים, עד כמה היה מצליח להגיע רחוק!

מחשבה זו הרגיעה אותו ונתנה לו חומר לחלומות בהקיץ על הדברים הגדולים שיכול היה להשיג אילו היה במקומו של מישןקה. כשהתיישב על כורסה מרופדת נוחה ורחבה שעמדה בחדר האוכל המרווח והמואר, הרגיש כאילו נכנס לנעליו של מישןקה, או שהוא יושב כאן כבןבית, חתנו של הפרקליט הידוע... היה לו כל כך טוב במצב זה, עד שלא התחשק לו להיפרד מעולם החלומות ולחזור אל החיים הממשיים.

”נו, מדוע נמשיך לשבת כאן על הכורסאות הרוכות כמו הנשים שבאות לקבלות הפנים של אמי? הרי רצינו ללכת לאיזשהו מקום, לא?” אמר מישןקה.
 ”לאן נלך? הרי אין לנו כסף. יש לי רק חמישים קופיקות; הפרוטות האחרונות שהיו לאמי...” אוסף הסמיק. מרוב ששקע בחלומות בהקיץ, לא היה ער במידה מספקת והאמת כמעט נפלטה מפיו. אבל הוא תפס את עצמו ברגע האחרון והספיק לתקן ולומר: ”הפרוטות האחרונות שנשארו לי מהכסף שנתנה לי אמי. שם אנחנו צריכים לפחות עשרה רובל. מאין ניקח את הסכום הזה? עדיף שנישארו כאן עוד קצת.”

”חכה רגע. אני אראה מה לעשות”, קרא מישןקה והלך לחדרו. שם צלצל פעמיים בפעמון החשמלי – סימן מוסכם, שהזעיק את המשרתת.

אָנוּשְׁקָה הופיעה בפתח חדרו. היא לא הסתירה את פניה בידיה, כמקודם. השמחה מלאה אותה על שהואיל לקרוא לה העניקה לה אומץ להביט בו בעיניים פקוחות, מלאות חיוך. פניה החיוורים זהרו מאושר ושפתיה הפשוטות רטטו בתשוּקה.

“אָנוּשְׁקָה, אני צריך עשרה רובל. יש לך?”

היא הייתה מאושרת על כך שהוא מבקש ממנה משהו. עם זאת, נבהלה משום־מה. חיוכה ומבטה נעו בין אושר וייאוש.

“יש לי רק חמישה רובל, מטבע זהב שאדון מירקין הזקן נתן לי כשהיה כאן בפעם האחרונה. אני אביא אותו מיד”, אמרה ברטט. אור לוחט ניצת בעיניה המבריקות, שביטאו תחינה יוקדת להיענות מצדו.

“אני צריך עשרה רובל, לא חמישה. חמישה לא יספיקו לי”, ענה מִישְׁנֶקָה. הוא עצם את עיניו וקימט את מצחו הקטן. העויה מתפנקת זו השפיעה מאוד על אָנוּשְׁקָה. “רק רגע, אני ארוץ אל השוער ואלווה ממנו. אני מתביישת לבקש מן המשרתים”, ביקשה כשהיא נושמת בכבדות.

“נו, לכי. לכי מהר. אני מחכה.”

“מיד. בזה הרגע.”

אָנוּשְׁקָה נעלמה, ומִישְׁנֶקָה חזר אל חברו שנשאר בחדר האוכל. בתוך כמה דקות תחבה אָנוּשְׁקָה את ראשה בפתח וקראה בקול נרגש ובקוצר נשימה:

“מישה סולומונוביץ’, הואל בטובך לרגע. מישהו מבקש לראותך.”

מִישְׁנֶקָה קם ממקומו, יצא אל הפרוודור וסגר מאחוריו את הדלת. אָנוּשְׁקָה חיכתה לו ליד הפתח וקראה בעיניים נוצצות, מלאות ברק ניצחון (מִישְׁנֶקָה לא הבחין בו כלל): “השגתי, מישה. השוער הלווה לי”. והיא הושיטה לו את הכסף. המטבע היה חם ממגע ידה.

“טוב”, אמר מִישְׁנֶקָה, “אני אחזיר לך כשאקבל דמי כיס מאבי”.

“לא צריך, לא צריך, אור חיי, האחד והמיוחד!” היא עמדה מולו באגרופים קפוצים והביטה בפניו כמו שמביטים באלוהים.

“כרצונך”, אמר מִישְׁנֶקָה. הוא הסתובב לאחור, חזר לחדר האוכל וקרא אל חברו:

“יש כסף. עשרה רובל. אנחנו יכולים ללכת!”

חיוך עקום עלה על שפתיו החיוורות של אוּסִיפֶּ. זיק ניצת בעיניו השחורות, ואפו הדק והארוך התעוות. “אתה לא צריך לדאוג אף פעם, מִישְׁנֶקָה. פניך היפים יעשו למענך הכול”.

סומק קל עלה על לחיי מִישְׁנֶקָה המוארכות והאיר אותן כמו טל זוהר. זו הייתה אותה אדמומית רכה, סומק של נערה, שהאירה את פני אמו. ובדיוק כמוה, אדמומית זו נספגה בגוון העדין של עורו הענוג וזהרה מתוכו כמו מאחורי צעיף דק ושקוף.

פרק ג': נחום גריגוריביץ' רוזאמין

משפחת מירקין קנתה בית. לא ארמון עתיק מימי הצאר אלכסנדר כהמלצת נחום גריגוריביץ', ה"אנגלי", אלא בית מודרני בסגנון אמריקאי, עם כל הנוחות המתבקשת. הבית נבנה על ידי מהנדס שהועיד אותו לעצמו, אבל נאלץ למכור אותו בגלל מחסור כספי. הבית לא נבנה ברובע אריסטוקרטי עתיק, אלא היכנשהו בקרבת תחנת רכבת צפונית, באחד האזורים הבריאים בעיר. מירקין הזקן לקח את העניין לידיו, וכהרגלו, פעל בחינוניות נמרצת להקמת "בית מירקין". בזמן האחרון נוצר רושם כאילו הזקן נחלש ואיבד את המרץ וכוח החיים שלו (אויביו שמחו על כך מאוד...); אבל החינוניות שלו התחדשה מאז התרחש האירוע המשמח במשפחתו. זה היה כאילו מעיין חיים נבע בתוכו ופרץ ממעמקי נפשו. מתווכים נדרשו לחפש בית מתאים, וגבריאל חיימוביץ' רכש אותו מיד, אחרי שניוטשקה הביעה את הסכמתה. עשרות זוגות ידיים של בנאים, נגרים, מסגרים וצפצפים עמלו כדי להתאים את הבית לצורכי משפחת מירקין.

כעת נוהג ה"אנגלי" במכונית של מירקין ומסיע את אולגה מיכאילובנה וניוטשקה, לפעמים גם את זאכארי, ומוביל אותם לסיוורים בחנויות לממכר עתיקות כדי לראות ולברוק פרטי ריהוט שיתאימו לטעמו ולטעם מעצב הדירות שבחר. מירקין הזקן האיץ בהם לעשות זאת, כי דרש שהחתונה תיערך מיד אחרי שהבית יהיה מוכן. מדוע לדחות?

אכן, גם זאכארי נגרר מפעם לפעם על ידי כלתו, בעידודה של אולגה מיכאילובנה שדרבנה אותו לכך. מאז שנוצרה ביניהם קרבת משפחה, זאכארי הרגיש שהוא קשור אליה מאוד, ועשה כל מה שביקשה ממנו. הוא נסחב אחרי ה"אנגלי" והלך בעקבותיו אל כל המקומות שבהם קונים את הדרוש ל"בית מירקין": בתי ממכר לדברי עתיקות, גלריות, תערוכות. שם הוא נדרש לומר את דעתו על דבר אמנות זה או אחר שעתיד לקשט את "בית מירקין" במשך תקופה ארוכה. אחרי הכול, זה אמור להיות ביתו, בית מירקין הצעיר, שמייסדים אותו כעת. הרהיטים, התמונות וכל הפריטים האחרים נרכשים עבורו, והם עתידים לשמש אותו בחיי היומיום. הרי הוא יצטרך להשתמש בהם כל חייו. לכן, מדוע שיהיה אדיש כלפיהם?

אבל זאכארי מירקין לא מרגיש שכל הפריטים שמתעסקים בהם כעת נועדו בשבילו. הוא כלל לא מרגיש שהבית שנוסד כאן הוא ביתו. אמנם, מפעם לפעם הוא מחווה דעה על חפץ זה או אחר, ועל האופן שבו כדאי לסדר חדר זה או אחר.

לפעמים הוא מתערב ביוזמתו, ולעתים – כתגובה על שאלת כלתו או חמותו לעתיד. אבל תמיד הוא עונה באדישות, כאילו לא מדובר בבית שעתיד להיות שלו, אלא סתם כך, איזשהו חפץ־נוי.

מייחסים זאת לשוויון הנפש שלו ולא עושים עניין. הוא עצמו מכוון לכך בעזרת חיובו האדיש. הריחוק הקר בהערותיו רומז שעדיף לא להתחשב בדעותיו בנושאים אלה, כי הוא סומך על הטעם האמנותי של חמותו לעתיד ועל הבנתה הרבה.

אלא שבאחד הימים קראו לו לראות חדר שינה מעוצב בסגנון צרפתי עתיק. ה"אנגלי" התלהב ממנו ורצה שהם ירכשו דווקא אותו. זאכארי התבונן במיטה המגושמת הגדולה עם העמודים והאפריון הסוכך מעליה, וחייך ללא פשר, שלא התאים לו, ריחף על שפתיו. הוא הרגיש שהמיטה הזו לא נועדה לתשמישו של אדם, אלא למלאכים משועשעים, ולא הצליח להעלות על דעתו איזה קשר יכול להיות לו עם המיטה הזו. לכן אמר לנחום גריגורייביץ', חובב האמנות שהביא אותו לכאן:

"אני לא מבין איך אנשים יכולים להחליף את המיטה שלהם. מיטה היא הרהיט היחיד שאדם יכול לייחד לעצמו. אפשר לומר שזהו ביתו האישי, כמו העור שמכסה את גופו."

"אתה ודאי לא מתכוונן להביא את מיטת הרווקים שלך אל הבית החדש..."
ה"אנגלי" העלה חיוך דרמטמעי על שפתיו.

"מדוע לא?" תהה זאכארי, "מדוע שארצה להחליף אותה?"

"נו, אלה יהיו חיים יפים... אתה תביא את מיטת הרווקים שלך אל הבית החדש, ונינטשקה – את מיטת הבתולים שלה. ואיפה ייוולד הדור החדש במשפחת מירקין?"

הילדים שכולם מצפים להם בקוצר רוח? אני מבין שאבין מצפה לכך במיוחד..."

ככל שהדברים נאמרו בקלילות מבודחת, הם חשפו בפני זאכארי את מצבו והבהירו לו את פשר הטפות המוסר של אביו ושל אולגה מיכאילובנה. כעת חש בגודל האחריות המתבקשת מהצעד שהוא עומד לעשות. "זה נוגע בי. בי עצמי..." הרהר בינו לבינו. אבל ל"אנגלי" ענה בבדיחות דעת: "האם אינך חושב, נחום גריגורייביץ', שמיטה עתיקה זו לא תתאים להולדה של דור חדש?"

הוא דיבר בפשטות, אבל התוצאה הייתה שונה. נימת הדיבור הדהימה את נחום גריגורייביץ'. ה"אנגלי" הגיב כאירופאי מנומס, כפי שהעריך את עצמו. הוא, בעל הנימוסים המושלמים, התאפק. הוא לא אמר דבר שנוגע לפרטיות של זולתו, והעביר את השיחה לכיוון אחר: "נראה שסידור ביתך החדש הוא קליערך בעיניך, ולכן אינך מוכן להקדיש לו תשומת לב. אני רואה אחרת את פני הדברים, ומייחס חשיבות רבה להפצעים שילוו אותי כל חיי. כל רהיט שאני מכניס לביתי, כל תמונה שאראה יום יום, הם עבורי ישות חיה שאני עתיד לחלוק איתה את חיי היומיום שלי. אל תחשוב שהפצעים הדוממים הם משהו חסר חיים. אם תתבונן בהם ותשתף אותם בחיך, תשמע את הד קולו של כל פריט. כל כיסא יספר לך את תולדות התקופה שבה נוצר, ויעביר אליך את ירשומי נשמתו של האמן שתכנן אותו ואת השיגיון האמנותי היצוק בתבניתו. אם תתרגל להביט בעיון ברהיטים המעוצבים שלך, תשמע מתוך כל גילוף

וכל פיתול את קול החזון האמנותי של יוצרו. רהיטים שרים לא פחות מן החרוזים המעטרים שירים. צריך לדעת לחשוף את הפיוט הטמון בפריטי ריהוט – שידה עתיקה, ארון עתיק, שולחן, ספסל. זה לא פחות חשוב מהאונה למוזיקה, או מתחושת היופי הטמון בשירה. אני מתפלא, זאכארי גברילוביץ', על כך שאתה אדיש לכל אלה, כאילו אתה מתבייש לגלות את הצורך האסתטי שלך. כפי שאתה רואה, אביך הבין זאת מיד, והוא מתעניין בכל פריט ריהוט שנכנס אל הבית החדש, לא פחות מן העניין שהוא מגלה באופיו ובכישוריו של מועמד חדש שהוא עומד לצרף לעסקיו. הוא רוצה שאנחנו נעצב את הבית כראוי ונצייד אותו בפריטים משובחים, בלי להתייחס למחירים. כל יום הוא מטלפן אליי ושואל אותי איך מתקדם סידור הדירה. לא חשבתי שהוא יגלה עניין כה רב בדברים אלה”.

”עד כדי כך אבי מתעניין בבית החדש?” תהה זאכארי, ומיד הוסיף בנימה משועשעת, “אם כך, נחום גריגורייביץ', אולי היית צריך להראות לאבי את המיטה כדי שיבחן אם מתאים שהדור החדש במשפחת מירקין ייוולד בה. אני מאמין שאבי מעוניין בדור חדש של מירקינים יותר ממני ויותר מנינה סולומונובנה”.

”זאכארי גברילוביץ', מדוע אתה כל כך מריר היום? טוב שהגברות לא נמצאות איתנו. לא ידעתי שאתה יכול לדבר על נושאים כאלה ב... הרשה לי להתבטא בצורה חופשית... בציניות כזו”.

”אני לא מניח שפגעתי ברגשותיך הטהורים, נחום גריגורייביץ'. הרי שנינו רווקים”.

”לא, לא המילים, אלא נימת הדיבור שלך חדשה וזרה, זאכארי גברילוביץ'. לא הייתי מתפלא אילו משהו אחר היה מדבר כך. זה המצב בזמננו. אבל ממך, הרשה לי לומר לך בגלוי, ממך הייתי מצפה שתבטא אחרת ביחס לחיי המשפחה שלך בעתיד, או שלא תאמר על כך דבר. הרי אתה יודע, אנחנו מייחסים לך תכונות של רומנטיקן. גם אולגה מיכאילובנה חושבת כך!”

מירקין הסמיק כששמע את שמה של אולגה מיכאילובנה.

”לא ידעתי שאתה תיקח את דבריי ברצינות כזו, נחום גריגורייביץ'. דיברתי סתם, מתוך מצב רוח מסוים”.

”אני יודע, אני יודע... אבל הרשה לי לומר לך בגילוי לב שמוזעזע אותי לשמוע איך צעירים מודרניים מתבטאים בשלווה כזו על הרגשות האינטימיים ביותר והקדושים ביותר. אני לא יכול לסבול את זה”.

מירקין התפלא על שה”אנגלי” לוקח ללב את דבריו. בסופו של דבר, הרי הוא עצמו נוהג לצחוק למצבו ולגורלו. ובכלל, למי זה אכפת?

כמו כל המקורבים לפרקליט הנכבד, זאכארי התייחס אל ה”אנגלי” בזלזול מסוים. הפרקליט עצמו לא חמץ שום הזדמנות לפלוט הערה ארסית כלפי נחום גריגורייביץ', לבטל את ערכו וללעוג לו. הוא לא עשה זאת מתוך כוונה רעה. אולי נהג כך בהשפעת קנאה לא מודעת לאשתו. כל בני הבית, כולל זאכארי, ידעו על הרגשות הכמוסים שה”אנגלי” הוגה כלפי אולגה מיכאילובנה. אבל זאכארי, ככל שהמעיט בערכו של הבטלן הגנדרן הזה, חש כלפיו איזשהו רגש של קרבה. זו הייתה

הזדהות רגשית מהולה בקנאה. קנאה מפרידה בין יריבים ומעוררת איבה ביניהם. עם זאת, הרגש הזהה שהם חשים כלפי אותו אדם מאחד אותם במידה מסוימת. נדמה שהנפש האהובה על שניהם מעוררת בהם איזושהי אחווה...

זאכארי ידע שה"אנגלי" ויתר על אושר משפחתי ונשאר רווק זקן למען אולגה מיכאילובנה. בהזיותו ובחלומותיו בהקיץ הוא חי רק איתה, ולא מחמיץ שום הזדמנות להפגין את רגשותיו כלפיה. כל פעם שהוא בא לביתה הוא מעניק לה מתנה מיוחדת: פעם מגש תה עתיק מחרסינה דקיקה, ופעם אחרת – מיניאטורה יפה. מחוות אלה מעוררות את לעגם של הסוככים, אבל ל"אנגלי" לא אכפת מה אנשים חושבים עליו. הוא הולך בעקבות רגשותיו וצועד לכיוון שהם מובילים אותו, בלי להתייחס לדעת הבריות.

"נחום גריגורייביץ', מהי מטרתך בחיים?" זאכארי פנה לפתע אל ה"אנגלי" כששניהם התיישבו במכונית בדרכם הביתה.

נחום גריגורייביץ' הביט בו שעה ארוכה. עיניו הכחולות התלחלו. הוא הוציא את ממתת המשי מכיס החזייה שלו, ניגב את מצחו הלוהט והמשיך להתבונן בזאכארי. תחילה חשב שהבחור לועג לו, ושאלתו מכוונת לצחוק לשיממון חייו הריקים. אבל הבעת הפנים הצינית של זאכארי וקולו השקט שכנעו את ה"אנגלי" שהשאלה נובעת מתוך רגש כן ואמיתי, ובהיבט היא עשויה להסביר את התנהגותו של זאכארי. משהו ודאי מנקר במוחו של הצעיר...

"אני אדבר איתך בגלוי, כפי שאתה פנית אליי. נסלק לרגע את הערפל הרומנטי שבחרתי להתעטף בו כדי לחיות לנוחותי ולפי רצוני, וננסה להביט אל תוך־תוכם של הדברים: איש לא שאל אותי אם אני רוצה להיוולד כדי לחפש את שורש חיי ואת מטרתם. לאבי היה צורך מיני ידוע, ואני נולדתי. אתה רואה, כעת אני הוא הציניקן... אילו אבי היה מכיר את השיטות שבהן משתמשים היום כדי להימנע מתקלות לא נוחות, לא הייתי בא לאוויר העולם... אני בן חמישי להורי. מכיוון שנולדתי במקרה, אני רוצה לחיות את חיי בנסיבות המתאימות ביותר למצב רוחי ולכושר הביטוי שלי. אני מתייחס אל עצמי בדיוק כמו אל זכוב או צמח־בר שהוטל אל מערבולת הקיום. הזכוב או העלה נמשכים בצורה אינסטינקטיבית אל קרני השמש, והדבורה אל הפרח. כך גם אני. אני נמשך אל אותן קרני אור, אל אותו צוף מתוק שֶׁצָרַב לחכי. רכושו של אבי העניק לי את האפשרות לעדן את חיי באלפי צורות וגיוונים שונים. עושרו של אבי מאפשר לי ליהנות בחופשיות מכל הדברים המעודנים ביותר. אני נהנה מן היופי של הקווים והגוונים האצורים ברהיטים עתיקים, בכלי חרסינה ובתמונות עתיקות. אילו טעמי לא היה מעוצב בצורה חולנית כזו, הייתי ודאי מסתפק במה שמזדמן לי במסגרת הסביבה הקרובה של חיי: הייתי נהנה מאור השמש, מן השלג המכסה את אבני המדרכות, ממשחק הגוונים המתחלפים ברקיע, מהאזנה לקונצרט. אילו הייתי נולד בכפר, הייתי נמשך אל היערות והשדות, נהנה מן החילופים של קיץ וחורף, ממראות נוף פשוטים. אני מאמין שבזכות המבנה הנפשי שלי הייתי מוצא את שמחתי ואת אושרי בכל מצב, וכל מזון היה צָרַב לחכי. כל זה מפני שמהלך חיי דומה לזה של

זבוב, או של קרן שמש שבוקעת דרך סדק בחשורת עבים. אני קולט כל מה שמזין את החושים המעודנים שלי, את הצמא שלי לריגושים של יופי. אני יונק מכל דבר את מה שמתאים לצרכי המיוחדים. קח לדוגמה את הצורך המיני שלי: אחרים מוצאים את אושרם בסיפוק מוגזם של תאוותם המינית. אני מוצא את אושרי ברעב מתמשך, בכמיהה לסיפוק תאוותי. כולכם יודעים מהם רגשותיי כלפי אולגה מיכאילובנה. אני לא מסתיר דבר. אהבתי נתונה לאישה שלעולם לא תהיה שלי. לעולם לא אעז לקוות, אפילו לא בהרהור חולף, לכבוש אותה כדי לספק את תשוקתי. אהבה זו היא הביטוי ההולם לצורך המיני שלי, אם להתבטא בצורה גסה. איש לא הטיל עליי את האַדְרַת הרומנטית שכולם מייחסים לי. אני התעטפתי בה מרצוני, מפני שהיא מתאימה למהותי. בעיניי, מעט שנות חיינו הדלים אינן מטרה בפני עצמה, אלא נחל קטן ומוגבל שחותם המוות מוטבע בו מלכתחילה. אנחנו נפלנו במקרה אל תוך הזרם של נחל זה, ההולך אל ים הכיליון הנצחי.

"וזה משיביע את רצונך?" שאל זאכארי, "אתה יכול להסתפק בזה?"
"ובמה אפשר להסתפק? זהו, אולי, הניצוץ האלוהי שבנפשנו. חותם הנצח היחיד. עזוב את ה'סיפוק'."

"אם כן, לשם מה נולדים?"

"הלוואי שיכולנו להימנע מכך."

זאכארי הרהר לרגע, ואז מלמל לעצמו בשקט, כפי שה"אנגלי" שיער:

"אבל אנחנו יכולים להימנע מן החיים."

גם ה"אנגלי" שתק לרגע, כאילו ביקש לעכל את הרעיון של זאכארי. לבסוף הגיב

בשקט, כמי שמדבר אל עצמו:

"כן. אפשר להימנע מהם."

שניהם השתתקו.

פרק ד': הלנה סטפאנובנה

"נו, תודה לאל, הכול הסתדר עם הלנה סטפאנובנה", קרא האב אל בנו, ברגע שזאכארי נכנס למשרדו.

"כלומר?" תמה זאכארי.

"מה פירוש 'כלומר'? הגענו להסכמה הדדית ונפרדנו בשלום, תודה לאל. אחרי הכול, הלנה סטפאנובנה היא אישה נבונה", אמר הזקן והוציא ממחטה מכיסו כדי לנגב את צווארו שהאדים ואת עורפו האיתן שנשטף זיעה.

זאכארי שתק.

"כעת, תודה לאל, דבר לא עומד בדרכנו. צריך שה'אנגלי' שלך ישלים מהר את סידור הדירה. איך שלא יהיה, לא נותרו לי שנים רבות".

זאכארי המשיך לשתוק.

"אבל אתה, בני, לא מתנהג יפה. נינוטשקה התלוננה עליך וסיפרה שבזמן האחרון לא רואים אותך כלל. אני לא מבין למה אתה מתכה. אתה חושב שהיא תדרוף אחריך? צריך להפסיק את השטריות האלה".

"איזה שטריות?" שאל זאכארי כאחוז חלום.

"אני מתכוונן לשיגעונות שלך, סלח לי על הביטוי. איך אפשר לקרוא לזה? בחור צעיר משיג את הנערה היפה ביותר בפטרבורג, ועוד לפני שהביט בה כראוי, לפני החופה, כשהוא עדיין חתן, הוא מזניח אותה. איך אתה מתאר לעצמך את חייך בעתיד? מה עובר עליך? אמור, היא לא מוצאת חן בעיניך? השידוך הזה לא מתאים לך? אם כן, תחתוך מהר. איזו מין התנהגות זו? בוחרים למענך דירה, ואתה לא מגלה עניין. הרשה לי לומר שאני מתחיל להרגיש צער על נינוטשקה שלך. הרי אדם צריך לדעת מה הוא רוצה".

זאכארי הניח לאביו לדבר, ונדמה שהוא מקשיב לדבריו. אבל דעתו הייתה נתונה למשהו אחר. לפתע התפרץ בכעס וקטע את מילות התוכחה של אביו. זעמו היה גדול מתמיד:

"אבל זה בלתי אפשרי! לא נשמע כדבר הזה! הרי זה..."

"למה אתה מתכוון? מה לא יכול להיות?"

"ההתנהגות שלך כלפי הלנה סטפאנובנה. איך אתה יכול?"

אביו הסמיק. אוזניו להטו. ראו שמרוב כעס הוא לא יכול לומר מילה. אבל זה נמשך רק רגע. הוא הטיל את גבו על משענת הכורסה שלו ואמר בשלווה קרירה, עם שמץ של חיוך משועשע:

”מאוד מודרני, ברוח הזמן החדש, שילדים ינזפו בהוריהם ויוכיחו אותם על התנהגותם, במקום שראוי להיות להפך. אבל אני לא מצפה מאיש שיתערב בענייני הפרטיים. אפילו לא מבני”.

”איך זה? זה לא עניין פרטי. זה נוגע לכולנו”.

אבל מירקין הזקן קפץ את אגרופיו ועמד על דעתו: ”אכן, מפני שזה נוגע לכולנו, הייתי חייב לשים סוף לכל העניין. מאין לך שהדבר היה קל ופשוט עבורי? אולי גם לאביך יש רגשות אנושיים? ואולי יש גורמים נוספים – רגשיים או אנוכיים? ואם הסכמתי לקורבן הזה, לא פעלתי למען נוחיותי האישית, אלא למען עניין משותף לכולנו. מנין לך איך נינוטשקה והוריה יגיבו כשאיזה עיתונאי יפרסם בעיתון את פרשת היחסים ביני וביין הלנה סטפאנובנה? אני אביך, גם אם תרצה להתכחש אליי. לי יש כלל: לפני שאני עושה צעד כלשהו, אני מסיר את כל המכשולים שעלולים לעמוד בדרכי”.

נימת הדיבור השלווה והבוטחת של האב ריפתה את הבן, כאילו פרקה את נשקו מעליו. זאכארי עמד מול אביו כמו ילד שעומד מול בלון גדול, רוצה לתפסו בידיו הקטנות, ואינו יכול. הבלון חומק ממנו. וכמו כל חלוש-אופי, שמתפרץ בכעס ברגע שהוא חש בחולשתו, כיוון זאכארי את כל התחמושת שלו נגד אביו:

”אני אלך אליה... אני אלך אל הלנה סטפאנובנה כדי לפייס אותה ולהרגיע אותה”.

מירקין הצעיר לא מצא את המילים המתאימות.

”אכן, לך אליה. היא מחכה לך. היא לא יודעת מדוע אתה מתחמק ממנה בזמן האחרון, כפי שאתה נוהג כלפי כולנו. הבטחתי לה שאשלח אותך אליה. אבל דע: אין לך סיבה לפייס ולהרגיע אותה או להבטיח את שלומה. אתה תיווכח בזה בעצמך. כשתראה אותה, מסור לה שהכול סודר ובוצע לפי רצונה. ובעיקר, אני אמסור לה הכול בכתב”.

”סלח לי, אבא, אם אסרב להיות השליח שלך”.

”ייתכן שאתה צודק, זאכארי. סלח לי על חוסר הטקט”.

זאכארי קם ממקומו ונפרד מאביו במבוכה. הוא ירד במדרגות כמו ילד נזוף,¹ הזמין כרכרה – השלג כבר נמס מעל אבני הרחוב – והורה לַךְבּ להסיע אותו אל ביתה של הלנה סטפאנובנה.

¹ במקור יש משחק מילים הומוריסטי, המבוסס על עגה עממית: ”איז ער אַראָפּ ווי אַ יינגל וואָס האָט געכאַפּט אָן עלייה” (הוא ירד כמו ילד שחטף ‘עלייה’). לשון העם הופכת את משמעות המושג ‘עלייה לתורה’ [עלייה על הבימה בבית הכנסת כדי להחכבד בקריאת קטע מפרשת השבוע] למשהו דומה לניזפה (”ירדו עליי”).

הוא פגש אותה כפי שאביו הבטיח לו, לגמרי לא במצב של ייאוש טרגי כפי שחשב. כתמיד, היא קיבלה את פניו בפנים מאירות ובשמחה כנה, שהביעה בחיוך גלוי ומילים לבביות. כתמיד, הייתה מאופרת בהפרזה, ותלתלי שיערה הבלונדי עיטרו את ראשה כגדילים מסולסלים. ידיה המכוסות פודרה ורודה והמשוחות קרם ריחני בצבצו מתוך שררולי הכותנה העדינה. היא הושיטה אותן לקראתו בחיבה, והושיבה אותו לצדה על ספה רקומה שעמדה בפינה האהובה עליה. גם כעת עמדו תצלומים של אביו ושלו על שולחנות הטואלט והשידות הקטנות בחדרה.

הלנה סטפאנובנה דיברה איתו בגילוי לב ושאלה בהתעניינות רבה על נינה סולומונובנה ועל טקס הכלולות שעומד להתקיים.

”אני מבינה שזה יהיה בקרוב. אתם ודאי מחכים עד שהדירה שלכם תהיה מוכנה. לא כך?”

”כן. אכן כך”, ענה זאכארי, ונחפו להוסיף, ”הלנה סטפאנובנה, באתי אלייך כדי להתנצל על התנהגות אבי. הוא עשה משהו שלא ייעשה. שנינו, נינה סולומונובנה ואני, לא יכולים להצדיק את התנהגותו הלא-מובנת. אני מבקש להבטיחך, שאהדתנו נתונה לך במלוא מובן המילה”.

”אה, לזה אתה מתכוון”, הלנה סטפאנובנה חייכה קלות, וגומות חן הופיעו על לחייה, ”אני הערכתי מראש שכך יהיה, והייתי מוכנה לזה”.

”אחרי כל השנים שהייתם יחד?” מירקין הצעיר התפלא מאוד.

”אני מכירה היטב את אביך, ולא התעלמתי מן האפשרות שיהיו גם הפתעות לא צפויות. אין מה להתפלא על אביך, ידידי הצעיר. הוא לא אדם רגיל כמונו. אנחנו יודעים מה מתאים לגיל המתקדם שלנו. אבל אביך מחדש תמיד את נעוריו. לגביו, זקנה אינה קיימת כלל. הוא יכול להשיל בטבעיות את עור החורף שלו, כמו חיה. אם לומר את האמת, אני שמחה שכך הסתיים הקשר בינינו. אביך היה יותר מדי נמרץ, אפילו בשבילי. אני אישה זקנה, ואני יודעת שכבר אין לי מה לצפות מן החיים. אבל אביך עדיין מקווה לנסים. הוא לעולם לא ישלים עם השנים, והצדק איתו. הוא תמיד מתחדש. הנה, נדמה שהספינה של גבריאל חיימוביץ' הגיעה אל הגדה האחרת, והוא עומד להטיל עוגן. אבל פתאום הוא שולף את העוגן ומפליג לנמל אחר. מי יודע מה עוד צפוי לאביך בעתיד”.

”אני לא רוצה להגן עליו או להצטדק בשמו. ההתנהגות של אבי מעניקה לך זכות מלאה לחשוב עליו כל מה שיעלה על דעתך, הלנה סטפאנובנה. אני רוצה להבטיח לך שאהדתנו נתונה לך במלואה”.

”אתה טועה מאוד, ידידי הצעיר. אני ביחסים טובים מאוד עם גבריאל חיימוביץ', ומעריכה אותו מאוד. אני עצמי הצעתי לו לנהוג כך. תמיד אמרתי לו: 'גבריאל חיימוביץ', איתך צריך להיות מוכנים לארוז את החפצים ולצאת לדרך'. במשך השנים שחינו יחד, למדת שני דברים על אביך: ראשית, אסור לעמוד בדרכו, משום שהוא ישבור את כל המחסומים. שנית, אין בכך צורך, כי הוא ממילא יעשה מה שברצונו לעשות. אוצר נעלם של מרץ נם בנפשו, ולעולם אי-אפשר לדעת מתי יתעורר זרם

החיים ויפרוץ אל עורקיו כדי לחדש את דמו. תמיד אמרתי לו שכאשר ארגיש ששינוי זה עומד לפרוץ, אשלח אותו לדרוכו. הרגשתי בזה הרבה לפניו, ברגע שהתארסת עם נינה סולמונובנה. אמרתי לו אז שהגיע הזמן. ייתכן שכך עזרתי לכוח החיים שלו לפרוץ ולהתגלות. מדוע לא? אילו הייתי מאפשרת לאנרגיה יקרה זו ללכת לאיבוד, הייתי חוטאת לאלוהים ולכולנו. אביך מגלה פעלתנות רבה כשאוצר כזה מתעורר בלבו; כוחותיו מתחדשים ומחשבותיו מתרעננות. במצב כזה הוא יוצר את תוכניותיו הגדולות. לא, זמנו של גבריאל חיימוביץ' עוד לא תם. ומדוע להפריע לו? אני מאמינה בו מאוד, מעריכה אותו ואוהבת אותו, ואיני רוצה להיות מכשול בדרוכו. במילה אחת, אני יזמתי את העניין. אני הבאתי סוף לקשר בינינו, ולך אין מה לדבר בגנות אביך."

"אבי חשב שהוא צריך לעשות זאת בגלל דעת הכלל. הוא חשב שהקשר שלו איתך עלול לפגוע בנו במידה מסוימת; להטות את דעת הציבור נגדנו, ולהרע למעמד החברתי המתאים לנו. הוא מצפה שנינטשקה תטפח קשרים חברתיים נאים אחרי שנבוא בבירת הנישואים. אני לא מבין מדוע אבי לא נתן תוקף חוקי ליחסים שלכם, ובשום אופן לא אבין איך זה מתקשר אלינו."

"אביך צודק. אני מסכימה איתו. נינטשקה צריכה לתפוס מקום נאות בחברה. גם אתה. מובן מאליו שקשר אהבים מפוקפק של אביך עם שחקנית וזמרת לשעבר הוא מכשול עבורכם. אתה יכול לגנות את אביך רק בעניין אחד: כשגבריאל חיימוביץ' אוהב מישהו ומוכן להקריב קורבן למענו ולוותר על משהו מאהבת עצמו, הרי זה רק בשביל בנו. כל היתר קיים רק למענו, כמו טרף עבור חיות הבר ביער. אני משוכנעת שאהבתו ומסירותו לבנו היו הגורם היחיד למעשהו. כך אתה צריך לקבל את זה. המעשה האחרון שלו נבע ממניעים טהורים. אני יכולה להבטיח לך שאני מרגישה כמוהו. ייתכן שגם אני הייתי נוהגת כך אילו מזלי היה טוב יותר. אילו היה לי ילד, הייתי מוכנה להקריב למענו הכול, אפילו את אהבתי לגבריאל חיימוביץ'."

"אה, את יותר מדי נדיבה, הלנה סטפאנובנה". זאכארי הנרגש נשק את ידה.
"אבל, כפי שאני מבינה, אביך מתכוון לגור יחד איתכם בבית שאתם מקימים. לא כך?" אמרה לפתע.

"כן. לא נוח לו להמשיך לחיות בבית מלון. מה דעתך על כך?"

"ודאי שחיי משפחה חדשים יהיו מקור של נחת עבור גבריאל חיימוביץ'. אני יכולה להבין אותו ומזדהה איתו. אבל מי שהתרגל לחיות בבית מלון מתקשה לגור בבית משפחה. אדם כזה נמשך, אם לומר כך, אל היער ומבקש לשוב אל המקום שהתרגל אליו. אומרים שאיזה מין כישוף הוטל על האנשים האלה. במקרה של אביך יש כישוף ממין אחר, והוא יצמיד אותו אל בית המשפחה. אני מתכוונת לנינה סולמונובנה הענוגה. למיטב הבנתי, אביך קשור אליה מאוד. היא תשתמש בכל קסמיה כדי לכבול את גבריאל חיימוביץ' אל בית המשפחה."

דבריה האחרונים של הלנה סטפאנובנה עוררו בזאכארי תחושות לא נעימות, בלי שיידע מדוע. הוא חייך והניע את ראשו בלי לומר מילה, כמנהגו תמיד במקרים כאלה. לבסוף קם ממקומו, קד בפניה קידה עמוקה והתכונן ללכת. "כן, לפני שתלך", קראה לפתע הלנה סטפאנובנה, "יש לי חבילה קטנה עבור אביך. האם תסכים להיות נדיב ולקחת אותה איתך? אביך שכח אותה אצלי, ואולי אינו יודע שהיא נמצאת כאן. חבל שחבילה כזו תלך לאיבוד".

"סלחי לי, הלנה סטפאנובנה, אבל אני מרשה לעצמי לסרב למלא את בקשתך. גם אבי ביקש שאמסור לך משהו, ואני סירבתי. אני לא רוצה לעזור בשום צורה למימוש האירוע הקשה לכולנו".

"אבל, ידידי הצעיר, לא צריך לקחת את הדברים בצורה טרגית, כשהם לא כאלה. אביך ואני כבר זקנים, אף שגבריאלי חיימוביץ' לא חושב כך... ובנוגע לתיבה הקטנה שביקשתי ממך לקחת ולהביא אל אביך, כדאי שתדע: מה שנמצא בתוכה עשוי לעניין דווקא אותך, יותר מאשר את אביך. יש בה דברערך חשוב עבורך: המכתבים של אמך המנוחה. אביך נהג פעם להחביא אצלי מכתבים ומסמכים חשובים, מפני שתמיד היה נוסע בדרכים. הוא כבר לקח את המסמכים הנוגעים בענייני כספים, אבל את החבילה הזו שכח כנראה. בכל מקרה, התכוונתי למסור אותה לידך ביום מן הימים, כי אני יודעת שהמכתבים האלה יעניינו אותך מאוד".

היא הוציאה מתוך הכספת תיבת כסף קטנה, מעוצבת בסגנון רוסי וקשורה בסרט רוד, ואמרה: "האמן לי, אני שמרתי עליהם כמו ששומרים משהו מקודש. אחרי הכול, אני הערצתי את אמך, למרות מה שהיה ביני ובין אביך".

מירקין נטל את התיבה, קד קידת נימוסין קרירה, ומיהר לעזוב את הבית. הוא לא ידע מדוע, אבל הוא כמעט שלא נגע ביד שהושיטה לו לברכת שלום.

פרק ה': קול מן הקבר

זאכארי ירד במרוצה במדרגות ביתה של הלנה סטפאנובנה, ובין שיניו החשוקות נעוצה קללה נמרצת. החוש המשפחתי – מורשת הדם שנספגה בנפשו – הזדעזע וגבר על מוסכמות החינוך שקיבל. "אבא נהג נכון. בסך הכול, היא רק פולנייה כוזבת. איך שהיא התאמצה להמריד אותי נגד אבי בעזרת הדיבור הערמומי החלקלק שלה! כאילו לא הבנתי את הרמזו חסר הבושה בנוגע לנינוטשקה... כמה זול והמוני! הייתי צריך לענות לה מיד ולהעמיד אותה במקומה".

ידו אחזה בתיבת הכסף עם מכתבי אמו. הוא העיף מבט בתיבה העטופה נייר ואמר לעצמו:

"צריך לתת את המכתבים לאבא. ככה, כמו שהם. לשם מה לעורר זיכרונות ישנים? אימא ודאי לא הייתה רוצה שאדע את סודותיה".

הוא שכר כרכרה, אבל במקום לנסוע אל המשרד של אביו בשרת "נייבסקי", ציווה להסיע אותו לביתו. התיבה הייתה מונחת על ברכיו כל הנסיעה, והוא הרגיש כאילו הוא נושא יד של מת, שמקומה בקבר ולא על ברכיו. "צריך לתת את התיבה לאבא. ככה, כמו שהיא", חזר ואמר לעצמו, "זה הסוד של שניהם, של אבא ואימא". למרות זאת, בלי שיידע מדוע, הסתגר בחדרו עם התיבה והורה למשרתת שלא יפריעו לו.

הוא העמיד את התיבה על השולחן והתיישב על הספה הישנה שליוותה אותו לאורך שנות לימודיו באוניברסיטה. כעת הביט בתיבה כאילו שם, על השולחן, עומדת תיבת אפר של אדם מת. איזשהו חלום מונח שם, והחלום הזה לא שייך לו. ושוב החליט לא לפתוח את התיבה בשום אופן, ולא להביט לתוכה.

"אני לא רוצה לדעת מה יש שם. זה לא שייך לי".

אבל פתאום תקפה אותו סקרנות. לא התעניינות של ממש. רק סקרנות. אבל זו גברה עליו, והוא קם ממקומו, קרע את הנייר שעטף את התיבה ופתח את המכסה. מרוב כעס על חולשתו שבגללה לא עמד בהחלטתו, השליך בבהדאחת את כל תכולת התיבה. על השולחן התפזרו מכתבים ישנים, כתובים באותיות קטנות ונאות, והוא זיהה אותן במבט ראשון. כתב היד המוכר דקך בלבו. רטט נעים חלף בגופו, דומה לרטט שחש בילדותו כשנגע באיזשהו חפץ שהיה שייך לאמו.

תחילה הודקרו לנגד עיניו כתובות של בתי מלון ופנסיונים שהיו מודפסות על מעטפות מעוטרות קישוטים וסמלים נאים. הוא תפס מכתב אחד ורצה להתחיל

לקרוא. פתאום הבחין בתצלום של אמו שהציץ מתוך ערימת המכתבים, ונטל את התמונה בידו.

זה היה תצלום קטן שנעשה היכנשהו בחוץ לארץ. הדיוקן המצולם היה מטושטש במקצת, ואמו נראתה בו חולה ומדוכדכת. עיניה הכבויות הביטו באדישות תחת הגבות המעוגלות והמעודנות. היא חבשה כובע גבהשוליים ולבשה חליפת מסע בסגנון אנגלי. צווארה היה עטוף צווארון תחרה עדינה, וידה אחזה שמייה.

"כמה היא יפה, כמה יפה! איך הוא לא חש ביופייה? איך לא יכול היה להבין אותה?" זאכארי קירב את התמונה אל שפתיו. הוא עשה מתוך הרגל ילדותי, אבל התבייש מעצמו ולא נשק לה.

אחר כך לקח מכתב והתחיל לקרוא מתוכו: "...כשקיבלתי על עצמי את העונש להתנתק מבני, שמחת חיי, האחד והיחיד, לא עשיתי זאת בגלל חטאי, אלא בגלל גזירת גורלי שנכתה עליי. אבל כעת אני רואה ששילמתי מחיר יקר מדי. היה עליי להילחם בגורל, למרות חולשתי ולמרות שלא היה לי סיכוי לנצח. עדיף להיות מובסת במאבק עם הגורל מאשר להתחמק ממנו, כפי שעשיתי..."

"די, די! לשם מה?" אמר זאכארי לעצמו והשליך את המכתב. אבל שוב גירתה אותו סקרנותו, והוא תפס בידו מעטפה שנייה שעליה התנוססה כתובת של בית מרפא ידוע לחולי ריאות בשווייץ: "...אתה חייב לסלוח לי על שאני ממשיכה להציץ לך במכתבי אחרי כל מה שקרה בינינו. אני גברתי מזמן על גאוותי המטופשת שגולה ממני את שמחת חיי והפרידה ביני ובין ילדי. כעת לא אכפת לי מה תשוב עליי. אחרי הכול, אין לי אל מי לכתוב, פרט לך. אחרים לא מעניינים אותי. היום, כשהשמש האירה לראשונה אחרי חורף ארוך, ראיתי את צמרות העצים המאדימות והתחשק לי לכתוב אל מישחו. סלח לי..."

"אלוהים, אלוהים, כמה היא סבלה, האומללה! היא אהבה אותו עד הרגע האחרון, אחרי כל מה שעולל לה!" הוא זרק גם את המכתב הזה, תפס את ערימת המכתבים והשליך אותם לתיבה. אבל מכתב אחד נותר על השולחן, כאילו יד נעלמה הניחה אותו במיוחד, במכוון עבורו.

זאכארי נטל אותו וקרא את הפסקה האחרונה: אני יודעת שזאכארי יִשְׁקָה לא יוכל לסלוח לי לעולם, כי עזבתי אותו כשהיה עוד ילד רך, גולתי ממנו אהבת אם, ודבר זה ישפיע בוודאי על אופיו. אין לי מה לצפות מבני ולדרוש ממנו דבר זה או אחר. הרי הפקדתי אותו בגלל אהבת עצמי, למען גאוותי וכבודי שנפגע. כעת אני רואה את כל הפגם בחטאי הלא־נסלח. מהם גאוה וכבוד שלמענם מקריבים הכול? אָם אמיתית יודעת רק דבר אחד: אהבת אם. מקומי היה בבית; מבושת, חולה, נטושה ומיוסרת – אבל בבית, ליד בני. טוב שגורלי ייסר אותי כל כך, וטוב שאתה שפטת אותי בחומרה כה רבה. מגיע לי שבני לא ירגיש צורך בקרבותי. כעת, באחרית ימי, אני רואה זאת בבירור. לא נותר לי אלא לבקש סליחה. בעיקר ממך, הגבר שאני אוהבת, שאני חייבת לאהוב בניגוד לרצוני, בין אם אתה מיטיב איתי ובין אם אתה גורם לי רעה. ואולי אני אוהבת אותך יותר מפני שאתה מְרַע לי. ראה עד כמה התגברתי על גאוותי! אני

מתוודה בפניך שאני אוהבת את היד שמכה אותי, ואני מוכנה לעשות למענך הכול. אם תדרוש ממני, אסכים להשלים עם הגרועים באיביי, מפני שבעזרת האל הצלחתי להכניע את גאוותי הטיפשית..."

זאכארי לא היה מסוגל להמשיך לקרוא. הוא זרק את המכתב על ערימת המכתבים האחרים וסגר את מכסה התיבה כמו שסוגרים בכוח פה זועק.

"אימאלה האומללה! הרי הוא עינה אותך ואת אהבת אותו עד הרגע האחרון!" הפליא אותו שהוא לא כועס על אביו. להפך, זעקת הלב שבקעה מתוך מכתבי אמו עוררה בו רגש של קרבה כלפי אביו. כאילו הוא לא יכול לנהוג אחרת? מכל מקום, דבר אחד ברור: הוא "מה לעשות? אולי גם הוא לא יכול לנהוג אחרת? מכל מקום, דבר אחד ברור: הוא לא צריך לגור יחד איתנו", עלה פתאום בדעתו, "הלנה סטפאנובנה צודקת מאוד בהקשר זה. אני אומר לו את זה בבירור. עוד היום. אומר בפירוש שאין לו מה לשנות באורח חייו. עד עכשיו חי שנים רבות בבית מלון, ועליו להמשיך לחיות כך. הרי זה היה רצונו".

זאכארי ארו מחדש את תיבת הכסף, וקשר את הצרור בסרט, כפי שהלנה סטפאנובנה מסרה אותה לידי. כך ביקש להביא את החבילה לאביו. "המכתבים לא צריכים להישאר אצלי אפילו יום אחד. הם שייכים לו, והוא צריך לבלוע אותם, אם יוכל".

היום היה עדיין בעיצומו כשיצא אל הרחוב. שמש אביב האירה, ורוחות קלילות ומרעננות נשבו. אנשים שטופי זיעה טאטאו את שיירי השלג מן המדרכות והעמיסו אותם על עגלות גדולות. אבני המרצפת נחשפו, והאדמה סביב העצים התגלתה. מירקן התפלא להייוכח שפטרבורג, כמו כל עיר אחרת, ניצבת על אדמה ולא על שלג.

היום היה נאה, שטוף אור שמש ומלא שמחה. אנשים מאושרים דיברו בקול רם, צחקו והלכו בצעדים נמרצים יותר מתמיד. פה ושם ניתן היה להבחין באדם אחד או שניים שהלכו ברחוב בלי פרווה או מעיל עליון. זה היה חידוש מרענן אחרי חורף ארוך כל כך.

אווירת האביב עודדה את מירקין. היא סילקה מעליו את הרושם הלא־נעים שנותר בלבו אחרי הביקור המכביד אצל הלנה סטפאנובנה, והחלישה את העגמומיות שהתעוררה בנפשו בהשפעת מכתבי אמו. הוא שכר כרכה קלה והורה לרכב להסיע אותו אל בניין המשרדים של אביו בשדרת נייבסקי. כעת נשא על ברכיו את התיבה בלי שזו תזכיר לו יד של מת שמגיעה אליו מתוך חלום. אדרבא, הוא הרגיש שיש בה משהו חי, איוז מן קרבה מקודשת.

"אחרי הכול", הרהר, "צריך לשמור עליהם היטב. מכתבים אלה הם מזכרת משפחתית. צריך לומר לאבא שינעל אותם בכספת. והנה, הוא כמעט שכח אותם... איך יכול היה לעשות זאת?" תהה בפליאה, יותר מאשר בכעס, "הרי אלה הם מכתבים של אימא..."

הוא לא פגש את אביו במשרד, אף שהיה עוד זמן רב עד גמר יום העבודה. אמרו לו שאביו נסע לאנשהו מחוץ לעיר. זאכארי התלבט אם להשאיר את התיבה על שולחן העבודה של אביו או לקחת אותה איתו. לבסוף החליט לקחתה ולהשאיר אותה בינתיים אצל ניוטשקה.

"לספר לה על המכתבים, או לא?" חכך בדעתו. לבסוף החליט בחיוב. "זה יעניין אותה. בסופו של דבר, היא צריכה לדעת הכול".

הוא שכר כרכרה כדי להגיע אל בית הפרקליט. שעת הקבלה הייתה קרובה. תחילה ביקש להיכנס אל ניוטשקה ולספר לה על המכתבים. אבל היא לא הייתה בבית. "גבריאל חיימוביץ" היה כאן. הוא הגיע במכונית שלו, ושניהם נסעו לאנשהו. נדמה לי שהם נסעו לטייל", סיפרה לו אנושקה המשרתת.

לא פעם קרה שאביו הגיע במכוניתו ולקח את ניוטשקה לאיזשהו מקום. אבל הפעם זה הותיר בו רושם של אירוע לא רגיל. אור השמש הבהיר חדר דרך החלונות הגדולים, והוא זכר שבדרכו הנה ראה כיצד קפנים את העקבות האחרונים של השלג שנותר ברחובות פטרבורג. כל זה, בצירוף הנסיעה הפתאומית של אביו וכלתו, עורר בו תמיהה ותחושת זרות. כאילו יום האביב הראשון שהופיע לפתע בפטרבורג חבר לאביו ולכלתו. זה חיוק בלבו מין חשד שכאן נקם איזשהו קשר נגדו. "מה זה?" שאל את עצמו, כאילו אירע משהו יוצא דופן.

פתאום ניקרה במוחו המחשבה שהיידות העזה, שהתפתחה בין אביו וכלתו בזמן הקצר מאוד שהוכרז על השירוף, לא נובעת מתוך רגש משפחתי טהור שהתעורר פתאום בלב אביו בהשפעת גילו המתקדם וכמיהתו לבית חם. כעת חש שֶלפרטים הקטנים והגדולים בתשומת הלב שאביו מעניק לכלתו יש אופי זר, לא ברור, והם נובעים מן החטא הנעוץ ביצרים הנסתרים של אביו.

גופו של זאכארי התלהט ונשטף זיעה. חולצתו דבקה לעורו.

"מה זה? השתגעתי?!" ניסה להרגיע את עצמו, "אלה הן מחשבות אסורות. אני כנראה יוצא מדעתי. מה קורה כאן? אני אהרוג אותו! כמו כלב אהרוג אותו!" חרדה חלפה בגופו, הריטיה כל טיפת דם בעורקיו וזעזעה את איבריו, כאילו נגעה בעצביו החשופים.

פתאום ראה הכול בכיורו. כאילו מסך התרומם בבת-אחת וחשף את המסתתר מאחורי כל האירועים. "אימא'לה ואני – שנינו כאחד. גורלה הוא גורלי". הוא ניסה להתנגד לרעיון זה; הרגיש כאילו כפתו אותו בכותונת משוגעים והוא רוצה להשתחרר ממנה. אבל המילים הנוראות חזרו ונפלטו מפיו בקול מודגש: "להרוג, כמו כלב להרוג... על כל מעלליו!"

בסתר לבו ידע שאלה הן מילים ריקות, שהוא נאבק לשווא בגורלו, וכל ניסיונותיו לנער מעליו את הנטל לא ישחררו אותו. הגורל המעיק יישאר בתוכו וימשך להכביד עליו. אבל שפתיו המשיכו למלמל: "להרוג, כמו כלב להרוג!"

הוא עמד בפרוזדור שהוביל מחדרי הקבלה אל האגף הפרטי של הדירה ומלמל לעצמו, אף שידע שמישהו מבני הבית עלול לצאת בכל רגע ולהבחין במצבו. נדמה

לו שכולם יכולים לקרוא כהרף עין את המחשבות החרותות על מצחו. אולגה מיכאילובנה תצא מחדרה ותפגוש אותו במצב זה... הפחד מתגובתה שחרר אותו מאובדן החושים, והוא פנה אל האגף הציבורי של הדירה כדי לעשות משהו ולחשוב על משהו אחר. כשנכנס לחדר הקבלה המשותף לו וליעקב שמואלביץ' ויינשטיין, ראה שהעוזר הראשי של הפרקליט כבר יושב ליד השולחן, רכון על ערימת מסמכים. "אה, זה אתה, יעקב שמואלביץ'?" קרא מירקין בתמיהה, כאילו פגש אותו לראשונה אחרי פרידה ממושכת, "טוב שפגשתי אותך. היום תצטרך להסתדר בלעדיו. אני צריך לסדר משהו חשוב".

"זה מה שמטריד אותך?" ענה לו יעקב שמואלביץ' בלי להרים את הראש מן המסמכים שהיה שקוע בהם, "הרי ממילא אנחנו מוכנים לעזיבה שלך". "מוכנים לעזיבה שלי?" מירקין התפלא.

"נו, כן. אומרים שאתה מתכוון לעזוב את המקצוע ולשנות את אורח חייך". "אה, לזה כוונתך? כן, כן. אני מתכוון לשנות את המקצוע ואת כל סדרי חיי. כן, כן..." מלמל מירקין לעצמו ועזב את חברו, שהביט אחריו תוהה ומשתומם על תשובתו המבולבלת והמוזרה.

פרק ו': מאבק בגורל

מירקין התחיל לצעוד על פני רחובות פטרבורג. מחשבותיו התפתלו סביב המשפט שיעקב שמואלביץ' זרק לעברו, והוא חזר שוב ושוב על אותן מילים: "מוכנים להסתלקותי".

כאילו להכעיס, היום סירב להסתיים. זה היה יום שמש בהיר, נאה ומלא עדנה. היום שמח באנשים, ואנשים שמחו בו. סוסים דהרו בזריזות על אבני הכביש, אנשים הלכו בצעדים נמרצים. כולם מיהרו להגיע לאיזשהו אירוע חגיגי, שהוא לא הזמן אליו.

הוא הגיע לכיכר איסקייבסקי והתפלא שהיא נראית כל כך רחבה וגדולה. ועוד דברמה: האנדרטה של פטר הגדול והכנסייה האיסקייבסקית עומדות בתוך חורש עצים. מאין הגיעו לכאן עצים? הרי הוא עבר כאן יומיום במשך החורף ואף פעם לא הבחין שיש עצים בכיכר הזו. כעת הם עומדים זקופים ורעננים, כאילו יד אדם רחצה אותם וחפפה את ראשם. ענפיהם הסבוכים זורקים רשת צללים עדינה על גבי האדמה שיצאה מתחת מעטה השלג. פלומה אדמדמה מבצבצת על הענפים החשופים. העולם משוחרר, גדול ויפה. "מוכנים להסתלקותי. הכול מוכן להסתלקותי. ובדיוק כמו שם, במשרד של הפרקליט, הכול יעמוד על מקומו וימשיך את חייו אחרי שאסתלק".

"אבל לאן אלך?" שאל את עצמו, והטיל עצמו אל זרם האנשים שנהר אל גדת הנְיִקְהָה, כאילו ביקש להרוף משהו מעליו ולא לחשוב. על גדת הנהר, לרוחב גשר טריוצקי ולאורך נְקֵרְוֶשְׁנִינְהָ, הרחק מעבר ארמון החורף, עמדו אנשים רבים והביטו במשחק גושי הקרח הנעים על פני המים. זה היה משחק של ענקים. גושי קרח גדולים שחו במים והתנגשו זה בזה. גושים אחרים חסמו בפניהם את הדרך אל מוצא הנהר לכיוון פינלנד. גוש אחד החליק על האחר, הר קרח טיפס על משנהו. מאבק אדירים התנהל בין הגושים הקפואים; מי מהם חזק יותר, כבד ונועז יותר? התקיף הטביע את חברו החלש במים, שבר אותו וריסק את השברים לרסיסים ששטו קדימה עד שנעלמו.

כל הצופים – צעירים וזקנים, גברים ונשים – היו מרותקים לחיזיון המדהים שנגלה לעיניהם. חדות נעורים אחזה בכולם. אנשים נלהבים החליפו רשמים עם זרים שעמדו לצדם, וביטאו בקול רם את התפעלותם.

מירקין נעצר ונבלע בהמון. כאן, בתוך גוש האנשים, הוא איבד את עצמיותו, ברח ממסגרת עולמו האישי ולרגע נתפס למשחק הניגודים בין חורף ואביב. אבל מיד

התחיל משהו לקדוח במוחו, כמו שקורה לאדם חולה במחלה אנושה, והוא חושב בלי הרף על סודו, בלי לגלותו לאיש... הוא אחז בידו את תיבת הכסף עם מכתבי אימו. לרגע נדמה לו שתיבה זו צמודה לידיו, והיא תישאר קשורה והדוקה אליו לאורך שנות חייו. למען האמת, הוא כבר לא הרגיש שהוא אוהז משהו. יד נעלמה הציבה מראות מטושטשים מול עיני רוחו; תמונות חלום שעלו מתוך שינה עמוקה. הוא ראה את החיים שיהיו אחריו כאילו נפתח בפניו ספר עלום. כעת הבין בבירור את מלוא המשמעות של המשפט "הם מוכנים להסתלקותי". ומדוע לא?

בעצם, הכול נכון וכך צריך להיות. הבית החדש של משפחת מירקין כמעט מוכן. אבא'לה ונינוטשקה יגורו בו. אבא יהיה מאושר. סוף־סוף מצא לעצמו בית. נינוטשקה תהיה מאושרת. גם אולגה מיכאילובנה. כולם יהיו שבע־רצון ומאושרים. הכול יהיה כפי שצריך להיות. אבל אני לא מרוצה. לכן אני צריך להסתלק. אני אחלוף כמו רוח נושבת. כל היתר יישאר כפי שהוא. הרחוב יהיה כפי שהוא כעת, אנשים ימשיכו לעבור בו במהירות. אצל אולגה מיכאילובנה הכול יהיה כתמיד. הרהיטים יעמדו במקומם. כך גם ארונות הספרים הגדולים, העמוסים ספרי משפט ופסקי דין. הלקוחות שיגיעו מהפרובינציה ימתינו בפרוזדור ובחדר ההמתנה. יעקב שמואלביץ' יטפל בעניינם. הפרקליט הידוע יסתגר בחדר העבודה שלו, וכולם ימתינו בחדרה לפתיחת דלתו. אולגה מיכאילובנה תשב על הכורסה הניצבת בפניה החביבה עליה בשמלת משי שחורה שמכסה את גופה הלבן. היא תרכין בענווה את ראשה ותתבונן במערכת מהודרת להגשת קפה, בתמונה נאה, או במתנה אחרת שנחום גריגורייביץ' הביא לה. אולי היא תחייך אליו, וה"אנגלי" יתמוגג מרוב נחת. נינוטשקה תשרע על הספה שבחדרה כשהיא חצי עירומה ותלתליה פרוצים, ותקרא בלהיטות ספר מפוקפק שמבקר המחול השאיל לה. ייתכן גם שהיא תשב אישם בחדר מבודד עם חברתה, הרוזנת הבלונדינית, ושתייהן יתנשקו או יעשו דברים אינטימיים אחרים... אכיו יהיה עסקי במשרדו במחצית הראשונה של היום, כמנהגו תמיד, ולא ירשה שיפריעו לו. אחרי שיעיין בדברי הדואר שיגיעו אליו, הוא ייסע אל נינוטשקה וייקח אותה לטיול במכוניתו. הם יישבו באיזשהו בית מרוח מחוץ לעיר וישתו וודקה. מדוע דווקא בית מרוח ומדוע דווקא וודקה? כי זו התמונה שדמיונו בחר לצייר, והוא לא יכול להשתחרר ממנה. ייתכן שהם יגורו יחד בבית חדש. מדוע לא? איך ייראה הבית החדש הזה עם כל החפצים שנחום גריגורייביץ' יבחר עבורם, ואיך יתנהלו חייהם המשותפים? את זה הוא לא יכול לתאר לעצמו.

"ואני?" תהה זאכארי, "איפה אהיה? אני לא אהיה. היר, הרגל, הצלעות שאני ממשש, הגוף שלי... כל זה לא יהיה. הכול יהיה באיזשהו מקום אחר... היכן? לא. משהו אחר יהיה ממנו".

הוא לא יכול היה לתאר לעצמו בשום אופן איך ייראה ה"אני" שלו כשהוא לא יהיה עוד... יצר החיים הבריא שלו חסם את המראה הזה והעלים אותו מעיניו. כחחליף, ניסה זאכארי להשתיק את חששותיו בעזרת הרעיונות הפילוסופיים של ה"אנגלי", והשמיע אותם לעצמו בקול רם, כמעט צווחני: "נגיד שאני זכוב. מה אכפת אם

אזמזם קצת פחות? ואם אני עשב, לא יקרה שום נזק אם אתייבש קצת לפני הזמן ואיעלם מעל פני האדמה. לא מרגישים דבר בטווח זמן של מאה שנים או עשרים. יום אחד אחרי מותי, שעה, דקה – מה זה קשנה אם חייתי מכסת שנים של שבעים שנה או רק רבע ממנה? מבחינת האנשים שעומדים כאן לידי, אני לא קיים בכלל. מיליארדי יצורים חיים בעולם, ואף לא אחד מהם יודע אם אני חי או לא. אם כך, מה ההבדל אם אני חי בפועל או לא?”

הוא הביט למטה אל המים וראה גוש קרח ענקי מתקרב אליו. גוש הקרח נשא גרודים של כפר או יישוב אחר. כולי עץ קפאו בתוכו, וחפצים שונים דבקו אליו. הגוש הזה עורר תשומת לב של מתבוננים רבים, כי ניכר שהגיע מאיזשהו מקום מגורים. במוחו של זאכארי חלפה המחשבה: “אם אזורק עכשיו את עצמי אל המים, זה יהיה בדיוק בזמן. גוש הקרח הזה ירסק את גופי. ייתכן שהוא יגרור חלק ממני במהלך מסעו. אם אני רוצה שהוא ישיג אותי, אני חייב להטיל עצמי כעת אל המים. אם אאחר, אחמיץ אותו, כי הוא כבר יצוף הלאה”. הוא חזר והביט בגוש הקרח הגדול שגרר אחריו גושים אחרים שנתפסו בקצותיו המחודדים. שולי הגוש הגדול היו שקועים במים, אבל המשטח העליון התנשא מעליהם, ונראה כאילו הוא דבוק עדיין למקום יישוב. ראו עליו עקבות של מגררה נוסעת, גזיר עץ, צלחות שבורות, סיר ישן, אניצי קש. שרידי חיים אלה, שהמשיכו להתקיים על גוש הקרח הצף, ציירו לנגד עיניו תמונה חיה של כפר ומגררת חורף נוסעת בדרך המובילה אליו. יכול להיות שאנשים התעלסו על גוש הקרח הזה...

דווקא גוש קרח זה, שהיה עלול לרסק את עצמותיו, קרא לו לשוב אל החיים... הוא הביט סביבו והתפעל למראה האור ותחושת החירות בעולם הגדול והרחב. הוא ראה את המרחבים האינסופיים של הרקיע שהשתרע על פני הגדה השנייה של הנהר. עמוד גגות ירוקים וצריחי כנסיות מוזהבים שיחקו משחק מחבואים עם אור השמש. עמוד הזהב הדק שעל גג הארמון האדמירלות נתקע כמחט בתכול השמיים וזהר כמו נר דולק שמתיו כלפי מטה קרני אור שהתנוצצו באוויר ונבלעו בתוכו. הבתים הפזורים בגדה השנייה של הנהר והמבצר הפֶּטְרוֹפֶּלֶבֶּקְסְקִי עם צריחי המנזרים שלו נראו כמו צעצוע ילדים. אכן, האדמה והעולם כולו נראו כמו בתצחוק משועשעת. רק השמיים הרחבים היו נשגבים ורציניים. המרחב האדיר שלהם התנשא מעל העולם כמו ים אינסופי, שעליו צפו עננים, שנראו כמו גושי קרח. אבל הגושים שבשמיים לא היו מוחשיים כמו גושי הקרח המחודדים והכבדים שצפו על פני הנהר. אלה היו מקלעות אדים ארוגות ושזורות זו בזו; רקמת שמיים גמישה ורוטטת, שנעה עם כל משב רוח. בחלל האביבי הצח לא נראתה ממשות חומרית כמו אדמה, חבל ארץ, בתים. כל אלה נבלעו בחלל השקוף והדק שהתנועע כמו קורי עכביש. הכול נע וזע בנצנוצי צבעים ובחילופי גוונים. השמיים שלטו על העולם. עננים כהים ובהירים טבלו במעמקי הכחול העמוק, הסתתרו לרגע מאחורי רקמה שקופה של וילון מתנועע, ומשם נראו מטושטשים ואורגים זה בזה כמו גופים מאירים של יצורים לא נראים. לפעמים קיבלו העננים צורות מוחשיות, כאילו איזושהי ישות נשית בקעה ממעמקי ים האור ופרשה

[W1] עם הערות: כך? בדקתי במקור ושיניתי בהתאם..

את כנפיה כדי לייבשן בנפנוף קליל. פעמים אחרות הם נראו כמו עדר כבשים שעלו מן הרחצה, והם רובצים על פני השדה הכחול כדי לייבש את קווצות צמרם. אד' אדמדם, שעלה מענפי העצים החשופים ומתוך בטן האדמה, ריחף באוויר. והאד הזה השקה כל נפש חיה בתשוקה לחיים. הוא גם הרווה את צימאוננו של זאכארי הדווה והמיוסר. עורקיו הוצפו דם מלא און, שריריו נמתחו ומלאו חשק, וקצות שפתיו חשו את טעם הדם השוקק בעורקיו.

"לא. יום אינו שנה. הנצח מתחדש כל רגע. כל התנסות מחדשת את תהליך היצירה. כל רעד – את רטט קיומו של העולם. החיים הם הנצח.

מדוע זכוב? אדם הוא נשר בעל כוח רצון ללא גבול וללא מגבלות. אדם נוצר למען החיים! כל היתר אינו אלא משהו חולני: הלקאה עצמית ופחדנות. אני, זאכארי מירקין, הושלכתי אל החיים במקרה. אבל אני לא פרודה חסרת ערך. אני הוא עצם הסיבה והתכלית של קיומי. אני עולם בפני עצמו, ובתוכי טמון שורש הבריאה. כל נשימה שלי מעוררת את נשימת העולם. התשוקה שמתעוררת בקרבי מעלה גלים של חשק בחללו של עולם. הנה, כעת אני אחוז תשוקה שמפעמת בקרבי. אני נפתח לקראתה; כל עורקיי נפתחים, דמי שותה לשוכרה את התשוקה. לא, עד קצה גבול הפיכתו". והוא פער את נקבוביות עורו כדי לרוות ממעיינות החשק שהיו חתומים עד עתה בקרבו, וכעת שחרר אותם. הוא הסיר מעליו את הכבלים, ניתק את החותם שסגר את פי הבקבוק, והמשקה הנכסף נחשף.

אולגה מיכאילובנה מילאה כעת את כל ישותו... כן, אולגה מיכאילובנה במערומיה. שדיה, שדי אָם מלאים, חשופים. היא מחבקת את צווארו בזרועותיה האיתנות. הוא חש בקרירות הרעננה של גופה החלק, נוגע בבטנה הבשלה, הרכה, שעד עתה רק דמיין לעצמו איך היא רוטטת תחת שמלת המשי השחורה... דמיונו מצייר אותה בדיוק כמו דיאנה בתמונה של רמברנדט – אלת הצייד השוכבת עירומה על כריות רכות ומצפה... הוא נהג לעמוד שעות ארוכות ליד אותה תמונה, והרהוריו הכמוסים ציירו לו מה שציירו... כעת נתן דרור להרהוריו, וזה היה כאילו הדם של שבט מירקין, שעד עתה היה כבוס וכלוא בתוכו, התעורר, ניתק בכוח את כבליו, והוא גועש וסואן בקרבו.

"לא, לא למות. לטובת מי? אני אתבע את חיי, אתבע אותם מכס ואקח תשלום מכל מי שיש לו משהו לתת. שום היסוסים טיפשיים ושום חוסר אונים. אבא צדק. גם אני צריך לנהוג כמוהו. הרי אני מירקין! די להיות חלש, מאופק ורגשני! הגיע הזמן להפסיק להיות ילד חלוש. הגיע הזמן לדרוש מן החיים את מה שמגיע לי!"

פתאום הרגיש את כובד משקלה של תיבת הכסף שאחז בידו עם כל האצור בתוכה. כעת עלה בדעתו שתיבה זו אשמה במצבו עד עתה. בגללה היה חלש וילדותי, בגללה לא העז אף פעם להחליט ולהכריע בעצמו. נדמה לו שכל חייו – מאז היוולדו ועד

¹ במקור: "עטעור" (אָטֶר). השימוש במילה זו מכוון לאמונה שרווחה במאה ה-19, ולפיה חלל היקום מלא חומר כימי נדיף (אָטֶר), והאור עובר דרכו.

עתה – הוא נושא את נטל התיבה הזו. תיבה זו הפריעה לו לאורך חייו. הגיע הזמן להשתחרר ממנה! הוא הרים את התיבה עם תכולתה והשליך אותה אל המים בתנופה, כאילו רצה להסיר מעליו בבת אחת את הכבלים הסמויים שריתקו אותו אל אמו. התיבה התהפכה באוויר, צנחה למטה, נבלעה במים לפני שהמכתבים שבתוכה התפזרו, והכול נעלם בין גושי הקרח.

“אלוהים אדירים, מה עשיתי?!” הזדעק בשנייה הראשונה מרוב חרדה. אבל הוקל לו, ותחושת שחרור מילאה את נפשו. משהו הסתיים במעשה זה, ומשהו אחר התחיל. המקרה עם התיבה עורר את תשומת לבם של הסובבים, ורבים הביטו באיש שהשליך אותה למים. זאכארי מיהר להסתלק כדי להתחמק מן המבטים החקרניים. הוא נבלע בהמון שזרם לכיוון שדרות נַיִקְסְקִי.

שדרות נַיִקְסְקִי המו אדם יותר מהנַבְרָן־שֶׁנָּה ומגשר טרויצקי. נדמה כאילו כל אוכלוסיית פטרבורג נמצאת ברחוב לכבוד יום האביב הראשון. אנשים התקבצו סביב הדוכנים שעמדו לאורך הרחוב וקנו ביצי פסחא מצוירות, כל מיני בשרים ונקניקים, עוגיות, כעכים וממתקים. איכרים ואיכרות מכרו את תוצרתם ובעלי מלאכה הציעו צעצועים לילדים: בובות, חיילי עץ וביצי עץ. ילדים שמחו בצעצועים, נשים התמקחו עם הרוכלים, וגברים הביטו בהן בתשוקה של ראשית אביב.

פסח קרב ובא.

פרק ז': הדם מתעורר

מירקין הגיע לביתו עייף ומיוסר. עם כניסתו מצא פתק שנכתב על ידי אביו וכלתו: "נסענו ל'נדר'ה דְרָבְנָה' לכבוד יום האביב הראשון. באנו לקחת אותך, והצטערנו שלא מצאנו אותך בבית. שכור מכונית וסע אלינו יחד עם אולגה מיכאילובנה. אנחנו מחכים לכם לארוחה". נינוטשקה הוסיפה: "זאכארישקה יקירי, תראה, אל תתחמק מאיתנו, שלא אכעס. אימא תבוא איתך. אתה יכול להשפיע עליה".

המשרתת אמרה לו שכבר טלפנו כמה פעמים מבית הפרקליט, ואולגה מיכאילובנה מסרה שהיא מבקשת שייסע אליה בהקדם או יצלצל אליה ברגע שיגיע לביתו.

מירקין עמד נדהם. לרגע היסס ותהה מה לעשות. הוא הרגיש מחדש מה שחש תמיד בקרבת אביו: כמו ילד קטן שעומד מול בלון גדול ואינו יודע איך לתפוס אותו. אבל מיד אמר לעצמו: "ודאי שאלך אליה. ודאי. ובאשר לנסיעה ל'נדר'ה דְרָבְנָה', עוד נראה. אולי ניסע לשם, ואולי למקום אחר". הוא נטל את אפרכסת הטלפון וחיג אל אולגה מיכאילובנה. לבו פעם בקול, כאילו היה ישות עצמאית ששוכנת בקרבו. הוא גער בעצמו על שאינו יכול לשלוט בתגובותיו. אבל לבו היה "אני" נבדל, ולא הייתה לו שליטה עליו.

"לאן נעלמת, זאכארישקה? אנחנו כבר שלחו שליחים מיוחדים לחפש אותך בכל העיר", נשמע קולה הנעים של אולגה מיכאילובנה.

"רוח האביב לכדה אותי, סלחי לי. תעיתי ברחובות כמו שיכור. ראיתי איך הקרח מתבקע וצף על פני ה'נדר'ה", ענה זאכארי בקול מתרונן של נער שובב. הפליא אותו שהוא מעז לדבר כך עם אולגה מיכאילובנה.

"בוא מיד. ה'צעירים' – כך כינתה אולגה מיכאילובנה את מירקין הזקן ואת נינוטשקה – נסעו ל'נדר'ה דְרָבְנָה', והם מחכים לנו שם. אבל אני חוששת שכבר מאוחר מדי".

"אני מגיע מיד", הבטיח מירקין.

זאכארי התרחץ, התבשם, לבש לבנים נקיים וחליפה שחורה. הוא הרגיש שנרפא מעט מן ההרגשה הרעה שתקפה אותו קודם. אבל בתוך כך לא יכול היה להשתחרר מן ההרגשה הקודמת שעוררה בו מרירות וכעס על עצמו. הוא הרגיש כנידון למוות שמתכוון לסעודה האחרונה שהזמין אצל התליין לפני העלייה לגרדום. "מדוע?" שאל את עצמו, "מי מכריח אותי להיות שונה מכפי שאני ולהיות כמו אבא, נינוטשקה, כמו כולם? לשם מה אנהל את חיי כמו האחרים?"

אבל הוא לא יכול היה לעזור לעצמו, ובהרגשה זו שכר כרכרה ונסע אל אולגה מיכאילובנה. באותה הרגשה עצר את הכרכרה כדי לקנות לה פרחים. הוא לא היה מנוסה בעניינים כאלה, וקנה ענף שלם של פרחי לילך, שגודלו הלא־רגיל עורר תשומת לב מיוחדת. אחר כך חזר אל הכרכרה ונסע אל בית הפרקליט. לבו פעם מהתרגשות כשעלה במדרגות ומסר לשומר הסף את הענף הגדול. הוא לא שלט על פעימות לבו, והתחושה של נידון למוות לא הרפתה ממנו. היא הציקה לו כמו צרצר שתביעותיו הקולניות מנסרות בלי הרף מאחורי התנור.

"מה זה?" שאלה אולגה מיכאילובנה. היא נחרדה מעט כשראתה את מירקין המגונדר וחיוור הפנים הולך בעקבות שומר הסף שנשא את הענף הגדול של שיח הלילך.

"סלחי לי, אולגה מיכאילובנה. הרגשתי צורך להביא לך פרחים לכבוד יום האביב הראשון. סלחי לי על החירות שנטלתי לעצמי". מירקין דיבר באומץ, אבל פניו היו חיוורים מאוד.

"פרחים בשבילי? למה דווקא לי?"

"כן, לך. דווקא לך... חזר מירקין שוב ושוב על המילים.

"נו, שיהיה. תודה רבה. ענף שלם! איך הצלחת לסחוב אותו? בוא הנה, זאכארי גברילוביץ'", הזמינה אותו אל הפינה שלה, "אני מתכה לך מאז השעה חמש. אביך היה כאן, לקח את נינוטשקה, ושניהם נסעו אל 'נוֹיָה דְרֶבְנֵיָה'. אנחנו היינו אמורים להצטרף. אבל חיכיתי לך לשווא. כעת כבר מאוחר מדי לצאת לדרך. לאן נעלמת? ארוחת צהריים אכלת?"

"סלחי לי, אולגה מיכאילובנה. לא ידעתי שאת מתכה לי. הייתי שיכור מיופיו של יום האביב הראשון. שוטטתי ברחובות, ראיתי איך גושי הקרח צפים על הַנְיָכָה. היו המון אנשים על גשר טרויצקי. אחר כך טיילתי בשדרת נייבסקי, הבטתי בצעצועים שמוכרים לקראת פסחא. אני לא יודע מה קרה לי היום.

"איזה ילד אתה, זאכארי! נתת לאביב לפתות אותך ונחת אישה זקנה שיושבת לבד בבית ומתכה לך. הרי אני כאן לבדי! סולומון אוסיפוביץ' נסע לאספה שמתקיימת היום אצל לנדאו. מישה הלך להכין שיעורים עם חברו מרקוביץ', ואני יושבת ומתכה לך. אפילו נתום גריגורייביץ' לא הציץ לכאן. כולם עזבו אותי ביום האביב הראשון. תראה, איך אפשר לסמוך עליך!"

מירקין הביט בה כשביטאה את המילים האלה. זה היה כאילו השטן המדיח בכבודו ובעצמו דאג לכך שהיא תהיה מזון למחשבותיו, לרגשותיו וליצריו. שלא כתמיד, היום היא לא התעטפה בבגדי משי שחורים, אלא לבשה שמלת משי אדומה עם מחשוף עמוק, שמלה מהודרת ויקרה שהבליטה את כוחו המושך של גוף נשי קָשֶׁל. האריג האדום כיסה בעדינות את זרועותיה העגולות, הקיף את עורפה, גלש אל שדיה המלאים, ופה ושם נחשף עורם הוורוד־לבן, שעורקים כחולים שזורים בו ומדיפים מתיקות של חלב־אם... התשוקה שנמנמה זמן כה רב בסתרי הגוף הזה התגלתה בעוצמה של יצרים ותאוות שמסתרת מאחורי שמלת המשי ואצורה בקפלי העור,

תחת השדיים, בשיפולי הבטן ובלובן הירכיים המוצקות. תמונה הזויה זו סחררה אותו והטילה שיכרון על המעט שנותר מפיכחון החושים ומצלילות הדעת שלו.

“מדוע אתה מביט בי בצורה כל כך משונה, זאכארי גברילוביץ’?” שאלה בחרדה כבושה. היא הסמיקה כמו נערה רכה שדמיה נענים ללהט מבטיו השוקקים.

“אה, שום דבר”. חיוך מוזר עלה על פניו של זאכארי. “את לובשת היום שמלה חדשה?”

“איך שמת לב?!” מאין הגיעה אליך תשומת לב כזו לבגדי נשים? מה קורה איתך היום?”

“את באמת צריכה לסלוח לי. אני לא יודע אם האביב שבא במפתיע אשם בכך... היום אני לא אני... כאילו השתכרתי...”

“אני מאוד שמחה לראות אותך כך. לא ידעתי שאתה מסוגל להיסחף אחר רוח האביב. זהו סימן של שמחת חיים”.

“אכן, אולגה מיכאילובנה. אני מרגיש היום כמו נער...” והוא קטע את דבריו. “נו, ספר לי, מה עשית כל היום?”

“מה יש לספר? כל מיני מחשבות מטופשות עברו בראשי. רוח אביב אחזה בי. אולגה מיכאילובנה, אולי ניסע לִנְרִיָה דְרֶבְנִיָה או לאיזשהו מקום אחר? הלילה נפל. האוויר רווי אֶתְר מיוחד; רוח קלילה כזו, אור מזור – כמו זוהר ראשון של הלילות הלבנים הקרבים ובאים”.

“לאן ניסע? היית צריך להקדים לבוא. הם ודאי יחזרו עוד מעט. נו, מה קורה איתך הערב? אתה כל כך פיוטי... אף פעם לא ראיתי אותך במצב כזה”.

“אני לא יודע. אני בעצמי לא יודע”. זאכארי כיסה את עיניו בידו.

“משהו רותח בתוכך. משהו לא ברור. מה קרה? ספר, זאכארישקה”. היא הניחה בדאגה אימהית את ידה על כתפו.

זאכארי התעוות. רטט עבר בקרבי. הוא תפס את ידה והידק אותה אל צווארו ואחר כך הצמיד אותה אל שפתיו.

גל של סומק הציף את פני אולגה מיכאילובנה ואת מחשוף צווארה. היא מיהרה להרחיק את ידה ממנו. “למען האמת”, אמרה, “אם לא הייתי מכירה אותך, הייתי פוחדת ממך. אתה, ככה, כל כך מוזר...”

מילים אלה הפיתו בו תעוזה לא צפויה: “אולגה מיכאילובנה, אני אוהב אותך. רק אותך... אותך אני אוהב. לא אכפת לי מה תחשבי עליי... אני אבוד... נפשי יוצאת אלייך... אני צמא לקרבתך ומשתוקק אלייך... אני צמא למגע גופך, לנשמתך, לך, כולך... לחממי עליי, קחי אותי... את כולי... קחי, לעומק! אני לא יכול לחיות בלעדייך. אני אמות... אני...” הוא דיבר בלהט. המילים זרמו מפיו בשטף!¹ הוא נצמד למקומו, אבל הרכיך את גופו כלפיה והטה אליה את פיו, עיניו, קצות אצבעותיו.

¹ לכך מכון מטבע הלשון שבמקור: “פֶּאֶר פִּיעֵר און פֶּאָר וואָסער” (באש וכמים).

אולגה מיכאילובנה זינקה ממקומה. ברגע הראשון התכוונה להיענות לתביעת השקפת עולמה, גאוותה הנשית וחובתה כאם ולצאת מן החדר. אבל בהיבט התעורר בה רגש אחר שנבע מן ההיכרות הממושכת שלה איתו ועם הדאגה הנאמנה לילד יתום שלא זכה לאהבת אם. נשים אינן אדישות כלפי ילדים שאין להם אם. הן כאילו נשמעות להוראה סמויה של חוק טבע שמצווה על כל אחת מהן למלא את חברתה הנעדרת. העובדה, שחתנה לעתיד גילה כלפיה נטייה חזקה וסמך עליה יותר מאשר על נינוטשקה, סייעה כאן לא מעט. כל זה הזכיר לאולגה מיכאילובנה את חובותיה כאם כלפי הגבר הצעיר שמצא אצלה תחושת בית. נוסף לכך, מצבו של זאכארי עורר רחמים. לבה נכמר מרחמים עליו, עד שהייתה מוכנה לעשות הכול למענו, כאילו היה בנה. היא ראתה עצמה בתפקיד אם; תפקיד שהיא חייבת לקבל בזכות האמון והרכנת הראש שהבחור הפגין כלפיה. אם תעזוב אותו כעת, יהא זה כאילו דחפה אותו לתהום כמו ידיה. היא חייבת להיות חזקה. היא חייבת להושיט לו כעת יד אם איתנה, זו שחסרה לו כל חייו.

היא נשענה על כרכוב השיש של האח וכיסתה בידה את עיניה. גופה המגורה רטט. ממש ראו איך הוא נע תחת קפלי שמלת המשי.

לרגע עמדה ביניהם שתיקה טעונה.

“מה, השתגעת או מה? איך העזת? איך?...?”

“נהייתי משוגע... מצבי אפילו גרוע יותר... אני יודע שאין לי זכות לחיות...”

אולגה מיכאילובנה שלחה אליו מבט מבין אצבעות היד שכיסתה את עיניה. זה היה מבט זר, חוקר ומלא תמיהה. הבכי הילדותי שניבט מעיניו, התשוקה של ילד חלש ומיוסר, הזעקה הילדותית שהובעה בידו המושטת אליה – כל אלה הצמידו אותה אל מקומה ומילאו את לבה רחמים כלפיו.

“אני יודעת שכל דקה שאני נשארת כאן איתך היא חטא; בעיקר אחרי שחשפת את רגשותיך המזוירים והלא-מובנים.... אסור לי להישאר לצדך אפילו שנייה אחת.”

“אולגה מיכאילובנה, אל תלכי! אל תעזבי אותי! את לא יכולה לנטוש אותי...”

הוא הסב ממנה את פניו, כי עיניו הוצפו דמעות.

לבה רטט וידיה רעדו. עיניה מלאו דמע. היא פסעה לקראתו, התקרבה אליו

והניחה את ידיה על ראשו, כשהיא מביטה בפניו.

“זאכארי גברילוביץ’, מה קורה איתך? מה קורה איתך? ספר לי!”

“אני לא יודע, אולגה מיכאילובנה. אני מתגעגע אלייך. בלעדייך אמות.” הוא נשא

את פניו והביט בה בתחינה ילדותית.

“הרי אהבתי אותך אהבת אָם... הרי את זה ביקשת ממני. האם זה לא מספיק?”

מירקין שתק, ורק הביט בפניה בתחינה מלאה כמיהה.

“מה איתך? ספר לי. אני אוהבת אותך כמו שאני אוהבת את מישנקה, ואולי יותר.

איך יכולים להיות לך רעיונות כאלה ביחס לאישה שאתה רואה בה אָם?”

המילים האחרונות הממו את זאכארי לגמרי. הוא טמן את פניו בצווארה. גלי

תשוקה לאָם ולאישה הכו בנחיריו ובפיו הפעור. דמו הרוחת סער בעורקיו, שריריו

נמתחו בכוח. הוא חיבק אותה וכמיהתו אליה גברה. הוא חש את מגע גופה הרך, את קרירות עורה החלק. הוא הרגיש כמו תינוק מורעב שמתנפל על שדי אמו אחרי ימים רבים של ציפייה.

"מה אתה עושה?! הרי זה חטא... מעשה סדום... הרי אני... הרי אני, איך לומר זאת, כמעט אימך!..."

נשימתה הכבדה נקטעה. גופה הגמיש התפתל למגע שרירי ידיו המתוחים, והיא התמסרה בעונג קאוב לחיבוקו, כמו אם מורעבת. גופה נשטף חלב כאילו היה שד שופע.

"מה אתה עושה לי? מה אתה עושה?" לחשה והשעינה את פניה על ראשו.

"אימא, האחת והיחידה, אמי יולדתי..." הוא נאנק וקולו נשנק.

לבכם פעם בקצב אחד, כאילו הדם בעורקיהם ביקש לפרוץ ולהתמוזג בורם אחד...

"אימא, אימא..." הוא לא הפסיק לגנוח.

"מה?... מה?... מלמלה."

"עשי הכול למעני. הכול, הכול..."

"כן, הכול... הכול... הכול..." ענתה בלחש.

הכל לוהט פרץ מבין שפתייה הפשוקות והציף את צווארו של זאכארי ואת עורפו...

פרק ח': במועקה נפשית

זאכארי גרר את גופו הדרוה לביתו כמו חיה פצועה שגורת את גופה אל מאורה כלשהי כדי למות בה בשלווה. הוא לא הרגיש דבר. מחשבותיו היו אפופות ערפל שחור, שהקיף אותו כמו ליל אופל נצחי. אבל בתוך החשיכה היו גם קרני אור בשלל צבעי הקשת, אותם ראה לפני כן, כשטבל בכל ישותו בתוך ים האימהות הנצחית... שפעת גוונים זו לא נמוגה מול עיניו, ועל שפתיו נשמר עדיין טעמו של החטא המתוק, שהזכיר לו משהו עלום. הוא רצה לשמר את הטעם הזה עד הרגע האחרון, עד כלות הנשימה.

לא הפליא אותו שהוא ממשיך להרגיש את כל זה. למען האמת, הוא לא היה מודע לתחושותיו, ובמשך נסיעתו בכרכרה היה שרוי בתוך חלום. הכול הסתחרר סביבו; הלילה, הכוכבים, פנסי הרחוב הדולקים, הכרכרות הנוסעות והולכי הרגל הממהרים לדרכם. הכול התפתל סביבו כמו צמות בהירות של מכשפה, והוא עצמו בתוך ענן שחור ועיניו שקעו בתהום האורות הצבעוניים...

אבל הוא התפכח ברגע שהגיע לביתו וראה את הרהיטים המוקרים בחדר העבודה שלו, את הספה שנהג לנוח עליה מפעם לפעם, התצלומים התלויים על הקיר, הכיסא שעומד ליד שולחן הכתיבה, והניירות המונחים על השולחן. כעת, בין כותלי חדרו, התחיל להבין מה קרה לו. הלילה, הכוכבים, האורות המהבהבים – הכול נמוג ונעלם. שארית הטעם של החמימות המתוקה עדיין נחה בקצות שפתיו, אבל הפליא אותו שהוא עדיין חי. מדוע המוות לא מגיע כשאדם מבשיל לקראתו? מדוע הוא מחכה שיקראו לו? זאכארי מתפלא שהוא יכול עדיין ללכת, לזוז, להניע את ידיו. האם הוא לא שייך כבר לשם, לאנשים שאינם הולכים?...

הוא מטיל עצמו על הספה ועוצם את עיניו. הוא רוצה לעורר מחדש את החלום שחוהו בבהירות ממשית לפני זמן קצר. חיוך רך עולה על פניו החיוורים. הוא חושב על משהו שיכול להיטיב איתו. בניגוד לרצונו, אבל בהתאם למהותו, הוא מוצף שמחה, ואפילו גאווה.

“אלוהים אדירים, האם זה לא יכול להתממש? זה לא יכול להיות! לא יכול להיות!”

אבל מיד חוזר הזיכרון ומראה לו את מה שנרשם בספר חייו. כן. כך וכך קרה. הוא נזכר במחיר שעליו לשלם בתמורה. מדוע המוות לא בא מאליו כשרוצים אותו? מדוע הוא ממתין? וזאכארי קורא בקול: “אם הוא לא מגיע בעצמו, צריך לקרוא לו...” הוא

מביט סביבו, והחדר נראה בעיניו כמו חדר מתים סגור. מכאן אסור לו לצאת. הוא לא ייצא. כולם, כל הקרובים והרחוקים, מצפים לכך. והעיקר – הוא עצמו מצפה לכך. סיפור חייו חולף לנגד עיניו. עוד כבדת דרך קצרה, והוא יגיע אל קברו. הוא חייב לזנק אל קברו. מה ההבדל אם זה יקרה במוקדם או במאוחר? אין שום מוצא אחר. בין כך ובין כך, הוא חייב להגיע אל הקבר, מהר ככל האפשר.

כדי להרוויח עוד רגע של הונאה עצמית, זאכארי מעסיק את עצמו במחשבות על ההכנות האחרונות שעליו לבצע. לכתוב מכתבים. למי? לניוטשקה. לבקש ממנה סליחה. לא יותר. רק מילה אחת: סליחה. "נינה סולומונובנה, סלחי לי". אבל לשם מה? ניוטשקה מופיעה פתאום לנגד עיניו כהתגלמות של קדושה טהורה ונעלה.

"מי אני שאכתוב לה מכתב? לא. לא צריך. הדבר היחיד שהיא יכולה לצפות ממני הוא שאסתלק מדרכה מהר ככל האפשר, בלי דיבורים מיותרים. זה מה שאעשה".

"אני אשלם את המחיר. אני אשלם!" קרא בקול. הוא כמעט צעק, כאילו נאבק עם מישהו.

לאבא צריך להשאיר כמה מילים: "לא כדאי להצטער ולהתאבל. עדיף כך ונכון כך". גם אביו נראה כעת בעיניו בעל מעלה שאין להשיגה. "הרי הוא אדם מוסרי לפי תפיסת עולמו. יש לו ערכים משלו. ואני, מה אני?"

פתאום הרגיש שאין לו אפילו זכות לחשוב על כך. כל רגע שהוא חי וחושב אינו אלא סתם גרירת רגליים פחדנית. "בלי דחיות, לעניין! צריך להתחיל!" ושוב הופכת ההחלטה הנחושה לשטר התחייבות, והדבר מעניק לו כוח לדחות את המעשה לרגע נוסף.

הוא לא מעז לתת פתח לרעיון נוסף שמתחיל לנקר במוחו: אולגה מיכאילובנה? ודאי לא. היא מצפה לקרוא את החדשות בעיתון של יום המחר, בלי הסבר מיותר. כעת יש לו הרגשה שהוא עבר את קצה הדרך והתקרב אל פי הבור... כעת צריך לבצע את הקפיצה.

הוא מתרומם מן הספה, כאילו הרף אותו שוט של פרש. איך לבצע את זה? הוא כלל לא חשב על כך. אקדה הוא הפתרון הקל ביותר. אבל הוא לא הכין אקדה. האם מי שמתכוון להתאבד חושב איך להגיע אל מותו? הרי לא חסרות דרכים... אפשר להזרוק תחת גלגלי החשמלית הראשונה. אפשר לזנק אל הנהר. הוא יכול גם לגשת אל החלון ולהשליך עצמו למטה.

"לא, לא ברחוב, לא ברחוב... לא בשלג וברפש. אנשים ידרכו על דמי..." הוא ממלמל כמי שמתחנן על נפשו. "האם מי שמתכוון להתאבד חושב מה יקרה לגופתו? הרי אלה הן סתם מחשבות של פחדן".

הוא נזכר שפעם קרא על סטודנט שהתאבד בעזרת השלייקס שלו: קשר אותם אל הוו של המנורה ותלה עצמו עליהם. זאכארי התחיל לחפש את וו המנורה על תקרת חדרו.

"כן, זה עדיף. אבל לא לגמרי. צריך להתאמץ יותר מדי. יהיה יותר מדי רעש כשאסיר את המנורה. המשרתת תשמע ותפריע".

"בסופו של דבר, לאיש לא משנה איך אעשה את זה. העיקר שאעשה. ואני אעשה את זה עוד הערב. אני לא אצא חי מהחרר הזה. צריך רק למצוא דרך פשוטה ונוחה. בלי רעש, בצורה שקטה".

הוא נזכר שפעם קרא ספר על גבר מאוהב שהתכוון בתצלום של אוהבתו וחתך את ורידיו. אומרים שזהו מוות נוח, ללא כאבים. "האם מי שמתכוון להתאבד שוקל בדעתו אם המוות הוא נוח, ללא כאבים? הרי אלה הם סתם הרהורים מפוחדים". בכל זאת, הוא מחליט להתאבד על ידי חיתוך העורקים. בלי רעש. בינו לבין עצמו.

הוא מתחיל להתפשט לאט, כאילו תחת אילוץ של שוט. הוא מסיר את לבושו, פריט אחר פריט, ואינו שוכח להניח אותם בצורה מסודרת. צריך שהבית יראה נאה אחרי לכתו. משמעות הדבר שהוא מתכוון לעשות נחשפה בפניו ברגע שראה בראי את מעורמי גופו; נחשפה בפניו משמעות המעשה שהוא עומד לבצע.

"אלוהים אדירים, הרי זה מכוון נגדי, נגד גופי. האם לשם כך התפשטתי, וכעת אני עומד עירום כדי לשים קץ לחיי?!"

יצר הקיום העביר חלחלה בגופו. ידו החליקה בלי משים על החזה והצלעות, כאילו ביקש לפנק את עצמו, לעדן את גופו וללוותו בדרכו האחרונה.

"האם זה חייב להיות כך? האומנם אין מוצא אחר?" הוא כועס על עצמו, וקורא: "איזה מין פחדן עלוב אני! אני חייב למות רק בגלל הפחדנות שלי!"

הוא ניגש בצעדים מהירים אל שולחן הרחצה, שולף את סכין הגילוח, ומתכוון בעורקים המשתרגים על פרק ידו. "הנה, כאן צריך חתוך. חתך עמוק אחד והדם זורם ואוזל".

ראשו מתלהט. האוויר נהיה דחוס, והוא שומע איך לבו פועם בחוזקה.

"הרי אין דרך אחרת! אין מוצא! הוא רוצה לצרוח בקול רווי בכי – "אני חייב!

אני חייב!"

בדרך אל הספה הוא נעמד ליד המראָה ובוחן את גופו כשהסכין בידו. הוא מכיר את הגוף שליווה אותו תקופה ארוכה מאז היוולדו. "הגוף הזה, החזה, הבטן, הצלעות – זה אני, זאכארי גברילוביץ מירקין..." לרגע הוא רוצה להתנתק מגופו. הוא, מירקין, נבדל מגופו. "המהות שלי תמשיך אולי להתקיים, בשעה שגופי ישוב אל האדמה ויהיה עפר ואפר".

סכין הגילוח נופל מידי ו הוא משליך עצמו על כיסא, משעיין את ראשו על שתי ידיו ותוהה: "איך ייתכן שאני אירקב, אהיה עפר ואפר, ובכל זאת אמשיך להתקיים? זה מפני שאנחנו רגילים לראות את המוות באותו האופן שאנחנו רואים את החיים. אבל מוות הוא משהו אחר לגמרי. לגמרי אחר. מהו מוות? מוות הוא הדרך שמובילה אל הנצח, אל הלא־ידוע שאנחנו לא יכולים להבין את משמעותו ולדעת את טיבו. דרך זו עוברת בנתיב הכיליון. ככל שהכיליון מקדים לבוא, כך אנחנו מתקרבים אל האינסוף הנצחי, הנעלם מהשגתנו. אם כך, מדוע אני גורר את ביצוע העניין? מדוע אני דוחה אותו? אדרבא, אני צריך למהר להגיע למצב שהעולם הזה לא יהיה קיים עבורי. אני הולך למחוז אחר. פשוט, אני הולך מכאן כי לא נוח לי כאן. לא למען

משהו או משהו. פשוט, מפני שאני רוצה בכך. הכול נעשה מרצוני. צריך להיות ברור: למעני, לי עצמי”.

הרעיון האחרון מחזק אותו. הוא מרים את סכין הגילוח וצועד קדימה. “היכן? ליד שולחן הכתיבה? על הספה? עדיף על הספה”.

בדרכו אל הספה נופל מבטו על התצלום של אמו. אור המנורה הירקרק מאציל עליה וזהר חמים, כאילו היא נמצאת כאן, בבית. אימא'לה בשמלה השחורה עם הצווארון הלבן וחפתי השרוולים הלבנים, עם הפנים הצעירים מלאי החיים. הוא נעצר לרגע ליד התצלום ותוהה איך זה שפניה של אימא כל כך מלאים חיים, כאילו היא מתנועת על גבי פיסת נייר, כאילו לבה חבוי היכנשהו מאחורי המסגרת. לא, כל גופה מוסתר שם, והיא מושיטה אליו את פניה הרעננים ואת עיניה מלאות החיים. “זוהי אשליה שלי. זו רק פיסת נייר. רצון החיים שלי מצייר בפניי כל מיני צורות, כאילו רצה להפריע לי, לשים מכשול בדרכי אל הכיליון. הנה, אני נוגע בתמונה: זכוכית קרה, פיסת נייר מאחוריה. הנה, אני נוגע בגופי: חמים, חי, החושים עדיין ערים. אבל הגוף שאני רואה מאחורי הזכוכית – הפנים, הידיים – כבר כלה ועבר מן העולם. היכן הוא? מה נהיה איתו?”

הוא מבקש לתאר לעצמו את מראה גופה של אמו בקבר, אבל עורק החיים שבקברו מטשטש את התמונה ההזויה ואינו מאפשר לו לראות דבר. “היא קיימת רק כמושג. של מי? מה זה חשוב? מושג כזה מרחף בחלל האוויר, למרות שעצמיותו המוחשית לא קיימת מזמן. כלומר, אימא כבר עברה את מסלול הכיליון. לכן, מסלול זה מוקר לי במידתמה”.

פתאום נדמה לו שזו אינה הזיה, אלא ממשות חיה. הוא רואה שאמו קורצת אליו מתוך התמונה. כן, היא שולחת אליו רמו של הפקרות מגונה, לא נסבלת כמעט. כאילו רצתה להזמין אותו לאיזשהו עניין אינטימי, לא מהוגן. לבוא ולשכב לידה בקבר כדי להתחמם בקרבתה.

“אלוהים אדירים, איזה מין רעיונות תוקפים אותי?! אלה הן הזיות של מוות”, מבהיר לו שריד של יצר קיום שנותר בקברו; קול של חיים שעדיין לא נשזר ברקמת הקורים של האברון.

וכאילו כדי לגרש את הרהורי החטא המגונים והלא-נסבלים שעלו בקברו ברגע האחרון של היותו, כאילו כדי להצילו ולהטותו לדרך אחרת, הוא נזכר בגוף אחר, שהמחשבה עליו לא מעוררת בו תחושת חטא, כפי שקורה לו כשהוא נזכר בגופה של אמו...

מירקין חש כאילו הוא נמצא על פני נהר הנְיִיָּה, מדלג בין גושי הקרח הצפים עליו. הוא קופץ מן הגוש שעומד לשקוע אל גוש אחר, יציב יותר, ועליו הוא שוהה שעה ארוכה. נדמה לו שהוא חוזר להיות ילד בבית הישן בִּיקְטָרִינְבּוֹרְג, ולכן מותר לו הכול. הוא מתגעגע אל אמו.

הוא צונח עירום על הספה, וסכין הגילוח בידו. הוא קובר את פניו בכריס, ומכיוון שהכול מותר לו, הוא מרשה לעצמו להעלות מחדש בדמיונו את זכר האירוע שחווה

לפני זמן קצר. כן, רגע לפני מותו, מותר לו הכול... בין אם כך ובין אם כך, למי אכפת על מה חושב מי שמתכוון להתאבד כדי להמתיק את רגע מותו? הוא מוצא צידוק להרהוריו הפגומים ונותן ררוך להיות החטא שלו. האירוע שחווה הערב מצטייר בדמיונו כחוויה חזקה, עמוקה ומלאה חום, אף שהיא מעורפלת קמעה. הגבולות בין אדם חי ומושג מופשט מיטשטשים. הזמן זורם לאחור, והוא אינו יודע אם הוא מירקין העכשווי או הילד, זאכארישקה. מאריה איוואנובנה רוכנת על מיטתו ומאמצת אותו אל שדיה המוצקים. כן, כעת הוא מרגיש את מגע החזה הנשי, אך משהו מצמיד את ראשו אליו ומכסה את פניו בחמימות השופעת מן האימהות האלוהית שמקננת בין שדיה של אישה. הוא חש במרוץ הדם בעורקים המשתרגים תחת העור של גוף אימהי מוצק ואיתן. הוא שומע את פעימות הדופק של הדם הזורם תחת העור. השדיים הדשנים מתמלאים חלב, והגודש המתוק מעניק להם כוח מיוחד. תחת חסותם חיי משתחררים מגשמיותם, ורק נשמתו העירומה אחווה בהם. עדינות אימהית מעורבת בתשוקה חסרת מעצורים טמונה בכל חלק זעיר של הגוף הנשי, בכל תנועה קלה, בקריירות ובחמימות שלו. מותר לעשות הכול למען הילד, והוא חוזר שוב ושוב על אותן מילים:

“אימא'לה, עשי הכול למעני, הכול, הכול!...” והוא מרגיש שהאם עושה הכול... ההזיה מסתורת אותו. ניחוח של בושם מעורר בו שיכרון חושים. על עפעפי ושפתי מרחף אד לזהט שעולה מתוך עור צונן וחלק. ידי נמתחות בתשוקה לחבק מישהי, והוא נצמד אל גוף אימהי גדול שמגלם את כל הנשים שאהבו אותו אפעם: אימא'לה, אולגה מיכאילובנה, נינוטשקה, מאריה איוואנובנה, ועוד נשים עלומות שלא ראה מעולם. ישות נשית מלאה מתלכדת ומתמזגת באותו גוף אימהי שהוא מחבק כעת, ומפיחה בו רוח חיים...

שעה ארוכה שכך, הוזה ומדמדם. מי יכול למדוד את הזמן? לבסוף התעורר בהרגשה: “כעת השגתי הכול. כעת לא נותר דבר. כעת הגעתי אל שפת הבור...”

הזינוק לשם חייב להיות נועז ומלא עליצות. עם הטעם של גוף האם שנותר על שפתיה. הוא התיישב, לפני שרישומה האחרון של ההזיה יימוג, הידק את אגרוף ידו השמאלית ומתח אותה. עורקי פרק היד התבלטו והתפתלו תחת רקמת עורו הענוג כמו תולעים כחולות. פרק היד נראה כעת כמו צוואר של תרנגולת. הוא עצם את עיניו כדי לא לראות דבר, וכיוון את להב הסכין שאחו בידו הימנית אל רקמת העורקים של פרק היד השמאלית.

הוא לא ידע אם הוא חי או מת, והתפלא על שאינו מרגיש כאב. הוא פקח את עיניו וראה שהיד האוחזת בסכין נעצרה במרחק חמישה סנטימטר מן העורקים ולא נגעה בהם.

“אלוהים, אני לא יכול! אני לא יכול!” צעק בייאוש והתחיל לגרד את עצמו, “איזה פחדן עלוב! אלוהים, אילו ידעו כולם עד כמה קשה היה לי, עד כמה פחדתי, הם היו בזים לי. מדוע אני לא יכול?”

הוא ניסה פעם נוספת, כדי להעניש את עצמו על פחדנותו העלובה, ולא בגלל שום סיבה אחרת. אבל היד עם סכין הגילוח קפאה על מקומה, כאילו התקוממה נגדו וסירבה למלא את רצונו. "אני לא יכול! פשוט, לא יכול!" קרא בייאוש. הוא השליך בזעם את הסכין וזעק: "אה, פחדן עלוב!"
הוא התחיל להתרוצץ בחדרו, וחיפש במחשבתו איוושהי הצלה; קנהיקש להיאחז בו. הוא לא יכול לחיות ולא למות. אלוהים, כמה נורא!
המחשבות התרוצצו בראשו כאילו ביקשו לארוג עבורו רשת הצלה שתתמוך בגופו הנופל.

"אם איני יכול למות, פירושו של דבר שעדיין איני פֶּשֶׁל. איני מוכן לכך. כלומר, הטבע אינו מניח לי, גורלי אינו מרשה... אבל אני אדם שפל! הרי אין לי זכות לחיות! אסור לי. זה מה שמצופה ממני. גורלי מצפה לכך. היא מצפה לכך. מצפה לשמוע את החדשות מחר בבוקר."

זעמו התלהט. הוא כעס על עצמו ותיעב את עצמו כאילו היה מצורע.
"אני אגרור את גופי המטונף ואטיל אותו בכוח אל תוך הקבר!" הוא רכן והרים את סכין הגילוח.

ברגע זה צלצל הטלפון. לזאכארי נדמה שהצלצול הזה חזק במיוחד.
"לכל השדים והרוחות! מצאו זמן לצלצל!" התחלחל. הוא התעלם מן הצלצול וניסה שוב להרים את הסכין מן הרצפה. אבל הטלפון התעקש להמשיך לצלצל. הצלצול הזה לא נתן לזאכארי מנוח ועצבן אותו. ברכיו כשלו וידו רעדה.
קולה של אולגה מיכאילובנה נשמע מתוך האפרכסת:

"זאכארייזשקה! זאכארייזשקה! האם זה אתה? תודה לאל! תודה לאל! אני לא יודעת מדוע אני חרדה לשלומך. זכור את האלוהים, אל תעשה שטויות! בשם אלוהים! הכול יתבהר ויסתדר!"

קולה המבוווש והחרד חזר וביקש דרך אפרכסת הטלפון:
"מדוע אתה שותק? תבטיח לי! אם לא, אני אבוא אליך בריצה. אני רועדת כולי..."
"אני מבטיח לך..." ענה זאכארי בגמגום מבוויש.
"לילה טוב..."
"לילה טוב", גמגם זאכארי.

פרק ט': שושנים לבנות

ביסודו של דבר, אדם קרוב אל עצמו ומערומי נפשו חשופים בפניו. רצון החיים אינו חדל לטוות גשרים על פני תהומות, כדי שיוכל להמשיך במהלכו. למחרת, עם יקיצתו אחרי שינה ארוכה וכבדה, מצא מירקין צידוק להמשך חייו. רצון החיים תבע מכושר החשיבה שלו להמציא את הצידוק הזה: "נו, אני פחדן. אז מה?" אמר לעצמו, "מהי פחדנות? פחדנות היא רגש שמבטא צורך להיצמד לחיים. הטבע החדיר להט יצרי לאיברי האדם כדי להבטיח את המשכיות הדורות, ונטע בו פחד ואימת מוות כדי להפריע לו להשליך את חייו מנגד. בדיוק כפי שהאנוכיות היא כוח מניע להגשמת שאיפותינו, כך הפחדנות היא מעצור חיוני שנועד לשמור על חיינו".

בעומק לבו קיננה ההודאה בכך שהוא מפיק משהו חיובי מן המעשה השפל שלו בליל אמש. הוא לא יכול היה להימנע ממנה, אבל היה בה תירוץ להמשיך לחיות יום נוסף: "פחד אינו רגש חולני. להפך: פחד הוא תגובה של אדם בריא; תולדה של יצר קיום חזק, שאינו מניח לאדם לסכן את חייו. חלשי האופי שעיפו מהחיים מפגינים נכונות נועזת לקפח את חייהם. לעומתם, אנשים חזקים ובריאים בנפשם שומרים על חייהם כעל בבתעין".

"כן, בסופו של דבר, ניצחתי את המוות", אמר לעצמו בגאווה מסותרת, "ניצחתי את המוות. אבל לשם מה? למען החיים?"

הוא התיישב ליד שולחן הכתיבה והשעין את ראשו על זרועותיו. לא התחשק לו להתלבש. לשם מה? לשם מה לצאת אל הרחוב ולראות אנשים? איך יביט בעיניה של נינטשקה? ונורא יותר פי אלף – איך יעמוד מולה, מול אולגה מיכאילובנה? ייאוש נורא, מעורב בגעגועים ובכמיהה שלא תמומש, השתלט עליו לגמרי. בקצות שפתיו נותר טעם מר, מין בחילה כלאחר אכילת יתר, ובלבו שררה ריקנות של חוסר סיפוק. הוא הרגיש כאילו גופו ספוג רעל, שכוחו ההרסני הולך וגובר; כאילו חלה במחלה מדבקת. איך יפגוש אנשים במצב כזה? האם גופו הנגוע רשאי לגעת בנינטשקה? הוא ידביק אותה במחלתו; ידביק את אשתו, אם ילדיו לעתיד.

"אלוהים אדירים, למות אני לא יכול, ואיך אוכל לחיות? איך יראו חיי עם הנטל הנצחי של כובד חטאי?" הוא פרסס אחוז חרדה, בלי שיוכל להיחלץ מהפחד שכבל אותו. "לא אוכל לחיות, לא אוכל לחיות", חזר ואמר לעצמו את המילים חסרות הטעם, אף שלא הבין באיזה אופן יחמוק מן הצפוי לו. "זה לא יכול להיות, אסור

שזה יהיה!" ביקש לחזק את החלטתו. אבל זה לא עזר לו להבהיר לעצמו באיזו דרך עליו ללכת.

תוך כדי נשמעה דפיקה קלה. הדלת נפתחה, והמשרתת הכניסה זר שושנים קטן, עטוף בנייר משי. "שליח הגיע עכשיו מן העיר והביא את הפרחים. אין כרטיס ביקור".

זאכארי הסיר את נייר האריזה, וידו אחזה שלוש שושנים לבנות. טיפות טל נוצצות כרמעות זהרו על הלובן הצח של עלי הכותרת.

"ממי?"

"השליח לא אמר".

"היכן הוא?" זאכארי ביקש לרוץ אל הדלת.

"הוא כבר הלך. שילמו לו מראש את שכרו".

זאכארי אחז את הפרחים כמו אדם חוטא שנושא ספר תורה בידיו. הוא חשש לגעת בהם, כי ידע מי שלח אותם. התחשק לו לגעת בשושנים הטהורות, כאילו ביקש להיטהר באגלי המים הלחים שעליהם, אבל לא העז.

"קחי, שימי אותם במים", אמר למשרתת, ומיד חזר בו, "לא, אני אטפל בהם בעצמי. את יכולה לחזור לעבודתך".

זאכארי פנה לכאן ולשם, והשושנים בידיו. הוא לא ידע מה לעשות איתן. הוא הרגיש כמצורע שאצבע טהורה נגעה בו. רטט חלף באיבריו; רטט מטהר, מזכך ומרפא.

הטלפון צלצל.

תחילה החליט לא לענות, כי ידע מי נמצא בצד השני של קו הטלפון. כאילו אפשר לראות דרכו, ולא רק לשמוע. אבל הטלפון תבע תשובה. זאכארי ניגש ברגליים כושלות ובפנים חסרי דם.

קולה לא היה נמרץ כמו אמש. זאכארי חש בקולה הרועד את פעימות לבה. הוא הרגיש שהיא עוצמת את עיניה, ראה בעיני רוחו את הריסים הכבדים המכסים אותן, ובמיוחד – את הגבות השחורות המסתמנות מעליהן כעיגול.

"האם זה אתה, זאכארי גברילוביץ' ? תודה לאל. בוא, אני מבקשת ממך. בוא, כמו תמיד. כאילו לא קרה דבר. לא, בוא מיד. אל תשתהה. אני חייבת לראותך".

"איך אוכל?"

"ואיך אני יכולה ? ואני רק אישה... מדוע אני צריכה לשאת לבר בנטל?"

"אולגה מיכאילובנה, האם את שלחת לי את השושנים הלבנות?"

"כן. אני שלחתי לך שושנים לבנות". קולה התחזק.

זאכארי החריש.

"זאכארי, בוא מיד. כל הלילה התייסרתי. טבלתי בביעה קרה. בוא, התחזק. אתה צריך להתגבר על הכול. בוא, אתה חייב. אם לא, אלוהים יודע מה אעשה..."

זאכארי שתק.

"מדוע אתה שותק? מדוע אתה מייסר אותי כל כך? הרי אני אשמה בכול. אני, אני, אני, אני!" היא כמעט צעקה, ואפשר היה לשמוע כאילו לבה אצור בתוך אפרכסת הטלפון.

"אני בא, אני בא, אני בא בזה הרגע!" הבטיח זאכארי.

"היכנס ישר אל חדרי. אני מחכה לך."

הוא התרחק והתלבש במהירות, נחפו לשתות משהו כדי לחזק את גופו, שכר כרכרה וציווה להסיע אותו מה אל ביתה של אולגה מיכאילובנה ברחוב קֶזְנֶקְסְקָאָה. היא המתינה לו ליד דלת הדרה, והושיטה אליו את ידה. חיוורון עורה נגלה מאחורי חלוק הבוקר שכיסה ברפיון את גופה. נדמה לו שהיד המושטת לקראתו חיוורת במיוחד. הוא הביט בפניה וכמעט לא זיהה אותה. פניה כחשו מאוד במשך הלילה, והדם אול מהם. עם זאת, החיוורון הֶאָצִיל עדינות מיוחדת על הפנים המיוסרים האלה, וזו משכה את לבו. התנסות ליל אמש, שכמוה לא הכיר עד עתה, הותירה על פניה סימנים דומים לאלה שנחרתים על פני כלה בליל הכלולות. אולגה מיכאילובנה הישירה מבט אל עיניו, והחירות שבמבטה המחשישה לזאכארי את הקרבה שנרקמה ביניהם.

"אני יודעת הכול, זאכארי. אני יודעת מה חשבת הלילה ומה עבר עליך. אני יודעת הכול. גם אני פחדתי והתייסרתי. התעניתי יחד איתך. ראה", הניחה את ידו על גלימת המשי שכיסתה את זוה, "לבי עוד לא הפסיק לפעום בכוח. הוא פעם כך כל הלילה, עד שזכיתי לראותך, תודה לאל!"

"מדוע פחדת?" שאל זאכארי כשהוא מתחמק ממבטה.

"אני לא יודעת. לבי אמר לי שמשוהו לא בסדר. ביקשתי מאלוהים שיעזור לך. הרי אתה לגמרי לא אשם. עתה עדיין ילד. ילד טהור, חף מפשע. אני, אני, אני!" היא טפחה על לוח לבה, ובהיבעת הסמיקה כמו נערה צעירה.

"אולגה!" זעק זאכארי, "מה קורה לך? הרי אני טיפוס שפל. אסור לי לחיות. אני גם פחדן. אין לי מספיק אומץ לשים קץ לחיי השפלים!"

"לא, לא!" היא חסמה את פיו בידה, "אתה חף מפשע, אדם טהור! הרי אתה ילד, ילד שנעזב ונוזח. אני הענקתי לך את חסותי. אני אשמה בכול. אני עשיתי הכול. אני, אני בעצמי, כדי לחזק אותך; כדי לרפא אותך. כעת נרפאת. אתה מטהר ובריא. אני לא מתביישת במה שעשיתי. לא, אני לא מתביישת. כל אחת הייתה נוהגת כמוני. ראיתי איך התייסרת..." היא השתקתה, ואחרי רגע של היסוס הוסיפה במבוכה: "לא יכולתי אחרת..."

זאכארי נשך את שפתיו. שטף דמעות פרץ מעיניו, והוא לא הצליח לעצור אותו. "כעת אנחנו חייבים לשכוח הכול. כל מה שאירע צריך לשקוע בחשכת הלילה, להיבלע לנצח באפלה. להיחמק מן המחשבות, הזיכרונות והתחושות. אסור שיישאר שריד ממה שהיה אמש. חייבים לשכוח הכול, כאילו הדבר קרה לאמך יולדתך". את המילים האחרונות ביטאה בלחש טעון סוד. זאכארי עומד ושותק, עווית של בכי בלי דמעות מעקמת את שפתו העליונה.

“אתה מבטיח לי?”

“כן!” ענה והנהן בראשו.

היא נטלה את ראשו בידיה והרכינה אותו אל חזה. זמךמה עמדה בעיניים עצומות, ואחר כך אמרה, כאילו אל עצמה: “מי יכול לשפוט אותי על מה שעשיתי למען ילדי החולה?”

ואז נשקה על מצחו וניגבה את עיניה בממחטה רקומה.

זאכארי לא הפסיק להביט בה, כאילו היה יצור אילם שאינו יכול לדבר.

“נו, כעת לך והיכנס אל ניוטשקה! היא מאוד עצובה. תנצל על כך שלא הצטרפת אליהם אמש. אמור מה שתוכל לומר. למען האושר המשפחתי שלנו תוכל אפילו להמציא תירוץ כוזב.”

“אולגה מיכאילובנה! לא עכשיו, לא עכשיו!”

“אתה חייב. הכול צריך להיעלם בבת־אחת. כאילו לא קרה דבר.” היא התקשחה, זקפה את קומתה, הישירה מבט אל עיניו, ואמרה: “זאכארי גברילוביץ’, דבר לא היה בינינו. הבנת?”

“לא היה דבר.” זאכארי נענה בקול חרישי.

היא אחזה בידו, הובילה אותו אל דלת חדרה, הצביעה על הדלת בקצה המסדרון, ואמרה בחיוך אימהי: “זאכארי גברילוביץ’, ניוטשקה מחכה לך.”

זאכארי קד קידה עמוקה מהרגיל, עזב את חדרה ויצא למלא את פקודתה.

אולגה מיכאילובנה ניצבה על מקומה. לרגע עצמה את עיניה ושקעה בהרהורים. אחר כך התעוררה וחזרה לעסוק בשלווה אימהית בענייני היומיום שלה.

פרק י': התחלפו בתפקידים

דברי אולגה מיכאילובנה עודדו את זאכארי, והוא התדפק על דלת חדרה של כלתו.
"נינה סולומונובנה, אפשר להיכנס?"

"האם זה אתה?" נינה התפלאה כשראתה אותו, ושתקה. היא הייתה עדיין בבגדי בוקר – פיג'מה וחלוק יפני רקום – אף שכבר הייתה שעת אחרי צהריים. תלתליה הפרועים היו פזורים באלפי קווצות קטנות. עיניה היו אדומות, ולזאכארי נדמה שהן אדומות מבכי. היא אפילו לא ניסתה להסתיר אותן מפניו. פניה היו בלי איפור, ורעננות עורה הצעיר ניכרה בהם היטב, אף שהייתה חיוורת מאוד. היא ישבה על הספה כמו נסיכה מן המזרח הרחוק, רגליה המשוכלות זו על גבי זו נתונות בנעלי-בית רקומות. ראשה נשען על שטיח הקיר הבוכרי שהיה תלוי מאחורי הספה, והיא עישנה בעצבנות סיגריה תקועה בפומית ארוכה. שחור תלתליה בלט על רקע המשבצות הצהבהבות בשטיח שמאחוריה. בעיני זאכארי היא נראתה שונה מתמיד. משהו התחדש בה. אף פעם לא ראה אותה רצינית ומהורהרת כל כך. לכו נכמר למראה פניה החיוורים.

"נינה סולומונובנה, באתי לבקש את שליחתך ולהתנצל על שזנחתי אותך בליל אמש. שוטטתי ברחובות ולא ידעתי שאת מחכה לי". הוא התפלא שהמילים יצאו מפיו בקלות שכזו.

"אה, בקשר לזה... לא היית צריך להתאמץ להגיע כל כך מוקדם. ביליתי בנעימים עם אביך".

שניהם שתקו זמן-מה.

פתאום קמה נינה מן הספה, פסעה בעצבנות הלוך ושוב על פני חדרה, ונדמה שמלמלה משהו בינה לבינה.

"אני מצטער מעומק הלב על כך שהחמצתי את ההודמנות", הוסיף זאכארי, בלי לדעת מה הוא סח.

"איפה בילית את זמנך ביום האביב הראשון?"

"אה, כל מיני... גמגם במבוכה.

נינה נעצרה פתאום לידו ותקעה את מבטה בפניו: "אמור את האמת: אימא שלחה אותך אליי? הרי לא היית בא אליי מרצונך החופשי". ואז הוסיפה, כמי שמדברת אל עצמה: "זה צריך להסתיים, אחת ולתמיד!"

"הפעם את טועה. הפעם באתי מרצוני החופשי. מיומתי". קולו נשמע כן והוגן.

ארשת פניה של נינוטשקה השתנתה. פניה, שהביעו עד עתה קרירות מרה וזרה, לבשו הבעה מיוסרת. לחייה שקעו, כאילו היא עומדת לשרוק. היא התאמצה להסוות את עווית היגון שנחרתה על שפתיה וסנטרה המוארך, אבל לא הצליחה. היא התבלבלה, כאילו בלעה דמעה, וזו נתקעה בגרונה. עיניה התלחלו והבהיקו מדמע. עם זאת, חייכה.

היא נעצרה לידו ושוב הישירה מבט אל פניו. הפעם זה לא היה מבט חוקר, אלא מבקש ומתחנן. "זאכארי גברילוביץ", איוו רעה עשיתי לך? מדוע אתה לא מפסיק להעניש אותי?"

זאכארי חייך בתמיהה נואלת. "אני מעניש אותך? מה את מכניסה לראש?"
 "כן, זאכארי גברילוביץ'. כן, כן. אתה מסתובב לך כאילו אלוהים בכבודו ובעצמו הוא אבא שלך, והוא שלח אותך אל פני האדמה כדי להיות שופט ומוכיח. למה אתה שופט אותי? מדוע אתה לא מפסיק לאחוז את מאזני הדין מעל ראשי? ודאי, ודאי שאני אישה חוטאת. נו, אז מה? אף אחד לא יכול להשתנות אליך ואל אימא שלי. זה הטבע שלי. הרשה לי לומר לך בגלוי: אם זוהי דעתך עליי, אם אתה לא מפסיק לבחון אותי באמת'מידה שיפוטית, מדוע אתה לא פוסח עליי? משתמע מכך שאתה שמח להיווכח שאיני יכולה להגיע לרמה הגבוהה שלך. אני לא יודעת אם כל האנשים הטהורים נוהגים כמוך; אם כולם מביטים על זולתם בעיניים כמו שלך... אם כן, אני לא רוצה להיות אדם טהור. אני שמחה שאני כמו שאני, ובקרוך אגיע לגיהנום".
 היא דיברה מהר, בלהט נרגש ומריר. תלתליה התפוררו, מחשוף חלוק הבוקר שלה זח ממקומו, והקו העגול של כתפה השזופה נחשף.

מירקין עמד באמצע החדר והניח למילים שאמרה לנחות על ראשו כמו אבנים. כשהשתתקה, ענה לה בשלווה, כמעט באדישות, בלי שיפסיק לחייך במבוכה נואלת: "נכון, אני שפטתי אותך. אני לא מכחיש. אבל, האם אינך יודעת שדווקא אלה שנושאים משא חטאים כבד על מצפונם הם הראשונים לשפוט את האחרים?"
 נימת הדיבור השקטה והרצינית שלו התמיהה אותה יותר מתוכן המילים שאמר. היא חזרה לשבת על הספה והביטה בו במבט חוקר. פתאום פרצה בצחוק עצבני, לא טבעי: "אתה חוטא?! לך יש נשמה אפלה?! מה אתה מפטפט, זאכארישקה? הרי אתה חתלתול תמים, שאינו מפסיק להתלקק ולהתנקות בלשונו".
 זאכארי ענה לה במבט מלא חיוך מתגרה: "מאין לך? מאיפה את יודעת מה מתחולל בתוכי?"

היא הרצינה לרגע, אבל לא הפסיקה לחייך. "כן, מי יכול לדעת? כולם אומרים: 'מים שקטים חודרים עמוק'... אבל אם כך הוא הדבר, אני שמחה".
 "כן, פעמים רבות חשבתי על הדברים שאת אומרת על צדיקים. את יודעת מה? אני משוכנע שאת צודקת. לא תמיד הצדיקים טהורים וזכים".

היא נדהמה. "מה קורה איתך היום? אתה ממלא תפקיד של מי שמתוודה על חטאיו! זרוק את התפקיד הזה. אחרת, אהיה מוכנה להאמין לך! אתה, זאכארישקה, בתפקיד הזה? לא, אני לא רגילה לראות אותך כך..." צחקה בקול.

זאכארי הצטרף לצחוקה.

"נו, מספיק להטיח את המצח על הרצפה. אני לא כומר וידויים. אם יש לך איזשהו חטא, הסתר אותו. זה יעשה לך טוב. בוא, עדיף שתתקרב אליי. מה אתה עומד באמצע החדר כמו איזה חוזר בתשובה? בוא הנה, אם כבר נכנסת, מוטב שתספר לי מה עשית אתמול. אנחנו חיפשנו אותך, ולא הצלחנו למצוא אותך בשום מקום. חבל! נסעתי עם אבא שלך ל'נוֹהָ דְרָבְנָה'. אה, כמה יפה היה שם, מחוץ לעיר! תאר לעצמך: פה ושם עדיין יש שלג, אבל ראשים ירקרקים מבצבצים. שטחי המרעה מתחילים להוריק, והארמה השחורה חמימה ולחה. מעולם לא ידעתי שהטבע יכול לרענן ולטהר את הנפש. שנינו – אביך ואני – הרגשנו כאילו נולדנו מחדש. לא ידעתי שגבריאל חיימוביץ' אוהב כל כך עצים ומרחבי שדות. הוא נעצר ליד כל איכר ושוחח איתו על זריעה ועבודת אדמה. אה, איזו פעילות רוגשת בשדות! כל הכפר יוצא לעבוד את האדמות: הנשים, הילדים, הגברים. ואתה יודע מה, זאכארישקה? מי שרואה איך כולם עובדים, מתבייש בחיי הבטלה שלו. לראשונה בחיי התביישתי באורח החיים שלי. בעצם, אני סתם טפיל. כולנו טפילים. טוב לצאת מפעם לפעם אל השדה, לטבול ברוח הנושבת ולראות מה זו עבודה. נולדים מחדש. זאכארישקה, אנחנו חייבים לבלות כל שנה זמן־מה בכפר. זה כמו לעבוד את האל, להיות בכנסייה. אדם מיטרה מחטאי למראה השדות המתעוררים לחיים. ואתה יודע בזכות מה? בזכות העגמומיות המיוחדת של הטבע. השדות החשופים כאילו עצובים ושמחים כאחד כשהם משתחררים מן החורף. אתה, זאכארישקה, אולי לא תוכל להבין את זה. אתה תמיד רחוק ומסודר. אני ואביך הבנו. אנחנו, אנשי בית המרוח הפרועים, שסופגים כל השנה את ריחות העשן והבושם של הקברטים, זקוקים להיטהרות ולהרגשת החירות שמקבלים מן היקיצה העגומה של הטבע".

זאכארי ישב והקשיב בעיניים עצומות לקולה הילדותי המתרונון, שצלצל כאילו טבל אתמול במעיינות רעננים וברוחות הטהורות שעליהם סיפרה. זה היה צליל חדש לגמרי. הוא ישב בעיניים עצומות והביט אל נבכי נפשו. מוזר: כעת לא חש רגשות אשם, והחרטה לא ניקרה בקרבו. הוא הרגיש כאילו המילים של נינה טיהרו אותו. "על מה אתה חושב, זאכארישקה?" שאלה והעבירה את אצבעותיה בשערות ראשו.

"אני מהרהר בשמחת היקיצה העגומה של הטבע..." השיב כמדבר אל עצמו. "כן. ככה זה. אני לא יודעת מדוע יום האתמול השפיע עליי כל כך. הרי זה מגוחך. כאילו התוודיתי בפני מישוהו. כל הלילה שכבתי וחשבתי על עצמי. אני מבינה אותך כעת, זאכארישקה. אני מבינה איך אתה מתבונן בי, איך אתה שופט אותי. כן, אתה צודק: הייתי יצור מאוס. איך יכולת לרצות בי? אתה, עם היופי שבתוכך? ! כן, אני רואה את עצמי במלוא מובן המילה. אני אשתנה, זאכארישקה. אשתנה לגמרי. עזור לי להשתנות!" ביקשה והטמינה את ראשה השחרחרר בחזהו כשהיא חוזרת על עצמה ומגמגמת: "אתה כל כך טהור, אני לא ראויה לך..."

זאכארי שתק. מילה נוראה הייתה מונחת על שפתיו, אבל חוש פנימי, חזק ממנו, עמד על המשמר כמו בעבר, וחסם את שפתיו...
פתאום הרחיקה ממנו את פניה המחייכים וניגבה בידה את הדמעות שנטפו על חיוכה הזוהר.

"סלח לי, זאכארישקה. אני סתם טיפשה. אתה יודע, זאכארישקה, מה החלטתי? – להבא לא נהיה אנשים נבדלים, שהאחד לא שואל את רעהו דבר. אסור שיהיו בינינו סדרות. אתמול החלטתי כך. אנחנו נהיה חיים אחרים, שונים מאלה הנהוגים היום. אנחנו נהיה בעל ואישה ממש לפי הנהוג של העולם הישן. לא כך, זאכארישקה?"
זאכארי חייך. "כרצונך".

"ספר לי, מה עשית אתמול? אני רוצה לדעת הכול."
"אתמול", הרהר לרגע, כאילו ביקש להיזכר, "אה, שום דבר מיוחד. הסתובבתי בהרבות, ראיתי איך גושי הקרח צפים על פני הנהר. אחר כך נדחקתי בשדרות ניבסקי בין האנשים שמתכוננים לפסחא. בערב ביליתי בחברת אולגה מיכאילובנה".
נינוטשקה רצתה לומר משהו, אבל התביישה ושתקה. הם לא החליפו מילה, והשיחה ביניהם הופסקה. השתיקה לא הייתה נוחה לשניהם, אבל איש מהם לא ידע איך להפר אותה. לבסוף הפנתה אליו את עיניה הגדולות והביטה בו. זאכארי לא ידע אם היא צוחקת או בוכה כשהעבירה את אצבעותיה בשער ראשו ושאלה בחמלה:

"מדוע אתה חיוור כל כך, זאכארישקה?"

"אני חיוור? לא ידעתי", ענה בחיוך.

נינוטשקה פרצה בצחוק. "אני ממש סנטימנטלית היום. הכול באשמת יום האביב הראשון. כאילו החלפנו תפקידים. אני נהייתי סנטימנטלית בהשפעת יום האביב הראשון, ועליך הוא השפיע בצורה אחרת".

"מה פירוש 'אחרת'?" זאכארי הסתקרן.

"אני לא יודעת. אתה נראה לי היום זר ומוזר. אחר. אני לא מכירה אותך. מה קרה

לך אתמול?"

זאכארי חזר על שאלתו, "מה פירוש 'אחרת'?"

"קשה לומר. כאילו אתה... אני לא יכולה לדעת. צריך לשאול את אימא מה קרה איתך אמש".

היא חוקרת אותו במבטה, רצה אל הדלת וקוראת: "אימא'לה, אימא'לה, אפשר לבוא אלייך?"

"מה את עושה?!" זאכארי הזדעק בקול לא לו.

נינוטשקה החוויירה, הביטה בו בתמיהה ואמרה כאילו לעצמה:

"סלח לי. לא ידעתי שזה כל כך רציני".

"מה רציני? ומה עניינה של אימא לכאן?"

נינוטשקה נבוכה. "סליחה. הרי אתה מקורב לאימא. הרי אתה סומך עליה יותר מאשר עליי ומגלה לה את כל סודותיך".
זאכארי שתק.

מאוחר יותר בא גבריאיל חיימוביץ' אל אולגה מיכאילובנה כדי לשוחח איתה בנושא משפחתי שנוגע לזוג הצעיר. בין השאר, אמר לה:
"אולגה מיכאילובנה, את יודעת מה אמרתי היום לבני? 'בחור צעיר', אמרתי לו, 'אתה צריך להתחתן מוקדם ככל האפשר'. לפי התנהגות שני הצעירים, אני מבין שלא צריך לדחות יותר מדי את הנישואים. את לא חושבת כך?"
"כן. אני חושבת שאתה צודק", ענתה. זיו אדמדם כמו זוהר אחרון של השמש השוקעת ניצת בלחייה ונבלע מיד בחיזורון הענוג של עורה.

פרק י"א: שוב בדירה של קְנוּאֶסְנֶצוּכָה

גבריאֵל חיימוביץ' הודיע לבנו שהסנאטור אָקִימוֹב דיווח לו כי עניינו של החייל היהודי, שנידון למאסר עם עבודת פרך בגלל סירובו לאכול טריפה, יובא בימים הקרובים לפני הצאר. הסנאטור קיבל בימים האחרונים רשות להיראות בארמון, והוא הביא את הנושא לידיעת הצאר. העניין פורסם בחוגי המלכות באמצעות גורמים נסתרים – גבריאֵל חיימוביץ' לא ידע דבר על ה'מוסד של קְנוּאֶסְנֶצוּכָה' – ועורר הדים ואהדה רבה. לכן יש סיכויים רבים להצלחה.

"וכעת, נערי, אתה יכול ללכת אל היהודייה שלך – האישה מהפרוביניציה הפולנית, כפי שמכנים אותה שם, ולמסור לה את הידיעה. כדאי שהיא תתפלל שהכול יסתיים בטוב".

זאכארי היה שקוע בעצמו בשבועות האחרונים וזנח לגמרי את עיסוקיו המקצועיים. הוא לא היה בקיא במתרחש במשרדי עורך הדין הנכבד, ולא היה בבית קְנוּאֶסְנֶצוּכָה מאז ביקורו האחרון שם. כעת, אחרי שקיבל את המידע מאביו, החליט ללכת לשם ולהביא בעצמו את הבשורה לאותה יהודייה, שפעם התעניין כל כך בגורלה.

בדירת קְנוּאֶסְנֶצוּכָה פגש כמעט את כל הדיירים שהכיר בעבר. עניינם של נאשמים נדון לאט, כי כל הנושא התגלגל מלשכה משפטית אחת לאחרת. לעתים קרובות נאלצו הנוגעים בדבר לשהות חודשים ארוכים בפטרבורג עד שהגיעו לתוצאה כלשהי או לבירור בעייתם.

גם גברת הורוביץ' הוורשאית שהתה עדיין בדירה של קְנוּאֶסְנֶצוּכָה. תרגום הרשימות של בנה כבר נמסר על ידי הפרופסור למשטרה, אבל עדיין לא הגיעו למסקנה. אפילו לא ידעו מתי יתקיים המשפט. איש לא יכול היה לבקר אצל הצעיר, כי לא ידעו היכן הוא כלוא. האם איבדה מחצית ממשקל גופה במשך שהותה בפטרבורג, אבל לא הראתה סימנים של ייאוש. להפך, עמידתה האיתנה, כוחה הנפשי והאופטימיות שלה עודדו את כל דיירי הדירה.

הפעלתנות הנמרצת של גברת הורוביץ' הניעה אותה לארגן פינת בישול לדיירים, ובה הכינה ארוחות חמות לכל הדיירים בעזרת אישה נוספת, גם היא אֶם של נאשם פוליטי. נדמה שהיא התעניינה בצרות של אחרים ובגורלם יותר מאשר בגורל בנה. היא ידעה באיזה מצב נמצא עניינו של כל אחד, והאיצה בכלום לנקוט צעדים נמרצים יותר. כשמישהו התייאש, היא עודדה אותו וחיזקה את רוחו:

“תראה איזה שלִימזל אתה! ואם לא הולך כמו שרוצים, צריך להרים ידיים! הרי זה מה שהם רוצים: לסלק אותנו מכאן! הם רוצים לייסר אותנו עד שננטוש את ילדינו ונפקיר אותם לגורלם המר. חולירע עליהם! אסור לתת להם מנוחה! צריך לצעוק ולזעוק! זורקים אותך דרך דלת אחת, לך אל אחרת!”

היא לא ידעה רוסית, והפולנית שבפיה הייתה רצועה (גברת הורוביץ גדלה בכפר קטן בפולין). למרות זאת, היא התדפקה על דלתות כל הלשכות המשפטיות. על איזו דלת לא דפקה? מעורכי דין התיאשה מזמן ולא פנתה אליהם. אבל היא הייתה אצל הפרופסור שהיה אמור לתרגם את הרשימות של בנה, וניסתה לאלץ אותו לשנות קצת כדי להתאים את התרגום לטובת בנה. לשם כך הפעילה את האמצעים שחשבה שייטיעו לה: דמעות וחיוכים נשיים. לאחרונה אפילו גילתה בידי מי מצוי עניינו של בנה והתדפקה על דלתו. היא הטרידה את הךשיות, עד שאיימו עליה בגירוש מפטרבורג. אבל היא לא נבהלה מאיש, ולובשי מדים לא הפחידו אותה.

זאכארי פגש בדירה גם את היהודי גבדהקומה, ר' ברוך חומסקי, ראש הקהל המזור של קהילת טולִסטין, שגזירת הגירוש ריחפה על אנשיה. ר' ברוך רצה מזמן להסתלק מפטרבורג, העיר החוטאת. החיזור אחרי שתדלנים למיניהם עייף אותו, והמגורים בדירה של קְוֹאֶקְצ'וֹבָה פגעו בכבודו. הוא, אב לבנות בוגרות, נאלץ לעת זקנה לגור ב"מוסד" מפוקפק כזה! נוסף לכך, היחס המעליב של בעלי השררה התיש אותו והעליב אותו. נהגו בו כאילו היה כדור משחקים, ושלחו אותו ממיניסטריון אחד לאחר, והוא כבר נואש מזמן מהתקווה שמאמציו יישאו פרי. אילו הדבר היה תלוי בו, הוא היה מוסר הכול ביד הגורל ועוזב מזמן את פטרבורג. אבל אנשי העיירה שלו המשיכו לדרוש ממנו שיעשה הכול כדי להציל את הקהילה מגירוש מן המקום שהם חיים בו שנים רבות. לכן, כיוון שהיה ראש קהל אחראי, החליט לא לעזוב את פטרבורג לפני שינסה להפעיל את כל האמצעים האפשריים. הוא חיכה בסבלנות, כילה ימים שלמים בהתרוצצות משתדלן אחד לאחר, מעורך דין אחד למשנהו, מלשכה משפטית אחת אל לשכה אחרת. בעלי השררה צחקו לו וזלזלו בו, והוא ספג את כל ההשפלות והעלבונות, כאילו היה חייב לשאתם כדי למרק את חטאיו. האיש מילא את תפקידו במסירות, למרות שלא האמין ששליחות תסתיים בהצלחה. הוא גבה ורזה בזמן שהותו כאן, וזקנו הארוך התארך עוד יותר.

הפעם, כשמירקין ביקר בדירה, הדיירים לא היו שקועים באמירת פרקי תהילים כפי שהיה בביקורו הקודם. נראה שגם הם התעייפו. הם התרגלו לדירה המשונה הזו וניהלו בה סדריוֹם שגרתִי. כעת הייתה שעת ערב, וכל הדיירים ישבו סביב שולחן לאור מנורת חשמל שהשתלשלה מן התקרה. הנורות הלבנבנות הפיצו אור חיזור על פני האנשים העייפים והמודאגים. כל אחד מהם היה עסוק במשהו אחר. שני יהודים, שכבר קיצרו את זקנם, שיחקו דומינו. הגבר הגבוה בעל הזקן הארוך ישב סמוך למנורה וכתב מכתב. יהודייה אחת ישבה בפניה ואכלה משהו מתוך צלחת שהייתה מונחת על ברכיה. רק אסתרהודל, אמו של החייל היהודי, מלמלה משהו בשפתיה. לא ברור אם עשתה זאת מתוך הרגל, או מאדיקות יתירה. גברת הורוביץ הוורשאית,

שפניה הנמרצים והמהוקצעים הכדילו אותה מהאחרים, עמדה בשרוולים מופשלים בפינת הבישול המאולתרת שארגנה בקצה החדר הגדול, שאבה מרק מתוך סיר רותח, יצקה לצלחות עמוקות, וקראה בשמו של כל אחד מהדיירים, כדי שיבוא לקחת את קערית המרק שלו.

"ר' ברוך, בוא הנה, במחילה מכבודך. קח את הצלחת שלך. המרק מצטנן", קראה אל ראש קהילת טולֶסְטִין.

"שמע נא, מוסקוביץ', אתה רוצה לאכול היום או לא? אני באה מיד ומפזרת את קוביות הדומינו שלכם. מה אתה חושב לך, שאני אעמוד כל הלילה וארחץ את הצלחות שלכם?" נזפה באחד הקשחקים.

נראה שהדיירים פחדו ממנה כמו ילדים שפוחדים מאימא קשוחה. כל אחד ניגש למטבחון, לקח את צלחתו ונשא אותה למקומו. אפילו יושב הראש של קהילת טולֶסְטִין נאלץ להישמע לפקודת גברת הורוביץ ולהפסיק לרגע את כתיבת המכתב. אבל קעריות המרק, שהדיירים העמידו לפניהם, לא הפריעו להם להמשיך בעיסוקם. הגברים ששיחקו דומינו גמעו במתינות את המרק שלהם ובתוך כך זמזמו לעצמם ניגון גמרא והמשיכו במשחק. ראש הקהל המשיך לכתוב, ובין לבין נוהר שלא להרטיב את זקנו הארוך ואת גיליון הנייר המונח לפניו.

רק אסתר־הודל גרינשפן, אמו של החייל היהודי, לא אכלה את התבשיל שגברת הורוביץ בישלה במטבחון. היא לא סמכה על כשרות המאכלים של הגברת הוורשיאית. ומכיוון שמדאם קְוֹאֶסְצוֹבָה טובת הלב סמכה על תבשילי גברת הורוביץ והפסיקה להביא ליהודייה האדוקה אוכל ממסעדה כשרה למהדרין, הסתפקה אסתר־הודל באוכל יבש. (היא לא נגעה במאכלים שהוכנו בעיר הטמאה הזאת). כעת אכלה לחמנייה עבשה עם בצל שהוציאה מתרמילה.

תוך כדי לעיסה זמזמה פסוקי תהילים מתובלים באנחות: "אשרי יושבי ביתך... אוי ואבוי לי..."

פרק י"ב: מרק ביתי

כל הדיירים קפצו ממקומם ברגע שראו את האורח שבא במפתיע – המתמחה של עורך הדין. הם הבינו שמשוהו לא רגיל אירע, ובלב כל אחד מהם התעוררה תקווה: אולי האורח בא אליו. אבל מירקין אָכזב אותם מהר כשהבהיר אל מי בא.

“מדוע יש לה יותר מזל מאיתנו? האם היא נולדה בכותנת של משי? האם לבן שלה יש אימא, ולבנים שלנו יש אבן?”

הבשורה, שהבעיה של אסתר-הודל הועלתה בפני הצאר בכבודו ובעצמו וכי יש סיכויים מצוינים לתוצאה משמחת, הדחימה את כולם ועוררה בלבם קנאה עוינת. כולם התחילו פתאום לשנוא את היהודייה האדוקה בעלת השביס. היא התעלמה ממבטי הקנאה שלהם, התנועה באדיקות, לטשה עיניים אל השמיים, נשאה כלפי מעלה את ידיה וראשה, וקראה:

“הוא, הצדיק שיחיה, גרם לכך. הוא, בכוחותיו!”

גברת הורוביץ יצאה מן המטבחון המאולתר שלה ועמדה מולה. היא לא יכלה להתאפק והגיבה בחריפות, כאפיקורסית שניהלה את ביתה באווירה של מאבק ביהדות הדתית הקנאית. המילים שסיננה מבין שיניה החדות ושפתיה הבשרניות נבעו ממניעים רעיוניים ולא מתוך קנאה:

“אסתר-הודל, את רוצה לדעת בזכות איזה כוח נושעת? בזכות כוחן של אלה!” והיא הצביעה על דלת ה”מוסד” של קְנוּאָקְנָזוּכָה. הנאספים חייכו בעליצות.

אסתר-הודל לא הבינה מה הכוונה, וענתה באדיקות:

“גם את תזכי להיוושע, בעזרת השם. כל האימהות הטובות של ילדים אדוקים יזכו לישועה. לא יכול להיות אחרת!”

“אם נשב בצד הנכון של השולחן...” הוסיפה גברת הורוביץ.

“בזכות התפילה של הרבי הקדוש...”

“לא כך, אימא יקרה. הנה מי שיפעל למען ילדינו – האורחים שבאים לשם...”

פני הגברת הורוביץ ניצתו, ועיניה הבהיקו. היא פנתה אל מירקין שעמד נבוך ומבולבל, וקראה בקול נמרץ: “אתם לא יכולים לעשות דבר. אם מסייעים לכם משם, אתם מאכזרים גדולים.”

“האם היא לא צודקת?” העיר אחד המשחקים בדומינו, “הנה, אנחנו רובצים כאן חודשים ארוכים, רצים מפלוני אל אלמוני, ושום דבר לא זו. והנה, באה לה יהודייה מאיזה חור בפולין עם בעיה חמורה. היא לא מכירה איש, למזלה מצאה חן בעיני

מנהלת בית־בושת, ובסופו של דבר הגיעה עד הקיסר. הלוואי שגם לי היה מי שיצדד בי כך..."

"טיפש אחד, מי אתה ומה אתה? האם הבן שלך דתי? כל האדוקים תומכים זה בזה, גם אם הם בני דתות שונות".

בזמן שהדיירים שקעו בשיחה, ניגשה גברת הורוביץ אל מירקין, הניחה על כתפיו את ידה החשופה – אותה יד שיצקה קודם מרק – ואמרה לו בתערוכת של פולנית רצועה ורוסית משובשת: "שמע, בחור, חבל שאתה מבזבז את זמנך במשרד שלכם. למה אתה עושה צחוק מעצמך? עדיף שתבוא אלינו לוורשה ושם תתמסר לעבודה נכונה! בחיי, אצלנו אתה תועיל יותר מן הישיבה הבטלה שלך במשרד. אל תשלה את עצמך ואת האחרים. הרי אתה יודע שאתם לא יכולים לעשות דבר של ממש".

עיניה מלאות החיים שלחו אליו מבט אימהי אוהד כשדיברה. מירקין ראה איך הלסתות המוצקות שלה מתנועעות יחד עם הפה המלא שיניים בריאות. מבט עיניה חימם את לבו, וידה החזקה אחזה בו כמו אֶם שתומכת בבנה הקטן.

תחילה התכוון להתרחק ממנה בהעווייה כעוסה. הרגיו אותו שהיא מעיזה לפנות אליו כך. אבל לא היה לו על מה לבעוס. לאישה הזו הייתה כוונה טובה והיא פתחה אליו בלבביות. חמימות ביחית קרנה מתוך גופה הבריא והפעלתני, צווארה המוצק, פניה המאירים, מבטה הגלוי וכנות דיבורה. לכן קיבל את דבריה ברוח טובה ושאל בחיך:

"מה אוכל לעשות אצלכם בוורשה?"

"אותו דבר שבעלי עושה, ומה שבני עשה. מדוע בחור בריא כמוך, שאופק חיים רחב פתוח בפניו, לא יושיט יד? מה אתה עושה כאן? הרי זו סתם התעסקות בטלה בכתיבת מסמכים. הרי אין בכך תועלת, לא לאחרים ולא לעצמך".

"איזו תועלת אוכל להביא שם, אצלכם?" שאל מירקין בסקרנות. הוא הביט בפניה מלאי החיים ותהה מאין הוא מכיר אותם. נדמה לו שכבר ראה אותה בעבר. יותר מזה, שהיא מאוד מופרת לו, שהיה לו איזשהו עניין משותף איתה.

"איזו תועלת?" חזרה האישה על שאלתו. עיניה קרצו בהתגרות נשית ערמומית ונעצמו למחצה בתנועה גנדרנית, "אתה כבר יודע איזו תועלת. בעד עשייה כזו לא מקבלים ממתקים, אלא מעירים אנשים באמצע הלילה..."

זאכארי הסמיק, גם בגלל הקריצה הנשית השוכבה שלה וגם בגלל הרמז לאופי העיסוק שהציעה לו, וענה: "אני לא יודע אם אני מתאים לסוג העבודה שאת מתכוונת אליה".

"אז לפחות תלמד את בני הנוער רוסית. תכין אותם לבחינות כניסה לגימנסיה. כל יום באים אלינו צעירים מהפרובינציה, ואנחנו לא יודעים איך לעזור לכולם. הידיים מלאות עבודה. אה, עבודה לא תחסר לך. אתה רק צריך לרצות לעשות משהו, במקום לשבת כאן בחיבוק ידיים ולהתעסק בשטויות. הרי אתה לא מרוצה מן העבודה שלך!"

"מאיפה את יודעת שאני לא מרוצה מהעבודה שלי?"

"אה, רואים את זה עליך. מה אתה חושב, שאנחנו לא מבינים? הנה, חברך לעבודה, המתמחה השני, איך קוראים לו? אה, ויינשטיין. מר ויינשטיין. הוא מאוד אוהב את העבודה שלו. כך גם עורך הדין המפורסם. אבל אתה? אתה מסתובב שם כמו צל, כאדם מיותר. רואים עליך שהעבודה שם לא קרובה ללבך."

מירקין הסמיק והביט בה בפליאה מהולה בחרדה: מאין היא יודעת? לרגע נדמה לו שכבר שמע את המילים האלה, וייתכן ששמע אותן מפני אותה אישה. נדמה שגברת הורוביץ קלטה מה עובר בראשו, כי היא הוסיפה בנימה אימהית כנה: "רחמנות עליך. אתה ממש בחור טוב". היא חייכה אליו, ועיניה הערניות הביטו בו בחיבה.

"מאיפה את יודעת שאני בחור טוב?" צחק.

"אלמלא היית כזה, לא היית מגיע לכאן, ולא היית מתעניין ביהודייה אלמונית שבנה האדוק נפגע בצבא. מדוע הקולגה שלך לא מבקר אצלנו? ועורך הדין הידוע?" "את חושבת שעבודה של עורך דין אינה חשובה? מה עם המאבק שאנחנו מנהלים נגד האטימות של הבירוקרטיה והעמידה שלנו לימין החוק והצדק?" זאכארי ביקש להציל את כבוד המקצוע.

"איזה מין מאבק זה? אוי ואבוי! הרי הם צוחקים לכם! ואתם עוד עוזרים להם להעמיד פנים שהצדק שלהם הוא הצדק האמיתי. לא, ידידי הצעיר. צריך להילחם בצורה שונה לגמרי, מן הבסיס. כאן נחוצו מאבק שיעורר רעש; פיצוץ אדיר שקולו יישמע ברחבי העולם!" קראה. גם כעת קרצה אליו בגנדרנות נשית. חיוך קל נמתח על שפתיה הרכות. אור המנורה הלבנבן האיר רק צד אחד של פניה, והאחר היה שרוי בצל. ניגוד בולט זה סייע להרגשה שבחיוך החם ובקריצה הממזרית שלה טמון משהו מופקר יחד עם טוב לב מעודן.

זאכארי לא יכול היה לעמוד כנגדה. עיניו האירו בהשפעת חיוכה, והוא הבטיח: "אני אשקול את הצעתך. מי יודע, אולי זה רעיון."

"ודאי שזה רעיון. אתה תקום אצלנו לתחייה. לא תמשיך לרמות את עצמך. אתה יודע מה? כשתבוא לוורשה, סע מיד לביתי. לא נורא. אנחנו רגילים לקלוט אורחים. כל יום באים אלינו צעירים שברחו מהעיריות הקטנות, השליכו מאחור את בית המדרש ואת הישיבות. אחרים נטשו את ביתם, עזבו את הוריהם, את כלתם. כל יום אני מוצאת כמה מהם מאחורי דלת ביתי. הם אומרים שהם משתוקקים לאכול מהמרק שאני מבשלת" – היא חייכה אליו ועיניה קרצו קריצה רבישמעית שלה – "אתה עוד לא טעמת מן המרק שלי! אולי תטעם?"

היא אחזה בזרועו והובילה אותו אל השולחן. מירקין הניח לה לעשות בו כרצונה. הוא היה נתון בידיה.

"זוזו, פנו מקום, הניחו לעורך הדין לטעום מן המרק שלי!" והיא הושיבה אותו ליד השולחן והגישה לו קערית מרק.

מירקין הביט סביבו, והרגיש כמו כרביית בתוך הקהל הזר. תחושה ביתית חמימה, שלא הכיר עד עתה, אפפה אותו ועזרה לו לשכוח את כל הצרות והדאגות שהעיקו

מרק ביתי 195

עליו. הוא חש ששום דבר רע לא יכול לקרות לו תחת חסותה של גברת הורוביץ הורשאית.

“המרק שלך טעים מאוד. תודה לך, ” אמר וקם כדי לצאת לדרכו.
“אני מקווה שתחזור לטעום ממנו”, ענתה והושיטה לו את ידה האיתנה והחמה שלחצה בכוח את ידו.

“גם אני מקווה”, ענה. הוא חש אושר, בלי שיוכל להבין את שורשו.

פרק י"ג: קול אבהי

מירקין יצא מן הדירה, והיהודי גבה הקומה – ר' ברוך בעל הזקן הארוך, ראש הקהל העיירה טולקטין – הלך בעקבותיו, כמו בפעם הקודמת. הוא עצר את זאכארי על המדרגות ואמר:

"האישה הזאת, גברת הורוביץ מוורשה, צודקת. הרי אתם לא יכולים לעשות דבר. הישיבה שלנו כאן אינה אלא בזבוז זמן".

"אה, אתה הוא ר' ברוך? לאן אתה הולך? שוב לשם, אל מקום התפילה הקודם שלך".

"כל דבר עדיף על ההתרוצצויות בין הלשכות והכורח לשאת השפלות ועלבונות. בכל זאת, אולי ייצא מזה משהו. אנחנו נתפלל שוב ושוב, עד שתחינתנו תיענה. זה חייב להיות כך, וזה יהיה כך". היהודי הדגיש את המילים האחרונות.

"מאיין לך הביטחון הזה? גם אבותינו התפללו!"

"מאיין יש לי ביטחון? מה אתה חושב, אין צדק בעולם אם לא רואים אותו? ריבונו של עולם קיים לנצח ויש לו זמן. הוא מאפשר לכל כלי להתמלא בהתאם לכמות המים שהוא יכול להכיל. אם הכול שחור מול עינינו, אנחנו חושבים שחשכת הלילה שוררת בכל מקום. אבל מאחורינו יש אור, והוא קיים בין אם רואים אותו ובין אם לא. אישי הצעיר, אלוהים מנהיג את עולמו ביושר, אף שלפעמים נדמה לנו אחרת. בסופו של דבר, הצדק מנצח. ייתכן שאנחנו לא נראה את זה, אבל ילדינו יזכו לכך. אדם הוא נקודה זעירה בספר תורה. נקודה זו מאירה רק לרגע, כשמדפדים בספר. אבל ספר התורה חי. הניצוץ הועיר כתוב בפרשת השבוע, ואיש לא יוכל למחוק אותו".

מירקין לא הבין למה מתכוון אותו יהודי, אבל מהלך מחשבותיו עורר בו עניין רב. בעצם, הוא נמשך לכל מה שהיה קשור בדירה של קְנוּאָסְנֶצְוֶכָה, והיהודי המסתורי ותפילתו הסודית בלילות הרשימו אותו כעת יותר מאשר בפגישתם הקודמת. כעת, במצבו הנפשי, קיבל בתודה כל מה שהיה יכול לסייע לו להיחלץ מנפילה אל התהום, אפילו קנהקש. הוא חיפש משהו, ובעצמו לא ידע מה. לכן נסחף לשיחה מעמיקה עם אותו יהודי.

"כן, ידידי. אבל לא בטוח שאכן כך הוא הדבר. אנחנו תועים בדרכי החיים ולא יודעים אם מרחב המחיה שלנו אינו אלא מבוך מסובך בלי מוצא או לא. אין שום הוכחה ניצחת לכך שהעולם מתנהל לפי עקרונות של צדק, וְשִׁישׁ אִיזְשֶׁהוּ הַיְגִיזִין

במהלך ההיסטוריה האנושית. אפשר להביא דוגמאות שונות, ועובדות ניתנות לפירוש כזה או אחר".

"אה, מה אתה סח!" היהודי קטע את דברי מירקין, "אני לא משכיל גדול ואני לא יודע מה המחקרים המדעיים הגדולים אומרים על העולם. אבל גם כעת, כשנִקְנְחתי, אני ממשיך לנהוג כפי שנהגתי בנעוריי: כשיש לי פנאי, אני נוטל ספר וקורא. אני יודע עברית,¹ תודה לאל. פעם נחשבותי 'משכיל'. היום – למי יש זמן פנוי? בכל זאת, אדם אינו בהמה. כשאני לא יכול לישון בלילה, אני שוכב ומהרהר בסדרי עולם. לפעמים מתעוררים בלבי ספקות, וספקות של אדם זקן אינם דומים לאלו של בחור צעיר. אם, ישמור השם, אתה נופל לספקות, אתה יכול להתנתק מהם. כוח החיים מחלץ אותך וסוחף אותך בורמו. אבל כשאדם זקן כמוני נופל להרהורי ספק, חלילה, זה בדיוק כמו להטיח את הראש בקיר, עם הפנים והמצח. אתה מבין, הקבר כבר פתוח, וצריך להיערך לצאת לדרך. אם לא, זה רע מאוד. מילא, יש מי שמכין עצמו לעולם הבא בעזרת אמירת תהילים ועבודת האל. אדם כזה הוא פרה עיוורת. אבל יש מי שמתכוון אחרת, ויוצר בעצמו את הדרך אל העולם הבא. הוא נעזר בשכלו, הולך והולך, עד שהוא מגיע למשהו".

"ולמה הגעת?" שאל מירקין.

"הגעתי להכרה שיש שכל ישר שמנהל הכול, ואני מאמין בכך בכל מאודי. הגעתי לכך בצורה פשוטה. לשם כך לא צריך להיות מדען או חוקר גדול. צריך רק להרגיש, כמו שאני הרגשתי. לפעמים אומרים מילים בלי להבין את משמעותן. מילה היא בדיוק כמו פרי. צריך לאכול אותו כדי להרגיש את טעמו. קח לדוגמה את הטענה של החוקרים שלנו, שאפשר להקיש מן הפרט אל הכלל. כידוע, השכל הישר טמון בכל פרט. אם לא, לא יהיה קיום לכל נברא קטן או גדול – חי, דומם, צומח כאחד. אתה יכול לתאר לעצמך איך תולעת קטנה תוכל לחיות אפילו דקה, איך עשב רך יוכל לצמוח, איך תוכל אבן להתפתח בלי חוקי טבע יציבים וקיימים מלכתחילה? אם כך, מדוע שלא יהיה שכל ישר שינהל את כל סדרי העולם? אני קראתי על כך בספרי הגות, ואף פעם לא הבנתי את המשמעות העמוקה של הכרה זו עד שהגעתי אליה בעצמי. אתה יודע מהו "כלל"? כלל הוא ישות חיה, בדיוק כמו הפרט הזעיר ביותר. כן, ה'כלל' חי בכל גודלו. אנחנו לא רואים אותו, כי אנחנו רק חוט זעיר, שזור ברקמת החיים הגדולה. אנחנו כל כך שקועים בריק שלנו, בִּקְטָנוּת ובאפסיות הפרטית שלנו, עד שאין לנו יכולת לחוש את הגדולה הטמונה בעקרון הקיום. אנחנו כמו תולעים זעירות שרוחשות ומתפתלות במחילות החשוכות של חיינו הפרטיים ואין לנו פנאי לצאת מהן אל אורו של עולם ולראות את זוהר השמש. שמע לי, אישי הצעיר! פרוץ החוצה! היחלץ מן החשיכה של קִטְנוּת חייך! כשתעשה זאת, תראה את האור הגדול, תרגיש את עוצמת פעימת לבו של העולם".

¹ במקור: "לשון קודש".

הזקן סיים לומר את דברו, ומירקין נעצר והביט בו. לרגע היסס ותהה אם אין לזקן כוונה מסוימת. אולי הוא יודע משהו על המאורעות הנסתרים בחייו? אולי הוא יודע הכול על אודותיו, ודבריו מכוונים אליו בלבד? אור הלילה החיוור העטה על פני הזקן ברק של פנינה, ומראהו המופלא חיוק תחושה זו. היהודי דיבר יידיש ליטאית מעורבת במילים עבריות, ולמרות זאת מירקין הבין את דבריו, כאילו משמעותם נחשפה בפניו לאחר שקיננה זמן רב במעמקי נפשו.

“אני לא הרגשתי אף פעם את דופק החיים של העולם”, ענה מירקין ברוסית, “ולא שמעתי את פעימות הלב של הכלל. לכן איני יכול לומר שדבר כזה קיים. אני גם לא יודע אם אפשר להקיש באופן נחרץ מן הפרט אל הכלל ולטעון שקיומו של הפרט מוכיח את קיומו של הכלל. אני גם לא יודע אם יש סדר הגיוני שקובע את חיי הפרט, ואם כן – האם סדר זה חל גם על חיי הכלל. לא תמיד יש קשר בין צדק ובין היגיון. לצדק אין כללים קבועים, ואדם שופט דברים בהקשר לאירועי חייו ובהתאם לנוחיותו, ולא לפי אמות-מידה מופשטות”.

ואיך אתה חי? הודעק הזקן, “איך אתה יכול להתקיים? מה מלמדים אתכם בבתי הספר שאתם מבליים בהם שנים רבות? מלמדים אתכם לדאוג לנוחותכם ולבזבז רכוש שאחרים הכינו, ואינו שייך לכם. אתם בסך הכול כלי ריק עם כמה זרביבות שיוצקים לתוכן יין שאינו שייך לכם”.

אחרי שהות קצרה אמר הזקן בשקט, בנימה רצינית, כמעט מתחננת:

“הוגי הדעות שלנו אומרים שאדם אוצר במחשבתו את כל העולם, את כל ההווה, אפילו את האל הנעלם. אנחנו מתייחסים אל העולם באמצעות המחשבה שלנו. כשאדם חדל לחשוב, הוא ממוטט את חייו, את העולם כולו, ואפילו את אלוהים בכבודו ובעצמו, כי ההכרה האנושית ולבו של אדם הם היסוד שעליו נשען הכול. איך יכול אדם, ובעיקר אדם צעיר, לנטוש את כל זה? איך תנהל את החיים שעומדים לפניך? מהם היסודות שתבחר לבסס אותם עליהם?”

“חיי לעתיד אינם שייכים לי. רציתי להשליך אותם ולא הצלחתי. אני נושא אותם כמו נטל זר”, התורדה מירקין בפני הזקן.

הזקן נדהם וקפא על מקומו. הוא הביט במירקין בעיניים גדולות, פקוחות לרווחה, שהטילו אימה על הבחור. אבל הזקן מיהר לאחוזו בידו בחוזקה וקרא:

“איש צעיר, פרוץ החוצה מתוך התאים האפלים של עולמך הפרטי. לאן יובילו אותך מדורים חשוכים אלה שנדחקת לתוכם? אל כף הקלע!² הרי זה איום ונורא! אתה בחור צעיר. אתה רק מתחיל לחיות. מדוע אתה שוקע בתחתיות האניי האישיות? מדוע אתה נובר בתוכו כמו תולעת תקועה בחזרת? צא משם! אתה עוד תרגיש את דופק חייו של העולם, ותוכל לקשור את הכרתך עם ההכרה הכללית הגדולה. אתה תרגיש כמו אדם אחר. הבטח לי, ידיד הצעיר! חבל על חייך!”

² טלטלה בכף הקלע נגזרת על נשמת חוטא לפני שתוכל לעמוד בפני בית דין של מעלה, שיגזור את דינה להישלח אל הגיהנום, ויקבע את מנת הייסורים שעליה לשאת כדי למרץ את חטאיה.

הזקן החזיק בכוח בידו של זאכארי ונעץ את מבטו בעיניו. הם עמדו כך שעה ארוכה. לבסוף מלמל מירקין:

“מי יודע, אולי אנסה. בין כך ובין כך לא אכפת לי. אחת היא לי”.

“אם תרכב על סוס, לא תגיע אל דרך המלך. לא, לא לנסות, אלא להיות בטוח. לא אחת היא לי. יש רק דרך אחת: זו של מי שמרומם את העולם במחשבתו, וזו של מי שמשפיל אותו. זו של מי שמתחבר אל החיים, וזו של מי שאובר במעמקי הפחיתות האישית שלו. הבנת אותי?”

“כן”.

“אתה מבטיח לי?”

“אני מבטיח”.

הזקן שחרר את ידו של מירקין, ואמר: “טענתך שיש סוגים שונים של צדק נכונה רק ביחס לממד הקטן של הצדק האנושי. הממד הגדול, הנצחי, נובע ממקור אחד, אף שניתן לראותו מכיוונים שונים ובצורות שונות. לכן יש מי שנדמה לו שמדובר בצדק רבפנים. אבל זהו מקור החיים, האור הזוהר שמוביל אל דרך המלך הגדולה”.

“כמה טוב למי שמאמין!”

“אין אמונה בלי ספקות, כשם שאין אור בלי חושך. ההיסוסים והספקות שהיו לך לרגע לא צריכים להדאיג אותך. הם יחזקו את אמונתך”. הזקן הניח את ידו על כתפו של מירקין לפני שנפרד ממנו והלך לדרכו.

מירקין עקב אחריו במבט. הייתה לו הרגשה שהזקן עוטה בגדים לבנים, והוא צועד ברהובות פטרבורג בלבושו המיוחד. הפליא אותו שהזקן הזה לא מעורר תשומת לב של העוברים ושבים.

השמיים החיוורים הפיצו אוריים חולני. עונת הלילות הלבנים התחילה בפטרבורג.

פרק י"ד: מגע ידה של אם

עברו כמה ימים, ומירקין הביא בשורה משמחת לאימו של החייל היהודי, אסתר-הודל גרינשפן, מן העיירה דוקְרוֹבְּה: הצאר חנן את בנה: הוא פטר אותו מהעונש הכבד שהוטל עליו, ושחרר אותו מעבודת הצבא לכל ימי חייו.

הסנטור אָקִימוֹב סיפר לאביו של זאכארי שהצאר פרץ בבכי כששמע מה אירע לחייל היהודי. "לבו של הצאר נרעש ונרגש כל כך, עד שהניח את ידו על אות 'המאה השחורה' שנשא על חזהו ואמר: 'אמנם הוא בסך הכול יהודון, אבל מעל הכול הוא אדם מאמין...'". לדברי אָקִימוֹב, לחייל היהודי הייתה פרוטקציה בחצר המלכות: אנשים רבי-השפעה דאגו לגורלו והתערבו לטובתו.

אבל האם נאסרה דווקא באותו יום שבו שחררו את בנה. סיבת המאסר המזורז הייתה נעוצה בציוות של האישה האדוקה להוראת הרבי שלה. הרבי ציווה עליה ללכת אל בית המשפט ביום שבו נערך דינו של הבן, להקיף אותו שלוש פעמים ולומר פסוקי תהילים. מדאם קְנוֹאֶסְנְצוֹבְּה האדוקה שמעה מפי אסתר-הודל את סודה, והסיעה אותה אל ארמון החורף, כי חשבה שהמשפט של הבן ייערך שם. היא הראתה לאסתר-הודל את הארמון והסתלקה מהמקום. אסתר-הודל התחילה לקיים את מצוות הרב, ועוררה את חשדם של סוכני החרש ששמרו על הארמון. אלה הבחינו בטיפוס מזרז בשמלת אישה שמקיף את הארמון. הוא נראה עיניהם מהפכן מסוכן, ומיד קפצו ואסרו את החשוד. אבל הפרקליט הנכבד לא התקשה לשכנע את המשטרה הפוליטית שאסתר-הודל אינה גבר מחופש, וגם לא מהפכן מסוכן. הוא נעזר בקְנוֹאֶסְנְצוֹבְּה, ושניהם הצליחו לחלץ את העצורה מידי השוטרים שהתכוונו לשלח אותה לעיירת הולדתה בשיירת אסירים.

בערב, כששחררו את אסתר-הודל מן הכלא,¹ חגגו בדירה של קְנוֹאֶסְנְצוֹבְּה לכבוד השחרור של בנה. גם מירקין הגיע לאירוע. בזמן האחרון הוא ביקר לעתים קרובות בדירה של קְנוֹאֶסְנְצוֹבְּה, ככל שניתן לו, וניצל את ההזדמנות לבלות בחברת ידידיו החדשים: ר' ברוך הזקן וגברת הורוביץ. שם, בדירה הדלה, שכח את כל חיבוטי הנפש שלו והרגיש בריא ושלם. זו הייתה בריחה מעצמו, כי בדירה היא הרגיש

¹ במקור: "קאָזע" (עז): כלא. פעם רווח בלשון העם (ביידיש ובעברית) הכינוי החיני "חדגדיא", בעקבות שלשלת העונשים המוגזגת בשיר של ליל סדר פסח. היום ייתכן שקוראים רבים לא יבינו שהכוונה היא לבית כלא.

בבית, כאילו היה אדם אחר ששייך לעולם שונה מזה שגדל בו. היום הייתה לו סיבה מיוחדת לבקר בדירה של קְנוּאֶסְנֶצוּכָה. גברת הורוביץ התכוונה לעזוב יחד עם אסתר-הודל ולחזור לביתה. היא לא הצליחה לברר מהו גורל בנה, ומשפטו נדחה לימי הסתיו. היא אפילו לא ידעה באיזו עיר הוא כולא – בפטרבורג או במקום אחר. עניינו היה עדיין בשלב של בדיקה וחקירה, ולה נמאס לשבת בפטרבורג ולהמתין בחוסר מעש בזמן שילדיה נותרו בבית ולא יכלו להסתדר בלעדיה.

הערב פגש אותה זאכארי באחת מפניות החדר, לבושה שמלה פרחונית כחולה – מזג האוויר כבר היה חמים – ולא במטבחון המאולתר שלה. היא ישבה בצד, ראשה הנאה נשען על ידיה החשופות, והבעת פניה עגומה. מצד אחד, דאגה לגורל הבן שהיא משאירה מאחור בלי לדעת מה צפוי לו; מצד שני, קינאה ביהודייה שהתמזל מזלה ובנה שוחרר. לחייה ותנוכי אוזניה האדימו, ועיניה כוסו מעטה לח של תְּלָב נמס. זה היה מראה מפחיד; זעקת קדומים חייטית שמבצבצת מתוך עיני אם שגוזלים ממנה את בנה. הפעם לא הביטה במירקין. היא לא הבחינה בו, לא ראתה איש, ורק ישבה כששיניה החדות נושכות את שפתיה הבשרניות, ועצמות לחייה הבולטות נעות, כאילו לעסה משהו.

מירקין הביט בה. הוא חשש לגשת אליה. במשך הזמן שבא לבקר בדירה של קְנוּאֶסְנֶצוּכָה הספיק להתרגל אליה. הוא אהב לשמוע את קולה התקיף והנמרץ, להביט בתנועתיה הבוטחות, ואפילו להישמע לדרישתה לטעום מן המרק שלה. נדמה לו שאי אפשר להתנגד לה, ואפילו אסור לנסות. אף פעם לא ראה אותה במצבה העכשווי. תמיד הייתה שמחה, סמכותית ותובענית, וכעת היא יושבת אובדת עצות, שקועה ביגונה. הוא חש הודעות עמוקה איתה, וכאבה האימהי נגע ללבו. הוא התחמק מקרבתה, כי לא רצה להפריע לה. לבסוף היא הבחינה בו, ופניה שטופי הדמע אורו וחייכו לקראתו. מירקין מיהר להתקרב אליה.

“גברת הורוביץ, מדוע את יושבת, ככה, לבד?”

“מה אעשה, אצא במחול?” ענתה בהעוויה מרירה ומחתה את שפתיה, “אני משאירה את הבן שלי לבד. הרי הוא רק ילד. בן כמה הוא בסך הכול? בן עשרים ושתיים בלבד! אני עצמי הייתי עיוזה-פיזוזה כשילדתי אותו. בקושי בת שמונה-עשרה... כעת אני משאירה אותו מאחור. אני לא יודעת באיזה מצב אני משאירה אותו. מה קורה לו? לאן נזרק?”²

“מה, האומנם את נוסעת הביתה?”

“לשם מה אשב כאן? איך אני יכולה לשבת פה? השארתי מאחור בית מלא ילדים, אחד צעיר מהאחר. ויש גם עוד ילדים שגרים אצלנו! מי ישיח עליהם? אני תקועה כאן, והראש שלי נמצא שם. אמנם יש לי בת בוגרת, אבל היא חייבת לעזור לאביה בבית הספר. נוסף לכך, היא עצמה נסחבת עם ערימות ספרים אסורים. גם היא תיפול בפח באחד הימים...”

² לך מכון מטבע הלשון שבמקור: “וּזוּ זֵיין געביין געפינט זיך?” (היכן נמצאות עצמותיו?)

דמעה נטפה מעינה. לרגע התביישה וניגבה את הדמעה בממחטה שהוציאה מחיקה. אחר כך אמרה למירקין בחיך: "אני עזוה'פזוזה. סלח לי. מה הטעם בבכי? מה ייצא לי מזה?"

מירקין החוויר. כאבה נגע ללבו. הוא אחז ביד האישה ואמר: "גברת הורוביץ, מה אני יכול לעשות למענך? אמרי לי, אני אעשה הכול".

"מה אתה יכול לעשות?" חייכה אליו בעיניה שטופות הדמע, "לא תוכל לעשות דבר! איש אינו יכול להציל את בני. הוא חייב לחפש דרך לעזור לעצמו במקום שהוא נמצא בו. אנחנו אנשים עניים, ואין לנו פרוטקציה. אנחנו גם לא רוצים שתהיה".

פתאום הפנתה אליו את פניה, ולמירקין נדמה שהיא מביטה בו בבוז. עיניה יבשו, ולא נותר בהן סימן של דמעות. אש פרועה יקדה בהן. נחיריה רטטו, חיך מריר ריחף על שפתיה, והיא אמרה בחריפות: "הילדים שלי לא ענוגים ורפים כמוך. אם קורה להם משהו, הם לא מאבדים את העשתונות. הם רגילים לקשיים. ואם הם מקבלים משהו על עצמם, הם יודעים שעליהם להיות מוכנים לשלם מחיר. אני לא חוששת. דבר לא יקרה להם. ואם כן, אז אבוד. אנחנו רגילים לכך. אנחנו יודעים היטב, שמי שרוצה לחיות, חייב לדעת למות. להיות מוכן כל רגע לשלם את המחיר ולמות. שיהיה מה שיהיה, אני לא פוחדת".

אבל המילים שאמרה לא הועילו לה. עיניה הוצפו דמעות. דמעות גדולות זלגו על לחייה ודבקו בהן, כאילו להכעיס. מירקין לא יכול היה לשאת מראה של דמעות אישה. זה שיגע אותו. הוא שכח את עצמו ותפס בידה: "גברת הורוביץ, הפסיקי! אני מבקש ממך! חשבתי שאת אישה חזקה".

"כן חזקה, לא חזקה, מה אפשר לעשות?" ידה החשופה מחתה ברוגו את הדמעות מעל הלחיים, כאילו כעסה על עצמה. אחרי רגע אמרה בחיך: "אתה רואה, כאלה אנחנו, הנשים. אומרות דבר ועושות דבר אחר". ושוב הביטה בו וחיך אימהי שוחר טוב עלה על שפתיה.

דברי האישה על אלה שיודעים למות פצעו את לבו כמדקרת חרב.

"כלומר, אלה שלא יודעים למות, גם לא יכולים לחיות. ואני אחד מהם..."

גברת הורוביץ הבחינה בעגמומיות שעלתה על פניו, ושאלה מתוך השתתפות בצער: "מדוע נעצבת פתאום? האם המילים שאמרתי השפיעו עליך כל כך? אתה רואה, ככה אני, אישה..."

מירקין התעורר. "לא, לא זה. אבל חשבתי על מה שאמרת. כן, את צודקת. רק אלה שיודעים למות יכולים לחיות. אלה שאינם יודעים למות אינם יכולים. לא לחיות ולא למות".

נראה שנימת הדיבור שלו גרמה לכך שגברת הורוביץ תבין מה כוונתו.

"לדעת למות! כן, אבל למען מטרה מסוימת. לא סתם כך. אלה, שמשליכים בקלות את חייהם מפני שמהו סתמי לא מוצא חן בעיניהם, לא נחשבים כמי שיודעים למות. רק מי שמקריב את חייו למען מטרה נעלה נחשב כמי שיודע למות".

"ומה נחשב מטרה נעלה?"

“אה, יש בעולם עניינים שראוי להקריב עבורם את החיים. האמן לי.”
“את חושבת כך?”

“אני לא חושבת. אני יודעת. בוא אלינו ותיווכח בעצמך.”
מירקין שקע בהרהורים.

“בסופו של דבר”, הוסיפה, “מפליא אותי איך צעיר כמוך, שחי בעיר גדולה כמו פטרבורג, מוצא זמן ומטריח עצמו כדי לשבת ולשוחח עם אישה זקנה”, אמרה, ועיניה הביעו את תורתה.

מירקין הסמיק. “אישה זקנה? לעונג לי. אני אוהב לשמוע מה שאת מספרת, איך את מתארת את ביתך, וגם...” הוסיף בחיך, “את לא כל כך זקנה, גברת הורוביץ.”
“אתה יכול להיות בני. ואתה יודע מה? אתה קצת דומה לו, חוץ מפרט קטן: לך יש זקן שחור, ולו – רק שפמפם שחור.”

“אם כך, אני אקצץ את זקני כדי שאהיה ממש דומה לבנך”, חייך זאכאר.
“מה, זה חשוב לך כל כך?” שאלה והסמיקה.
“אולי זה חשוב לי מאוד...” הוא קטע את דבריו באמצע.
גם היא שתקה.

“גברת הורוביץ”, מירקין התפרץ פתאום, “את חושבת שתהיה שם עבודה בשבילי? חשבתי על זה הרבה. אני מאמין שראוי שאשמע לעצתך.”

“מה, אתה מתכוון ברצינות? אה, לך... קשה לי להאמין. אתה מתכוון לעזוב את פטרבורג ואת ביתך העשיר?”

“מדוע לא? כן, אני אעזוב הכול. אני מתכוון ברצינות. את חושבת שאני יכול להביא איזושהי תועלת שם, אצלכם? אמרי לי, גברת הורוביץ!”
נימת הדיבור הרצינית שלו והתחנונים שנשזרו בקולו נגעו ללבה.

“ודאי שתוכל להועיל. אתה אדם משכיל, ואצלנו זקוקים לאנשים כמוך. אבל מה אתה סח? הרי אתה בחור עשיר, רגיל לחיי מותרות. מה תעשה שם, אצלנו? יהיו לך רק צרות ובעיות. ואז מה תעשה? האם אלה הם חיים בשבילך?”
“דווקא את זה אני רוצה. אני חייב. כל היתר מאוס עליי. אני רוצה להסתלק ולחיות אחרת. אני חייב להסתלק. אני חייב להתנתק! אין לי דרך אחרת. זהו קרש ההצלה היחיד שלי. אם לא, לא נותר לי אלא...” מירקין לא סיים את המשפט האחרון. המילים נתקעו בגרונו.

גברת הורוביץ הביטה בו בחמלה, ומבטה נגע ללבו. נדמה לו שכך היא מסתכלת על ילד מילדיה. ידה נגעה בידו, ומירקין חש חמימות רוטטת שחולפת לאורך גופו.
“אם אתה באמת רוצה, אנחנו נקבל אותך בורועות פתוחות. בעלי ישמח לקראתך. אתה תועיל מאוד אם תלמד רוסית בבית הספר שלנו, תיתן שיעורים לצעירים שבאים אלינו מהעיריות הקטנות, ותעזור לבתי. בוורשה תוכל להתמחות במקצועך. אדרבא, יהיה לנו עורך דין משלנו.”

“את חושבת שאוכל להועיל? שאני יכול לעזור למישהו?”

"מה אתה מדבר? הרי אתה בתחילת הדרך. כל החיים לפניך. הרי אתה עוד ילד, בלי עין הרע; בחור צעיר, בריא ומשכיל. מה חסר לך? בוא אלינו! בעלי כבר ימצא עבודה בשבילך, אם רק תרצה. יכול להיות שנחפש ונמצא לך כלה..."

מירקין הסמיק.

"מדוע התביישת? אתה כבר בגיל המתאים. שְׂשֶׁה... הרי שמעתי שאתה כבר התארסת עם הבת של הפרקליט. מה יהיה?"

מירקין נדהם והחוויר.

"אה, לזה את מתכוונת", אמר במבוכה, "לא ייצא שום דבר מן השידוך הזה. שום דבר לא ייצא מזה. שום דבר לא ייצא..." חזר ואמר. הוא התפלא באיזו קלות הוא אומר את המילים האלה. הרי רק לפני רגע חשב שזה בלתי אפשרי. המילים שיצאו מפיו הבהירו לו שהוא בטוח שכך יהיה. הוא ינהג כפי שדיבר, ויעשה זאת בהקדם האפשרי.

גברת הורוביץ נבוכה, וכדי להיחלץ ממבוכתה שאלה: "ומתי אתה מתכוון לבוא אלינו?"

"בעוד זמן קצר. בעוד זמן קצר".

"אתה צריך להודיע לנו כשתגיע. הרי יש לך הכתובת שלנו: 'רחוב נובוליפֶיָה, ביתו של המורה הורוביץ. כל אחד יאמר לך איפה זה'."

מירקין קם ממקומו. "מתי את נוסעת? הרשי לי ללוות אותך אל הרכבת".

"לא צריך. אנחנו רגילים לזה. אחת משלנו מוצאת בעצמה את הדרך, אם צריך".

מירקין נטל את ידה וקירב אותה לשפתיו.

"גם בדבר כזה אתה צריך להיזהר. יד של אחת משלנו לא מתאימה לנשיקות, אלא לעבודות המטבח". היא משכה את ידה לאחור וצחקה.

"לכן יד כזו אהובה עליי פי אלף". מירקין חזר ונטל את ידה. כעת נשק לה בלי היסוס.

"אתה יודע מה?" קראה כשליוותה אותו אל הדלת, "אתה ממש ילד, אף שאתה כל כך מגודל ובעל זקן שחור. אתה עוד זקוק לאימא. עוד לא פגשתי אחד כמוך..." וידה החמימה, שהתקשחה מרוב עבודה, ליטפה ברוך את זקנו השחור.

הוא יצא אל הרחוב, והאור ששטף את פטרבורג עורר בו פליאה רבה.

פרק ט"ו: התעורר !

הלילה התחלף ביום עכור; זוהר הפנינים של הלילה נהפך לאור עכור. אנשים נעו כמו מאחורי צעיף. הכול היה מוסווה: בתים, עצים. אנשים וסוסים נעו ברחובות כמו רוחות רפאים. מראות שלא מהעולם הזה; פנים עלו כמתוך חלום, צללי גופים ארוגים בהזיה חולנית. מה קורה כאן? האדמה אינה אדמה; הכול מרחף, מתנועע, נמתח ומקבל צורות משונות. הכול צף, נע וזע: הבתים נמתחים ונראים ארוכים כמו דון קישוט, ולאנשים יש ראש ארוך וחד. צלליהם מתנתקים מהם, מטיילים בנפרד, הולכים לאן שהם רוצים, מתמוגז בעוברים ושבים, עד שאי אפשר להבחין בין אדם וצל... מה שקורה לישויות הממשיות קורה גם למחשבות ולרגשות. כמיהה וממשות נבלעות זו בזו; חלום ומציאות מתמוזגים, עד שאי אפשר לדעת מהו יש בפועל ומהם כיסופים.

זאכארי שוטט בתוך מסכת הצללים הפנינית שנרקמה סביבו. הוא עצמו – צל מהלך שאינו יודע אם מה שחווה בימים האחרונים הוא חלום או מציאות.

"מצאתי את אבי ואמי בדירה של קְנוֹאֶסְנְצוֹבָה. האם זה לא מפליא?" תהה בינו לבינו. אכן, ר' ברוך הזקן וגברת הורוביץ הוורשאית היו קרובים ללב, כאילו היו בסביבתו הקרובה כל שנות חייו. הוא לא ראה אותם ולא ידע על אודותם, ובכל זאת הם שם, שמרו עליו ותמכו בו מאז ועד היום.

הוא נזכר בעבר, ורואה בעיני רוחו ליל חורף בעיר הקרה והרחוקה, קְטָרִינְבּוֹרְג. קור סיבירי נורא פורץ מן היערות, מקיף את העיר וחודר אל בתים. הוא שוכב לבדו בחדרו הגדול, מוטל על המיטה, ועיניו הפקוחות מביטות אל שחור הלילה הקר. אימא איננה. מישהי יושבת ליד מיטתו. זאת לא האומנת שלו. זוהי דמות לא ברורה. כעת הוא יודע מי היא. זוהי גברת הורוביץ, מוסתרת באפלולית הלילה. היא יושבת ליד מיטתו, ידיה, ידי אם חשופות, מושטות כדי לגונן ולהציל את בנה, ועיניה יוקדות כמו עיני חיה נרגשת ששומרת על גוריה.

האם לא מטופש לחשוב כך? הרי אלה הן הזיות ילדותיות. אבל טוב לו עם הזיות אלה. למי אכפת אם אדם מבוגר מהלך בלילה לבן ברחובות פטרבורג וחושב מה שהוא חושב?

"מה הם אב ואם? סיבה פיזית. אטום זעיר שהושלך אל תוך החיים הוא הגורם הראשוני להיווצרות הכול. אבל אטום זעיר זה נעלם מוזמן ונבלע במכלול המרכיבים שהיה כולל בקרבו. כל שנייה בחיים היא צמיחה לתוך עולמות אחרים. היצור החי

יכול לשאת בקרבנו את כל תכונות האטום הראשוני; אבל הוא בורא אלפי תכונות חדשות בכל רגע מרגעי חייו.

"איזה קשר יש לי עם אבי ואמי הביולוגים, שהביאו ללידתי? את אמי כמעט שלא הכרתי. אני יצרתי את מה שהיא הייתה בחיי. דמותה נארגה בתוך כוח החיים שלי והתמזגה בתוכי כדי לרוות את צימאוני וכמיהתי לאם. ייתכן שבמציאות החיה היא הייתה שונה לגמרי; לא אימא שלי. ואבי? אילו הייתה לי אפשרות, הייתי בוחר דמותאב מתאימה לאידאליים שלי ולא הייתי נאלץ להיות צמוד בקשרי משפחה לגוף זר. הרי אבא זר לי ואינו חביב עליי. אם הוא לא היה אברימולידי, איזו קרבה הייתי חש כלפיו?"

"כל אדם נולד לבד, כמו אבן. אין שום אינסטינקט משפחתי. זוהי אשליה. היא נובעת ממקור חומרי כדי לשמר את הנכסים שנצברו. המניעים החברתיים שבנפשנו חזקים יותר מן הדחפים המשפחתיים. המחסור פיתח בנו צורך לחיות בחברה, בקבוצות. תאוות השלטון שלנו והדחף האנוכי לשמר רכוש יצרו את בתיאב. האינסטינקט החברתי מניע אותנו לעשייה ומלמד אותנו להקריב את עצמנו למען הכלל. לעומת זה, האינסטינקט המשפחתי עושה מאיתנו צרי עין ולב ומחזק בנו את האהבה העצמית. לכן צריך להילחם בו ולעקור אותו, בדיוק כמו שאנחנו משתדלים להילחם בתכונות רעות אחרות שלנו.

"לאמיתו של דבר יש אב ואם. הם מושרשים במעמקי הלא־יודע, בנבכי החיים. לפעמים אדם נפגש עם 'אבא ואימא' שלו, אבל לרוב – לא."

למירקין נדמה ש"האב והאם" האמיתיים שלו הם היהודי הזקן שאחז בידו בחום ואמר לו את המילים שהיה זקוק להן, והגברת הורוביץ שקראה לו לשוב אל החיים ותבעה ממנו לצאת לאנשהו כדי למלא שליחות. החיים הטילו אותם במקרה בדירה של קְנוואסְנצ'וקה, והוא זכה לפגוש אותם שם.

"בעצם, הרי זה כמו בדיחה. מצאתי את אבי ואת אמי בדירה של קְנוואסְנצ'וקה. אבל מי הם ומה הם אבא ואימא החדשים שמצאתי? מהם הדיירים של קְנוואסְנצ'וקה? הרי הם באים מעולם רחוק ונעלם, ממעמקי 'תחום המושב' היהודי, שאיני מכיר ולא ראיתי מעולם. משם נמתח הפחיל שקושר אותי אל החיים. כלומר, אני שייך לשם. שם מצפים לי המעשים שעליי לעשות. שם טמונה תמצית חיי. מקרה, מקרה נואל הוליד אותי בטעות לחיים אחרים במחיצת 'אבא ואימא' אחרים ונסיבות חיים שונות. אני צריך לתקן את הטעות של הטבע. בדיוק כמו שמתקנים מוס, כמו שכורתים חטוורת. צריך לתקן את הטבע.

"תמיד הייתי שייך לשם. די היה שיהודי זקן יאחז בידי, ואישה תוֹרָה באצבע על הדרך הנכונה. אני כבר יודע מה עליי לעשות."

רחובות פטרבורג הוארו פתאום. אור יום, בהיר יותר מאור יום רגיל, אור אחר, בקע מעולמות נעלמים והציף את הבתים, את הרחוב, ואת האנשים המעטים שהלכו בו לאטם. אור סגולי־אדמדם שהגיע מהקוטב הצפוני פשט על הרחובות. חפצים ואנשים הוארו בבהירות, עד שנדמה שהכול חוזר לתבניתו הראשונית. הטבע ניצב מולו, בלי

להטיל צל. ה"יש" נחשף בכל מהותו, משקלו, מידתו ועצמיותו. רישומו של כל עצם הסתמך באוויר בצורה חדה וברורה. כשם שגופו של עולם הוא מבחוח, כך התבהרו המחשבות והרגשות הכמוסים במעמקי הנפש. הרהורים עמומים שריחפו כקורי עכביש נהיו ברורים, יציבים ומושרשים. הכול הוא והובהר: חייו עד עתה וצורת מאבקו עם גורלו היו פרי טעות שהוא הסתבך בה שלא באשמתו. כעת הוא משוחרר. דבר לא עומד מאחוריו, ולא לפניו. רק הוא עם עצמו. הכול ראוי, וכך צריך להיות. טוב שכך אירע. יותר מהכול התבררה לו מהות הפחדנות שלו.

זו לא הייתה פחדנות נחותה, אלא כוח נפשי שגבר על המוות. זה היה מאבק עם צל אפל. כעת הוא מבין הכול. הוא ניצח מוות נואל, חסר טעם וחסר תכלית, ובחר בחיים בהירים וברורים. הם נמצאים שם, בצד האחר, הרחק מן הזוהר הצפוני, ואלה הם חיים שעדיין לא טעם.

באור הלילה הלכן ראה זאכארי את הדרך הנפתחת לפניו: אישה עומדת בתחילת אותה דרך. הוא רואה בבירור את דיוקנה. איבריה הם צינורות יצוקים, שזרם עז של תאוות חיים, עוצמה, תשוקה ואהבה שוטף ועובר בהם. גווה המוצק אחוז בתוך שמלה שחורה הדוקה, שחושפת את ידיה העמלניות. הוא רואה אותה עומדת במטבח גדול ומזוגת מרק לילדיה. כל הצעירים העוזבים באים אליה, והיא דואגת לכולם. כל הצלחות מלאות. המרק שלה מספיק לכולם. שדיה, שדי אם, מלאים ומוצקים, ופניה מביעים רוך ועדנה. היא מפנה אליו את קלסתרה המחוטב, דמעות כעס ורחמים נוצצות בעיניה המלאות יגון אימהי ועוצמה נשית. כשם שקוננה לפני רגע על גורל בנה, כך היא מביטה בו בחיך מהול בדמעות. ידה נוגעת במצחו הלח, המכוסה זיעה קרה, והיא אומרת לו "התעורר !"

הילד מרגיש בטוח ומוגן תחת חסות שְׂדֵי האם. שום רע לא יארע לו. בלילה ההוא ישן זאכארי שנת ישרים, לראשונה זה ימים רבים. סיוטי לילה וחלומות רעים לא ייסרו אותו. חיוך נך של עידוד וניחומים האיר את פניו החיוורים, המעוטרים זקנקן שחור.

פרק ט"ז: בתא התאטרון

כמו בכל שנה, עם בוא האביב הגיע לפטרבורג התאטרון האמנותי המוסקבאי להופעת אורח. גבריאל חיימוביץ' שכר תא והזמין את הזוג המאורס ואת משפחת הלפרין להצגת "גן הדובדבנים" מאת צ'כוב. אולם התאטרון היה מלא וגדוש. היציעים העליונים והאמצעיים היו מלאים קהל רעב לריגושים. סטודנטים, תלמידות מכללות, ועובדים משכילים חסרי אמצעים שהתאמצו והשיגו בעמל רב כרטיסי כניסה. כמה מהם חיכו עשרים שעות ליד הקופה כדי להשיג כרטיסים זולים, ואחרים השיגו כרטיסים במחירים מופקעים, שתמורתם ויתרו על פריטי נוחות יומיומית, ואפילו על מצרכים חיוניים. כולם היו נרגשים ונסערים מרוב ציפייה, והאולם היה מלא המולה שלא ניתן להשתיקה. נרמה שהקהל לא מצפה להצגת תאטרון רגילה, אלא לאירוע ממדרגה ראשונה שנוגע לשאיפות האישיות ביותר של כל אחד. התרגשות זו דבקה גם בקהל האמיד שישב במושבים הנוחים. כולם, יושבי השורות הראשונות באולם והיושבים בתאים הפרטיים, היו במצב רוח מרומם. ההתרגשות עוררה את כל הצופים כמכת חשמל והאיצה את דופק לבם, כאילו נבלעו בתוך ציפייה למשהו יוצא מן הכלל.

עוצמת הציפייה הנרגשת בתא של גבריאל חיימוביץ' לא הייתה פחותה מזו שאחזה באחרים. אבל כאן הייתה סיבה מיוחדת להתרגשות: מירקין הצעיר עוד לא הגיע. איש לא יכול היה להסביר מדוע, וכולם ציפו למשהו שעתיד להתרחש. הבחור נעלם בימים האחרונים, ולא נראה בבית הלפרין. אמנם, כולם התרגלו להתנהגותו וייחסו אותה לריחוק הקר המוטבע באופיו, אבל התנהגותו עוררה חוסר שקט בלבה של אולגה מיכאילובנה. האיחור חסר הנימוס שלו – הוא אפילו לא בא ללוות את כלתו! – נראה בעיניה סימן מקדים לאיזושהי קטסטרופה. כלפי חוץ היא נראתה רגועה יותר מהאחרים – מנינוטשקה, שהסוותה את חוסר השקט שלה בציפייה נסערת לתחילת ההצגה; מגבריאל חיימוביץ', שהאדים מרוב כעס על ההתנהגות השערורייתית של בנו; ואפילו יותר מבעלה סולומון אוסיפוביץ', שלא ידע דבר ורק שאל כמה פעמים בתום לב: "מדוע לא רואים את זאכארי?" היא, אולגה מיכאילובנה, השכינה רוגע על החבורה הקטנה בעזרת חיוכה הרחב, הערותיה הנינוחות ומחוותיה הקלילות. על שאלת בעלה ענתה במילים "כמו תמיד, זאכארישקה יגיע אחרי תחילת ההצגה, וכנהוג במוסקבה, הסדרנים לא ירשו לו להיכנס עד רדת המסך, כדי למנוע הפריעה".

האיפוק של אולגה מיכאילובנה והשיחה הערה שניהלה עם גבריאל חיימוביץ' זורו במקצת להפיג את המתח. עם זאת, כולם שמחו ברגע שהחשיכו את אורות האולם וההצגה התחילה. כעת לא ייאלצו להביט זה בזה... עיני כולם צפו במתרחש על הבמה. נדמה שכל אחד מהצופים התעלם מאירועי חייו האישיים ומן הסביבה המקיפה אותו, והצטרף אל העולם האחר והחיים האחרים שהתנהלו על הבמה. יושבי התא של גבריאל חיימוביץ' העמידו פנים שהם מרוחקים אל המתרחש על הבמה. למען האמת, כמה מהם נעזרו בהצגה כבמסווה, שמאחוריו יכלו להסתיר את פניהם המודאגים ולהתמסר להרהוריהם האישיים.

נינוטשקה נעזרה בהצגת התאטרון יותר מכולם. הערב היא הייתה רחוקה מאוד מלגלות עניין בדרימה המתחוללת על הבמה. היא הרגישה שעננים מתקדרים באוויר ושעוד מעט תפרוץ סערה. זרם החשמל של הברק המקדים את הרעם כבר נגע בה. היא לא נבהלה מהסערה הצפויה, וגם לא הייתה סקרנית ביחס לתוצאותיה. אבל משהו לא ברור ציער אותה.

תחילה, כל עוד נדמה לה שזאכארי מחזר אחריה, היא התייחסה אליו בשוויוןנפש, וראתה בו אחד מהמעריצים הצעירים הרבים שהקיפו אותה כמו דבורים מזומזומות סביב פרח ושולחים אליה מבטי תאווה לוהטים. בקיצור, היא התרגלה להיות מוקפת מעריצים שנפשם יוצאת אליה מרוב תשוקה. אחרי האירוסים זאכארי עורר בה סקרנות ורצון להכיר את המיועד לה. הרי היא עתידה לקשור איתו את חייה בצורה חזקה, לגור איתו באותה דירה ולקיים איתו יחסים אינטימיים... במשך הזמן, כשהתחיל לזנוח אותה ולא גילה כלפיה תשוקה יתירה כפי שהייתה רגילה מצד כל הצעירים שהקיפו אותה, היא נעלבה ונפגעה. אבל היא הייתה גאה מדי ולא חשפה את המתחולל בלבה. אפילו לא הרשתה לעצמה לחשוב שיחסו גורם לה צער. זאכארישקה לא היה עבורה אלא בעלה לעתיד. היא תינשא לו, מפני שנערה הגונה מבית טוב צריכה להתחתן. הרי כך עושות כולן. מה חשוב עם מי מתחתנים? הוא, עם הריחוק האדיש המוטבע באופיו, לא יעיק עליה כמו האחרים. עם זאת, קיבלה ברצון את כל גילויי תשומת הלב של מירקין הזקן. ראשית, בגלל רגש משפחתי. היא רצתה להרגיש שלהתקשרות עם המירקנים יש משמעות משפחתית ולא אינטימית. שנית, כדי להרגיע את אהבתה העצמית שנפגעה. זו הייתה מין התגרות בזאכארישקה ובכל הצעירים האחרים שאינם יודעים להיות מחזרים שרמנטיים ורומנטיים, ואינם יודעים לגלות יחס אבירי לגברות, כדרכם של גברים בני הדור הישן.

לאחר זמןמה, מאז אותו ערב אביב, הרגישה שהתאהבה באמת בזאכארישקה. היא חשה שערך עתה לא הכירה אותו, לא הבינה את שתיקתו ואת המתרחש במעמקי נפשו. נדמה לה שהרעשנות שלה החרידה את נפשו החרישית, וההמולה שהיא מקימה סביבה הרתיעה אותו. היא התגעגעה אליו, אל מבטיו החודרים האומרים הרבה, ואל פיו השתקני. היא כמהה לצלילית של גופו, רצתה שישב בחדרה על הכורסה העומדת בפניה, לראות את הזקנן שמעטר את פניו, איך עיניו הערניות

עוקבות אחר תנועותיה. היא אפילו התגעגעה אל התוכחה שבמבטו וביקשה לחוש מחדש את יראת הכבוד כלפיו.

פתאום הרגישה בריקנות של חייה עד עתה, בשיממון של שדרות פטרבורג הרחבות, ההומות אדם. היא נרתעה מהחברים ומהמכרים שהיו לה עד עתה, מן ההוללות המופקרת בנשפים שנערכו בבית סופיה אַקְדֵיִיבְנָה, מעשן הסיגריות וריח הזיעה של גברים שזללו וסבאו, מהנשים המעודנות הצמאות למגע גברים זרים ומחפשות איך לספק את תאוותן הכמוסה. אלוהים אדירים, מה לה ולכל אלה? איך הגיעה לחברתם? היא נזכרה בפילוסוף הקברטים, מבקר המחול בוריס אברמוביץ', שער עתה ביקשה את קרבתו. כעת חשה בניחות הזול, הלא־נסבל, שעולה מתוך ההגות הקלוקלת שהוא מבטא בדיבורו המתחכם.

“אלוהים אדירים, איך יכולתי לשאת את זה, להתחבר עם הטיפוסים האלה, ולאליץ אותו, את זאכארייסקה, לבלות איתם כבר בתחילת תקופת האירוסים שלנו. דווקא בימים שהוא שאף לשוחח איתי בשקט, לחוש את נעימות הקשר נפשי בין חתן וכלה, הקשר שהוא נכסף אליו... הרי הוא כל כך טהור, אדם ללא רבב. ילד תמים. מדוע לא הבנתי אותו? מדוע לא הרגשתי במתחולל בנפשו כבר מהרגע הראשון? היכן הייתה היכולת שלי להבחין בטיבו של אדם – זו שאני מאמינה שניחנתי בה? הרי תמיד השתוקקתי לחלומות טהורים של חתן וכלה. הרי את זה רציתי. מדוע התביישתי בזה? מדוע התעקשתי להתחפש למישהי שונה מכפי שאני באמת ומכפי שאני רוצה להיות? כאלו רציתי לעטות מסכה על פניי, להתנשא, ללכת על עקבים גבוהים כדי להיראות גבוהה יותר!”

היא נזכרה במגעו המהוסס והמבויש, כשחיבק אותה כשנסעו במגררת חורף על פני הַנְיִיבָה הקפואה. איך שאף בסתר את ניחוח הבושם שלה, ליטף בהיחבא את תלתליה, נגע במוחניה. או צחקה לו בלבה, לעגה לחוסר התעוזה ולביישנות שלו. “הרי זה יפה. הרי זה מה שרציתי. מדוע העמדתי פנים? הרחקתי אותו מעלי ברעשנות שלי ובריח עשן הקברטים שנדרף ממני. אני עוללתי את זה לעצמי!” מבט לחלוחי ניתן מעיניה אל תוך אפלולית אולם התאטרון.

“בסופו של דבר, זו גם אשמתו. מה עשיתי שמגיע לי להישפט ולהיענש בלי סוף? במה הצדקתי את כל החשדות שהיו לו נגדי? אמנם שיחקתי משחק, הייתי טיפשונת, ילדותית כמוהו, אבל בצורה שונה. מדוע מגיע לי להיענש, ולשאת נטל של מחשבות כאלה?”

בזמן האחרון חיפשה הזדמנות לברר איתו הכול בשיחה אינטימית. היה לה צורך להבהיר לו שהיא שונה ממה שהוא חושב עליה, שהחברות עם הרזונת ועם מבקר המחול נמאסה עליה, והיא רוצה לשים לזה סוף; שהיא מתייחסת לחייהם המשותפים בצורה שונה לגמרי מזו שהוא חושב. כמוהו, היא רוצה לחיות חיים שקטים, לחוות אושר ביתי. אבל הוא התחמק ממנה, לא נתן לה הזדמנות לומר מה שבלבה, כאילו התייחס לאירוסים שלהם כאל גזר דין שהוא חייב לקיים. כשנפגשו, חזרה והתעוררה

גאוותה הפגועה בגלל השיפוט שלו כנגדה, והעלבון חסם את פיה ואטם את לבה. וכך, במקום דיבור כן ואמיתי, השמיעה אמירות לגלגניות, כוזבות ומנוכרות.

”צריך לגמור עם זה. הוא חייב לדעת. אנחנו חייבים לדבר מיד, עוד היום. ערב. זה לא יכול להימשך כך. אבל מדוע הוא לא מגיע? מדוע הוא מעניש אותי בצורה כזו? מה עשיתי לו? ! זה צריך להיגמר אחרי ההצגה. החל מהערב צריך לחול שינוי ביחסים בינינו, או שננתק אותם. ואולי אימא'לה צודקת, והוא מסתובב כעת במסדרון ומחכה לרגע שהמסך יירד? אוי! כמה זמן נמשכת המערכה הזאת! הרי היא צריכה להיגמר סוף־סוף!”

עם רדת המסך פרץ פנימה זרם המאחרים. אנשים נכנסו וחיפשו את מקומם. הנשים היו גאות מכדי להביט סביב ולראות אם זאכארויסקה נמצא בין המאחרים, והגברים חיכו בחוסר סבלנות. לבסוף, כשהקהל נרגע וכל אחד ישב במקומו, השתחרר בתא מצב רוח מעיק. זאכארי לא הגיע. איש לא דיבר. אפילו אולגה מיכאילובנה התקשתה למצוא מילה מתאימה. הערותיה על אופן הצגת המערכה הראשונה לא היו לעניין, אף שכולם הביעו את הסכמתם בהנהון מנומס, בלי לומר מילה.

למרבה המזל, ההפסקה הייתה קצרה. הורידו את המסך רק כדי לאפשר למאחרים להיכנס. האירועים התרחשו על הבמה, וכל אחד מיושבי התא יכול היה להסתיר את הרהוריו באפלולית.

המערכה השנייה הוצגה בצורה כל כך ריאליסטית, עד שלצופים נדמה שהם נמצאים בשדה קיץ פורח, כפי שתואר בהצגה. ריח של שחת וניחוח קציר נדף מן הבמה, ציוץ ציפורים נשמע מכל צד, ולצופים התחשק להסיר את בגדיהם וללכת לטבול בנהר יחד עם גיבורי המחזה. הסצנה הזאת השפיעה מאוד על נינוטשקה, ואף שלא יכלה להסביר לעצמה מדוע, דימתה שלעולם לא תחוה את חמימות הקיץ ולא תחוש בריח השחת הפזורה בשדות הפורחים לאחר עונת הקציר. עיניה מלאו דמעות. ראשה כאב מרוב מאמץ לעצור את דמעותיה, ואחרי סיום המערכה השנייה נאלצה לעזוב את התאטרון ולנסוע הביתה כליווי אמה. הגברים נשארו בתא התאטרון וציפו לזאכארי שבושש לבוא.

פרק י"ז: אם ובת

בבית חיכה לנינטשקה מכתב. היא החווירה כשראתה אותו, כי ידעה שתמצא מכתב וגם תוכנו היה ידוע לה מראש. היא הסתגרה בחדרה, קרעה בידיים רועדות את המעטפה וקראה:

"קרה משהו שגורם לי להרגיש שאין לי זכות להתקרב לנפש טהורה שמחשבותי השפלות לא חדלו לשפוט ולהוכיח. לכן הרשי לי להתרחק ממך. אני מבקש שתסלחי לאדם חלש שלא מצא עוז בנפשו לשחרר אותך בדרך אחרת מן הקשר שעלול להיות נטל כבד עבורך".

היא העיפה מבט על האותיות הזעירות של כתב היד של מירקין. ההתרשמות הראשונה שלה הייתה שזוהו שקר. הוא משקר מהתחלה עד הסוף... הוא כותב לה שהאשמה נעוצה בו, בעוד שמחשבתו תולה בה את האשם. לכן הגיבה בכעס ובתיעוב, כי ראתה בכך צביעות והעמדת פנים.

"מדוע אין לו אומץ לומר בגלוי מה הוא חושב עליי? מדוע במקום זה הוא כותב על מצבים שלא היו ולא נבראו? בסופו של דבר, זוהי נבזות יהודית". היא השליכה בתיעוב את המכתב, כאילו לא אכפת לה דבר, והיא שמחה שהקשר ביניהם הגיע לקצו אחת ולתמיד. היא אפילו לא מצאה לנכון ללכת מיד אל אמה ולשתף אותה במה שאירע, אף שהרגישה שהיא מחכה לה בקוצר רוח. אחת היא. לא אכפת....

היא חזרה והרימה את המכתב, יותר מתוך סקרנות מאשר בגלל צורך נפשי, וקראה שנית. הפעם חשה משהו, והחווירה. "זו לא דרכו של זאכארישקה. לא מתאים לו להשפיל את עצמו כל כך. ודאי קרה לו משהו. מה הייתה כוונתו כשכתב 'אני מבקש שתסלחי לאדם חלש שלא מצא עוז בנפשו לשחרר אותך בדרך אחרת מקשר שעלול להיות נטל כבד עבורך'...? למה התכוון כשכתב 'בדרך אחרת'? מדוע כתב כך?" דיוקנו של זאכארי בעת פגישתם האחרונה הצטייר בזיכרונה.

"מה קרה לו? מאין נבע השינוי שחל בו?"

היא פרצה בבהלה מחדרה, כאילו נחשף בפניה משהו נורא, ורצה אל החדר של אמה כשהיא זועקת בקול לא אנושי: "אימא, אימא, אימא!"

אולגה מיכאילובנה מיהרה לבוא לקראתה, כאילו ציפתה לזעקה זו. נראה שאיבדה את שלוות הנפש שאפפה אותה תמיד. פניה היו חיוורים וברכייה כשלו.

הבת נופפה במכתב מול פני האם המבוהלת וקראה: "הגידו, מה קרה לזאכארישקה?"

אולגה מיכאילובנה הגיבה באיפוק שהורגלה בו, אף שהייתה נסערת מאוד: "מה את צועקת? יצאת מדעתך? מי יודע מה קרה לזאכאריושקה?" היא העיפה מבט חטוף על המכתב וקראה במרירות ובכעס לא מוכן: "לא, זה לא יכול להיות! לא, לא, לא!" הבת לא שמעה מעולם קול כזה בפי אמה.

"מדוע לא? מדוע זה לא יכול להיות?" הבת תפסה את יד אמה וצעקה שוב ושוב, כאילו תבעה ממנה משהו אחר, "מדוע לא? מה לא יכול להיות? אמרי, אמרי, אמרי!"

אולגה מיכאילובנה התאמצה לשמור על מראיתעין רגועה, וכמעט הצליחה. היא פרצה בקריאה לווהטת של אם דאגנית: "מה הוא חושב לו, מה? כעת, כשהחתונה כל כך קרובה, כשהכול כבר מוכן?! כל העיר יודעת על כך... כעת נסכים לביזיון כזה ונקבל את ההתחסדות הכוזבת שלו כדבר אמת? הרי את רואה שזוהי צביעות!"

"לא, זוהי אמת! אמת, אמת!" צרחה הבת.
 "מה את צועקת? המשרתים ישמעו ויבואו! איזו אמת?"

"משהו קרה לו. משהו רציני, חמור מאוד!" פתאום הביטה בפני אמה בעיניים מוצפות דמעות, וקראה כאילו היא תובעת ממנה משהו: "מה עשו לזאכאריושקה? הרי את רואה, הוא מת. מישוהו הרג אותו! מה עשו לו?!"

אולגה מיכאילובנה החווררה. היא נשכה את שפתייה, אבל יצר קיום פנימי עשה את שלו ושמר על תבונתה ועל צלילות דעתה. היא נלחמה על מעמדה כאם. "לא ידעתי שהקשר ביניכם מרגש אותך כל כך. הירגע. אני מאמינה שזוהי רק טעות פטאלית, והכול יתבהר מהר."

הבת הביטה באמה. משהו חייתי מוזר נצנץ בעיניה. זיק ירקרק. האם נבהלה.
 "נינוטשקה, אני לא יודעת מה איתך!" קראה בחרדה.

"את לא יודעת? אבל אני יודעת! אני כבר יודעת הכול!"

האם והבת התחלחלו, כאילו נבהלו מן המילים שאמרו. נינה כיסתה את פניה בידיה, כאילו לא רצתה לראות את אמה. אבל יצר הקיום של אולגה מיכאילובנה התעורר מחדש. היא ניצבה זקופה ואיתנה כפסל ושלחה אל בתה מבט קר, קשה כאבן: "נינה, את חולה. צר לי עלייך. אני מבקשת ממך להירגע. אין שום הצדקה להתנהגותך. אני יכולה להבין אותך, להשתתף בצערך ולסלוח לך. אבל את בעצמך לא יודעת מה את סחה. את מתנהגת מתוך ייאוש, ועוד תתביישי במה שעשית."

נינוטשקה שתקה. אמה, חיוורת כסיד, הביטה בה בחשדנות. אחר כך אמרה במתנינות, בקול רווי רחמים ועלבון: "לא ידעתי שהקשר הזה חשוב לך כל כך. צריך יהיה לתקן ולהחזיר הכול לקדמותו. לא קרה שום דבר נורא. זוהי ודאי תוצאה של הזיות ילדותיות וחוסר אמון הדדי ביניכם. צריך לבדוק ולברר הכול."

"לא, לא, לא זה, לא זה!" קראה נינוטשקה בפראות.

אולגה מיכאילובנה החווררה.

“איראפּשר לדבר איתך כשאת במצב כזה. אני חוששת שאת מסוגלת לומר כעת דברים שאחר כך תצטרכי להתבייש בהם.” והיא פנתה לאחור ועזבה את החדר בצעדים תקיפים של מי שפגעו בכבודו.

סולומון אוסיפוביץ' חזר מן התאטרון בפנים חיוורים ומודאגים, ונחפז אל חדר בתו בלי להסיר את הפרווה.

“מה קרה?”

נינטשקה לא ענתה. היא ניגשה אליו, הסתירה את ראשה על חזהו, עמוק בתוך הפרווה, והדמעות פרצו מעיניה. הוא נרגש, ליטף ביד רועדת את ראשה, וקרא בקול נפעם, כמנהגו במצבים דומים:

“ילדתי, אני אחבע את כבודך ממי שלא יהיה!”

נינטשקה התנתקה ממנו ורצה אל חדרה לבכות שם לבדה. אביה נשאר עומד במקומו.

פרק י"ח: ניסיון

"איך תוכל להסביר את התנהגותך אמש? הרי אי־אפשר להבין אותך, אלא אם כן יצאת מדעתך. השתגעת? איפה החינוך שקיבלת?" כך קידם האב את פני בנו ביום המחרת, אחרי שהזמין אותו טלפונית לשיחה בחדר העבודה שלו.

פני גבריאל חיימוביץ' להטו מחרפה או בגלל משהו אחר. ראו שהכעס יוקד בתוכו והוא בולם אותו בכל כוחותיו כדי שלא יתפרץ כאש להבה. הוא ישב בכורסה המתנדנדת שלו ונשען אחורה בעוצמה, שכמעט הפילה אותו לאחור. אצבעותיו לפתו בעויות סכין גדולה וכבדה לחיתוך נייר, תנוכי אוזניו להטו, ועיניו המימיות כמעט יצאו מחוריהן.

בניגוד לאביו, הבן היה נינוח. הוא ישב מולו על כורסת עור גדולה המיועדת לאורחים נכבדים. פניו הביעו שוויון־נפש, ורק חיוך קל, כמעט לא נראה, ריחף על זקנו וקצות שפמו כביטוי של שביעות רצון ותחושת ניצחון. תשובתו לאביו הייתה פשוטה ועניינית: "לא קשה להסביר. החלטתי לסיים את העניין ולבטל את הקשר. אני חושב שגם נינה סולומונובנה מקווה שכך יהיה".

"לסיים ולבטל את הקשר?" שאל האב הנדהם.

"אני מתכוון לאירוסים עם נינה סולומונובנה. כבר עשיתי את הצעד הנחוץ".

"את הצעד הנחוץ, " האב חזרה בצורה מכנית על דברי בנו, "מה עשית?"

"אמש הודעתי לנינה סולומונובנה במכתב שאני משחרר אותה מן ההתקשרות המעיקה. אני משוכנע שהיא קיבלה את הבשורה בשמחה".

"מה?" האב הודעק בקול לאילו, זינק מהכורסה וקפא תחתיו, "השתגעת?"

"אני לא מבין מדוע אתה מתרגש כל כך. זהו עניין אישי שלי, ומצאתי לנכון לנהוג כך".

גבריאל חיימוביץ' החוויר. הוא ניגש אל בנו ואמר בקול כבוש ובשקט עצור: "אתה עוד ילד. וכך נוהגים בילד סורר... הנה כך..." והוא העיף סטירה על הלחי המזוקנת של זאכארי. שניהם החווירו; האב יותר מהבן. זאכארי המשיך לשבת במקומו, והביט באביו בתדהמה. החווירון יוצא הדופן שעלה על פני האב הבהיר לבן מה קרה. גם האב הביט בבנו וראה את הסימן האדום שנותר על לחיו החיוורת. צורת האצבעות הסוטרות שבצבצה מתוך סבך זקן הלחיים השחור של זאכארי נראתה כהשתקפות של אות קין. האב נבהל וקרא בחרדה: "מה עשית?" הוא כיסה בידו את עיניו וגמגם: "סלח לי, שכחתי את עצמי!"

זאכארי לא יכול היה לתת לעצמו דין וחשבון על מה שאירע. הוא ריחם על אביו במקום לכעוס עליו, ולא התייחס לעלבון הכרוך בסטירת הלחי. הוא לא יכול היה לכעוס על אביו. להפך. הוא חש רווחה גדולה, כאילו הסטירה הסירה מעליו משא כבד שהעיק על נפשו. סיפוק ושלווה אפפו אותו, בדומה למי שחווה אושר עמוק. הוא לא יכול להתאפק ולהימנע מלומר: "אני מודה לך על כך".

מילים אלה הרתיחו את גבריאל חיימוביץ' והוא התפרץ בכעס: "מה אתה מודה לי, אידיוט? ילד חסר אחריות! אילו היית גבר, היית צריך להחזיר לי סטירה, ולא להודות לי".

זאכארי חייך חיוך כבוש, כאילו מאחורי צעיף, ושתק.

גבריאל חיימוביץ' חזר לשבת על הכורסה, השעין את המרפקים על השולחן, כיסה את פניו בכפות ידיו ודיבר אל עצמו, כאילו אין איש בחדר: "כל חיי בניתי, והנה בא ילד והורס הכול. שחבתי שאזכה שיהיה לי בית לעת זקנה, וכעת אני חוזר אל הרחוב, לבתימלון. לשם מה כל זה? למי?"

זאכארי נמלא רחמים על אביו. הוא רצה לנחם אותו, ולא מצא מילים מתאימות. הוא הצטער ונוף בעצמו, אבל שתק.

"פלא שמאבדים את הסבלנות?" האב המשיך לדבר אל עצמו, "לא רק זה. אפשר להשתגע, ואפילו להיסחף לפשע. כן, לפשוע!" קרא בקול ונעץ מבט בבנו. אחר כך הוסיף במבוכה: "סלח לי, זאכארי, לא רציתי. איך שכחתי את עצמי? אלוהים אדירים!"

"אתה לא צריך להצטער. שכחתי כל מה שהיה", אמר זאכארי, כאילו לעצמו.

"איך לא אצטער? סרטתי לבני הבוגר. הרי אתה כבר לא ילד. אתה כבר בעל זקן!" זעק האב.

זאכארי שתק.

כעת חזר הדיבור השקול אל האב: "איך זה, באמת עשית את השטות הזאת? מדוע? לשם מה? מה קרה לך? הרי הכול הושלם. הבית כבר מוכן, ואתה ביישית נערה הגונה. סתם כך, ללא סיבה, שברת את לבה" – הזקן התרתח מחדש – "איך יכולת? איך העזת? אין לך לב? הרי היא נערה עדינה! ואולגה מיכאילובנה? ראה מה עשית: נכנסת לתוך בית והרסת אותו. ואני, איך אוכל להישיר מבט אל אנשים? מה עלה בדעתך? כל העיר יודעת שאתם עומדים להינשא! מה יגידו אנשים?"

זאכארי הניח למילים לנחות עליו כמו מהלומות. זו הייתה גרסה אחרת של סטירת הלחי שספג קודם. ככל שהמילים היו מרות, כך היה לו טוב איתן. כך הן צריכות להיות. לבו ביקש לזעוק "לא, לא! לא ביישתי אותה", אבל הוא שתק.

“באשר לי”, נהם האב אל תוך השפם, “חשבתי להתחיל חיים חדשים. ראיתי לשם מה עבדתי כל חיי. הבנתי לשם מה הקדשתי את שנותיי: למען העתיד, להקמת בית מירקין. והנה בא ילד והופך את הקערה על פיה”¹.
 זאכארי המשיך לשתוק. פתאום תפס האב את עצמו, כאילו התבייש ברגע של חולשה שתקף אותו, והוא קרא בקול: “פגע רע כמוך לא ישבור אותי. אני יודע להסתדר עם גדולים וחזקים ממך. אני כבר אדע מה לעשות איתך.”
 “סלח לי. לא יכולתי לנהוג אחרת. פעלתי לפי הנסיבות האישיות שלי”. זאכארי קם ממקומו ועמד לצאת מחדר העבודה של אביו.
 האב הביט בו לרגע. על שפתיו עמדו מילים שרצה לומר: “איך אתה נוטש אותי? מה יהיה איתי עכשיו?” אבל במקומן פלט לעבר בנו: “אתה פעלת לפי הבנתך, ואני אעשה מה שאני מבין”.

זאכארי עזב את החדר בלי לומר מילה.

עם שובו לביתו התעורר בו הרצון לפשוט את בגדיו ולשלוח אותם אל אביו. לבו היה מלא סיפוק, והוא הרגיש שאינו צריך דבר ודבר לא חסר לו. זה היה כאילו פרע את כל חובותיו באמצעות סטירת הלחי שספג מאביו.

הוא החליט לא לקחת כסף מאביו, וחשב איך לארגן את ענייניו הכספיים. בבנק היה מונח סכום כסף קטן, שנרשם על שמו כשהגיע לגיל בגרות. זה היה חלקו בירושה שהורישה אמו. הוא ישתמש בסכומים קטנים שיוציא מפעם לפעם, עד שיצליח להרוויח את הנחוץ למחייתו. תחילה התכוון להודיע על כך לאביו, והחלטה זו הרגיעה אותו.

הוא התחיל לארגן את ענייניו בשביעות רצון של אדם שעבר בשלום כברת דרך מסוכנת, אבל מיד חש חרטה שהעיקה על לבו. דיוקן אביו, שישב נואש ובודד ליד שולחנו, עמד לפתע לנגד עיניו. הוא שכח את העוול שאביו גרם לו. נדמה לו שמישהו אחר, לא אביו, העניש אותו וסטר לו כפי שמגיע לו. בזכות אביו שילם את חובו ומירק את חטאו, והכרה זו סייעה לו לכבות את אש הזעם והמרירות שמעשה זה היה עלול להותיר בקרבו. כעת חש רחמים כלפי אביו, ואולי גם אהבה. ניינטשקה הצטיירה בהרהוריו כנפש טהורה שהוא נהג בה בצורה שפלה וזולה. כלפי אולגה מיכאילובנה היו לו רגשות מעורבים: יחס מעורפל של אהבת בן לאמו וסיפוק נוקמני עמוס. בכל מקרה, היא נותרה בתודעתו אישה טהורה ללא רבב. אדרבא, הוא חש שהאירוע הלא־נסלח ההוא יצר ביניהם קשר בליינתק. הקרע האכזרי משלושתם פצע את לבו ושתת דם. הוא היה כמו אדם שכתרו איבר מאבריו, וזמן רב אחרי הניתוח ממשיכים עצביו לחוש בכאב האיבר שנכרת.

“האם יש לי זכות להינצל? האם לא מאוחר מדי?” שאל את עצמו. “הרי מה שאני עושה אינו אלא פחדנות עלובה. אני בורח כמו גנב שנתפס בשעת מעשה! חדרתי

¹ לכך מכוון מטבע הלשון שבמקור: “פאָרדרייט אַלץ מיטן קאַפּ אַראָפּ” (הופך הכול עם הראש כלפי מטה).

לתוך משפחה, השפלתי אותה כדי לספק את תאוותי העלובה, וכעת אני בורח? לא, לא אשחרר את עצמי בצורה כזו. אני צריך לשלם בחיי. אין מוצא אחר. אין טעם לברוח מעניבת החנק של התליין. היא תרדוף אחריי בין אם כך ובין אם כך.”
 כך בא הקץ לשלוות הנפש ולשביעות הרצון שחש קודם. הוא ברח כמו כלב־חוצות נרדף, ומצא עצמו קשור בחבל של לוכד־כלבים.

”איך אברח? כיצד אשיג את המשך חיי? איזו זכות יש לי?”

ראשו קרח. החרד היה צר ומעיק כמו קבר. איראפשר להיחלץ. זאכארי עמד אובר עצות באמצע החדר, ולא מצא מוצא. הוא ראה את עצמו כמי שנתון בתוך מסגרת כובלת: החיים עצמם. מחוץ למסגרת זו אין דבר, רק מוות ואבדון, ומשהו מצליף בו בשוט והורף אותו החוצה. הוא נאחז בכוח במסגרת, כי אינו רוצה לצאת. אבל הוא חייב. הוא חייב.

מישהו דפק בדלת. מתוך הרגל, בלי כוונה, קרא זאכארי: ”נא להיכנס!”

הוא נדהם. זה היה כל כך פשוט, ובכל זאת – כל כך מזור. משהו מובן מאלי, ובהיבט כאילו משהו מופלא. אולגה מיכאילובנה עמדה בפתח. היא, בדמותה ובצלמה. שלוות השלמה מסתורית נחה על פניה החיוורים שהציצו מאחורי הרעלה שכיסתה אותם. היא לא הוציאה הגה מפיה, ורק הביטה במירקין. היא עמדה חלושה, נשענת על דופן הדלת, ולא גרעה ממנו את מבטה. זאכארי התכווץ תחת לחץ מבטיה. נדמה לו שאין שום קשר בין האישה העומדת שם ובין הממשות החיה. דיוקנה ניצב מולו כמי שבא לתבוע ממנו משהו נורא.

”סלחי לי, רצייתי לשים קץ לכול בצורה שונה, אבל לא יכולתי”, אמר וקד קידה עמוקה.

”מדוע לשים קץ? שאלה חרש.

”אני לא יכול להמשיך לחיות כך”, קרא מירקין בייאוש.

”מדוע אינך יכול לחיות עם לב שבור, כמו כולנו? כמו שאני חייבת לחיות?”

שאלה ועיניה מלאו דמע, ”מדוע לנהוג באנוכיות כזו?”

הנימה הטרגית שנשמעה בקולה נגעה ללבו יותר מהמילים עצמן. במבוכתו הבין בקושי את משמעותן. קולה הרך עורר בו רגש שמת מזמן. לא, הרגש הזה לא מת. קולה הרוטט העלה בכשפיו את הטעם המתוק של החטא. זאכארי נושא את עיניו ורוצה להביט בה. הוא רואה את צללית הרעלה המשתלשלת מכובעה ומכסה את עיניה, ואצבעותיו מתעוותות.

”מדוע לא לחיות עם פצע בלב, כמו כולם, כמו אולגה מיכאילובנה? במה אני עולה על האחרים? ‘פצע בלב’ – הרי זהו עצם העניין. עד עכשיו לא חשבתי שאפשר לחיות כך. מעולם לא חשבתי שהרצון לחיות אחרת הוא ביטוי של אנוכיות... אולגה מיכאילובנה, אולגה מיכאילובנה...”

השם הזה רטט בעומק לבו לפני שהגה אותו בלחש. הוא הרגיש שהחלטותיו מתרופפות ונמסות, שלבו נמוג בהשפעת המבטים שהיא שולחת אליו מעיניה המושפלות. עוד רגע ייפול לרגליה, ינשק את שולי שמלתה, יספוג את ניחוח הבושם

שלה ויאמר את המשפט שמונח זמן רב בקצה שפתיו: "אולגה מיכאילובנה, עשי בי מה שברצונך".

אבל מאחוריו כבר עומדת מי ששומרת עליו. הוא חש במבטה של גברת הורוביץ, בחיוכה המהולל בדמעות, ובידיה הנשיות והחזקות שהיא מושיטה לעברו. הוא מרגיש שהוא קשור אליה כמו בן. היא בשבילו אָם, והוא רוצה לעשות משהו שימצא חן בעיניה; משהו שהיא תשבח. הוא רוצה שהיא תשמח בו ותלטף את לחיו כמו אָם.

הוא שומע בבירור את המילים שהיא אומרת על ילדיה, "הילדים שלי יודעים למות"; "מי שרוצה לחיות צריך לדעת למות". הוא רוצה להיות ראוי, כמו אחד מהם: ילד שלה שיודע למות. כן, הוא מרגיש חזק. גם הוא יודע למות כמו ילדיה של גברת הורוביץ.

"אולגה מיכאילובנה, את יכולה לדרוש ממני למות, אבל לא יכול לחיות עם פצע בלב".

אולגה מיכאילובנה הביטה בו לרגע. מבטה היה מלא פליאה והערכה, כאילו לא הכירה אותו. היא רצתה לומר משהו, אבל שפתיה רטטו. לבסוף פנתה לאחור ומיהרה לעזוב את הדרו.

פרק י"ט: אריה זקן

מירקין הזקן נותר לבדו, רותח מכעס. אבל עם הזעם שִׁקָד באיבריו התעוררו בלבו כוח חדש ואמונה בעצמו. כעסו עורר מעיינות של אהבה עצמית, שנחסמו בזמן האחרון בהשפעת רגשי האבהות. "אין מה לעשות. אין לך איש בעולם, חוץ מעצמך. אין לך משפחה, וגם לא ידידים. אם לא תדאג לעצמך, יבוא סופך. בנך, בשר מבשרך, יהדוף אותך אל הקבר". הוא לא הפסיק לפסוע הלךך ושוב בחדר כשמלמל לעצמו את המילים האלה. בתוך כך חשב על מצבו כעת ועל מה שעליו לעשות. "אני אחראי על הכול. הרי אני מעורב בעניין. מי הוא בסך הכול? ילד מטופש!"

לרגע נעצר באמצע החדר. המחשבה שעלתה בדעתו עוררה בו התרגשות נסערת. גופו רטט, והוא ניסה לסלק מעליו בכוח את הרעיון הזה. לא לחשוב עליו יותר. "מה שעליו לעשות הוא להוריש את רכושי לנינוטשקה. היא זכאית לכך יותר ממנו, והיא גם קרובה ללבי יותר ממנו. כן. היא יותר קרובה ללבי, למרות שהוא בני. נראה שזה גורלי".

לרגע תהה: "כנראה נגזר עליי שלא תהיה לי משפחה. ואני, פתי זקן, רציתי להשיג בכוח מה שלא ניתן להשיג".

כמנהגו בענייני מסחר, לא השתהה הרבה ומיהר לממש את החלטתו. הוא ניגש אל הכספת, הוציא מתוכה מסמך, העיף עליו מבט, נטל עט, טבל אותו בדיו אדומה ורשם על המסמך: "לא בתוקף". אחר כך קרע את המסמך לגזרים והניח את הקרעים בכיסו.

זעמו שכך במקצת, והוא ישב לנוח. ביטול הצוואה שלו דרש ממנו מאמץ רב, הרבה יותר מן העימות עם הבן. נדמה לו שבדברד עם קריעת הצוואה ניתק הקשר המשפחתי שלו, והוא נהיה נווד חסר בית, שאין לו דבר בחייו, פרט לבית המלון.

"כנראה כך נגזר עליי", אמר לעצמו. לרגע תקפה אותו חולשה, והוא השעין את ראשו על ידיו, נשם בכבדות וריחם על עצמו. נדמה לו שה"אני" שלו התנתק ממנו, והוא יושב כעת מולו בצד האחר של השולחן. הוא נטל את שופורת הטלפון ביד רועדת, ובלוי שום רטט בלב הורה לקשר אותו עם בית הלפרין, עם נינה סולומונובנה הלפרין. רק איתה, לא עם מישהו אחר. בינו לבינו החליט: "אם היא תענה, מה טוב. אם לא – לא חשוב. אחת היא לי".

להפתעתו, הקשר הטלפוני נוצר הרבה יותר מהר מכפי שציפה. קולה העולץ תמיד התרונן דרך שופורת הטלפון: "אני שומעת אותך, גבריא חיימוביץ".

"תודה לאל", קרא הזקן אל תוך שפופרת הטלפון, הוציא מכיסו ממחטה לבנה ומיהר לנגב את הזיעה הקרה שעלתה על מצחו מרוב חרדה. "נינה סולומונובנה, אני לא יודע מה קרה בין שניכם, אבל אני חייב לראותך. אני מבקש ממך, אל תסרבי לזקן אומלל. אני חייב לראותך, לפחות פעם אחת. אני מבקש".

להפתעתו, היא הסכימה מהר. הרבה יותר מהר מכפי שסבר תחילה.
 "ודאי, ודאי. מדוע לא? מתי תרצה להיפגש? איפה ניפגש, גבריאל חיימוביץ? אני מוכנה".

"מה פירוש איפה? נו, ברור, אצלך. אני יכול לבוא אליכם. אפילו עכשיו, אם תרצי".

"לא, לא. לא אצלנו. אני לא רוצה שההורים שלי יידעו שנפגשנו. אני לא רוצה שמישהו יידע. אני רוצה לפגוש אותך לבדי. למענך. כל השאר לא חשוב לי".

"תודה, תודה רבה. ברור. כרצונך. נו, אמרי איפה את רוצה שניפגש? אני רוצה לדבר איתך על משהו רציני".

"אם תרצה, נוכל לנסוע לאנשהו מחוץ לעיר ולשתות תה. היום יום ראשון. אני אהיה בקצה רחוב סאדוקה בשעה ארבע אחרי הצהריים. אתה יכול לעבור עם המכונית שלך ולקחת אותי".

"כפי שאת רוצה ולאן שאת רוצה. אני אניע. תודה, תודה".

"ואני אחכה בדיוק בשעה ארבע", אמרה. מירקן הזקן דימה לשמוע נימה לא מובנת בצליל קולה. הוא תיאר לעצמו שזו תהיה פגישה רצינית וחמורה בטרקלין של אולגה מיכאילובנה. לכן התכוון ללבוש בגד רשמי כהה. "אבל אם היא רוצה מפגש בעל אופי רומנטי, אין מה לעשות. צריך למלא את רצונה. השד יודע מה עולה בדעת בני הדור הצעיר".

הוא יצא מהמשרד ונסע אל בית המלון שבו גר. היו לו שעתיים עד הפגישה. לכן השתרע על הספה והורה להגיש לו סמובר. מאז ומתמיד תה רותח היה עבורו סגולת מרפא להרגעת העצבים. אחר כך טבל באמבטיה חמה, הפקיר את גופו השמן בידי הנאמנות של משרתו שעיסה אותו במי קולון. אחרי שגופו ספג את ההבל הריחני החם, הוא נשכב על הספה, ניסה להירדם, ולא הצליח. לכן קם, לבש לבנים נקיים וחליפה שחורה, התקשט בעניבה חדשה, והתיז בושם על קצות זקנו. לבסוף הגיעה השעה. הוא התיישב במכוניתו והורה לנהג להסיע אותו לרחוב סאדוקה פינת גֵיִבְסְקִי. כבר מרחוק הבחין כשהגיעה מפנית גֵיִבְסְקִי בחליפה אפורה מקושטת זר סיגליות גדול. פניה ניבטו מאחורי שולי כובע הקש השחור שחבשה, והם עגמומיים וערניים שלא כרגיל. היא נופפה אליו מרחוק בכפפה הלבנה שלה, והתעלמה מתשומת הלב שעוררה אצל העוברים ושבים. המכונית הגדולה נעצרה, ומירקן ניסה לעזור לה להיכנס. גופו הכבד הקשה עליו לבצע את המחווה האבירית, והיא תמכה בו בחיך רחב ובעיניים מאירות.

"סע לארקדיה!", כמו בפעם האחרונה, הורתה לנהג.

המכוננית יצאה לדרך, ומירקין הזקן נשק בהתרגשות את ידה: "אני מודה לך, מודה לך מאוד על שלא נחת אדם זקן ולא הנחת לו לשקוע בייאושו".

"מה יש כאן להודות? נפרדתי רק מן הבן, אבל אני מקווה שהיחסים עם אביו יישארו כפי שהיו", ענתה בחיוך.

"הייתי חייב לראות אותך. יש לי משהו רציני מאוד לבשר לך".

"לא כאן, לא כאן. אתה תאמר לי הכול כשנגיע למקום. אני לא רוצה לשמוע דברים רציניים ברחוב", ענתה נינה בהתגרות.

שניהם החרישו לאורך כל הדרך. כשהגיעו אל המסעדה המהודרת, המוקפת עצים מלבבים, שאל הזקן: "את מעדיפה לשתות תה באולם הכללי?"

"לא, שם יפריעו לנו. צווה שיכינו לנו חדר פרטי", מיהרה לענות.

מירקין הזקן משך בכתפיו. תנוכי אוזניו האדימו מאוד.

בחדר המרווח והמלא פרחים השתרעה נינוטשקה על כורסת הקטיפה הראשונה שנקרתה לפניה, התירה את צווארון הפרווה, ופתחה לרווחה את הז'קט. כעת התגלתה רקמת התחרה העדינה של כותונתה שהציצה מתוך פתח חולצת המשי הבהירה שלבשה. אצבעותיה הסיטו לאחור את התלתלים השחורים שבצבצו תחת כובעה רחב השוליים, והיא שאלה בקוצר רוח:

"מה יש לך לומר לי, גבריאל חיימוביץ'?"

"את רוצה לשמוע כעת, לפני שמגיישים את התה?"

"לא מתחשק לי תה", אמרה בחוסר סבלנות, "עדיף משהו קר. שיביאו שמפניה".

הזקן התפלא. "שמפניה באמצע היום? אבל כרצונך. שיהיה שמפניה". והוא פנה אל המלצר וציווה להגיש בקבוק שמפניה 'מונופולקה'.

"שיהיה קר כמו שצריך!" קראה נינוטשקה אל המלצר שהלך להביא את הבקבוק.

המלצר יצא והיא פנתה אל מירקין:

"נו, מה העניין, גבריאל חיימוביץ'?"

"שום דבר", ענה הזקן, "אני לא יודע מה קרה ביניכם, וגם לא רוצה לדעת. מי יכול להבין אתכם, בני הדור הצעיר? חשבתי שהכול מוכן, והנה, בבת־אחת... אבל לא זה. אני לא יודע מה יהיה להבא בין שניכם. זה עניינכם. שלך ושל זאכארי. אני רוצה רק דבר אחד, ומיד אומר לך מה. אני מבקש ממך שתביני אותי, נינה סולומנובנה. אני אדם זקן. הרבה שמחות לא היו לי בחיים. רק עכשיו התחלתי להרגיש שמחה, ולהבין מהי שמחה אמיתית. זה קרה מאז שהכרתי אותך. התחלתי להאמין, אם אפשר לומר כך, שאת שייכת לנו, לזאכאריושקה, שאת חלק מהמשפחה שלי, שאת – אם לומר כך – בת שלי, עצמי ובשרי, ואני עובד למענך. התחלתי להבין מהו טעם חיי, עבודתי, המאבקים שאני מנהל. והנה, בבת־אחת נחת עליי אסון כזה. אסון כזה! אילו הייתי צעיר בעשרים שנה או שלושים, אִרְהוּ! הייתי יודע מה לעשות!" קרא הזקן והעביר את ידו על שני חלקי זקן הלחיים שלו.

"מה היית עושה, גבריאל חיימוביץ'?" שאלה נינוטשקה. היא עצמה למחצה את עיניה ושלחה אליו מבט גנדרני דרך הסדק שנותר תחת הריסים הארוכים.

"מה הייתי עושה?" ענה הזקן ברצינות מהולה בבדיחותדעת, "אילו לא הייתי מעורר כך רתיעה, הייתי מתחרה בבני, הנער הצעיר. הייתי מבקש ממך שתעניקי לי את האושר ואת הכבוד לבקש את ידך..." הוא תפס את עצמו והתנצל, "אנא, סלחי לזקן על דבריו המטופשים. דיברתי מתוך כאב וזעזע על שאני מאבד את הסיכוי שתהיי חלק ממשפחתי. את לא כועסת עליי?" שאל בכאב ומחה משהו מעיניו. נינוטשקה הביטה בו בעניין רב. היא שתקה, ורק חיוך מריר עלה על שפתיה.

המלצר הגיע. נינוטשקה ציוותה עליו לפתוח את הבקבוק ומיהרה להושיט את ידה אל הכוס. היא שתתה בצמא ורוקנה את הכוס בלגימה אחת. גם מירקין הזקן הרטיב את הגרון. המלצר הסתלק, ומירקין חזר ואמר:

"סלחי לי, נינה סולומונובנה, על הטיפשות שלי. אני לא רוצה לאבד אותך. את לא יודעת עד כמה את יקרה לי; עד כמה את מושרשת בלבי. הפסדתי אותך ככלתי, ולא היה ביכולתי למנוע זאת. אבל אני לא רוצה להפסיד אותך קבת. הרשי לי להתבטא בצורה כזו. התרגלתי למילה הזאת. הרשי לזקן שלבו נשבר לדבר כך. אני רוצה שתמשיכי להיות חלק מאיתנו. רק כך אוכל להיות שלם עם נסיבות חיי. אני יודע שזוהי בקשה נואלת. אבל אני מבקש שלא תסרבי לי."

"גבריאלי חיימוביץ', אני עדיין לא מבינה מה אתה מבקש ממני. רציתי להיות בתך, אבל אחרים לא רצו. אתה ודאי יודע שלא אני ביטלתי את השידוך. אמור לי מה אתה רוצה ממני."

"מה אני רוצה ממך? הנה, אני רוצה לקבוע אותך כיורשת של רכושי, כאילו היית בתי. הרי אין לי ילדים... אין, אין... והמעשה שאני מתכוון לעשותו אינו, חלילה, איזשהו תיקון עוול שנער מטופש עולל. לא, לא. הכול נובע רק מן הרצון לתת לזקן אומלל את האשליה שהוא לא נאבק לשווא כל חייו. בדרך זו, אם אפשר לומר כך, אוכל להרגיש שאת עדיין חלק ממני. אני כורע על ברכיי ומתחנן: אל תסרבי לי, נינה סולומונובנה."

נינה החווירה במידה לא רגילה. עיגולים סגולים-כהים התהוו סביב עיניה, ושפתיה האדימו שלא כדרך הטבע. עיניה התחמקו ממבטו כשענתה לו במבוכה, במילים מגומגמות: "גם אני לא רוצה לאבד אותך, גבריאלי חיימוביץ'. אבל מדוע אִי־אפשר להסדיר את העניין בדרך אחרת?"

"על איוו דרך את חושבת?"

"מדוע בתור בת?"

"אלוהים איתך! מה את סחה, נינה סולומונובנה?! " הזקן החוויר כסיד.

"אני לא מבינה מדוע לא. הרי בעצמך אמרת שאם אתה לא נראה דוחה בעיניי, היית... ובכן, אתה לא נראה דוחה בעיניי."

"אבל אני גבר זקן. יכולתי להיות אביך."

"אתה גבר חזק, נועז, ומלא חיוניות. אתה טוב יותר מכל הצעירים שאני מכירה.

אתה מוצא חן בעיניי יותר. תמיד תמצא חן בעיניי!"

גופו המהביל של מירקין נשטף זיעה. "נינה סולמונובנה, מה איתך? מה לך ולזקן כמוני? איך זה יכול להיות? הרי היית כלה של בני! מה יגידו אנשים, מה תאמר אימא שלך, אולגה מיכאילובנה?"
המילה "אימא" פתחה את חרצובות לשונה של נינה. נראה שדבר לא עצר בעדה כעת.

"חשבת שאתה רגיל לעשות מה שנראה נכון בעיניך, ואתה לא מתייחס למה שיאמרו אנשים. ובנוגע לאימא שלי, כדאי שתדע שהשירוף עם זאכארי היה ביוזמתה, והשירוף הזה התבטל. שירוף איתך יהיה ביוזמתו".

גבריאיל חיימוביץ' התעשת וחזר להיות קרירות ומיושב בדעתו.
"מה שאמרת לי כעת, נינה סולמונובנה, מה שאת רוצה לעשות, אינו אלא מעשה של ייאוש ופגיעה עצמית. הרשי לי לקרוא לילד בשמו. ובאשר לי, אני רואה בו חסד מיוחד שזכיתי לקבל מאלוהים. אבל אם אקבל אותו, אהיה בעיני עצמי טיפוס שפל וגס שמנצל לטובתו חולשה רגעית שתקפה אותך. את ודאי מבינה זאת בעצמך".
"לא, לא! הצעתי לא נובעת מייאוש. אני מבטיחה לך שזאכארישקה לא משך את לבי מעולם. תמיד רציתי רק בך". היא התקרבה אליו ונפלה בזרועותיו.

הוא נשק על מצחה בעדינות אבהית.

"אבל זה לא רציני. את עוד תתחרטי".

"לא, לא, לא!" נינוטשקה כבשה פניה בחזוהו.

אחר כך, כשהסיע העירה את נינוטשקה הנסערת והחיוורת שנשענה על זרועו, הרהר בינו לבינו:

"השד יודע מה קורה להם, לצעירים האלה. אני לא יכול להבין אותם..." הוא שקע לרגע במחשבותיו, ותהה חרש: "האם זכיתי באושר לעת זקנה?" והוא חזר ואמר לעצמו: "בסופו של דבר, נפרדתי מוקדם מדי מהלנה סטפאנובנה. יכול להיות שאחזור ואעשה שטויות".

פרק כ': מילים, מילים !

באותם ימים אירע במשפחת הלפרין משהו שהטיל את רישומו החזק על אולגה מיכאילובנה. עד עכשיו האמינה שדבר לא יוכל לחדור אל עולמה הפנימי, אבל שריון השאננות שגברת הבית עטתה על עצמה נפרם כמו קורי עכביש.

וזה היה המעשה: כשעמדו להחזיר את מתנות הכלה היקרות שנינוטשקה קיבלה ממירקין הזקן, התברר שאחת הטבעות נעלמה ואיננה. זו הייתה טבעת פלטינה, משובצת יהלום גדול בצבע תכלכל, ומעוצבת בסגנון אמריקאי חדיש. נינוטשקה ענדה את הטבעת היקרה רק לעתים רחוקות, כדי לא לנקר את עיני הבריות. אבל ברשלנותה, לא הקפידה לשמור את הטבעת בכספת נעולה. באחת הפעמים שאירה אותה על שולחן הטואלט או בחדר האמבטיה. בקיצור, הטבעת איננה. החדש נפל על אנושקה, היחידה ששירתה את נינוטשקה והייתה לה גישה למלתחה שלה. היא הגיבה בעצבנות לחקירה הראשונה שנערכה על ידי עורך הדין, וענתה בצורה מבולבלת על שאלותיו. עורך הדין סמך על טביעת העין שלו ועל ניסיונו הרב בעניינים כאלה, והחליט שהגיע אל הכתובת הנכונה.

מכיוון שלא ניתן להוציא דבר מפיה של אנושקה, חוץ מדמעות ותשובות מבולבלות, ומטעמים של כבוד נחוץ היה להחזיר את הטבעת היקרה, הוחלט להסגיר את הנערה האומללה למשטרה. שם יפעילו עליה לחץ חזק יותר עד שתודה באשמתה. החלטה זו עלתה להם בבריאות, והיא נפלה אחרי דין ודברים נרגז ונגרש בין נינוטשקה והוריה.

אחרי שלושה ימים החזירו את אנושקה לבית משפחת הלפרין. על גופה ועל פניה היו סימנים בולטים של האמצעים המשטרתיים שהופעלו עליה. עיניה השקועות בחוריהן היו מוקפות סימנים כחולים שהסתירו אותן כמעט לגמרי. אפה היה נפוח במידה מוגזמת, בפיה חסרו שיניים, והוא נראה כמו חלון שהוגוגיות נעקרו ממנו. אנושקה הודתה שהיא גנבה את הטבעת, והשוטרים הביאו אותה אל הבית כדי שתראה להם היכן הסתירה אותה. היא הצביעה על מיטתה. השוטרים חיפשו סביב המיטה, פרמו את מזוין הקש, ולא מצאו דבר. אנושקה טענה שמישהו לקח משם את הטבעת, או שהיא נבלעה בתוך אניצי הקש. הפרקליט והשוטרים המנוסים הניחו שאיש לא לקח את הטבעת. לדעתם, היא גנבה את הטבעת ומסרה אותה למישהו קרוב ללבה, והיא לא מוכנה להסגירו בשום אופן. לכן נחוץ להפעיל עליה "אמצעי

שכנוע" נוספים כדי לאלץ אותה להפסיק את הסירוב הרומנטי ולמסור את שם "הגיבור" שלה.

נינוטשקה, שנחרדה כשראתה את סימני המכות על הפנים הנפוחים של הנערה, נתקפה עווית והתחננה שיניחו לאומללה. היא תלך אל המירקינים ותסביר להם מה קרה עם הטבעת. אבל דבר לא עזר. השוטרים התעקשו, וההורים תמכו בהם. עורך הדין הסכים בגלל הגישה העקרונית שלו, ואולגה מיכאילובנה – מנימוקי "כבוד" שהיו קשורים לטבעת. לכן הוחלט שייקחו את אנושקה לחקירה נוספת. איך שלא יהיה, צריך להפעיל עליה את האמצעים הנחוצים כדי לחלץ מפיה את שם "הגיבור" שהיא מגוננת עליו בהקרבה עצמית הרואית כל כך.

כשהוציאו את אנושקה מן החדר כדי להוביל אותה לתחנת המשטרה, נתקלה הנערה במישנקה, שחזר באותו רגע מן הגימנסיה. הוא התנשם בכבודות אחרי שנחפו לרוץ על המדרגות עם צרור הספרים שאחז תחת זרועו. מפגש מקרי זה נמשך רגע קצר. אבל כמה שוטרים הבחינו בתגובה העצבנית של הבחור, שנחרד למראה הנערה. הוא החוויר, והספרים נפלו מידיו. אנושקה עמדה בראש מורכן, ועם בואו של הבחור מיהרה להעיף בו מבט מתוך עיניה השקועות עמוק בחוריהן. במבטה לא היה שום רגז, לא חרטה, ואפילו לא כאב. עיניה הביעו חסד ואושר שליו. על שפתייה התפתחות ריתף חיוך שחשף את הנזק שנגרם לשיניה.

זו הייתה סצנה קצרצרה, כי אנושקה תפסה פתאום שהיא חושפת משהו. היא מיהרה להרכין את ראשה, לכבוש את פניה בקרקע, ולכסות אותם בסודר. אבל כפי שנאמר, התגובה העצבנית של הצעיר ומבוכתו למראיה עוררו את תשומת הלב של השוטרים. אחד מהם חשד שלצעיר הזה יש איזשהו קשר לגניבה, והחקירה פנתה לכיוון זה. אנושקה התעקשה לשמור סוד, ולא ניתן היה לחלץ ממנה מילה. מכות לא הועילו, וגם לא אמצעי חקירה אכזריים אחרים. היא לא איבדה את שוויון הנפש שלה ולא גילתה סימני עצבנות כשהזכירו את שמו של מישנקה. היא רק משכה בתמיהה בכתפיה הדקות וטענה שאינה יודעת דבר. כמו כן לא נמצאו ראיות מספיקות שעלולות להראיג את עורך הדין ולהפליל את בנו בעניין מגונה, שעלול לעורר סנסציה בעיתונים. כלפי חוץ הפסיקה המשטרה את החקירה, והסתפקה בינתיים במעקב סמוי אחרי בנו של עורך הדין ובחקירה דיסקרטית של המשרתים על יחסיו עם אנושקה.

מהר מאוד עלו על עקבות הפשע. התברר שבנו של עורך הדין מבלה במקומות בידור מהודרים יחד חברו מרקוביץ, ושניהם יוצאים בערבים האחרונים בחברת טיפוסים חשודים. נוסף לכך, אנשישרת רבים בבית הלפרין רמזו בחקירתם על היחסים המיוחדים בין אנושקה ובנו של עורך הדין ותיארו את טיבם. בין השאר, סיפרו שאנושקה מרבה ללוות אצלם כסף, והיא חייבת סכומים נכבדים לרבים מהם.

כאן מצאה המשטרה הודמנות להתחשכן עם עורך הדין היהודי הליברלי, וחקירתה התמקדה בכיוון זה. החקירה התנהלה בסודיות רבה, כדי שעורך הדין לא יגלה בזמן במה מדובר. אבל לסולומון אוסיפוביץ' היו חושים מיוחדים ורגישות לנושאים

משטרתיים, והוא עקב בערנות אחר המהלכים שעלולים לסכן את כבודו ולפגוע בשמו הטוב. לכן תפס בזמן את משמעות הצעדים שהמשטרה נוקטת, והבין מהו כיוון החקירה. אחד המשרתים גילה לפרקליט שהשוטרים חקרו אותו על מישה בנו, ובעקבות מידע זה לא היה לפרקליט ספק שמכינים עלילתשווא נגדו ונגד משפחתו. הוא מיהר להזעיק את בנו והסתגר איתו בחדר העבודה. החקירה של מישנקה לא התארכה כמו החקירה של המשרתת. הבחור הודה מהר, ועיניו היפות הוצפו דמעות...

אולגה מיכאילובנה ישבה על הכורסה שניצבה בפינת החדר החביבה עליה. לראשונה בחייה לא דאגה איך תיראה ברכים, וכרכה מטפחת לבנה סביב מצחה. חייבים להודות, שחבישה שימושית וחסרת חן זו הזקינה אותה. על ראשה בצבצו כמה שערות שיבה אפורות, שעד עתה הוסתרו בתוך הים הסמיך של שערה השחור. הדמעות שזלגו מעיניה חרצו תלמים בשכבת הפודרה העבה שכיסתה את פניה. היא לא התייחסה להשפעה ההרסנית של הדמעות הזולגות על האיפור הוורדרד, ואפילו שילבה בצורה לא מחמיאה את ידיה על ברכיה ולא הפסיקה לייבב ולמלמל מילים לא מובנות.

סולומון אוסיפוביץ' צעד בעצבנות הלוך ושוב על השטיח הרך שבחדרה של אולגה מיכאילובנה. שערותיו המדובבלות היו פרועות יותר מתמיד. ראו בבירור שהפרקליט הנכבד כבר לא צעיר. כלל לא. הוא נשא כלפי מעלה שתי אצבעות יד ימינו – סימן שהוא מתכוון לומר משהו מרשים, מלא רגש. כך נהג תמיד, כששרתה עליו רוח מרוממת – באולם בית הדין או בין חברים, בין אם הנושא עסק בענייני הכלל ובין אם נגע בבעיה אישית. קולו העמוק רטט מרוב התרגשות:

“בביתי הגנו תמיד על הצדק. לכאן נמלטו כל אובדי העצות הנורדפים. כדי לבקש חסות והגנה מפני כוחות של רשע וחוסר צדק. כעת התגנבה שפלות נבזית אל תוך ביתי וחטאה בצורה גסה ביותר. אני אחסל אותה כמו ידיי ואמסור את הפושע לידי החוק. ואם עוולה זו תחפש מסתור בלבי, אעקור אותה מתוכי יחד עם נתח מבשרי ואמסור אותה לכתובת הנכונה”.

אולגה מיכאילובנה לא הגיבה, כאילו לא שמעה את דבריו כי הייתה שקועה עמוק בהגונה. היא רק המשיכה למלמל בינה לבינה: “זו האשמה שלנו, האשמה שלי...”
עורך הדין המשיך לצעוד הלוך ושוב בחדר, ואחרי הפסקה קלה חזר לדבר, כאילו אל עצמו:

“לפני כמה שבועות גירשתי מביתי אדם שאשמתו הייתה פחותה מזו של בני, וזכותו להגנה הייתה רבה יותר. ההוא לפחות לא הָרַע לאיש. הוא לא גרם עוול למישהו, ורק פגע בעקרונן הסדר הטוב, באותיות מתות. ובכל זאת, גירשתי אותו בלי רחמים. ואותו, את הנבל שגדל בביתי אסתיר מפני החוק רק מפני שהוא בני, עצמי ובשרי?! האם עלי להגן עליו כי יש לו נגיעה בעוריי? להפך! דווקא מפני שהוא

עצמי ובשרי ודמי זורם בעורקיו, ומפני שאני אדם אחראי, עליי למסור אותו לידי רשויות החוק. אני אסגיר אותו כמו ידיי. אנחנו צריכים להוות דוגמה לאחרים. לא כך? איך אמצא את הכוח המוסרי לעמוד מול הבריות, מול אויביי, ולהגן על מה שאני מגן תמיד?"

"מילים, מילים, מילים!" נשמעה פתאום זעקה, "אני כבר חולה מרוב מילים. כל חיינו עברו בתוך מילים. מילים יפות, מלוטשות ומותאמות – אבל מליצות נבובות שאינן עושות דבר. הרי זו אשמתנו, אשמה שלי ושלך. שנינו היינו שקועים במשחק גנדרני מתחנחן. לא חיינו ממש. מה עשינו למען ילדינו? שום דבר! אני הייתי עסוקה בעצמי, ביופי המטופש ובנשיות האנוכית שלי, ואתה היית עסוק בנאומים נמלצים, בשיחות הליברליות המצוחצחות שניהלת. שנינו היינו גנדרנים אנוכיים. שנינו היינו שפלים ונחותים. שום דבר משמעותי לא עלה בדעתנו. אפילו על ילדינו לא חשבנו. היינו שקועים רק בעצמנו. בעצמנו בלבד."

סולומון אוסיפוביץ' החוויר וקפא על מקומו באמצע החדר. הוא כיוון אל אשתו עיניים פקוחות לרווחה, מלאות חרדה. הביט בה וכמעט שלא זיהה אותה. אף פעם לא ראה אותה במצב כזה: שערותיה הפרועות השתרבבו מאחורי המטפחת שהצמידה למצחה, עורה הרפוי והמקומט נגלה מאחורי שכבת האיפור שנמסה, והוא הבחין לראשונה בקמטים העמוקים שהתהוו סביב פיה וסנטרה.

"מה איתך?" שאל בחרדה.

"שום דבר. קרה לנו אסון. צריך להציל את הילד, ואתה זורק מילים ריקות. הרי אתה יודע שלא תעשה מה שאתה אומר."

עורך הדין קפא על מקומו. קמטים עלו במצחו, והאצבעות שנישאו קודם למעלה, צנחו בחוסר אונים. לראשונה בחייו לא היה לו מה לענות על ניזפה שהוטחה נגדו. ואכן, הוא שתק ולא ענה.

המבוכה וחוסר הישע שלו נגעו כנראה ללבה של אולגה מיכאילובנה. היא ניגשה אליו, הניחה על תזהו את פניה שהתעוותו מרוב כבי ודמעות והתייפחה כמו אישה פשוטה מדלת העם:

"אוסיף, לא הוא אשם! אנחנו אשמים! אנחנו אשמים בכל!"